

HÊVÎ

KOVARA ÇANDÎYA GIŞTÎ

S 6 (Etranger)

HEJMAR 1/ÎLON 1983

40 FF

ESPOIR

HÊVÎ

Revue culturelle Kurde

No 1 - Septembre 1983

Prix : 40 FF

Directeur de la publication : Helkewt Hekim

Réalisation : Joséfa Bertolino et Mohamad Hassan

Collaborateurs : Ibrahim AHMED (Angleterre), Rojen BARNAS (Suède), Ferat CEWERÎ (Suède), Dr. Kemal FUAD (Berlin), Dr. Cemşid HEYDERÎ (Suède), KENDAL (France), MALMISANIJ (Suède), Simko NAKAM (France), Ferhad ŞAKELÎ (Suède), Hesen SEYF (France), ZILFÎ (Berlin).

SOMMAIRE

Présentation - <i>Kendal</i>	7
LANGUE	
Compte rendu du colloque linguistique de mai 1983	8
Trois points de vue sur les problèmes de l'alphabet kurde - <i>O. Sebrî, N. Zaza, R. Barnas</i>	25
DOCUMENT	
Un texte inédit de Nazım Hikmet sur les Kurdes	29
LITTERATURE	
Les petits porte-faix — nouvelle - <i>F. Cewerî</i>	39
L'humanité existe-t-elle encore ? — nouvelle - <i>F. Totanî</i>	44
De quatre côtés, nous sommes entourés de feu — nouvelle - <i>M. Baksî</i>	49
Quatre poèmes inédits - <i>Z. Şîro, R. Barnas, M. F. Baran, O. Sebrî</i>	53
EN KURDE DUMILÎ	
Le verbe composée dans le dialecte dumilî - <i>Malmisanij</i>	67
Le folklore dumilî - <i>Zilfî</i>	83
(suivi d'un glossaire dumilî - kurmancî - turc).	
EN KURDE MÉRIDIONAL	
Introduction aux problèmes de langue - <i>Colonel Tewfiq Wehbi</i>	199
Quelques remarques sur la linguistique kurde - <i>Dr. Kemal Fuad</i>	190
Le soulèvement des Kurdes Mukrî à Dimdim - <i>Abdullah Merdux</i>	182
Nationalisme et Socialisme — Etude - <i>Horace B. Davis</i>	164
Deux poèmes - <i>F. Şakelî et Hawar</i>	159
Le pain et la balle — nouvelle - <i>S. Muhtedî</i>	151
Désarroi — nouvelle - <i>F. K. Ahmed</i>	136

La revue Hêvî (Espoir) est une publication bi-annuelle de l'Institut Kurde. Elle est ouverte à tous les courants de la vie culturelle kurde.

Les textes publiés n'engagent que la responsabilité de leur auteur.

Pour toute correspondance, écrire à : Institut Kurde de Paris, 106, rue La Fayette, 75010 PARIS — FRANCE. Tél 824 64 64.

**Kurmanc di dewleta dinê da
Aya bi çi wechî mane mehrûm ?
Bîlcimle ji bo çi bûne mehkûm ?**

Ehmedê Xanî (sedsala XVII)

www.arsivakurdî.org

SERECEM

Evîna zimên evîna welêt e - <i>Kendal</i>	6
ZIMAN	
Pirsên alfabeya kurdî	8
Sê dîtîn li ser pirsên alfabê :	
Elifbêya Kurdî - <i>Osman Sebrî</i>	19
Çend gotin li ser zimanê kurdî - <i>Dr Nurêdîn Zaza</i>	21
Çend gilî û gazind ji bona zimanê kurdî ! - <i>Reşîd Simo</i>	22
Rastnivîsîna Kurdî - <i>R Barnas</i>	25
BELGE	
Destnivîsareke Nazım Hikmet li ser Kurdan	29
ÇÎROK	
Barkêşên piçûk - <i>Firat Cewerî</i>	39
Ka merivatî ma ye - <i>F. Totanî</i>	44
Çaraliyê me agir e - <i>Mahmut Baksî</i>	49
HELBEST	
Çend sedsal e li pey hev bi xwînê sor dibî tev - <i>Zinar Şîro</i>	53
Li kelebista - <i>Rojen Barnas</i>	54
Te difikirim - <i>M Ferzend Baran</i>	55
Bijî welatê min - <i>Osman Sebrî</i>	58
PIRTÛKÊN NÛ	59
DUMILÎ	
Dimilkî de lêkerê hevdudanî - <i>Malmîsani j</i>	67
Folklorê Kurdî ebe zarava dimilkî - <i>Zilfî</i>	83
Ferhengok dimilkî - kurmancî - tirkî	107

KURMANCIYA XWARÊ

ZIMANEWANÎ :

Zanyarî giştîy pêşekî - *Kolonel Tewfiq Wehbî* 199

Çend seretayekî zimanewanî - *Dr Kemal Fuad* 190

LÊKOLÎNEWEY MÊJÛYÎ

Rasperînî Dimdim û qelaçoy Kurdanî Mukrî - *Abdullah Merdux* 182

ROŞÎNBÎRÎY GIŞTÎ

Nasyonalizm û sosyalîzm – tîoriye Marksistî û kirêkariyekan
derbarey nasyonalizm ta salî 1917 - *Horace B Davis, wergêrawî*
Hesen Seyf 164

HELBEST

Geraneweyek - *Ferhad Şakelî* 159

Razî derûn - *Hawar* 155

KURTE ÇÎROK

Nan û fişek - *Selahuddînî Muhtedî* 151

Lê gejaw da - *Fazil Kerim Ahmed* 136

www.arsivakurdi.org

Evîna zimên evîna welêt e

Her gel xwediye mafê (heqê) jinê û azadbûnê ye. Lê hin ji wan, ji vî mafê bingehî hatine bêpar hiştin û bindest dijîn. Bindestiya xelkekî, pirîcar, ji kêmasiya yekîtiya wî, ji paşdemayîna wî ya çandî û zanistî û ji qelsahiya wî ya leşkerî tê. Pîrr gelên îro azad û serbixwe di demeke dîroka xwe de, ji ber sedemên wisa, bindestî û îşxala hêzên biyanî dîtine.

Bindestî, îşxal û qelsahî ji bo xelkekî mûsibeteke mezin e. Lê mûsîbeta hê mestir ew e ku endamên xelkekî li hemberî zimanê xwe, çanda xwe, wêbêya xwe laqeyd, bêxem û dilsar bimînin. Gelê ku li çanda xwe xweyî dernakeve mîna dara ku qirn û rîşeyên wê hew tên avdan, ji hev dikeve, dirize, winda dibe. Parastin û pêşvebirina çanda xelkê pareke serekeya şerê welatparêziyê ye.

Ziman dilê jîndarê çandê ye, lîmê zanava (huwiyeta) neteweyî ye. Di nav sedsalan de, di nav jiyanê de, bi xebat, tevbûnî û tevkariya bi milyonan kesan çêbûye, dewlemendiya hiş, hest û nêrînên mirovên xelkê nîşan dide. Ziman şahidê şehrezayî û bajarvamiya gelekî, neynika giyan û bîra wî ye. Sermayê wî yê dîrokî ye. Ji xelkekî hiz kirin, bi hizkirina zimanê wî dest pê dike. Evîna zimên, di cihkî de, evîna gel e, evîna welêt e.

Em hemû dizanin ku îro zimanê kurdî di talûkê de ye. Zimanên resmî (tirkî, erebî, farisî), bi riya xwendegêh, qîşle, radyo û televîzyonan îndî ketine bajarok û gundên welatê me. Koça gundiyên kurd ber bi bajarên mezin, ên ku navendên (merkezên) çandên serdest in, siyaseta bégidiya dewletên ku dest danîne ser welatê me û dixwazin bi hemû awayan rêç û şopa kurdîtiyê, çanda kurdî ji riyê erdê rakin, veguhêriniyên ciyakî, dikin ku roj bi roj peyivandina kurdî di nav neslên nû de paş ve diçe. Îro em ketine rewşeke wilo ku pirîcar hêzên welatparêzên kurd, têkoşerên kurd, di civînên xwe de, di nav hev de, bi *tirkî* dipeyivin, bi tirkî dinivîsin. Welatparêzên ku bi salan ji bo doza kurdî di zîndanên de mane, zimanê xwe hînî zaroyên xwe nekirine, zimanê ku ji bav û kalên xwe fêr bûne, negihandine neslên nû. Hin welatîyên me yên din bi salan li derveyî welêt mane, çend zimanên awrûpayî hîn bûne, lê serê xwe ne êşandine, di nav serbestî û azadiya Awrûpayê de jî zimanê xwe yê dê hîn nebûne.

Ev meşa han, ku pêşî lê neyê girtin, dikare di nav 40 - 50 salan de me têxe rewşeke trajiktir : neteweyek ne tenê bê dewlet, bindest û bêxweyî lê wisa jî bê zar û ziman, mehkûmê ji rûpelên dîrokê windabûnê.

Wezîfa dîrokî û acîla hemû ronakbîrên kurd e ku li zimanê gelê xwe *xweyî derkevin*, wî *biparêzin* û *pêş ve bibin*. Lê xweyî derketin : divê ku ronakbîrên kurd, di peywendî û danûstanên xwe yên devkî an nivîskî de zimanê kurdî bikar bînin, rûmet bidin kurdîyê, bawerî bidin karker û gundi-yên perçiqandiyên Kurdistanê. Bila bi kurdî peyivîn îndî mîna nîşana «gundîtiyê» an «paşdemayîne», wekî tiştêkî şermezarî, xuya neke ; bi tirkî an erebî axaftin jî ne be îşareta «medenîyetê». Divê ku em bawerî bidin keç û xortên şoreşgerên kurd, bi wan bidin fehm kirin ku «enternasyonalîzm» bi zimanê neteweyê serdest peyivîn nîne ; dijane, li rûmet û çanda gelê bindest xweyî derketin e, wan jî gefa windabûnê rizgar kirin e. Divê ku ronakbîrên kurd dewlemendiyên zimanê kurdî, delalî û şîrînî, ronakî û zelaliya wî diyar bikin, biparêzin, pergalekê têxin nav rêziman û rastnivîsîna kurdî.

Heçî pêşvebirina zimên, ew pêwistîyeke jiyânî ye : zimanê ku xwe nû nake, ku nikare bersiva nûyîtiyên jiyânê, yên ramanê, yên zanistî û teknîkê bide ji rûmetê dikeve û dibe pêbilîya folklorvan û heweskarên tiştên kevna-re. Riya pêşveçûna zimanê me di nêzandîna zarava û devokan de derbas dibe. Di milê din de, me divê kurdî ji zanîn û pêkahiyeke sedsala XXa re vekin, wî dewlementir bikin, zimanê gelerî berebere bibe zimanekî edebî û zanistîyî fireh, zengîn, bedew, ahengdar û zelal.

Kovara «HÊVÎ» ji bo vî şerê çandî derdikeve. Rûpelên wê ji bend û nivîsarên li ser pirsên zimanê kurdî, ên dîrok û civaknasî, ên pişe û zanistî re, ji çîrok û helbestan re, ji lêgerînên folklorî û ji wergerandinên nivîskarên biyanî re vekirî ne. Hemû welatîyên me, yên ku di van waran de tiştêkî wan ê gotinê heye, dikarin tê de, bi kurmancî, bi dumilî an bi kurmanciya xwarê binivîsin. Bêgûman berpirsîyarê her bendekê xwediyê wê ye û di rûpelên «Hêvî» de propaganda an şerê hêzeke siyasî kirin mimkin nîne.

Di dîroka gelê kurd de, «Hêvî» yekemîn kovar e ku bi sê zaravayên serekeyên zimanê kurdî derdikeve û dixwaze riya yekîtiya wan veke. Tê de xweydan, ked û xebata endam û hevkarên Enstîtuyê, yên nivîskarên kurdên ji hemû parçeyên Kurdistanê heye. Ew di van demên dijwarî û bindestiyê de pêtiyeke piçûka hêviya azadiya gelê me ye û ronîya xwe ji agirê ku berî sê sed salan zane û kurdperwerê nemir Ehmedê Xanî vexisti bû, ji tîrêjên «Kurdistan», «Rojî Kurd», «Hetawî Kurd», «Gelawêj» û «Hawar» ê distîne. Geşandin û gurkirina vê pêtiya welatparêziyê barê hemû ronakbîr, hemû azadixwazên kurd e.

Kendal
Serokê Enstîtuya Kurdî

Pirsên alfabeya kurdî

Ji 23 ta 28ê gulana 1983, sêzde nivîskar û zimannasên kurdên Iraq, Iran û Tirkîyê li Parîsê civiyan û li ser pirsên alfabê, ên rastnivîsîna zimên û ên pêkanîna yekitiya zaravayên kurdî xebitîn.

Piştî civîna giştîya roja pêşîn, sê komên xebatê – dumilî, kurmancî û kurmanciya xwarê (1) – hatin danîn. Her komekê du roj û nîv li ser pirsên taybetiyên zaravayê (lehçeyê) xwe xebitî. Paşê, di civînên giştîyên rojên dawîn de raporên xebatê hatin mînaqêşe kirin.

Di Civîna Gulanê de hin ji pirsên bingehiyên nivîsîna zimanê kurdî zelaltir bûn ; ji bo lêkolîna ên din ewê Enstîtu salê *bi hindikî carekê* pisporên zimanê kurdî bighîne hev. Amanc : rojekê hemû zaravayên kurdî bi alfabeyêke standard, bi awayekî ronak û yekbûyî bîn nivîsîn. Zimanekî yekbûyî, bi gotinên hemû zaravayan dewlemendkirî û zelal, ku Kurdên hemû navçeyên welatê me dikaribin pê ji hevûdu fehm bikin, yekûdin binasin, nêziktirî hev bibin. Yekîtiya zimên bingehe yekîtiya gel e.

Va ne, bi kurtî, dîtînen ku di Civîna Gulanê de diyar bûne û biryarên stendî :

KÎJAN ALFABE ?

Îro Kurdên Tirkîye, Sûriye û Libnanê zimanê xwe bi tîpên latînî, yên Iraq û Iranê, piranî, bi tîpên erebî dinivîsin. Heçî Kurdên Sovyetistanê, ew nivîsarên xwe yên zanistî bi latînî, yên din bi tîpên kîrîlik (rûsî) dinivîsin. Ango, di dema îroyî de, zimanê me bi hindikî bi 3 alfabeyên cihê tê nivîsîn.

(1) *Akademiya kurdiya Bexdayê ji zaravayê kurdiya nivroya Kurdîstana Iran û Iraq re «Kurmanciya xwarû», ji zaravayê Kurdên Tirkîyê re jî «Kurmanciya serû» dibêje. Gotina soranî ji bo devokê welatê Soran, ku yek ji navçeyên Kurdîstana Iraqê ye, tê bikar anîn. Wekî ku ji devokên navçeyên Behdînan û Botan re behdînanî û botanî tê gotin.*

Ziman

Ç û Ç'

Di bilêvkirina ç ya normal de lêv baş ji hev vedibin, ziman çibigire ji ciyê xwe nalibite. Wekî di gotinên çak, çap, çar «4», çê, çolang, çûn, hwd ...

Lê gava em dibêjin çemê Mûsilê an çiyayê Herekol nîvekê zimên bi esmanê dev ve dizeliqe û dengê kerr derdikeve . Ji bo vî dengî, ji yê ç ya çûnê veqetînin emê şanekê deynin ser : ç'

Di zimanê kurdî de dora 40-50 gotin vê ç' ya kerr bikar tînin. Lê gotinên ku bi ç yê cihê tînin bilêvkirin û wekîhev tînin nivîsîn ji dehî kêmtir in û talûka tevlihevbûna wan nîne.

Em li mîsalên jêrîn temaşê kin :

Çar : jmara 4

Ç'ar : ç'arî, xêlî

Dirûvê her du gotina bi hev dikeve. Lê gava wan di hevokê de bikar tînin tu tîkelî namîne :

Çarê gulanê : roja 4 ê meha gulanê

Ç'ara serê bûkê : ç'ariya, ç'arika serê bûkê.

an : Ez çar şev li Dêrikê mam ; ç'arşevên (2) mala ku em lê diman spî bûn.

Ço ! (di ajotina kerê de)

Ç'o : dar

Ç'oyên gavan : darê gavan

Li kerê ço kirin : nav di kerê dan ta ku ew meşa xwe bilezîne.

K û K'

Di piraniya giran a gotinan de k wekî ya Kurd an Kurdistan tê bilêvkirin. Lê di fonetika kurdî de k ya kerr jî heye û di dora 70-80 rayên (qirnên) bêjeyan de dixuye. Hin gotinên ku bi alfabeya Hawarê wekîhev tînin nivîsîn, manayên cihê didin.

Her wekî :

Ka : pirs; kanê ?

K'a : k'aya genim

Kal : negihîştî; zebeşê kal

K'al : mêrê biemir

Kam : 1 - kamik, ritûbet

K'am : moşene, cercere

2 - esmanê dev

(2) Gotina ç'arşev ji çara şevê tê û di gelek navçeyan de çarşev tê bilêvkirin. Ev jî nîşan dide ku cihêbûna nava ç û ç' piçûk û guhêrok e.

Bi ser de, nivîskarên «sorani» hemû alfabeya erebî bi yek awayî bikar nanîne : bi van tîpan jî 3-4 guhartoyên sereke hene. Kurmancî, ji salên 1930 an bi vir de, piranî, bi alfabeya latînî ya Hawarê hatiye nivîsîn. Lê hin nivîskar, carina, hin tîpên vê alfabê guherandine, an îşaretên nû bi ser ve kirine. Ev gelemşeyî di riya belavkirina xwendin û nivîsandina kurdî de, di riya belavbûna fikr û ramanan de asêyîyeke mezin e. Îro di tu zimanekî din de ev qas têkelî û gelemşeyî nîne. Divê ku nivîskar û ronakbîrên me bi berpirsiyarî bilivin, pergalekê têxin nav nivîsandina zimanê me yê dewlemend, da ku welatîyên me dikaribin hevûdu bi hêsanî bixwînin, yekitiya gelê me bê parastin û têkûz kirin.

Beşdarên Civînê hemû hemfikîr in ku alfabeya latînî baştir bersiva hewcedariyên nivîsandina zimanê kurdî dide û divê rojekê Kurdên Iran û Iraqê jî derbasî tîpên latînî bin. Lê mixabin, di hoyên (şertên) îroyî de, ev yek hê ne mimkin e. Ji ber ku :

- zimanên resmîyên van dewletan alfabeya erebî bikar tînin û Kurdên ku xwendewar in jî bi tîpên latînî kêr dizanin.
- guherandina alfabê, di dorbenda (çarçeva) van dewletan de, wekî daxwaziyeke serxwebûn an veqetinxwazî dixuye û dikare Kurdan ji hêzên siyasîyên van her du dewletan dûr bixîne.
- çapxane û dezgeyên teknîkîyên bi tîpên latînî li Iraq û Iranê bi dijwarî bi dest dikevin.

Di rewşeke wilo de em dikarin, qet nebe, du tişt pêk binin : a) pergaleke têkûz têxin nav alfabeya kurdî ya bi tîpên erebî, da ku ziman bi yek cureyî, bi awakî standard bê nivîsîn ; b) afirandinên serekeyên Kurdên Iraq û Iranê, li derveyî welêt, bi tîpên latînî çap kin ji bo ku Kurdên ku tîpên erebî nas nakin dikaribin ji wan îstifade bikin.

Di vî warî de pisporên kurmanciya xwarê dan zanîn ku di alfabeya latînî ya «Hawarê» de du deng kêr in ji bo rastnivîsandina zaravayê wan : l ya stûr û r ya stûr.

KÊMASIYÊN ALFABEYA HAWARÊ

Gelo derî L û R, di alfabeya latîniya Hawarê de kêmasiyên din hene ? Divê, berî her tiştî, em bi bir bibin ku ev alfabe di sala 1932 de ji bo zaravayê kurmancî hatiye danîn, hewcedariyên zaravayên din ne daye ber çav. Lewre, divê berê bizanibin ka di rastnivîsîna kurmancî de tu kêmasiyên wê hene.

Pisporên kurmancî li ser vê pirsê xebitîn. Di vê xebatê de, xasme, ferhenga kurdî-rûsî ya Qanatê Kurdo (ku bi 34 000 gotinên xwe dewlementirîn ferhenga kurmanciya ta îro çapkirî ye) bikar anîn. Diyar dibe ku di fonetîka kurmancî de hin deng hene ku di alfabeya Hawarê de cih negirtine :

ç', k', r a stûr, p' û t'.

Kap : hestî, kapa gulerî

Kar : 1 - şixul, xebat
2 - qazanc (3)

Kel : kela şir

Kelek : tiştê ku zû dikele

Kelem : lahana ku ji pelên
wê apraxa çê dikin

Ker : navê heywanê

Kew : ji kewandinê

Kêl : pîvana giraniyê (16 kg)

Kêm : ava zer a kînor û
pizrikan

Kêr : kêrik

Kulek : a kuçik an tendurê

Kur : qure, mexrûr

K'ap : hevsar

K'ar : k'arik, k'ara bizinê

K'el (4) : qele, k'ela Dimdimê

K'elek : k'elekên ser Diclê

K'elem : xîp, pîj

K'er : yê ku nabihîze

K'ew : k'ewa gozel

K'êl : a dirûtinê

K'em : hindik

K'er : ji bi kêr hatinê

K'ulek : kesê ku dikule

K'ur : law

Gava ku ev gotin di hevokê de tên bikar anîn şolîtî û têkelî pirçar namîne. Ji du bêjeyên ku di alfabe Hawarê de wekhev tên nivîsîn lê cihêmana ne, an yek nav e yê din rengdêr (5) e, an ku her du nav bin yek ji wan nêr e, yê din mê ye.

Mîsala jêrîn bi alfaba Hawarê hatiye nivîsîn, lê tê de şaşfêhmî çê nabe :

Ferho karên xwe li sûkê erzan firot ; di vî karî de tu kara wî ne bû.

An dema ku dibêjin : *Bişar kal e, kesî ku tê negihê ku wî gelek salan borandiye, di nav salan de çûye, bi emr e, extiyar e nîne. Dîsa gava dibêjin ev hirmê kal e, herkes dizane ku hirmê negihîştî ye, ne ku extiyar e.*

Lê carina rewş ev qas zelal nîne : *Cembelî ka li ku ye ?*

Gelo çi jê tê fehm kirin ? Kanê Cembelî li ku ye ? An ji Cembelî dipirsin ka (ya kadîne) li ku ye ?

Bexçê me teji kelem in ?

Dîsa du têgihîştinî : 1 - bexçê me teji xîp (k'elem) in

2 - bexçê me teji kelemên apraxa ne

Min kewa wî dayê.

Hin ewê fehm kin ku min têra wî lêxistiye (wî kewandiye), hin jî ewê bêjin ku kewa wî li nik bûye, min daye wî.

(3) *Kar, gava ku navekî nêr be bi mana şixul û xebat e : karê min şivanî ye. Navê mê du mana dide 1 - qazanc : kara gavan siwariya keran e. 2 - kara xwey : kara xerxa, kara zivîngê, xweya karê.*

(4) *K'el, gava ku navekî nêr be bi mana conega tê : k'elê bor.*

(5) *K'ur gava ku rengdêr (sifat) e, ji bo dewaran mana qiloçjêkirî, ji bo mirovan ya por-jêkirî dide. Di mana law de k'ur navê nêr e : k'urê pîrê.*

Misaleke dawîn û têkiltir : *Derdê kerîtiyê nayê kişandin.*

Gelo hun jê çî fehm dikin ? Ku derdê kerîtiyê (bêeqlîyê) nayê kişandin an yê k'erîtiyê (nebihîstinê) ?

Lê divê ku em ji niha de bêjin ku di gotinên kerîti û k'erîti de ne tenê **k** lê wisa jî **r** cihê ne û emê vegerin ser vê pîrsê.

Bi kurtî, di fonetîka kurdî de du dengên **k** hene : **k** û **k'**. Gava ku ew bi yek tîp tên nivîsîn, ji derveyî çend rewşên istisnayî, şaşfêhmî û dijwarî peyda nabe.

P û P'

Derveyî **P** ya normal di fonetîka zimanê me de **P** yeke kerr jî dixuye. Lê gotinên ku wê bikar tînin gelek kêman, nagihên deha.

Va ne ji bo agahdariyê du mîsal :

Par (navê mê) : beş, behr, peşk **P'ar** (hoker) : sala çûyî

Pîr (navê nêr) : 1) pergala, edeb **P'îr** (rengdêr) : jina extiyar

2) mamoste

(pîrê tariqetê)

Gava ku di hevokê de wan bi kar tînin tevlihevî peyda nabe : *Pis-mamê min par para xwe da bû min.* An : *Pîra te jîr e û bipîr e, lê pîrê we zehf bêpîr e.*

Lê dema dibêjin : *Mixabin, pîr carina bêpîr in*, ji pîrê merem çî ye, pîrêjin an mamoste ? Dîyar nîne, lê ev ziraviyên ziman in û di gotinên ku wekîhev tên bilêvkirin de jî rewşên wilo xwe nîsan didin.

PIRSA R

Di hemû zaravayên zimanê kurdî de **2 r** hene : **r** ya zirav û ya stûr.

Di destpêka gotinê de **r** timî stûr e : *rabûn, rakirin, rastî, rê, rik, rîşe, roj, rûniştin, hwd.*

Di nav du dengdêran de **r** pirîcar zirav tê bilêvkirin : *arav, baran, narîn, serek, zerî, jêrîn, birin, kirin, tîrêj, soran, sore, gurandin, tûrik, hwd.*

Lê di hin bêjeyan de, **r** ya nav du dengdêran stûr e : *birîn, firîn, kirîn, gerok, girik, berahî, kerik, hwd*

Du gotinên ku di alfabeya Hawarê de wekîhev, bi eynî **r** tên nivîsîn carina manayên cihê didin :

ber (bi **r** ya zirav), **n.n** (6) : 1 - meywe, mahsûl (berê darê)

(6) *n. n* : navê nêr ; *n. m* : navê mê ; *r* : rengdêr (sifat) *h* : hoker (zerf) *l* : lêker (fiil)

2 - sing (sing û ber)

3 - kevir

4 - firehî (capûnê du ber)

5 - rû, pêş (wî berê xwe da min)

ber (bi r ya stûr), n.m : texliteke mehfûrê (bera eywanê)

têr (bi r ya zirav), r : yê ne birçî

têr (bi r ya stûr), n.m: çewalê mezin

pir (bi r ya zirav), n.m : avahiya ji bo derbasbûna av û çeman (pira Diyarbekrê)

pir (bi r ya stûr), h : zehf, gelek

girik (bi r ya zirav), n.n : girikê nan

girik (bi r ya stûr), r : xeydok, bihteng

birîn (bi r ya zirav), n.m : kula birîndar

birîn (bi r ya stûr), l : bi birek, kêr an haletekî tûj veqetandin, jê kirin (goşt bi kêrê birîn)

gur (bi r ya zirav), n. n : gurê neyarê pez

gur (bi r ya stûr), r : qewî, xurt (bayê gur, agirê gur, mijê gur)

Di van mîsalan de ihtîmala têkelî û tevliheviya manan kême, ji ber ku zayendê (cinsê) gotinên dirûvdar û fonksiona wan a di nav hevokê cihê ne. Lê di çend gotinan de (ji dehî kêmtir) têkelî dikare peyda be. Mîsala klasîk ya keritî (n.m) ye. Çi jê fehm bikin ? Bêeqilî an nebihîstinî ?

Bi kurtî, di fonetîka kurdî de pirseke r heye. Hejmara gotinên ku r ya zirav bikar tînin bi çend sedan e. Gava ku di nivîsandinê de cihêbûn naxin nava her du vîneyên (texlîtên) r talûka tevlihevbûna manayên çend gotinên dirûvdar zehf kême. Divê ku di alîkî de lêgerîneke kûr bê çêkirin ji bo diyar be ka gelo her du bilêvkerinên r bi çî qaîdan ve girêdayî ne. Di milê din de divê lista çend gotinên ku bi r yên cihê tîn bilêvkerin lê wekîhev tîn nivîsin û dikarin di têgihiştinê de şolîtî bidin peyda kirin derînin û di wan gotinan (ku hejmare wan ji dehî kêmtir dixuye), de di dewsa r ya stûr de **rr** deynin. Mîsal :

pirr ji bo zehf, **kerr** ji bo kesê ku nabihîze.

Kengî ku lêgerinên fonetîkî yên zaravayên kurdî yên din **pêwistiya** danîna îşaret an tîpek din nîşan dan, hindê dikarin wê nûyîtî an guherandinê têxin nivîsandina kurmanciyê jî.

T û T'

Derveyî t ya adetî, di zimanê me de t' yeke kerr heye, lê ew gelek kême hatiye bikar anîn. Va ne çend gotinên ku me wê tê de dîtiye :

t'a (yê dirûtinê), **t'am** (a xwarinê), **t'ar** (a mêzînê an ya defê),

t'eng (ne fireh), t'ûr (ê ku genim an zad dixinê) û t'ol (a ku çavlîder e, dilkoçer û doxînsist e).

Gelo talûka ku mana van gotinan û yên ku di alfaba Hawarê de wekî wan tèn nivîsîn nîne ? Bextewarane, naxêr !

ta (hoker) : heta, sibê ta êvarê

ta (n. m) : êşa paludîzmê ; ta girtin, ketin taya mirinê.

ta (n. m) : taq, qat ; xaniyê sê ta, ta kirin.

Ev mane hemî ji ya ta yê dirûtin an por dût in. Wisa jî mana tam (temamî, tevahî) ji ya t'am a xwarin û vexwarinê qenc cihê ye. Maku, di kurdî de di şûna tam de tamam gotin rastir e. Talûka ku kesekî t'ara defê an sergîna tevî tara mirîşkan an tar (par) kirinê bike jî nîne.

Hecî teng (n. m), ew bi mana cih e : tenga wî xuya ye. Gava ku tê gotin sola min teng e, herkes tê digihê ku ew nefireh e, piyê min dişidîne.

Di kurdî de derveyî t'olê, gotina tol (n. m) heye û bi mana heyfê ye. Gava ku dibêjin «*wî tola xwe hilda*», merem piçek şolî dixuye. Gelo wî heyfa xwe an t'ola (qehpika) xwe hilda ? Ji bo şaşfêhmî nebe divê ku bibîr binin ku rastiya gotina tol (heyf) tole ye û hindê tu têkelî namîne.

Derdikeve ku yek t bersiva nivîsandina zimanê kurdî dide.

BIRYAR

Di fonetîka kurmançî de 5 deng hene ku di alfabe ya Hawarê de cih negirtine : ç', k', p', t', û r yek ji her du r yan. Ji bo her çar dengên pêşîn danîna tîpekî an îşareteke nû ne licih e û hin mahzûran dide peyda kirin. Ji ber ku :

1 - Hejmara gotinên ku bi van 4 dangan tèn bilêvkin kêm e û gava ku ew bi tîpên ç, k, p û t yên adetî tèn nivîsîn talûka têngihîştin an tevlihevkirina wan yekcar hindik e. Di gelekî zimanên cihanê yên din de jî gotinên ku wekîhev tèn nivîsîn lê cihêmana ne, an bi awayekî tèn nivîsîn lê piçekî cihê tèn bilêvkin hene. Di zimanên pêşveçûyî wekî ingilîzî û fransîzî de rewşên wilo ji kurdî zehf bêtir in.

2 - Piraniya gelê kurd nexwendewar e û welatparêzên ku nivîsîna zimanê kurdî hîn dikin, xwendiyên kêm imkanan in û carina bixwe jî ziraviyên fonetîkê rind nizanin. Bi kesên ku li derveyî xwendegehan, pirîcar bi dizî, hîne xwendinê dibin, cihêbûnên nava ç û ç', k û k' dan têngihîştin hêsa nîne û dikare bibe sedemê şolîbûna hişan. Maku, hin gotinên ku li hin navçeyan bi k' tèn bilêvkin li cihine din bi k tèn gotin û ewê xwendewar timî di nav dudilîyê de bimînin : Gelo ev gotin bi k bû an bi k', bi ç bû an bi ç' ? Ji bo belavkirina xwendin û nivîsandina kurdî alfabe dijwar kirin, dijiwariyên nû saz kirin rast nîne.

3 - Pêşveçûnên teknîkî berebere materyelê çapê standardize dike. Peyda kirina makînen nivîsînê ên xwendiyê tîp û şaniyên taybetî hingî diçe dijiwartir

dibe. Niha hebûna Serdayî ya ^ û tîpa ş karê çapkirina rojname û kovarên kurdî dijwar dike. Roja ku ç', k', p' û t' hebin emê hew dikaribin ji binî derkevin. Dewletê kurda tevî bazareke fireh nîne ku çêkîroxên makînen çapê ji bo wê çapxaneyine taybetî imal kin. Divê ku em dijwariyên nû saz nekin û pirsên teknîkî, yên pêşveçûnên teknolojiyê timî bi bir bînin, ji veguherîniyên dinyayê dûr nekevin û bêpar nemînin.

4 - Di alfabeya Hawarê de 31 tîp hene û ew yek ji dirêjtirîn alfabeyên latînî ye. Biservekirina tîpên nû ewê wê hê girantir û dirêjtir bike.

Herçî dengê r, heye ku stûr an zirav bilêvkirina wê girêdayî hin qaîdan be. Divê ku ev pirs qenc bê kolandin. Di vê navê de, çend gotinên bi r ya stûr ku dikaribin bibin sedemê şaşfahiyê, emê rr binivîsin. Ta roja ku lêgerinên li ser fonetîka dumilî û kurmanciya xwarê pirsê r zelaltir bikin.

Bi kurtî, alfabeya Hawarê bê kemasî nîne lê dikare, bê guherandin, bersiva nivîsandina zaravayê kurmancî bide.

NIVÎSÎNA DUMILÎ Û KURMANCIYA XWARÊ (SORANÎ) BI TÎPÊN LATÎNÎ

Ewê alfabeya Hawarê bingeh bê qebûlîkirin. Sistemê latînî yên Mac Carus û Tewfiq Wehbî ku di hin kitêbên Kurdên Iraqê de hatine bikar anîn ji alfaba Hawarê çêtir û pratîktir nînin. Hê yek ji wan di nava Kurdên Iraqê de rûnenîştîye, lê alfabeya Hawarê îro bûye ya *piraniya* gelê kurd. Ji bo nêzîkkirina zaravayan û ber bi yekîtiya alfabê çûyinê, Enstîtu ewê dumilî timî bi alfabeya Hawarê binivîsîne. Ewê nivîsarên latînî yên kurmanciya xwarê jî bi vê alfabê bîn çap kirin.

LI SER «1» Û «i», «î» Û «î»

Di salên 1960an de li Tirkiyê hin kitêb û kovar di dewsa i ya Hawarê de, 1 ya tirkî û di şuna î de jî i bikar anîn. Di destpêkê de ev ji ber sedemên teknîkî bû (di çapxanên tirk de peydakirina î dijwar bû) ; paşê di hin hawiran de bû adet.

Ev yek ji me re xelet dixuye.

- Di dema ku Kurdên Sovyetî jî berebere alfabeya Hawarê bikar tînin, hin tîpên vê alfabê guherandin dibe sedemê perçebûneke nû di nav Kurdan de. Di van rojên tunehiya otorîteke merkezî de berpirsiyariya xwenda û ronakbîrên kurd mezin e. Divê ku em tiştên bi zor, cefa û zehmet avakirî, heta ji me tê, têkûztir bikin, lê xweyî derkevin, pêş ve bibin.

- Di warê zanistî de jî ev ne rast e. Tîpa 1 tenê di tirkî de heye û dengê taybetî dide. Ev deng ji dengê i ya kurdî cihê ye ; i ya kurdî wek ya ingilîzî (di *this is* de) ye. Gava ku wê wekî 1 ya tirkî binivîsin ew him jî bo

Kurdên Tirkiyê û him ji bo kesên din ên ku bi tirkî dizanin û dixwazin hînî kurdî bin dikare bibe sedemê tevliheviyê.

î ya kurdî wekî ee ya ingilîzî dengêkî dirêj e.

- Di alî pratîk de, li Tirkiyê bikaranîna ı hêsatir e, ji ber ku ev tîp di alfabeya tirkî de heye. Lêbelê li welatên din, xasme li Awrûpa, makînen ku tê de tîpa ı hene bi destxistin gelek dijwar e. Herwekî îro piraniya mezin a kitêbên kurdî li derveyî Tirkiyê çap dibin, di alî pratîk de bikaranîna î û î yên Hawarê ji ya ı û i çêtir e.

Em ji hemû welatîyên xwe hêvî dikin ku di vî warî de berpirsiyariya xwe ji bir me kin, cih nedin peydabûna dijwarî û tevliheviyan.

PERGALA ALFABÊ

Alfabeya Hawarê, alfabeyeke latînî ye û di hemû zimanên ku tîpên latînî bikar tînin ev alfabe xwedî pergalekê ye, rêzandina tîpan naguhire. Lê hin nivîskarên kurd, heye ku di bin têsîra elîbêtkî erebî de, x di nava h û î de, ê di nava î û i de, q di nava k û l de datînin, hin v di nava f û g de, x di nava h û î de, q di nava j û k de dinivîsin.

Ev awa hemû ne licih in. Yên ku 2700 sal berê alfabeya latînî çêkirine, jê re pergalekê jî danîne ; guherandina vê pergale heqê me nîne.

Va ye pergala rastiya alfabeya me ya latînî : a, b, c, ç, d, e, ê, f, g, h, i, î, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, ş, t, u, û, v, w, x, y, z.

BIRYARÊN DIN ÊN CIVÎNÊ

* Ji bo nêzikkirina zaravayan divê berî her tiştî, dewlemendiyên her zaravayekê qenc bê nasîn. Ji vê bûnê, divê em hemû imkanan seferber bikin ku zûtirîn wext gotinên her zarava û devokekî, bê guherandin û bê gotinên van salên dawî çêkirî, bicivînin û ferhengên zaravayan pêk bînin. Ewê ji ber ferhengên devok û zaravayan ferhenga zimanê kurdî derkeve. Enstîtu zimanas û zanayên kurd gazî xebatê dike û ji çapkirina berhevok û ferhengên wan re amade ye.

* Xebata ferhenga kurdî-fransîzî, ku çend sal in dom dike, bilezînin da ku ew riya çêkirina ferhengên kurdî û zimanên biyanîyên din veke.

* Lîsta ferhengên kurdî yên ku ta îro çap bûne derînin û di kovara Enstîtuyê de çap kin ji bo alîkariya kesên ku li ser zimanê kurdî dixebitin.

* Divê ku Enstîtu kovareke çandîya giştî derîne û tê de li rex bend û lêgerînên zanistî li ser ziman, edebiyat, dîrok û sosyolojî, afirandinên nivîska-

rên kurd jî çap bike. Sala pêşî ewê ev kovar ji salê du hejmar derkeve (7), her hejmar dora 120-160 rûpel be û sê zaravayên kurdî (kurmancî, dumilî, û kurmanciya xwarê) bikar bîne.

Rojekê, ku imkan dest bidin, dikaribin kovareke din, bi reng û wêne derînin ji bo belavkirina xwendin û nivîsandina kurdî di nav karkerên kurd ên Awrûpayê de.

* Zûtirîn wext «Rêzimana kurmancî-sorani» ya Qanatê Kurdo ji rûsî wergerînin û ya Celadet Bedirxan û Roger Lescot jî ji fransizî wergerînin kurdî û zimanên din (8).

* Di vê navê de ji hemû nivîskarên kurd tika dikin : em heryek di tenga xwe de gotinên nû çê mekin. Bi vî awayî em zaravayên kurdî ji hev dûrtir dixînin, gelemşeyiya nav zimên zêdetir dikin. Gava ku gotinekê di zaravayek de tune be pêşî binêrin ka di zaravayên din de di şûna wê de gotinek heye an na. Ku hebe wê bikar bînin, zaravayan nêzî hev bikin. Gava ku gotinek di tu zaravayeke kurdî de nînbe û jê re di zimanê zanistî an edebî de hewcedarî hebe, pêşneyarên xwe ji Enstîtuyê re bişînin ku ew, piştî bi nivîskar û ziman-nasên kurdên din re şewirî, dikaribe wê di kovara xwe de ji hemû xwendayên kurd re pêşneyar bike.

(7) Kovara hêvi ji bo bicihanîna vê erkêl (wezîfê) derdikeve.

(8) Karên wergirandina van her du rêzimanan havîné dest pê kirine.

Sê dîtin li ser pirsên alfabê

ELIFBÊ YA KURDÎ

Elifbê (1) ew tişt e ku ziman pê tete nivîsîn. Ev rastiyeke berviçav e ku her kes dizane. Lê kêmi û zêdehiya ku ketiye elifbêyên hin gelan ne tiştêkî xuya ye ku her kes bîra bibe, an tê bigehê. Lê kesên ku bi ziman mijûl bûne û xwe di wî warî da westandine di bilêvkirina bêjeyan da ew kêmanî dîtine û nasîne.

Çiroka danîna elifbêya kurdî vedigere berî çil salî. Gava rehmetî Celadet Bedirxan xwest elifbêya latîni têxe şûna elifbêya erebî hin kes ji xwendayên kurdan ku digel ziman bendewar bûn civandin serhev û elifbêya ku ji bo zimanê kurdî pêk anîbû raveyî wan kir. Ez jî hingê di nav wan kesan da bûm. Herwekî diviya bû mirovekî jîr û serwext bike, Celadet jî dixwest bizane ka dîtina kesên civî di warê elifbêya pêkhatî da çî ye. Camêrên ku hatibûn civînê çiqas ku xwenda û bi ziman ra bendewar bûn jî, di warê ziman da xebat nekiribûn û pê mijûl ne bû bûn. Hemiyar dixwest ku elifbêye kurdî bête danîn û bi vê yekê dilgeş bûn. Di nava kesên ku di civînê da hatin dîtin tenê ez û Celadet bi ziman mijûl bû bûn û me herduyan dikarî di vî warî da bipeyive. Piştî em bi ser û ber li

elifbêya pêkhatî hûr bûn, Celadet ji me pirsî û got :

— Ma hûn tiştêkî kêmanî di vê elifbêyê da dibînin ?

Kesekî ji hevalên di civînê da deng nekir. Hînga min gotê :

— Erê ez tê da çar tîpan kêmanî dibînim ku di zaravayê kurmançî da hene. Divê em çavên xwe li ser tinebûna wan tîpan negirin. Tinebûna wan di elifbêya me da kêmaniyeke berbiçav e.

Hingê Celadet li min vegerand û got :

— Tîpên kêmanî kîjan in ?

Min gotê :

— ç p k t ne, ku zaravaye kurmançî ji van tîpan dagirtî ye.

Hingê rehmetî li min vegerand û got :

— Rast e ev herçar tîp di zaravayê kurmançî da hene. Lê em dikarin ji tîpên nîzîkî wan (ç p k t) destkewtî bibin, herwekî me bi tîpên erebî dinivîsandin. Va ye hemî elifbêyên Awropî di navbera 29 - 31 tîpan da ne. Eve elifbêya me bûn 33 tîp.

Min lê vegerand :

— Hêja ye em jî wek Awropîyan bi pêşkevin, lê ne bi kêmkirina tîpên elifbê.

Dema min dît camêrên di civînê da giraniyek nedan gotina min, bi serva min zêde kir, got :

— Dibînim vê gotina min di serê we da cih negirt. Lê çi gava komelek zanistî li Kurdistanê pêkbê, ez dê vê kêmaniya di elifbêya kurdî da bidim ser çavên wê komelê.

Di vê navê da çil sal borîn, ne Kurdistan û ne jî komala zanistî ya ku min dixwestî vê kêmaniya di elifbê da raveyê bikim çar bû. Ez jî kal bûm min xwe nîzikî gorê dît, min nexwest çavên xwe li ser vê kêmaniya di elifbê da bigirim, terka Cîhanê û gelê xwe yê bindest bikim û biçim gorê. Par bi navê «Elifbêya tikûz» min elifbêyek ji kesên ku dixwazin bi mezinatî hîni xwendina zimanê xwe bibin danî û da hin biraderên kurd ku bidin çapkirin. Heya şopa heyîna van herçar tîpan wenda nebe.

Tevî ku ez bi hebûna van herçar tîpan di zaravayê kurmançî da bawer im jî heya îro min nexistine nav nivîsanên xwe. Naxwazim ji wan kesan bim ku bi serê xwe tiştan bikim. Çi gava Enstîtû qîma xwe bi van herçar tîpan bine hînga dê bi wan binivîsim.

Li vir tiştek heye ku hez dikim di dawiya vê bendê da bidim ber çavên Enstîtû û xwendevanên kovara «Hêvî». Ev herçar tîpên ku me çêla wan kirî di elifbêya biraderên me Kurdên Sovyet da jî hene. Lê wan îşaret danîne ser tîpên latînî. Herçî min îşaret danîn ser herçar tîpên ku di zimanê kurdî da hene, bawer im ku kira min rastir e. Ez vê yekê dihêlim ji hilbijartina Enstîtûyê ra, bila herçiya rast dibîne pê bigire. Bijî Enstîtû û lebatên wê yên sergiran.

Osman Sebrî

(1) Camêrên ku di warê elifbêya Kurdî da peyivîne, an nivîsîne wek Awropiyên bi «alfabe» navandine. Tevî rûmetgîrîya min ji zanabûna wan kesan ra, divê em herwekî Kurdan di berê da bi «elifbê» bi nav kirine em jî wekî bilêvkirina Kurdan binavînin, ne wek Awropiyên. An na em durvê xwe yê kurdî hîdî hîdî wenda dikin. Dil dixwaze ku em Kurd di her kir û warî da durvê xwe yê kurdî biparêzin, ne wenda bikin.

CEND GOTIN LI SER ZIMANÊ KURDÎ

Rehmetî mîr Celadet dizanî ku di zimanê kurdî de (kurmancî û zaravayên din) bêtirî 32 deng hene, wek : 2 h, 2 k, 2 l, 2 r, û hin din. Ewî welê didît ku di xwendinê de, peyayên ku di dibistanan de hînî kurdî bibin ewê bikaribin van dengan ji hev derêxin. Ji lewre, ewî nedixwest ku elfabeya kurdî girantir bike. Ez bi xwe, pejnên wî rast dibînim. Lê ez wan nakime Mishefa Reş, ne jî Qoran. Heke, sibe yên kurdî didine xwendin (mamoste) û yên kurdî dixwînin bibînin ku bi vê erebeya ha rêveçûn nabe, ewê bivê, nevê li guhartina wê bigerin.

RAST NIVÎSÎN Û RAST AXAFTIN :

Ev tişt girêdayî salan e : divê Kurd di dibistan û zanîngehan de bi zimanê xwe bixwînin û binivîsin, li her derên welatê xwe, bi serbestî bi zimanê xwe baxêvin û bi serbestî herin û werin, kitêb, rojname, akademî, deng û wêneguhêzên wan hebin.

Heya ev tişt çêbibin, divê em nihûda, bi her awayî *guh bidin* kurmanciya HAWARÊ (ez niha xwe têkîlî Zazan û Soran nakim).

Di koma HAWARÊ de, nivîsandinên Celadet, Kamuran, Osman Sabrî, Qedrican û hin din hene. Divê ku ev bikevin destên kesên ku dixwazin hînî kurmanciya «*edebî*» bibin.

Bi navê Nûredîn Usif, ên min jî çend nivîsandinên min hene ku kurmanciya wan ne xirab e. Divê ku Institut Kurde van nivîsandinên ha bigehîne hev û wek kitêbokan wan belav

bike.

Yek kirina zaravayên kurdî ne tiştêkî hêsan e. Lê, di gel vê yekê, divê ku ciyên wek Institut, qet nebe, tevî kurmancî soranî jî bidine xwendin. Dibêm «qet nebe», bra zazayên me nexeyidin ...

DERXISTINA KOVAREKE KURDÎ

Navê wê «Dengê Xanî»* be ne xirab e. Bi vî awayî xelk wê çêtir Xanî kî bû, çî digot û çî dixwest binasin, û bi ser de jî Mem û Zîna wî bixwînin. *Têxistiyên Kovarê* : Divê tê de ev tişt hebin : Rêziman (grammaire), dîrok, çîrok, helbest, tiştine wergerandî, zanistî (sciences), felsefe, lê bê fanatîzm ; bikin ku pesndayîna ramanekê de, yek bikaribe rexneyîn xwe bide : *Bi korane*, dev ji pesnedayîna ramansaziyan (ideoloji) û rejîmên siyasî berdin.

Li Ewropa gelek kovarên kurdî derdikevin. Hin jî wan demekê dijîn û piştê dimirin. Ji yandîna kovarekê ne hêsan e. Li welatekî wek Swîsre (ISVICRE), kovarên ku bi frensizî derdikevin tevde girêdayî kovarên Swîsreya elmanî ne. Bi serê xwe nikarin bijîn. Da ku Kovareke Kurdî li Ewropa bikaribe bijî, divê hin hebin ku piştê wê bigirin û bi ser de jî divê kiryarên wê (abone) pir bin. Peyda kirina wan çawa dibe, êdî hun jî min çêtir dizanin.

Kovar, her sê meh carekê derkeve baş e.

Dr. Nûredîn Zaza

(*) Ji bo navê kovarê gelek pêşneyarên din jî hatin. Va ne çend ji van navan: Awat, Asoyên nû, Çar Çira, Rêgah, Roj, Rêç, Zaxros, Zanyarî, Niştiman, Pirsiyar.

ÇEND GILÎ Û GAZIND JI BONA ZIMANÊ KURDÎ !

Mirov dikare bêje : Toreya Kurdî ya nivîsandî ji sedsala dehan dest pê dike. Heye ku ji berî vê dîrokê be jî, lê mixabin tiştêkî wilo hêja di destê me de nîn e, ku em bêjin : Toreya Kurdî ji vê dîroka ku me li jor gotiye kevintir e. Kevneşopên torenivîsên me yên hezar salên borî jî ewqas ne pir û zehf in. Bê gûman gelek tiştên hêja ji nivîsarên wan torenivîsan winda bûne û xelkê Kurd tu guhdarî û giringiya mezin nedane wan kevneşopên giranbiha, ku wan ji windabûnê biparêzin. Ûştên serekî ji vê yekê re, li gora bîr û baweriya xwe ez di van bendên jêrîn de dibînim :

1 - Zimanê ola me ne bi kurdî bûye. Di derbara ku em ola musulmaniyê bi zimanê zikmakî binivîsin û bixwînin gelek sînor û kêlik jê re hatine danîn, ta vê yekê bi gunehêkî mezin jî dihejmêrin.

2 - Tu dewletên me Kurdan li ser tevahiya axa Kurdistanê pêk nehatine. Ger hinek îmaret pêk hatine jî, wan îmaretan serekî dirêj li berxwe nedane. Dewletên zorker zû bi zû rê li pêş wan girtine, ku ew nebin bingehê dewleteke kurdî mezin.

3 - Parvebûna Kurdistanê di navbera Împaratorî û dewletên Rohilata Navîn de, çî di dîroka kevin de an nuh de. Vê yekê hêştîye ku em tim bibin hindikahiyeke milî di hundurên wan Împaratorî û dewletan de, ku tu kiyan û biha ji zimanê me re tunebe.

Bi bandûriya van bendên jorîn kesên me yên zîrek xizmeta zimanên biyanî kirine, ew bi xwe jî hukumdarê me bûne, wek Tirk, Ereb û Farisan.

Di dawiya sedsala nozdehan de tevgera kurdîtiyê ji bona sazkirina welatekî serbixwe hinekî seriyê xwe hildabû. Ji ber gelek ûştên civakî, siyasî û navnetewî, ew merem û mebesta han bi ser neket. Em dikarin bêjin : wan rêyeke nûjen ji neviyên xwe re vekirin, ku ew bi guh zimanê xwe din, wî binivîsin û bixwînin. Tiştê ku wan bavpîran ji me re kirine û hiştine, rojname û kovarên kurdî derxistine, kevneşopên me bi qasî ku ji wan hatîye civandine û nivîsandine. Em dikarin bêjin : wê tevgera siyasî bi xwe re vejandineke toreyî an wêjeyî jî hanî. Xelkê Kurd bêtir guh da zimanê xwe û lê fikirin. Gelek şopên hêja di derbara rêziman, helbest ji me re hiştine, yeka hîn hêjatir wan kesan zimanê kurdî derbasî qonaxa nivîsandina têkist an metinan kirin û bingehê vê yeka giring ji me re danîn. Kurmanciya jêr û jorîn bi taybetî ya pêşîn gelekî bi pêşket. Lê mixabin her du zarava bi du alfabeyên cuda (erebî û latînî) hatin nivîsandin, ta bi niha jî hîn ev yeka han berdewam e, tu xizmet hîn ji bona yekbûna alfabeyekê û zimanekî netewî nehatiye kirin. Helbet ûşt û sedemên vê gelek in. Li gor nêrîna pisporên zimanê kurdî alfabeya latînî gelekî bi kêrî zimanê kurdî têye û ziman dikare pê gelek gavên fireh baveje. Wek nimûne, ji heft saliyê ez tîpên erebî dinasim, lê hîn ta bi niha jî, ez nikarim bi serbestî ne zimanê kurdî û ne jî yê erebî pê bixwînim.

Îro zimanekî lêtretûrî ku li hemî Kurdistanê hukum dike nîne. Her

devereke Kurdistanê bi devok û zaravayên xwe yên deverên dinivîsin. Ji xwe nivîsandin û xwendin bi kurdî ji bilî Kurdistanê Iraqê qedexe ye û gunehkariyeke mezin e, divê mirov ji berdêlê ve bête kuştin û di zîndanên de salan bikişîne, ta li Kurdistanê Iraqê jî di warekî gelekî teng de zimanê kurdî têye bi kar anîn.

Mixabin ewqas zanîna min li ser kurmançiya jêrîn nîn e, lê ez dixwazim çend rêzan li ser kurmançiya jorîn binivîsim. Ta bi niha kurmançiya jorîn bi van awayên jêrîn têye nivîsandin :

1 - Devokê devera Bahdînan bi (tîpên erebî). Ew gelekî paqij û baş e, lê ew nabe zimanê giştî yê zaravayê kurmançiya jorîn, ji ber ku ew devokê devereke piçûk e.

2 - Awayê nivîsandina Kurdên Soviyêt. Ew gelekî bi devokekî deverên û teng têye nivîsandin, ne rêziman û bingeh jê re heye. Ew ji zû de bi devokê xwe dixwînin, lê mixabin ew li ser bingehê şaş e û ne rast e. Helbet ew jî bi alfabeya Rûsî dinivîsin.

3 - Awayê nivîsandina kovara Hawarê bi berpîrsiyara rehmetî Celadet Bedirxan. Ew gelekî paqij û

hêja ye, ji ber ku xwediyên ku bi vî awayî nivîsandin gelekî li ser girametik û pêşketina zimên rawestiyane ka çi awa dikare bibe awayê kurmançiya jorîn. Ji bingehê rast û xurt de dest pê kirine.

4 - Li dawî divê ez van kesên ku li Ewrûpa rojname û kovaran derdixînin hinekî wan bêşînim. Lavayîya min ji wan ew e, ku hinekî gava ew dinivîsin bi kurdî bifikirin û paşê binivîsin. Bi awayê ku ew dinivîsin hemî avahiyên zimên hildiweşînin. Mirov di nav nivîsarên wan de mat dimîne ku ew bi çi zaravayî û devokê ne !

Lê xuya ye, kolîdaran gelekî mêjiyê me şuştîye. Nema em dikarin bi kurdî bifikirin û binivîsin. Ji bona xatirê vê yekê jî, em gelek gotin û terminolojiyên çêkirî, ku ne bingeh û binyat jê re di zimanê kurdî hene, di nivîsarên xwe de bi kar tînin. Bi vê yekê jî tîhna me naşkê, em destên xwe dirêjî alfabeya ku ev bêtirî pêncî salî ye, Kurd pê dinivîsin û dixwînin, bi wê jî dilîzin. Bi vê kirê em bingehê alfabeyê û yekbûna wê di Kurdistanê de hildiweşînin û tar û mar dikin.

Reşîd Simo

ALÎKARÎ JI BO FERHENG A KURDÎ - FRANSIZÎ

Enstîtu ferhengeke kurdî - fransizî çêdike. Ev xebat karên ku Kamuran A. Bedîrxan di sî salên dawînen jiyana xwe de pêk anî bû didomîne û tamam dike. Ta niha qasî 55000 gotin hatine berhev kirin û wergerandina fransiziya gotinên ku bi tîpên A, B, C, Ç dest pê dikin qediyaye, tîpa D jî di ber qedandinê de ye.

Ev ferheng ewê mezintirîn û firehtirîn ferhenga zimanê kurdî be û dixwaze, qet ne be, piraniya mezina dewlemendiyên zimanê me diyar bike. Piştî çapa wê ya fransizî, ewê çapên bi zimanên din (tirkî, almanî, inglîzî, erebî, farisî) bîn amade kirin.

Ziman malê hemû kurdan e. Wekî derya ye, kûr û fireh e. Çi şivan, çi gavan, çi koçer, çi cotkar, çi dengbêj, çi nivîskar, her welatîkî me vekî masiyan di nav vê deryayê de mezin bûye û jê parekê stendiye. Enstîtu di xebata xwe de hewcê zanîn û alîkariya hemû welatîyên me yên bixîret e. Em dixwazin ku kevîrê her Kurdekî dilsoz di vê avahiya giştî de hebe. Kerem kin, navên giya û daran, en hêşinatî û meywan, ên rawir û teyran, en haletên kar an gotinên ku hun bawer dikin nadir û kêmdîtî ne ji me re bişînin. Ku dikaribin her gotinekê piçek izah kin an wergerandina wê bi zimanê ku hun pê çêtir dizanin li kêleka wê deynin baştir dibe. Heçî navê giya û daran, heta dikaribin diyar bikin bejna wan çend bilind e, li ku hêşîn dibin (di erdên avî an bejî de, li devên çeman an li çolan), berên wan çawan in, çi reng in, çiqas gir in, tén xwarin an na, tama wan çawa ye ? Ku dikaribin pelek ji darê an jî berê wê, an wêne (resm) yê giya an teyr bişînin hê jî çêtir dibe. Tikaya dawîn : ji bîr me kin, di nameya xwe de bêjin hun ji kîjan bajar an navçeya Kurdistanê ne.

Ji niha ve, spasên germîn ji bo alîkariya we

* * * *

Nameyan li ser navnîşana jêrîn bişînin : Ferhenga Kurdî, Institut Kurde de Paris, 106, rue La Fayette, 75010 PARIS, FRANCE.

Rastnivîsîna Kurdî

RASTNIVÎSÎNA KURDÎ

Zmanê me î nivîsanî, bi tîpên erebî ji Eliyê Herîrî, bi tîpên latînî ji Celadet Bedirxan dest pê dike. Rastnivîsîna bi tîpên erebî bi çî awayî bû, bi çî awayî nebû baş pê nizanîm, lê serpêhatiya rastnivîsîna bi tîpên latînî ji destpêkê ta îro gelek tevlihev û bi gelemşê ye.

Di warê rastnivîsîna bi tîpên latînî de, ji destpêkê ta îro, sê awa an sê rêgeh berpêşî xwendevanên kurd bûne. Gelo meriv dikare ji van rêgehan re bêje «ekol-école» an na. Ev sê rêgeh an ev sê ekol; ne bi xetên mutlaq, lê bi nêzikayî ev in:

a - Ekola Hawarê

b - Ekola Kurdên Sovyetî

c - Ekola bêla (ne ji alîkî)

Ekola Hawarê bi qasî jiyana kovara Hawarê hevahengiya xwe kudand, di pey mirina Mîr Celadet Bedirxan de; Mîr Kamuran Bedirxan rêgeheke cihê, Osman Sebrî û Nûredîn Zaza rêgeheke cihê dan ber xwe. Di vê ekolê de cihêti li ser nivîsandina daçeka neyînî bi lêkera laperandî ve nivîsandin û nenivîsandin e.

Ekola Kurdên Sovyetê di nav xwe de gihîştîye yekîtiyê. Bi destê Prof. Qanatê Kurdo gramera kurmancî hatiye bihevexistin. Bersîva hewcedariyên kurmancîya dorhêla Qers û Agirî dide, lê, ji bo tevahiya kurmancîya jorîn ji bersîv dayinê dûr e.

Ekola bêla, di eslê xwe de ne ekol e. Ji vê tofê (grûb) rastnivîsîn û termînolojiya du kesî çî bigre hevûdu nagrin.

Di xwendin û nivîsandina zmanekî de, yekîti û wekheviya rastnivîsînê, serê hemî tiştî ye, kilîta qefla xwendin û nivîsandinê ye.

Di warê Kurmancîya jorîn de, xwenda û nivîskar, di nîsbeta mîletên dinê de hiç tu ne ne, di nîsbeta gengaziyên (îmkanên) mîletê me de çendek in. Bê şik ev kesên ku bi nivîskarî tî nas kirin û rîya nivîskariyê dane ber xwe, bi ceweta gurr kirin û geş kirina agirê tevgera rizgariya welêt, warê çandeyî ji xwe re bijartine. Di vê rêgehê de bûne sparteka moralî bo têkoşerên rizgarîxwazên Kurdistanê. Lê dîsa jî di navbera giştan de tunebûna yekîti û wekheviya rastnivîsînê kil û kêmasîkî ye.

Çerçewa rastnivîsînê gelek fere ye. Yek bi yek li serê rawestan, ji ber çerçewa vê nivîsarê ne gengaz e. Mebesta vê nivîsarê rawestana li ser teşeyên neyînî (forme négative) ne.

Belê di ekola Hawarê de neyînî çawa hatiye nivîsandin. Daçekên neyînî (me, ne, na, ni) bi lêkerê ve divê bê nivîsandin, an cihê? Pirs ev e, û lêhûrbûna me jî li vê ye.

Bi awayê Mîr Celadet Bedirxan (1)

A) Lapêrîna* lêkera nederbaswer (verbe intransitif) (Demên tofa yekemîn)

1 . Boriya borî (prétérit)	Ez ketim	Ez ne ketim
2 . Boriya dûdar (prétérit narratif)	Ez ketime	Ez ne ketime
3 . Boriya berdest (imparfait)	Ez diketim	Ez ne diketim
4 . Boriya berdesta domdar (imparfait duratif)	Ez diketime	Ez ne diketime
5 . Berdesta bilanî (imparfait du subjonctif)	Bila ez biketama	Bila ez neketama
6 . Hekîni (Teşeya 1a)	Ezê biketama	Ezê neketama

B) Demên hevedudanî (temps composés) Demên pêşkerî (temps de l'indicatif)

1 . Boriya çirokî (plus-que-parfait)	Ez keti bûm	ez ne keti bûm
2 . Boriya nêze-çirokî (plus-que parfait approximatif)	Ez diketî bûm	Ez ne diketî bûm
3 . Wêbêya berdest (futur antérieur)	Ezê keti bim	-----

Demên bilanî

4 . Boriya bilanî (subjonctif passé)	Ez keti bim	Ez ne keti bim
5 . Boriya çirokîya bilanî (plus-que-parfait du subjonctif)	Bila ez keti biwama	Bila ez ne keti biwama
6 . Hekîni (Teşeya 2a)	Ezê keti biwama	-----

C) Fermanî (impératif)

1 . Fermanî	Bikeve Bila bikeve	Mekeve Bila mekeve
2 . Nihoya pêşkerî (présent de l'indicatif)	Ez dikevim	Ez nakevim
3 . Nihoya domdar (présent duratif)	Ez dikevime	Ez nakevime
4 . Wêbê (futur)	Ezê bikevim	neyînî tu ne ye an ez nakevim
5 . Nihoya bilanî (présent du subjonctif)	Bila bikevim	Bila nekevîm

* Pîrsên rêzimanî hé di kurdî de baş bicih nebûne. Yê nê bendê jî ber kitêba Prof. Kamûran Bedirxan «Langue Kurde» hatina girtin û em wan tevî wergerandina wan a fransîzî didin. Lapêrin (bilapêre !) a lêkerê bi mana kişandina, bikar anîna fi'le ye. Gotina borî jî borandinê te û dema borî nîşan dide. Kurdên Iraqê jê re rabirdû û jî wêbê re dahatû dibêjin. Teşeya şekl e, «forme» e.

Şandek I

ANÎN
ÊXISTIN

bîne
bêxe

me bîne
me êxe

Bi kurtî :

Di tofa (grûba) A de ; 1, 2, 3, 4, cihê 5, 6 bi lêkerê ve,
di tofa B de gişt cihê,
di tofa C de gişt bi lêkerê ve hatine nivîsandin. Di raweyên feramanî yê nê lêkera anîn
û êxistin de daçeka neyînî dîsa cihê hatine nivîsandin.

Mîr Kamuran Bedirxan daçeka neyîniyê di Hawarê de mîna Mîr Celadet, lê, piştî
Hawarê bi temamî bi usûla îmla fransîzî, ji lêkerê cihê dinivîsîne. (2)

Ji ekola Hawarê Osman Sebrî (3) û Dr. Nûredîn Zaza (4) daçeka neyîniyê her bi
lêkerê ve dinivîsîn.

Ev daçeka neyîniyê cihê an bi lêkerê ve nivîsandin, di ekola Hawarê de çima rûne-
nişt ? Çima hevûdu baş pê serwext nekirin. Bê şik Mîr Celadet zana bû, lê belê sedemên
van tевелиyan çî bûn ? Awayê Osman Sebrî û Dr. Nûredîn Zaza pratîktir e, lê, Mîr
Kamuran çima bi temamî bi eksa vana çû. Belkî bersiv heye, lê, ez rast lê nehatime.

Ez di mantiqa awayê Mîr Celadet de tenegehîştim. Her wekî :

Tofa A ; 1, 2, 3, 4, çima cihê ne, di 5 û 6 de çima bi lêkerê ve ne ?

Ku mantiq ev be, «daçeka neyînî «bi» hiltîne», wê gavê meriv dikare bêje ku : tеве-
liya «di» û «bi» di aliyê fonksiyonê de ji hev çî heye ? Di A / 1, 2 ; B / 1, 4, 5 de bi lêke-
rê ve, ne «di» û ne jî «bi» hene, lê çima daçeka neyîniyê di vana de jî cihê ye ?

Tofa B ; teşeyên neyînî yê 3 û 6 nayên nîşan dan. Bi dîtina min bo 3 , «ezê ne
keti bim, ezê ne çû bim», bo 6, «ezê ne keti biwama, ezê ne çû biwama/ezê ne çû bûma»
di zimanê axaftinê de tê bi kar anîn.

Dîsa bi dîtina min neyîniya «ANÎN» e meîne an meyne
ya «ÊXISTIN» e mexe an mexê ye.

Mîr Celadet jî, Mîr Kamuran jî dibêjin ku neyîniya wêbêyê (futur-ê) tu ne ye, an
neyîniya nihoya pêşkerî (présent de l'indicatif) ya wêbêyê ye jî.

Gelo bera tu ne ye ? Ez ketim şikê. Çend pirs û bersivên teşeya wêbêyê hatin bîra
min. Ka em bi hev re lê binihêrin :

- Tê herî Diyarbekirê ?
- Na, ezê neçim.
- Tê rojîya xwe bixwî ?
- Na, ezê nexwim, lê Ahmed wê bixwe.
- Tê mêr kî ?
- Na, ezê mêr nekim.
- Tê malê bifroşî ?
- Na, ezê malê nefroşim.

Bi vê teşeyê awayê axaftinê heye û gelemper e jî.

Rast e, bersiva bi neyînî bo teşeya wêbêyê bi ya nihoyî jî heye. Lê maneyeke dinê
dide :

- a) Bi neyîniya wêbêyê
- Tê herî Diyarbekirê ?

- Na, ezê neçim (nerim).

b) Bi neyîniya nihoyî

- Tê herî Diyarbekirê ?

- Na, ez naçim (narim)

Di bersîva «a» yê de ; hezîr û ihtîmal heye. Lê di bersîva «b» yê de biryardayîneke heye. Kirin û nekirin gihîştîye biryareke dawînî.

Herwekî tê dîtî di bareya rastnivîsîna teşeya neyîni yê lêkeran de, ji ekola Hawarê sê şax derketîne û her sê şax jî awakî dîtîr pêk anîne.

Di vê nivîsarê de min awayê Osman Sebrî û Dr. Nûredîn Zaza pêk anî, lewra min ew pratîktir dît.

Belê pîrsa li ber me ev e, yekîtiya rastnivîsîna kurdî bi alfabeya latînî wê çawa pêk bê ?

Malzemeyên berdest. Ekola Hawarê sê rê derkiriye- Ji vana kîjan :

- di aliyê ilmî de rastir e ?

- di nivîsandîne de pratîktir e ?

û çima ?

Divê bersîvên vana bînin dayîn ku meriv bikaribe bigihîje sentezeke bijûndar (sihhî).

Ji vê nivîsarê mebesta min, di rastnivîsîne de gelşeke piçûk berpêş kirin û di dawiyê de, di navbera zmanzanan de, vekirina vê mînaqêşeyê ye.

R. BARNAS

(1) *Emir Djeladet Bedir Khan et Roger Lescot, Grammaire Kurde (Dialecte kurmandji), Librairie d'Amérique et d'Orient, Adrien MAISONNEUVE, 11, rue Saint-Sulpice, Paris 6e. 1970.*

(2) *Kamuran Bedir Khan, Langue Kurde, Tome I et II, Éléments de Grammaire extraits des cours donnés à l'École Nationale des Langues Orientales Vivantes, Paris 1953.*

(3) *Osman Sebrî, Ziman di Jîna Miletan de, Hêviya Welêt (Berhevok) 1976, rûpel 22-24.*

(4) *Dr. N. Zaza, Şerê Mêşa, Hêviya Welêt (Berhevok) 1976, rûpel 62-64.*

Belge

DESTNIVÎSAREKE NAZIM HIKMET LI SER KURDAN

Nazım Hikmet mezintirîn helbestvanê tirkê sedsala XX a tê nasîn. Helbestên wî ta îro, di bêtirî çil zimanên cihanê de çap bûne.

Nazım li ser evîne, li ser dostaniyê, li ser hesreta welêt, li ser azadiyê û gelek jî li ser şoreşê û rizgariya mirovan nivîsiye. Wî ne tenê xwezî û şerên gelê xwe, wisa jî yên Asya navîn, Awrûpa, Afrîka, yê Hindistan, Çîn, Kuba, Endonezya, hwd ... stiriye. Heta li ser azadîxwazên Tanganîka jî helbestan gotiye, lê di nivîsarên wî yên çapkirî de li ser cîranên wî yên kurd, ên ku di salên 1920-1930 li Tirkîyê, dû re li Iran û Iraqê ji bo azadiya xwe şer dikirin, tiştê ne nivîsiye. Rejîma tirk a ku wî 17 sal di zindanan de hişt, mecbûrê sirgûnê kir, bi milyonan Kurdan jî di bin nîrê zordestiyê de diperçiqand, bi sed hezaran di wan qir kir, lê ji azadîxwazên tirk kes, bi eşkere, piştîvaniya gelê kurd ne kir, deng dernexist. Tu kes, heta Nazım jî.

Destnivîsara ku em di kovara xwe de çap dikin, ditinên helbestvanê navdar li ser Kurdan diyar dike û loma ji me re girîng xuya kir. Ew li ser heşt pelikên 13,5x21 sm hatiye nivîsîn û di nav arşîvên Mîr Kamuran Bedîrxan de, ku niha li Enstîtuyê ne, derketiye. Li ser pelikan tu tarîx ne hatiye danîn, lê ew di nav dosyake mezin a belgên din de bûn û li ser dosyê bi xwe, û li ser piraniya belgên wê, tarîxa 1961 hatiye nivîsîn. Ihtimaleke mezin e ku ev destnivîsar jî di sala 1961 de hatibe nivîsîn û parçeyek ji nama Nazım Hikmet ji K. Bedîrxan re be.

Mîrê rehmetî çend caran ji min re gotibû ku wî Nazım hê ji Stenbolê nas dikir û malbatên wan nasikên hev bûn, ku heta mirina Nazım (3-6-1963) wan jî hev re name dinivîsîn. Di salên 1950-1960 de, Mîr serokê Mijûlgeha Kurdî ya Parîsê û wisa jî mamosteyê zimanê kurdî li Zanîngeha Parîsê bû.

Kendal

Piraniyeke girîng a neteweyê kurd, ê xwedî dîrok û çandekê ku qirnên wan digihên kurahiyên sedsalan , di parçekê Anadoluyê de dijî. Neteweyê kurd, neteweyê tirkê ku di parçeyên dinên Anadoluyê de dijî (ji xwe re) * bra dihesibîne. Her du netewe, di împaratoriya Osmanî de, ku wekî hemû împaratoriyan zîndana gelan bû, li zîncîrên giranên derebegên Tirk û Kurd û yê îdara împaratoriya Osmanî hatine xistin. Piştî hilweşandina împaratoriya Osmanî jî her du netewe yek cepheyek danîne, li dijî emperyalîzmê şer kirine. Tevgera rizgariya neteweyî ya Anadoluyê ne tenê ji bo Tirkan, lê ji bo Kurdan jî yek bi şereftirîn rûpelê dîroka wan e. Yek ji stranên ku qet nayê ji bîr kirin ên wan salên şer wisa dest pê dikir : « *Vurun kürt uşığı namus günüdür* » (lêdin lawê kurd, roja namûsê ye), paşê karbidestên tirk wê qedexa kirin.

* *Gotinên di nav heyvokê (parantêzê de) di eslê nivîsarê de nîn in, ji bo edîlandina wergerandinê hatine danîn.*

Ve inoon fokkeriens tenemere, halli
 hi kint mellekin mellek streek van
 kint mellekin katta getind.
 hi dert, Tink adreccerenin ve
 egmen amfkenen enhergerigim =
 e aglamaya farkumar dinda.
 hi inkara hi aglamaman
 hi inkara fagge =
 ayu ~~adramat~~ hi naktara
 lomear adde hi naktara
 degeda. Bagan Tinkige Ciambur =
 degeda. Bagan dequla enher
 Najetini Ota ve yiken dequla enher
 galamun kellekenden hi hane geti-
 nen Tink hellekaraan. hiint mellek
 an mellek vanigim inkara man
 elyan ve Tinkige Ciamburige amur =
 kan rinde etki aglamakara tandra =
 hi hellekara hi kint mellekine tam =
 nore mahan.
 Tink ve kint hellekaraan. Tinkige
 Ciamburige timen amarek rinde
 dan ve hi hellekara ayu amarek
 haneet sekmeleki fagimiki Tink
 adreccerenin kellekungen. Men hi
 mellek mellek mellek kellekungen
 mellek ekomelekin. hellekine,

Piştî damezrandina Komara Tirkiyê, karbidest û hawirên serdestên Tirk mafên neteweyî û mirovîyên ku ji gelê kurd re wad kiribûn nenasîn. Biserde, ewan pirsê heta înkarkirina hebûna neteweyê kurd wekî neteweyek jî (pêşve) birin. Ev dem, dema ku karbidest û sinifên serdestên tirk dest bi emperyalîzmê re lihevkerinê dikin e. Tesadif nîne ku înkâr û lihevkerin di eynî demê de diyar dibin. Îro siyasetkarên Tirkên ku Komara Tirkiyê xistine rewşa yek ji kelên emperyalîzmê di Rojhelata Navîn û Nêzîk de di înkara hebûna neteweyîya Neteweyê Kurd de îsrar dikin û mafên ku dinav tixûbên Komara Tirkiyê de ji hindikahiyên din re dînasin jî ji neteweyê Kurd re nas nakin.

Genesek kiint guntavenen de Tink
 haalkim oemikanaar ve melle
 krummegele rin gathige karyage
 gese deatekige
 Amudekide garyan Tinkene
 leintekin aasana mifak pekmate
 "melle", kanarok
 karyen genes, emphayalimane el ole
 kumeten, emphayalimane dala karye
 venek haalkimma dala karye
 emek karyen. kiint ve Tink
 haalkimman karyage, moana

(5)
 karyage, kum aasimane, kumige
 demelkatek haalkana karyamak is
 tyan. Fink ve kiint haalkana Tinkige
 emphayalimane karyage kin oer
 kum karyatimane karyage kin oer
 fika githimane, emphayalimane melle
 amekitan, kumimane geyen.
 Genesek Tink guntavenen kiint
 kum karyatimane Tinkige emphayalimane
 kum karyatimane kin oer haalkana
 kum karyatimane kin oer haalkana
 kum karyatimane kin oer haalkana
 ve guntavenen melle deatekigonaar

Gelên Tirk û Kurd, di nav tixûbên Komara Tirkiyê de, di siyaseta derve û hindur de hesreta eynî mereman dikişînin û ev yek karbidestên Tirkên îro ditirsîne. Her du netewe dixwazin çandên xwe yên neteweyîyên bra, aboriyên xwe yên neteweyî bigeşînin, bigihên erdê, haletên erdçinîyê (ziraetê), azadî û mafên xwe yên demokratîk. Gelên Tirk û Kurd bêrî dikin ku Komara Tirkiyê siyaseteke derveya bêalî bimeşîne, ji binketiya emperyalîzmê bifilîte. Çawa welatparêzên Tirkên rastî piştîvaniya şerê ku brayên wan ên Kurd dikin ji bo gihandina mafên xwe yên neteweyî di nav tixûbên Komara Tirkiyê de, welatparêzên Kurdên rastî ji piştî şerê gelê Tirk ji bo demokrasiyê û serxwebûna neteweyî digirin.

Nagym (Nagy) Nagy

Karrieren

ancak egye én elkerülgete?
Kardos illu mellek hümmögote,
mille ve enoer hokkama

yaşamaya varmak için deneyimler,
kara kuraketene aohin ve köy aya-
kama, genedene, akçılara mellek-
leim vankilekama ve mille hake-
kama anka edene, hokkane
en kime olınık ankeamandan
nahatca geyimene, emteryeris-
man apaklamama kama yinaitte-
kele yemi mille kaitilem ane,
kama gafei kint ve Tink hokk-
kama elkerülgete kagumla.

Hêzên paşverû, kedxur û tarîyên ku dixwazin berberî têxin navbera Tirk û Kurd ên ku li Anadoluyê dijîn, dixwazin destên xwe bidin yên emperyalîzmê, gelên me hêsanîtir biperçiqînin. Serketina şerê rizgariya neteweyîyê nû ku gelên Kurd û Tirk ji bo bextewariyê û jiyanê mirovî li dijî derebegan, hêzên reş, axayên bajar û gundan, paşverûyan, nijadperestan, înkarkiroxên hebûn û mafên neteweyîyên neteweyan, (li dijî) yên ku gelan berî hev didin, li ser piştê wan bi hêsanî ebûra xwe dikin, (li dijî) xulamên emperyalîzmê dimeşînin, bi tevkariya gelên Kurd û Tirk bi serkeve.

Tenê bi tevkariyê wilo her du neteweyên bra ewê dikaribin bigihên azadiyê û mafên xwe yên neteweyî û mirovî.

Nazım Hikmet

KITÊBXANA ENSTÎTUYÊ

Kitêbxana Enstîtuyê dixwaze bibe hîmê Kitêbxana Neteweyîya Kurdistanê. Tê de niha bi 25 zimanan qasî 2400 cild kitêb hene. Hin ji van kitêban gelek kevn in, di sedsalên 18 û 19 de çap bûne. Hin destnivîs jî hene.

Ji kovarên kevn, civanbendên (kolleksiyonên) Hawar, Ronahî, Roja Nû, Stêr û Kurdistan (Iran) temam bûne, ên kovarên din tén berhev kirin.

Di vê navê de Enstîtu, belgeyên arşivên dîplomatîk, film, wêne û diapozîtîf, kaset û sêlikên kurdî jî dicivîne. Ta îro dora 1800 diapozîtîf, 20 film û qasî 75 saet mûsîqîya kurdî hatine civandin.

Bê gûman, ev hê destpêk e ; karê şeş mehan e. Divê ku em afirandinên li ser ziman, dîrok û çanda xwe bêwestiyan berhev kin, dîroka gelê xwe, dewlemendiyên çanda xwe diyar kin, binasin û bi dinyayê bidin nasîn. Civandina arşivên me yên neteweyî, dewlemendkirina kitêbxana me ya neteweyî karê her welatparêzî kurd, her Kurdekî bixîret e.

Li kitêb, kovar, film, wêne, kaset û belgeyên li ser Kurdan bigerin ; we bi çî zimanî çî peyda kir ji kitêbxana Enstîtuyê re bişînin. Çavên xwe li dengbêj û çîrokbêjan, xasme li yên pîr, bigerînin. Stran û çîrokên wan bigrin kasetan û ji me re verêkin. Bila, bi mirina wan, keriyek ji folklorê gelê me winda me be, ji bîran neçe.

PARASTINA ÇANDA KURDÎ, KARÊ ME HEMÛYAN E.

Çîrok

BARKEŞÊN PIÇÛK

Ferzend bi lez perçak nan ji teştê derxist, derket û bazda. Deh deqîqe mabû, ku trêna bihata. Ger ku ew negihaşt ser trêna, wê rojê tu tişt bi dest nediket. Gava ku gihast ber pîrê dengê zûrîna trêna hat. Ferzend zû zû daqûl bû, solên xwe ji pê kir, xiste destên xwe û hîn xurtir bazda. Gava ku ji pîrê derbas bû, di xwêdanê de mabû. Lê nesekîna, tenê bi piyê qutikê xwe xwêdana ser çavê xwe paqij kir û reva xwe domand.

Gava ku trêna gihîste istasyonê hîn ew negihîstibû ber çayxana Beko. Çayxana Beko, bi sê-çar sed metreyî dûrî istasyona trêna bû. Ferzend hîn bêtir gavên xwe ramedan. Êdî gihast ser şîva trêna û xwe di ser şivê de avêt aliyê din. Gava xwe hol kir lingê wî ê rastê bi hesin ve aliqî û kete xwarê. Solên wî ji destên wî pekiyan. Hema zû rabû ser xwe, rahişt solên xwe û xwest dîsan bazde. Lê mixabin, nikarîbû bazda. Gîzoka wî a rastê bi derbekê re werimî bû weke hêkekê. Lê xwe da ser lingê çepê û bi lez kuliya. Gava ku gihast ber trêna, rêwî hemû peya bûbûn û her du-sê zarok li ber çente û kîsên hinekan sekinî bûn.

Ferzend nihêrî, ku peyak du çentên mezin li ber e û cigara xwe dikşîne. Hema zû zû ber bi wî çû û jê pirsî :

- Apo, barkêş ji te re lazim e ?

Mêrik bi milê wî girt, dehf da û got:

- Yaho em ji derdên we mirin ! Kîjan tê û dibêje, « Apo barkêş ji te re lazim e ? » Ma ka kî ji we kane rahêje van çentan lawo ? Her yek zêdeyî çil kilowan e !

Ferzend dîsan lê vejeriya :

- Apo, heta bi pêncî kilowan jî ez kanim* hilgirim. Ma mala te li ku ye ?

Mêrik du gav ber bi wî de avêt û got :

- Kuro here bi riya xwe de ! Tu barkêş markêş ji min re ne lazim e lawo, ez li bendî taxsiyê me !

Ferzend serê xwe xist ber xwe, neynûka xwe xist devê xwe û bi riya xwe de çû. Îbram ji paş de ban wî kir :

- Ferzend li paş xwe nihêrî. Gava dît ku Îbram e, kêfa wî hat û li bendî wî sekinî.

Îbram gihîşt nik wî, destê xwe ê rastê avêt ser milê wî û bi destê çepê pelê pêncî lire di ruyê xwe da û got :

- Min îro ev kar kir. Ma ne baş e, Ferzend ?

Ferzend lêva xwe daliqand, serê xwe ber bi jêr ve hejand û got :

- Iiii ... Baş e.

- Ka te çiqas kar kiriye ?

- Min îro tu tişt kar nekir. Ez bi diya xwe re çûbûm ser doktor.

Îbram milê wî kişand û got:

- Wer em herin bal deriyê binxetê. Îro dê pîr kes ji binxetê bîn, emê riya xwe bibînin.

- Na lawo, şofêrê taxsiyan nahêlin, ku em li wir barkêşiyê bikin.

- No no, em îro kanin herin wir. Ez şofêrekî nas dikim, dê bihêle em li wir barkêşiyê bikin.

Her du ber bi deriyê binxetê ve meşîyan. Ji xwe her roj her du bi hev re bûn. Gava ku yekî ji wan tu kar nekira, ê din tiştê ku kar dikir hinek jê dida hevalê xwe. Bi deyn didan hev du, lê dîsan jî baş bû. Her du jî pê kêfxweş dibûn.

Îro kêfa Îbram li cih bû. Şansê wî jî ê her roj bêtir bû. Heta bi nivro pêncî lire kar kiri bû. Rojên din tu caran evqas pere bi dest

* Piraniya kurdan dibêjin ez karim

wî nediket. Pir pir, sî an çil lîre bi dest diket. Ew jî heta bi êvarî kar dikir.

Îbram û Ferzend di emrê hev de bûn. Emrê wan donzdeh an sêzdeh bû. Lê Ferzend ji Îbram meztir xuya dikir. Bi qamê jî jê dirêjtir bû. Lê Îbram ji wî xurtir û bihêztir bû. Barên ku wî hildigirt Ferzend nikanî bû hilgirta. Ne tenê Ferzend, zarokên din kesî nikanî bûn ... Ji ber vê yekê hatibû nas kirin. Ew bi xwe jî pir jîr bû. Kanîbû xwe zû têxista çavên mirovan. Ji xwe nava wî û leşkerên ber deriyê Sûrî pir xweş bû. Ji ber ku li Istanbûl mabû jî, tirkîya wî pir xweş û baş bû. Gava ku bi tirkî dipeyivî, mirov digot, qey Istanbûlî ye. Lê îro ji her roj jîrtir xuya dikir. Herdem wisa bû. Gava ku şansê wî radibû bêtir jîr dibû. Girêdana wî a îro ji a her roj xweştir bû. Şalwarê xwe ê qutik, ê ku apê wî jê re ji Istanbûl şandibû, li xwe kiribû û şewqa xwe a leşkeran jî dabû serê xwe. Mirov ji girêdana wî jî zanibû, ku zîrek e.

Gava ku di ber devê firnê de derbas bûn, Ferzend jê pirsî :

- Îbram saet çî ye ?

Îbram henek pê kir :

- Saet hesin e.

- Na lo, de rast bêje, saet çiqas e ?

Îbram tégihîşt, ku kêfa Ferzend ne lê ye. Nexwest ku zêde henekan bike, li saetê nihêrî û got :

- Saet yek û nîv e.

Ferzend wa bê kêf serê xwe ber bi xwe ve hejand.

Îbram xwe avêt pêşîya wî û jê pirsî :

- Ferzend, tu ne birçî yî ?

Ferzend bersiv neda. Di mana nabûnê de serê xwe hejand.

Îbram bi destê wî girt, ber bi firnê ve kişand û got :

- Bi şeref tu niha birçî yî. Hadê em herin ji xwe re nanekî germ bikirin.

Her du ketin hundir firnê. Ji xwe re nanekî germ kirin û derketin. Dû re Îbram jî Ferzend pirsî :

- Dilê te diçe çî ? Em ji xwe re çî bikirin ?

Ferzend milê xwe hejand û got :

- Nizanim. Ma dilê te dihare çî ?

- Dilê min diçe xiyar û firingîyan. Em kanin ji xwe re hinek penîr jî bikirin.

Ferzend bi kêf serê xwe hejand û got :

- Baş e.

Herdu bi hev re çûn sûka meywe (fêkî). Ji xwe re hin xiyar, firingî û penîr kirin û çûn nav bexçekî bin siya darekê rûniştin û bi kêf û lenek xwarina xwe xwarin.

Di ser xwarinê de ji nişkê ve Îbram got :

- Ferzend, tu zanî me çî ji bîr kiriye ?

Ferzend serê xwe vir û wê de hejand û got :

- No !

- Me gazoz ji bîr kiriye.

- Eeeeh ... Em ê çî bikin ji gazozan.

- Çi lo. Welleh vê dinya germê, gazozên cemidî dê mirov rihet bike. Tu bi a min bikî ez ê herim du gazozên cemidî bikirim û bêm.

Ferzend milê xwe hejand û got :

- Tu zanî, ku te bivê here.

Îbram parîkî mezin ji nêr kir, rahişt xiyarekî biçûk, rabû ser xwe û got :

- Tu hêdî hêdî bixwe, ez ê niha bêm. Û ber bi dikana helî nêzik ve lezand.

Gava ku vejeriya, berî ku bigihêje bal Ferzend bi deh-panzdeh gavan çentekekî pîrekan ê biçûk dît. Mezimbûna çente bi qasî destekî hebû. Çente bi morîkan neqîşandî û hin nivîsên erebî lê hebû. Îbram ji nivîsa erebî fêhm nekir. Behecî, çente di nav destê xwe de guvaşt û got : «Ez di şansê xwe nim. Ez tim li çentên vala rast tîm» . Kirî çente biavêta. Lê dîsa neavêt. Her du gazoz xiste destê rastê, çente xiste destê çepê û çû bin siya darê nik Ferzend.

Gava ku Ferzend çav li çente ket, destê xwe dirêj kirê û jê xwast :

- Îbram, ew çî çente ye ? Tu wî çente-kî nade min lo ? Welleh çentekekî wisa ji

diya min re pir lazim e.

Îbram çente neda Ferzend û rûnişt. Dû re devê gazozekê da ser pîjê darê, bi destê çepê pê girt û bi destê rastê heta ku jê hat li qapaxê xist. Qapax bi derbekê re firiya û hinek ji gazozê rijîya erdê. Ew gazoz dirêjî Ferzend kir. Dû re gazozê din jî eyn bi wî babetî devê wê danî ser pîjê darê û bi hêz destê xwe lê xist. Lê devê gazozê venebû. Dû re devê gazozê xiste nav diranê xwe û bi diranan lê xebitî. Heta ku jê hat diranên xwe lê şidand. Bi vebûna qapaxê re du diranên wî rabûn û devê wî bi derbekê re tije xwîn bû. Gava ku çav li xwînê ket, tirsîya. Wisa janê da dilê wî, ku bê hemdî wî hêsir ji çavên wî hatin.

Ferzend ji wî bêtir tirsîya. Hema zû destmala xwe ji bêrika xwe derxist û xwîna devê wî paqij kir. Lê, xwîn nedisekinî. Her ku tif dikir kulmek xwîn ji devê wî dihat. Zû zû rabûn ser xwe û berên xwe dane nexweşxanê.

Dinya germ bû. Di wê dinya germê de dîsa sûk tije mirov bûn. Piraniya wan mirovan ji gundan hati bûn. Ev nêzîka sê saetên pîrekeke gundî bû, ku li nav bajêr, li lawikê ku dadabû çentê wê digeriya. Wê çentê xwe nas dikir. Mêrê wê jê re di girtîgehê de bi morikan çêkiribû. Wê ew çente li ku bidîta dê nas bikira.

Îbram destê wî ê rastê li ber devê wî bû, çentekê ku li erdê dîtibû di destê din de bû û ber bi nexweşxanê ve dilezand. Carna jê Ferzend bi gavekê du gavan li dû wî dima. Dest û kincên herduwan di xwînê de mabûn. Yê ku li wan rast dihatin, bi şaşmayî li wan dinihêrîn. Heta bi bist-sî gavan jî dîsan li paş xwe dizivîrîn û li wan dinihêrîn. Berî ku bigihêjin nexweşxanê, di nav qerebalixê de pîrekekê kir qîrîn, xwe avêt çentekê di destê Îbram de û got :

- A va ye ... a va ye çentê min. A va ye bêjiyê ku çentê min ji destê min revand !

Hema polîsekî xwe di nav qerebalixê de rakir, hişk bi milê Îbram girt û bi hêrs jê re got :

- Bide peşîya min em herin polîsxañê, bêji !

Ferzend xwe avêt destên polis û got :

- Lêwîk berde. Wî tu çente ji destê kesî nerevandiye. Ez şehad im. Wî çente wisa vala li erdê dîtiye.

Polis li wî zivîrî û hişk bi milê wî jî girt :

- Hun şîrîk in, ha ! Tu jî bide pêşîya min, bêjiyê heram !

Polis hişk bi milê herduwan girt û ber bi polîsxañê meşîyan. Li polîsxañê komsêr ew pîrek û Îbram anîne rû hevdu û ji pîrekê pîrsî :

- Tu bi cih zanî, ku yê çentê te ji destê te revandiye ev e ?

Pîrekê zîq li Îbram nihêrî. Gava ku çav li xwîna ser çavên wî û kincê wî ket, şaş ma. Lê dê çi bigota ? Çente çentê wê bû û çentê xwe baş nas dikir. Lê baş nedihat bira wê, lawikê ku çentê wê revandibû çawa bû û kincên wî çi şîkil bû.

Jinikê wisan qederekî li Îbram nihêrî û bédeng ma. Îbram stûyê xwe xwar kiri bû û carê xwîna ku ji dev dihat bi piştê destê xwe paqij dikir.

Komsêr îcar bi ser jinikê de qîriya :

- Yê ku çentê te ji destê te revandiye ev e ?

Jinikê bi cih nizanî bû. Lê gava ku komsêr bi ser de qîriya, got :

- Erê, ev e !

Îcar komsêr rabû ser xwe, destên xwe dane paş qûna xwe û du caran di hundir de çû û hat. Paşê ber bi zarokan çû, bi guhên wan girt, serê wan li hev xist û got :

- Hun in, ha ! ... Ji bo çi hun diziyê dikin ? Ji bo çi hun diziyê dikin ker lawê keran ?

Îbram piştî ku xwîna devê xwe paqij kir got :

- Em ne diz in. Me tu caran jî dizî

nekiriye. Ev çentê han me wisa vala li erdê dît. Me berde, ez herim nexweşxanê !

Komsêr dîsan serê wan li hev xist. Dû re bang du polîsan kir û herdu zarok avêtin nezaretxanê.

Gepa Îbram werimî bû, bûbû wek nepoxekê. Wer ku janê dida dilê wî nikanî bû di cihê xwe de rawestiya. Digiriya. Lê giriyê wî tim di qirikê de dima. Giriyê wî ne ji tirsan an ji ber jana diranên wî bû. Giriyê wî ji behcan bû.

Ferzend jî digiriya. Wisan aciz dibû, ku wextî biteqiya. Her du jî di jîna xwe de neketi bûn tu nezaretxanan an tu girtîgehan. Mîrata nezaretxanê çiqas bi wan zor dihat. Dîbû ku jî zorbûna nezaretxanê ji bê sûcbûna wan bû.

Piştî ku Ferzend du caran di hundir de çû û hat, paşê keserek kûr berda û ji Îbram pirsî :

- Ibram, ka tu devê xwe veke ez lê binihêrim.

Îbram bi zorê lêvê xwe ji ser hev hilanîn û devê xwe vekir.

Diranên wî ji kok de rabû bûn. Goştê şûna herdu diranan wek du kurmukan bi asmanê devê wî ve daliqyabûn. Xwîna ku jê dihat, sore-reş û tîr bû.

Ferzend çavên xwe girt û serê xwe hejand. Dû re hêdfîka di guhê wî de kir pistînî :

- Ez tişteki bêjim tuê bi a min bikî, Îbram !

Îbram di miqamê «erê» de serê xwe ber bi xwe ve hejand.

- Ka çiqas pere bi te re heye ?

Îbram bi her du destan li bêrikên xwe geriya, perên ku pê re hebûn derxist û hejmart :

- Çil û yek û nîv.

Dû re Ferzend jî perên xwe derxist, piştî ku hejmart, ji Îbram pirsî :

- Tu zanî em ê çi bikin ? Tevlî perên min pêncî û şeş lîre çêdibin. Emê bêjin, ku me çente li erdê dît û perên ku tê de bûn,

hew ev bûn. Dibe ku ew jinik jî qebûl bike. An na em nayên berdan. Ku em çend saetên din jî di vir de bimînin, dê êşa diranên te hîn zêdetir bibe û dê dilê te ji ber biêşe.

Îbram li ser tûtikan rûnişt. Serê xwe xist nav çokên xwe û qederekî hizirî (fikirî). Dû re rabû ser xwe, du-sê caran di hundirê nezaretxanê de çû û hat, paşê li Ferzend zîvirî, serê xwe kil kir û got :

- No, çê nabe. Ku em bêjin me çente ji destê wê revandiye em nayên berdan. Dibe ku me bavêjin girtîgehan jî.

Ferzend dîsa wa bi nermî jê re got :

- Em bêjin nebêjin, em girtî ne . Jinik çentê xwe nas dike. Lê ku em bêjin, me çente li erdê dît û perên ku tê de hebûn hew ev in. Wê çaxê dibe ku em bêne berdan. Hingî dibe ku jinik jî bi ûcdan be û bêje, min çentê xwe wînd kiriyê. Ma te nedît, gava ku komsêr jinik anî rû te, bê çawa dihizirî û bi dilşewatî li te dinihêrî.

Îbram bi dengêki ne zelal got :

- Baş e, em wisa bikin.

Pir tê de neçû, polîsekî dirêj û bi navpî, darek di dest de, deriyê nezaretxanê vekir û kete hundir.

Her du zarok li quncikî nezaretxanê li ser çimento rûniştî bûn. Gava ku polîs kete hundir, her du ji cihê xwe rabûn û stûyê xwe xwar kirin. Polîs ber bi wan çû, bi guhên wan girt û serên wan li hev xist. Dû re bi dengêki gur got :

- Destên xwe vekin !

Zarok di cihê xwe de sar man, ji tirsan çokên wan lerizîn.

Polîs her yekî darek li çokên wan xist û bi ser wan de qîriya :

- Mîn ji we re got, «destên xwe vekin».

Ji ber ku Ferzend li aliyê polîs bû, pêşî wî destê xwe vekir. Polîs heta ku jê hat darê xwe bilind kir û xwest li destên Ferzend xê. Lê Ferzend destên xwe revand, darê polîs li erdê ket. Îcar polîs hêrs bû. Sê-çar dar li ser hev li piştî Ferzend xist.

Ferzend kete xwarê û çend dilop hêsir ji çaven wî hat. Polîs daqûl bû, bi milê wî girt, rakir ser lingan û dîsan jê re got :

- Destên xwe veke ... Ger ku tu îcar destên xwe birevîni, ezê te bikujim.

Ferzend her du destên xwe dane serhev û ber bi polîs ve dirêj kir.

Polîs dîsan heta ku jê hat darê xwe bilind kir û li destên Ferzend xist. Pênc-şêş dar wisan li ser hevdu li destên wî xist. Destên wî bi yek derbê re reş û şîn bû û werimî.

Polîs dû re vegeriya ser Îbram û got :

- Tu jî destên xwe veke !

Îbram giriya. Ji tirsan, êşa diranên xwe jî bîr kiri bû. Gepa wî wisa werimî bû, ku mirov digot, qey parîk nanê mezin di dev de ye. Îbram destên xwe venekir û paş de vekişya. Polîs bi hêz bi milê wî girt û ber bi xwe kişand :

- Ez ji te re dibêjim, destên xwe veke, bêjî !

- Çima ezê destên xwe vekim ? Tu gunê me tune ye. Min çente vala li erdê dît.

Polîs dîsan bi ser de qîriya :

- Ez ji te re dibêjim, destên xwe veke !

Îbram zanî bû, ku destê xwe veneke dê çend dar zêde lêkevê. Wa bi tirs her du destên xwe dane ser hev û ber bi polîs ve dirêj kir. Polîs bi hêz du dar lê xist. Darê sisiyan Îbram destên xwe kişand û kire qîrîn. Dengê wî di polîsyanê de olan da. Bi qîrîna wî ve, jinika xwedîya çente ber bi nezaretxanê ve reviya. Lê ji tirsan dîsa paş de vegeriya.

Dû re polîs bi milê herduwan girt û bire oda komsêr.

Komsêr bang jinikê jî kir. Jinikê her du destên xwe dane ser hev û kete hundirê oda komsêr. Îbram wisa li bin çavan li jinikê dinihêrî, ku xwîna wê têketa dest wî de vexwara.

Komsêr bi dengê gur ji jinikê pirsî :

- Ev zarok dibêjin, ku hew pêncî û şêş lîre di çente de hebû û dibêjin, ku me çente li erdê dîtiye. Tu çi dibêjî ? Tiştên ku ew dibêjin rast in ?

Jinik hebki hizirî. Ew lawikê ku çentê wê ji destê wê revandibû anî ber çavên xwe. Di dilê xwe de got, «Lawik jî di emrê van zarokna de bû. Lê ez çi gunê wan têxim stûyê xwe, min ruyê lêwik ne dît. Ez nizanîm, ku bê lawik di çi şiklî de bû û kincên wî çawa bûn.

Dû re ziq li Îbram û Ferzend nihêrî. Her du zarokan destên xwe dabûne ser hevdu û stûyê xwe xwar kiri bûn. Destên her duwan jî reş û şîn bûbû û werimî bû. Xwîna ku ji devê Îbram hatibû, li ser ruyê wî hişk bûbû. Gava ku jinikê herdu zarok di wê rewşê de dît, weke agir têkeve dilê wê. Wisan dilê wê bi zarokan şewitî. Dû re berê xwe bi komsêr vekir û got :

- Baş nayê bîra min. Nizanîm ku min çente ji xwe de xistiye, an hinekan ji min dizîye. Lê ez wa zanim, ku min ji xwe de xistiye. Ji ber ku bêrika min bi qul e. Heye tune ye ji bêrika min de ketiye.

Gava ku Îbram û Ferzend hatin berdan, bi destên hev girtin û rast berê xwe dane nexweşxanê.

Firat CEWERÎ

1982

Hesenê Xelîl li ber siya danê êvarê qilûzka rûniştî bû, piştta xwe da bû dîwêr. Şewqa wî li serî, lê li aliyê çepê xwar kirî bû, bi destê xwe î rastê serê xwe dixurand. Ne ku serê wî dixuriya an gîrê wî rabû bû, kurmê wî ev bû ; gava li tişteki bifikiya bi tiliya xwe ya gustîrkê ya rastê şewqa xwe li aliyê çepê yek alî dikir û bi wê tiliyê serê xwe dixurand.

Aytanê ji dermalê derket, bi lotik û çindika ber bi deriyê hewşê ve da tirada. Ji nişka ve gazî kir :

- Bavo ! Ho bavo ! A ...po, a ...po, a ...po, apê min !

Dengê Eliyê Xelîl ji dûrî ve hat :

- Tu sebra apo yî, tu qama apo yî, tu çira apo yî, tu berxika apo yî ...

Eliyê Xelîl bi destê Aytanê girti bû û dihat. Selav li birayê xwe kir. Hesen bi selav vegirtinê re xwe lipijand, xwedê negiravî ku rabe ser xwe, lê hat bîra wî ku kekê wî ye, tevgera xwe xerab nekir. Lê got :

- Aytê ! Madem ji apê xwe wisa pir hez dikî, de here jê re kursikî bîne.

Dû re li Elî zivirî, gotê :

- Erd hênik e, tu li erdê rûnanêy ?

Elî li erdê çolemêrgî rûnişt , pala xwe da dîwêr.

Qasekî vir de, wir de ji alûbalê dinya gewrik axifîn. Di vê navê de Perîşanê hat pîrsa tiyê xwe kir, qasekî li ba wan rûnişt û dû re rabû çû.

Elî gote birayê xwe :

- De wele êvar e, destê min ji te nabe, bi destûra te be ezê rabim.

- Tu zanî.

- Heta ez bigihîjim malê, melê êvarê wê bixweyîne.

- Lê ! lê ! ancax.

Elî bi qilqilandin belegoşka xwe xurand û li Hesen zivirî :

- Bira ! Wele em ji ber destê mişkan di helakê de çûn. Me dafikê danî ber wan nebû.

Min dermanê wan kirî anî nebû. Îca min bihîst ku tējika pisîka wa heye û ji we zêde ye. We tējika pisîka xwe bida me, hunê çiqas pê xwedanxêr bibûna.

- Tējika pisîka çi ?

- Tējika pisîka we... Tējika pisîka we... lo !

- Niha tu ji bo tējika pisîka ew qas rê hatî ?

- Wele Xwedê gotiye qûlo rast : min got hem ezê werim pîrsa we bikim ; hem bi we, wê bihna min derê û di vê navê de ezê ji we tējika pisîkê bixwazim. Ku we da mala we ava, ku we neda dîsa jî mala we ava.

- De xwezila keko te ez kuştî bûma ji vî halî çêtir bû. De mala min di oxira te de ye ; dixwazî niha agir berdê. Dixwazî Osmên tayê bitenê serjêke, ku ez bêjim çima te wisa kir ; ne eferim ji min re. Canê min, rihê min, zarûkên min gişt di oxira te de ne . Lê belê ez hêvî dikim tu daxwaziya pisîkê û tējika pisîkê li me nekî.

- Malneşewityo serî binî tējika pisîkê ye ho !

- Ne tu nizanî ku ev pisîk û tējika wê di dilê me de çiqas şîrîn in ? Ma te got qey bera pisîk in ? Na wele... Sebra me ne.

Eliyê Xelîl bala xwe dayê çî bêje, tewş e. Tirsiya ku paşî wê bibe cîrnexweşî, awîrekî bi keser da Hesenê birayê xwe î ji dê û bavê û gotê :

- Hey ... hey felekê ! Xatirê merivatîyê bi qasî rûmeta tējika pisikekê jî nemaye. Haho ! haho ! Merivatî tu bi kuderê ve çûy ?

Cemaeta îşayê belav bû bû. Mele Cemîl û Hesênê Xelîl li paşîya giştan ma bûn. Mele Cemîl melê mizgeftê bû, Hesênê Xelîl jî ehlî sunet û cemaet bû. Hesênê Xelîl ji Mele Cemîl pirsî :

- Seyda wî karê xwe çawa kir, bi hev xist bi hev nexist ?

Mele Cemîl bi keser bersiv dayê :

- Na wele Heseno. Ka kî bîst hezar dide meriv.

- Te ji Şêx Sedredîn nexwest ?

- Min ji Şêx Sedredîn jî xwest, min ji Hecî Tahir jî xwest, bereday bû.

- Mele Cemîl ! ji min tirê malbata we gişt di ber benê mala wan de bûn. Hûn dostê hev î kevn bûn jî, divê hewcedariya te biqedanda.

Mele Cemîl serê xwe pêl kir, kulên wî ji nû ve axibî bûn. Tu bersiveke nedayê.

Hesênê Xelîl dîsa, lê, pirseke dinê pirsî :

- Ji min tirê kirîvatîke di nav bera we û mala Hecî Tahir de hebû. Divê wî biqedanda.

- ...

- Lê niha wê çawa be ? Ji bo bîst hezarî ew masûm wê di hebsê de bimîne ?

Mele Celîl axîn rahişt û bi keser got :

- Ka merivatî maye ? Ka însaniyetî ? Ka îslamiyetî ? Ka wijdan û rehim û şefaquet ?

Ka merivatî ka Heseno ?

Hesênê Xelîl di nav destên xwe de tesbîha xwe î selewatan miz da û givaşt, di ber xwe de got :

- Belê wele ne merivatî maye, ne rehim û şefaquet. Kes êdî karê kesî naqedîne. Lê, me digot belkî li ba we alîm û şêx û hecacan mabe.

Mele Cemîl rabû ser xwe ; lembeyên mizgeftê vemart, ji bîr ve kiri bû ku cubê xwe derxe. Li ber derî lê warqilî, lê di xwe re nedît ku bizivire. Deriyê mizgeftê bi kilîtê rada, kilîtê kir berîka xwe. Çend pê avêtin, di tariyê de reşahiya merivekî di wan de derket ; selav li wan kir. Mele selavê vegirt. Mêrik got :

- Seyda Mele Cemîl ez hati bûm pey te : Sofî Sebrî miriye, xêra xwe tu bihatay te wî bişûsta.

Mele Cemîl herwekî timî got :

- Înalîlah we îne îleyhî raciûn. Kijan Sofî Sebrî ye ?

Mêrik :

- Nêzêcîranê me ye. Kesî wî tu ne. Derûcîran xêra xwe lê dînihêrtin.

- Ya ? Wax mala minê ! Xwedê kesê kesan e. Xwedê bi rehim û kerema xwe şa ke.

Bîra hun sax bin. Dûrî we be îro çend roj e, ez hema wisa bêkêf im ; nikarim xwe li piya bigirim. Heke ne nexweş bûma, ezê bihatima lê çawa. Ma însaniyetî û îslamiyetî nemaye. De Xwedê xêra we mezin ke, divê ez herim malê bikevim nav nivîna.

Bi gotina xwe re jî, Mele Cemîl hêdî hêdî dinaliya. Mêrik bi lavayî gotê :

- Seyda destê te radimîsim, ji êvara xwedê de tu derekî nema ku em neçûnê, me tu melekî neqefalt. Yên ku karê wan hebûn, yê ku nexweş bûn ... Vêca min tu qefaltiye, bîra xêra te be, divê tu werî.

Mele Celîl zorê da nalînê, û bi nalenal :

- Birayê bavê min, ne hewce ye tu xêra min bi bîra min bînî. Ez mele me, ne cahil

im. Ma ez nizanîm xêr çî ye, çî nîne. Ez ji te re dibêjim nexweş im. Tu wisa dikî ku êdî ji xêrê dertê. Xêra min jî diçe, ya te jî ... Ji êvara xwedê de ew qas te xêr kir û niha te gişt bi avê re berda. Tu ne gune yî, çima li xwe wisa dikî ?

Mêrik di riya xwe zivirî. Mele Cemîl û Hesenê Xelîl ber bi malê ve kudandin.

Mele Cemîl deriyê hewşê bi kilîta xwe vekir, ket hewşê. Bi çingîna çengelê derî ve perda paca oda rûniştinê yek alî vebû, jina wî di pişt camê de mêrê xwe fesiland ; rabû hat eywanê pêşiyê, bi xeyd gotê :

- Êra tu li kuderê mayî ? Ji êvara xwedê de Hecî Qasim Axa di ber sekeratê de ye, bi ser de dixweyînin ; tu jî çuyî mizgeftê. Tu bi qup keti bûyî ?

- Te çima zûtir haya min pê nexist ?

- De haydê zû ! Siûda te hebe tê zû bigihîjîyê.

Mele Cemîl zû zû cubeya xwe derxist avêt ser loda êzinga, bi şipil, bi şiplahiya xor-tekî çardeh salî li riya mala Hecî Qasim Axa havilkar bû.

Hecî Qasim Axa dewlemendekî ji dewlemendtirînên vê qesebê bû. Xwediyê heft gundan bû.

«Ewê îsqata axê çiqas be ? Nizanîm ewê wî teslîmî êvara İniyê kin nexwe nekin. Ku teslîm kirina, wê perekî hêja jê bihata. Lê ez zanim ku niha cemaeta Mele Nûrî wekî sîsyarekan li dorê hêwirîne, bergehê ji kesî re nahêlin. Bi rastî meletiyê û navê meletiyê herimandine. Meriv ew qas jî yekcar çavbirçî nabe lo ! Ê ku ew dikin êdî ne meletî ye, mirtibî ye ... hetekî ye. Avûrû ji misilmanan re nehiştine. Rizqê feqîr û fiqaran birîne. Yekî wekî min ka wê bi meaşê rût çawa îdara xwe bike. Zor e, zehmet e. Ne însaniyetî maye ne îslamiyetî ... Ne merivatî maye ... ne dostanî û xatir ...» Wisa difikirî û di serê xwe de diaxifî Mele Cemîl. Hat serê kolana mezin ya nav çarşiyê, çavên wî bi Doktor Selîm û Avûkat Cembelî ketin. Sê çar gav li pêşiya wî ve dimeşyan. Bo ku nekeve pêşiya wan, bê edebî neke, gavê xwe sist kir. Ji xwe re got : «herhal diçin qulûbê» .

Doktor Selîm hûrik hûrik digote Avûkat Cembelî : «Rast e, jinik bi derba qebza debancê miriye. Yûzbaşî Kemal bi xwe, bi qebza debançaya xwe ji paş ve li serê wê xistiye û jinik pê, di hundir de bi windakirina xweynê miriye. Xwedê zane gelek jî ez berketimê. Ev hovîtî ye, ev xwînxwarî ye. Ev ne însaniyetî ye. Lê çî heye ku jinik êdî miriye û paş ve nayê. Erê emê bêjin bira Kemal here cezayê xwe bikişîne, lê çî gunehê jina wî û herdû zarokên wî hene ? » Avûkat Cembelî gotina wî bi pîrsekî birî : «Doktor, dibêjin ku Kemal li te gef xwariye, rast e ? » Doktor silikî, bi dengêkî ne zelal bersiv da : «Nizanîm kî van tiştan ji berê xwe ve çêdike. Ne rast e ; yê ku min kir ne ji tirsê, ne jî ji gefê bû. Însaniyetî ... Ma merivatî, însaniyetî nemaye. Raporekî ye tê du xetan xêz bikî malekî difilite diçe. Tu nizanî ku gava şekl û sûretên zarûkên wî serseriyê Kemal dihatin ber çavên min, ez çawa dibûm. A însaniyetî ev e, Cembelî însaniyetî ev e». Avûkat Cembelî di ber xwe de lê zivart : «Rast e, te wezîfa xwe ya însanî kiriye. Dibêjin ku pênc - şeş zarûk ji wê jinika kuştî sêwî mane. Lê tê çî bikî, qedêr û kûçiksaniya xelkê me ev e. Bi daxwaziya du - sê devrimciyê mîna min û te naguhire. Ji xwe ne meriv in û naxwazin bibin meriv jî. Wê salê di hîlbijarê de çiqas ray dan min ...»

Mele Cemîl li xwe geriya, destê xwe avêt berîka şalwarê xwe ya aliyê rastê, tesbiha xwe derxist. Pêşiyê xwest ku wîrdan bikişîne ; çend cara sihêtiya xwe kir jî «subhanelah», «welhemdûlîlah», «welahû ekber», lê gotinê doktor ji hişê wî neçûn. Ne ji hemdê xwe digot : «însaniyetî ...», «merivatî ...», lê, belê lê venebû. Zimanê wî ji berê xwe ve digot : «însaniyetî ?», «îslamiyetî ? », «merivatî ? »

Ji paş ve dengê hate ber guhê wî ve. Bala xwe dayê, belê dengê yekî bû gazî dikirê. Zivirî dît ku Mistê Smaîl e. Ber bi hevûdu ve çûn, bi destê hevûdu re girtin, pirsê hevûdu kirin. Mele Cemîl gotê :

- Tu zanî, dibêjin Hecî Qasim Axa di merşeta Xwedê de ye, ez wê de diçim. Te di hem wezîfa însanî ye, hem wezîfa îslamî ye, hem jî dostanîke me hebû.

Mistê :

- Ê baş e, ji xwe ez jî bi wî aliyê ve diçim.

- Mistê ! Ka te daweta kurê xwe nekir ?

- Na wele. Lê bi xêr çendekî şûn de emê bikin.

- Çima ew qas bi derengî ma ?

- Mele, perê me hevûdu dernexist. Mala te û camêr ava, îro Şêx Sedredîn heştê hezarî da me, emê deynê xwe î qelen biqedînin û bûka xwe bînin.

Mele Cemîl wekî li hev deliya be :

- Dengê te nehat min, te got kî karê min qedand ?

- Şêx Sedredîn. Şêx Sedredîne Şêx Muhyedîn.

- Bi çi qewlî ?

- Li ser genim. Di gerewa çar sed olçek genim de, olçek bi du sedî.

- Çi ? Îsal ku çû olçek pênc sed û pêncî, bi şeş sedî bû.

- Ê ew perê hazir û genimê hazir e. Ev perê hazir û liserhev û genimê ne hazir e.

Dîsa camêr bo xatirê merivatî û însaniyetiyê da. Mesrefa kişandinê jî li min. Mala te û camêr ava be, lo ! Wî me ji tengasiyê filitand bes e. Merivatî û însaniyetî ev e, ew qas dibe. Ne wisa Mele Cemîl ?

Mele Cemîl li halê xwe fikirî, hê duh bû ku çû bû xwe avêti bû Şêx Sedredîn. Şêx bi ûcaxa xwe sondê xwari bû ku ; ne bîst hezar, lê niha gumana wî di hezarê bi tenê de jî naçe. Ji xwe heta sê roja divê panzdeh hezarî ray ke da ku bonoyê xwe bide. Hey... hey- la gidiyê teresê dinyayê !

Mele Cemîl û Mistê Smaîl li ber serê kuça Kaniya Biyê ji hevûdu veqetiyên. Di xatir xwestinê de, devê Mele Cemîl lê nedigeriya . Mistê Smaîl wekî hemberekî jê re dixuya. Bilqîneke ji kevçika dilê wî hilkişiya hat heta gewriyê, di gewriyê de herbilî ; ji zerpan kuxiya, ji ber kuxinê dilopeke hêstirk gêr bû, lê, li xêzika bin çav artîlî, ma. Bi gurçika destê xwe î rastê çavê xwe paqij kir. Ji kezeba kûr «eşheda» xwe anî, pê re qefesa sîngê wî hilra bû, pişên wî mîna nixafekê li hewa hêmi ya berdestî vê biharê mijiya. Dîsa dest bi wîrd kişandinê kir. Lê xem û xeyalên wî nedihîştin ku bêje subhanelah, welhemdûlilah, Elahûekber. Mêjiyê wî, fikra wî her pê «însaniyetî-îslamiyetî-merivatî» yê didan niqirandin. Çirûskêkê ji nav serê wî hilfiriya, mîna babelîskê pêşiyê pehn, dû re li hevûdu lefiya û bilind bû, paşiyê mîna dara gûzeke kevnare bi sîwanî şax û gulî, û pelên xwe li esmana pehn kir. Dar li pêşiya wî bû û ew her ber bi wê ve diçû, di her pêgavê de nêzik-tir dibû. Ji tenga darê, ji nedîtî ve dengê dihatê : «Menafiû... menafiû... menafiû...» Seydayê Mele Cemîl fikirî ; ev çi mûcîze bû ? Xwedê heqîqetê pê dida nîşan dan. Belê, însaniyetî, îslamiyetî û merivatî bi ava «menafiû» hêşîn bû geş bû. Belê, menfeet... menfeet... menfeet... Dar çi bigre êdî bi qasî çar pênc metreyan li ber wî bû. Êdî digihîşt heqîqetê. Dengêkî dawidî ji xeybê ve hat : «La hewlawela quwete î...» Tafilê qîrîneke bi îmanî ji nav serê Mele Cemîl çû, got : Sedeq amentû bîlah ! Sedeq amentû bîlah ! Se ... Dengê wî hat birîn. Sebriyê Kerro :

- O ! Mele Cemîl, ev tu yî ?

- Sebrî ! Tu û van deran ?

- Mal ava ! Mala min vayê li vê jêrê ye. Tu bi ku ve diçî ?

- Wele gotin Hecî Qasim Axa di ber sekeratê de ye, min got de îslamî ye ez herim, em xwe bi hevûdu bidin helal kirin.

- Hewar xêr e, elhemdûlîlah. Bi mexrebê re wî birin Diyarbekirê. Ku doktor ji heq derneyên, belkî sibê bi teyarê bibin Ankarayê. Lê belê Eliyê Xelîl di ber mirinê de ye.

- Eliyê Xelîl kîjan ?

- Eliyê Xelîl lo. Birayê Hesenê Xelîl yê cîranê te.

- Ya ? Mala minê guno ! guno ! Çi hewalê wî ye ?

Sebriyê Kerro axîneke rahişt. Wê dest bi axaftinê bikira ku lawikekî deh diwanz-deh salî nêzikî wan bû :

- Xalo ! Xwedê ji we razî be, we li van deran kurikî çar pênc salî nedîtiye ?

Sebriyê Kerro :

- Na bavê xalo.

Lawik ji wan veqetiya û di nîvetariyê de gazî kir, dengê wî digizgizî :

- Menafo ! Menafo ! Menafo !

Sebriyê Kerro dewam kir :

- Ha ! Minê viya bigota, Mele Cemîl : Xwedê bi rehma xwe bi me re bike. Çiqas dilê min bi Elî şewitî. Ji pesna xeber dida, misêwa digot : «Bîrao ! Bîrao ! Bîrao, o bîrao ! Mişkan em xwarin. Te pisîkê anî ? De were bîrao, tevî pisîka xwe ve were. Na ! na ! Hun jî gune ne... Sebra we ye...» Tu dibêjî xenîmê xwe didît newsa ?

Mele Cemîl fikirî, serê xwe hejand, got :

- Alimê xeybê îlelah.

Xatir ji hevûdu xwestin. Sebriyê Kerro tafîlê di tariyê de nependî bû. Mele Cemîl li pêşiya xwe nihêrt, elektrîkên taxa jêrîn veketî bûn. Li pey xwe zivirî nihêrt, kuçeya ku tê de hati bû, tarî şeverêş bû. Li oxira xwe meşiya. Di vê kuça ku serejêrî taxa jêrîn dibû, teng û herdû milên wê bi darên hewran neqşandî bû, li ronahiyê nihêrtin ; giraniya ji xewnan şiyarkirinê didayê. Di ber xwe de got : «er rizq û e'lelah» û ber bi mala Eliyê Xelîl ve kudand, di ronahiyê de mîna pîneke reşayiyê dûr bû, piçûk bû, ji çavan nependî bû.

F. TOTANÎ

ÇARALIYÊ ME AGIR E.

Di navberê de heşt roj derbas bûn. Melkemot hêdi hêdi xwe nêzê me dikir. Ji vê gavê me çavên melkemot ên bitirs didît. Em keti bûn taya mirinê. Diya min serê me şuşt, kincên paqij li me kir. Piştê du rojên din emê winda bibûna. Me bi çavan ji gundiyan xatir xwest. Dîtina me û wan ma bû roja qiyametê...

Şevêk, şevêkê havînî pîrr dereng, li deriyê me xistin. Ew şev deh rojên me qediya bû. Dadê kincên xwe li xwe kir û çû bi alê derî ve. Hinek sekinî, li me mêze kir. Tiliya xwe avête çengelê û derî vekir. Em ji tîrsa dilerizîn. Me apê xwe Temo zû nas kir. Tivinga Apo di destê wî de diçilwilî. Nifrîn û agir ji rûyê Apo dibariya. Çavên Apo tijî xezep û kîn bû. Çarmergî li erdê rûnişt. Tivinga xwe dani ser çokên xwe. Qutiya cixarê ji berîka xwe derxist. Cixarekî pêça. Cixara Apo wek lûla sobê ode tijî dûman kir. Apo nefes ser nefesê li cixarê dida. Destê wî yê bi cixare dilerizî. Tilikên Apo ser lêvên wî ne disekinîn. Deng jê dernediket. Apo çiroka dadê seh kiri bû.

Beriya sê mehan bavê min ji hepsa Diyarbekî fîrar kiri bû. Bavo mahkûmê idamê bû. Cunta faşîst serê bavo dixwest. Ji bona wan, bavo merivekî pîrr girîng bû. Çaralî lê digeriyan. Lê bavo xwe ji lepên wan xilas kiri bû û derbasê Binêxetê bû bû. Zabitê Tirkan deh roj muhlet da bû diya min. Dadê gerek di nav van deh rojan de bavo teslîm bikira. Nexwe di ciyê bavo de ê dadê bigirtan. Girtina dadê dibû derbekê mezin ji me re. Ji bo vê yekê apê min dixwest ku em ji gund derkevin û biçin ba bavo.

Piştê cixarê Apo rabû serxwe û ji min re got :

- Emê îşev jivîr herin. Esker ha hatin, ha hatin. Em nikarin zar û zêçên xwe, namûsa xwe di bin lingên eskeran de bihêlin.

Dadê bi destekî sivik tiştên ku ji me re pêwîst bûn da hev. Di nav çend deqan de dadê sê boxçe girê da. Livîn, sandoq, firaq û tiştên giran li cihê xwe man.

Em ji malê derketin. Şev tarî bû. Çav çavan nedidît. Giraniya şevê wek perdeki rêş kişiya bû ser me. Haya tu kesî ji me tune bû. Stêrk di tarîtiyê de îndî geş bû bûn. Diçirîsîn. Carna yek ji wan difiriya û ciyê xwe diguhart. Me ji wan re digot stêrkên bi dûv. Pîri-ka min digot, stêrk zarokên ezman in. Ew jî dimirin, dikenin, şa dibin, û dizewicin.

Belê, em di bin perda tarî de dimeşyan. Ne haya mirovan, ne jî haya stêrkan ji me hebû. Stêrk di kêf û sefa xwe de bûn. Destê eskerên Tirkan nedigihîşte wan. Tîrsa wan ji tu kesî, ji tu quwetî tune bû. Min xweziya xwe bi wan tanî.

Em berjêrê newalê bûn. Newal devê xwe wek dêwekî vekiri bû. Carna em kaş dibûn, diterpilîn, diketin. Giya, sitirî, kevir li ber çavên me dibûn wek lawuran, wek cinan. Ji me tirê ku me di jiyana xwe de vê newalê nedî bû. Lê rûyê tarîtiyê sar e, nexweş e. Di tarîtiyê de qeza û bela tim dikarin bên serê yekî. Mezinên me beredayî negotî bûn, piştî xwe nedin mirovên tarî. Yanî mirovên durû, bêbext û zalim ...

Em li dû hev rêz bû bûn. Apo keti bû pêşî. Ji nişka ve hestek çirîsî. Em veciniqîn û me xwe avête erdê. Apo bi hesta xwe bersiva wan da û ji me re got :

-Metirsin. Heval in. Ewê alikariya me bikin û ê bi me re werin.

Çar kes bûn. Bi çek û rext bûn. Yek ji wan bêrivanê da piştî xwe. Ên din bi destên brayê min girtin û em meşyan.

Destê min û ê brayê min Azad di nav destê hevde bû. Em ji newalê derbas bû bûn û me da bû kontara çiyê. A rastî me nizani bû, em bi ku da diçin. Apo ji me re tiştê negoti bû. Min bi dengê nizm ji Azad re got :

- Bîra te tê Azad ? Te dît bavo carna digot, ezê hefteyek bikevim binê erdê.

Azad keniya û bersiva min da :

- Çawa nayê bîra min, Hêlîn. Ji me ku bavo bi rastî diket binê erdê. Ez nizanim vî navî çima bi kar tînin. Em jî îşev ketine binê erdê, wek bavo. Ma ne wusa ye ?

- Belê, rast e, min got. Tiştên ku bi dizî tînin çêkin, dibin tiştên binê erdê. Ger ku binê erdê tune bû ya, kes nikari bû di ber ordiya Tirkan bida. Dê bila di vî tarîtiyê de werin. Wele newerin ji qula xwe derkevin.

Apo û hevalên din bi peyva min û Azad kenian. Dengê me çûbû wan. Apê min destê xwe danî ser piştê min û got :

- Aferin ji we re. Ji vêga ve hun pirr tişt hîn bûne. Îşê ordiya Tirkan zor e. Bi milyon zaroken me şiyar dibin û ê tola me bistînin.

Dawiya çiyar, newalan nedihat. Êş keti bû lingên me. Di me de taqet nema bû. Berê ku dinya gewr bibe em ber derê şikeftê sekinîn. Berqa zerînê keti bû rûyê ezmên. Roj hêdî hêdî serê xwe bilindkir û çiyar dixist bin hikma xwe. Apê min û du kes çûn nava şikeftê. Devê şikeftê di giya, qamiş û qirşan de ma bû. Em li serê çiyaki pirr bilind bûn. Roj xwe nêzê me dikir. Serma sibê xwe di ber tirêjên wê de dida û germ dibû. Derketina rojê rûyê me geş kir. Dara sî da. Kevir beriqîn. Tabîet ji xew şiyar bû. Dengê zarokên tabîetê dahl û deviyar, newalan, qulan, şikeftan tijî kir ...

Piştê qontrolê em ketin zikê şikeftê. Apê min elektrîka desta pê xist. Hevalan ji der ve hinek qirş anîn. Di torbên wan de her tişt hebû. Nan, penîr, şekir, çay. Apo çaydanê danî ser agir. Em li dora tifikê kom bûn. Nava şikeftê honik bû. Zarokên me keti bûn xewê. Haya wan ji dinyayê tune bû. Belkî jî di xewna xwe de bavo didîtin. Dadê şûşên çayê danî ber me û penîr hûr kir. Çay dem digirt. Ji birçîna ûze ûza zikê me bû. Piştê hewqas rêveçûnê zikê me dest bi isyanê kiri bû. Dadê şûşan tijî kir . Me bi zilikan çayên xwe lihev dan. Ji nişka ve apê min li piştê xwe zivirî û elektrîkê da kûraniya şikeftê. Şewqa elektrîkê zikê şikeftê qul kir ; tarîti qelişî, paş de çû. Marekî gewr wek stûnekî devê xwe vekirî bû, û pifînî dikir. Li ber marê dupişkekî reş û xurt dûvê xwe da bû ser piştê xwe û dilebitî. Her dû rawir wek neyarên hezar salî êrîşê hev dikirin. Çekên xwe yê bi jahr û tehlûke nîşanê hev didan. Nefreta wan mezin bû. Ne hebûna me, ne jî şewqa elektrîkê bala wan dikişand. Qerare xwe da bûn. Ê yek ji wan bimra. Herhal şikeftê têra dû rawuran nedikir. Mar radibû hicûmê, xwaroviçko dibû, di nav toz û telazê de dima. Dûpişk bi sivikbûna xwe nediket faqa marê. Xwe baş diparest. Em ji tîrsa lal bû bûn. Ji me tirê ku hawîdora me tevde mar û dûpişk in. Apê min berê tivingê da bû wan, tilika wî li ser tetikê bû.

Şerê wan dirêj ajot. Dawî mar dûpişkê qefiland û wê xiste quncekî asê. Zimanê xwe yê çetel derxist, devê xwe vekir ku dûpişkê gez ke, dupişk ji nedîve xwe li diwarê şikeftê xist û xwe avêt ser piştê marê. Serê marê sist bû. Mar ricifî, gevizî, perpiti. Mar xwest bi rê keve. Lê ne bû... Dûpişk ser piştê wê xwe bédeng kiri bû û lê mêze dikir. Neyarekî ji xwe mestir û zeximtir kuştî bû. Şikeftê êdî jê re ma bû...

Apê min da xencera xwe û bi alî wan de çû. Diya min bi şalê Apo girt û kişand. Qîrîniya wê zikê şikeftê tijî kir.

- Em ji vir herin, diya min got. Ez pîrr ditirsim. Mar û dûpişkên vê şikeftê xelas nabin. Ez naxwazim ez û zarokên xwe bibin xwarina mar û dûpişkan.

Apê min Temo kenîya û got :

- Tû dîn buyî , keçê ? Ma ji bo me tu derên bêtehlike, bêtirs heye ? Tehlika me bi me re ye. Ji bîra xwe mebe, em mahkûmê hikûmatê ne. Em gurên serê çiya ne. Ji bo me mar û dûpişk ji eskeran çêtir in. Mar û dûpişk zaf zaf wê ji me çend kesan dikaribin bikujin. Lê esker ? Ger bi me bihesin yek ji me sax namîne...

Apo şûşa xwe teze kir. Serê xwe danî ser destê çepê û dom kir.

- Ma hewqas jî dibe. Agir bi mala min nekeve. Tiştên Xwedê pîrr ecêb in. Tu li vi tiştî mêze ke. Dinya tev dijminê mar û dûpişka ne, ew jî dijminên hev in... Baş e. Firqa navbera wan û Kurdan çi ye gelo ? Ma em jî eynî tişt nakin ? Her çar dewletên qolonyalist û nijadperest dixwazin me ji cihanê rakin. Ev ne bes e, încê em jî hevdû dikujin, xelas dikin... Herhal em û maran, dûpişkan pismamê hev in... Kî û xezeba me lihev çûne ...

Piştê peyva Apo em raketin. Lê ji tîrsa xew nediket çavên min. Çavekê min girtî, ê din vekirî bû. Dadê digot ku, gava rawur hev dikujin, xwediyên wan tî û termên xwe dibin. Çavê min tim li kûrahiya şikeftê bû...

Em bi dengê helîqopteran ra bûn. Ew mar û dûpişkên biperr bûn, Apo xwe li ber devê şikeftê dirêj kiri bû û bi dûrebinê li wan mêze dikir. Li gora rewşê ya me ê şer bikira, an jî emê, biketana zikê şikeftê û kûr biçûna...

Roj li ber xatir xwestinê bû. Gelî bi gelî, çiya bi çiya rê distand û melûl dibû. Quweta wê êdî nedigihîşte çiyayên bilind û sertûj. Çiya hindik hindik, perçe perçe çavê rojê digirtin û xwe ji germa wê azad dikirin.

Roj çû ava. Bakî honik derket. Em hê di şikeftê de bûn. Apo li ber devê şikeftê sekinî bû û li ezmen mêze dikir. Şewqa hîvê devê şikeftê tijî zîv kiri bû. Min di jiyana xwe de heya îro tiştêkê wisa delal, xweşik û rind nedibû. Di zikê şikeftê de seyra hîvê bê emsal bû. Hebûna hîvê dilê min şa kir. Xem û kulên min, kesera dilê min di nav hîvê de winda bû. Di bin hîva zivirî de çyan serê xwe dabûn hevdû û diçirîsin.

Me haziriya rêwîtiyê dikir. Em êdî ne bê dost û yar bûn. Hîv hati bû hewara me. Lê em bi rê neketin. Hîv çiya bi çiya baz dida û diçû. Çiya ji rengê hîvê derdiketin û reş dibûn. Apo carna li me mêze dikir û digot :

- Hîv haziriya xwe û xewê dike. Liber razanê ye.

Peyva Apo serê min tevlihev kir. Çima gelo ? Çi gunê hîvê heye ? Bo çi em ji şikeftê dernakevin û naçin ?

Min ji Apo pirsî :

- Apo, em çima naçin ?

Apo li min zivirî û bersiv da :

- Hêlîn, keça Apo. Ez dizanim tu çi difikîrî. Lê ez ji te re çewa bêjim. Ma gelo ên ku ji hîvê hez nekin hene ? Hîva delal, rind, xweşik. Hîv ronahiya dila, sembola evîne ye... Lê çi feyde Hêlîn... Hikûmeta Tirkan vê hîva delal ji kiriye dijmin û berdaye me. Ew bûye casûsê hikûmatê û me taqîp dike. Di bin ronahiya wê de em nikarin ji şikeftê derên. Ewê esker me bibînin. Dijmin ji me ronahiyê sitandiye û tarîti bûye dostê me...

Peyva Apo zû kete serê min. Apo rast digot. Hawîdora me tijî esker û qerekol bû. Esker tim li welatparêzên Kurdan digeriyan. Tarîti dijminên eskeran, dostê me bû.

Tarîî me xelas dîkir, wana dixwar...

Ez pîrî caran fikirî me. Mirov dikare ji diya xwe, bav û brayên xwe bixeyide, nefret bike. Lê tucaran neketî bû bira min, ku ezê rojekê ji hîvê jî nefret bikim. Hîv şahidê zarokbûna min bû. Li gund çaxê em ser bana radîketin min tim lê mêze dîkir. Ez aşîqê wê bûm. Min derdê dilê xwe jê re digot û di xew de diçûm. Ez çî bikim, jîyan xerîb e, jîyan zalim e... Ezê hê pîrî tiştê derbas kim.

Mahmut Baksî

www.arsivakurdi.org

Helbest

ÇEND SEDSAL E LI PEY HEV
BI XWÎNÊ SOR DIBÎ TEV

Kurdistanê delalê
Şev û roj dil li balê
Şêrinê şox û şengê
Şepalê pir qeşengê
Zîba yî, îşwebaz î
Bala yî serfiraz î
Bêhogir û mamend î
Tu gul evîna kurd î.
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Bi awir tîr dirêjî
Dil û gurçik dipêjî
Kesê tu digrî davê
Agir dixî hunavê
Arê dilê xortan î
Doza şoreşgêran î
Lê bê kes û heval î
Di bin destan dinalî
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Kurdistan î biber î
Tijî gewher û zêr î
Nift û hesin û av î
Lê bo Kurdan tu dav î
Neyar ser te rûniştî
Bi jan û derd tu mişt î
Li ser te Kurd bê xwazî
Dijîn birçî û tazi
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Navdar î pir bilind î
Hemû bajar û gund î
Tev mêrg û çem û kani
Rez û deşt û zozan î
Li ser te ceng û şer e
Dinê li ser te har e
Bi dilxwazî dixwaze
Her kes li ba te raze
Kurdisatan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Divê kesê bivê te
Ser deyne ber piyên te
Kesê nerjîne xwîne
Nikare te bibîne
Ta nerjîne xwîna sor
Nabîne demê gilor
Ta nebe şerê geli
Bi lêvan nabe bilî
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Dibên «devê newêran
nagîje bin guhêran»
Dibên «destê tirsokan
naçe ser sînga gewran»
Yê bêje tu ya min be
Divê jêhat û jîr be
Bi kuştin û bi lêdan
Te derîne ji destan
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Yê ji dil te bixwaze
Bivê li sîng te raze
Divê dil û ser û can
Bi carek deyne meydan
Yê gêj nebe ne nezan
Nafroşe te tu caran
Dê birjîne xwîna can
Te derîne ji destan
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Zinar im ez dinalim
Li ser te tim dikalim
Dixwazim te bibazî
Çer tî avê dixwazî
Ta dernexim ji destan
Te şêrinê Kurdistan
Ranawestim, ranazim
Dê bikoşim bibazim
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

LI KELEBESTA

Me malokan ava dikir li kelebista
Gava em diçûn beravê
Ez vedibîrim, te j' b'îr kir gelo
Wê demê, wê weşê, wê gavê ?

Destê me di destê hevûdu
Bi bayê re em dibezîn
Geh diçûn nêrgiziyê, nêrgiza
Geh ji dîna hev nêrgiz diçîn

Wekî gûstêrkê xuya bû û çû
Zarotiya ji xem û kesera êrî
Zil dide di bîranîna min de
Nizanim gelo tu vedibîrî ?

Rojen Barnas

TE DIFIKIRIM

Ho welato

Îro careke din qewl dane
(Ev bûcara çaran),
Ku min ji hemwelatîyê bavêjin
Bila be

Îro dîsa - nizanîm bû cara çendan -
Ji te pênc hezar kilometir dûr
Te difikirim.

Dîsa li kêleka zeryayê rûniştîme,
Zeryayên dilê te difikirim.

Te,

Bajar, gund û çolên te
Çiya, av û stêrkên te
Law, keç, pîr û xortên te difikirim.

Ez dizanim,

Di vê kelekela havîna germ de
Dijminên çavsor
Neyarên bextreş
Dîsa wek teyrên birçî tên ser te
Dîsa bi tang, dîsa bi top bi balafir
Dîsa bi derew, dîsa bi leyistik,
dîsa bi fenên xwe ve
Tên ser te
Dîsa dikuji
Dîsa azadiya te, dîsa hebûna te dilujin

Ax welato, ez dizanim

Tu dîsa li ber xwe didî
Dîsa birîndar, dîsa westiyayî
Lê dîsa xurt î.

Ez dizanim,

Pêşmerga Dilêr, ku nû dergistî bûye
Dîsa tîfinga wî li ser çokan
Di bin ronîya heyvê de
Hêdî hêdî cixarên xwe dipêçe
(Ji lewre sibê dê wextê wî nebe)
Û te û dergistiya xwe difikire

Ez dizanim

Xaltiya Zînê, ku du lawên xwe şehîd daye
Dîsa di berbanga sibê de
Bi destên xwe yên pîroz
Xweliya kuçikê daye alî
Û agirê xwe pêxistiye
Û sêla nênan daniye ser agirê
Û ji bo lawên te
Ji bo pêşmergan nan dipijîne

Ez dizanim,

Apê Osman,
ku şêst û pênc sal e şerê parastina te dide
Şêst û pênc bihar e birîndar dibe
Şêst û pênc zivistan e birînen xwe ditewîne
Dîsa niha
Di vê germa havînê de
Bi taqeta xwe ya dawî ve
Te dinivîsîne

Ez dizanim

Xalê Hesên, ku bi çenda pûştî
bi çenda xirabî
û bi çenda qetf ditiye
Dîsa niha
Li eywana xwe re
Behsa te û tarix û jan û birîn
û hêviyên te dike.

Ho welato,

Hêviya jiyana min
Sedemê min
Ev çi tarix e welato !
Dijminên te
Dixwazîn min, ango yek ji lawên te
Ji te dûr bixînin
Ji lewre lawê te
Yek ji dilopên zerya dilê te
Ji bo te xebîtiye.

Welato tarîx qeşmer e
Durû û fêlbaz e
Kesên do ji te stariyek dixwestin
Îro li ser singa te diarin

Welato,
Heranê, deşta zêrîn difikirim
Kaniya medeniyeta Mezrobotanê
Xwendegeha tarîxê
Îro wêran e
Û leylana xweziyên dijmin e
Ev çi tarîx e !
Şagirt
Pêta agirê daye
bin xwendegeha xwe ya ragirtî !

Welato
Misûlê, Kerkûkê
Kaniya zêrê reş
Zozanê Keysarên tarîxê difikirin
Zêrê me yê reş, ku têra me
têra wan
têra hemûyan dikir,
Îro xwîna me ya sor diherikîne.
Zêrê me yê reş,
bûye dijminê xwîna me ya sor
Ev çi tarîx e !
Bi destên keysarên îro ve,
Zozanê keysarên do dişewitîne !

Ho welato,
Jana dilê min
Êşa mêjîyê min
Ji te pênc hezar kilometir dûr
Li kêleka zerya xweş rûniştî
Xweşiyên te difikirim
Rojnama li ber min,
Bi tîpên reş û mezin wisa dinivîse ;
«Êdi 26 kes hemwelatên me nînin»
Welato, ji wan 26 kesan yek jî ez im.
Kurê te
Yek ji dilopên zera dilê te ya
Dikenim welato dikenim

Dewleta dijminê te, lawên te ji te davêje
Dîsa hêdî hêdî dikenim
Û difikirim, ka
Birayên min jî
Hogir hevalên min jî
Di girtîxana Diyarbekra qedîm de dikenin

Birayên min, heval û hogirên min
Hun jî dikenin ?
Birinên xwe ditewînin ?
Û ji birçîbûnê
û ji zulma leşker û germa Diyarbekrê
Dikevin ?

Birano
Heval û hogirno
Şevên bê azadî, bê jin, bê kulîlk, bê vexwarin
Dijwar in
Di dilê merivan de çengal in
Di çiksayiya şevên Diyarbekrê de
Ji sicinên xwe
Binêrin heyv û stêrkên delal
Heyva me, stêrkên me
Yarên me yên hezar salan,
Dostên me yên zîndanin in
Xwişka Gulşîn te difikirim
Li Mehabadê pêncî û neh kes bidarve bûn
Tu jî yek ji wan bûyî ?
Lêdana dilê te bi gulên reş rawesta ?
Mindalên te ji sêwî û stûxwar man ?

Xwişka Gulşîn
Çem, deşt û rezên Mehabadê xweş in.
Çarçira û bexçên we xweş in
Lê bi xwîn, bi jan, bi qehr û bi serencan in.

Xwişka min
Delaliya azadiya welatê min
Êdi ne şeraba yaqûti û rengsor
Û ne ji heval û destbirayên Xeyam hene îro
Ev hemû pir û pir û pir
Li dûr man
Bûn rêzên rûpelan
Îro şer e

Êrişa dijminê bextreş e

Lawacan, Şêrgo te difikirim
Di vê germa havîné de
Qileqija deşta Cizirî de
Hê jî rûtal û zikbirçî ye ?
Hê jî bê kiras, bê defter, bê pênûs î ?

Kuro, lawocan
Hêviya welêt, rûkenê Kurdistan
Diljariya kalikê xwe bixwîne
Dema kalikê te, di salê bavê te
Bavê te, di salê te de bû
Hingê kalikê te wisa dinivîsî :

"Dewsa avê xwîn rewan e,
birc û seran tev xirab
Jar û pejmirde dinalin,
tev ku em pergende ne"

Lawocan qurban
Ji wê rojê péve tu tişt neguherî
Disa di her hatin û çuyina hehecikan de
Davên ser welatê me
Disa jar û pejmirde dinalin
Disa xwîn rewan e
Welato ...
Ji te dûr, di kêleka zeryayek xweş de
Te
Û zeryayên dilê te difikirim.

M. Ferzend Baran

BIJÎ WELATÊ MIN

Divê em xwe pêk bînin ji bo felatê xwe,
Bijîn serbilind wekî çiyayên welatê xwe.
Berên xwe nedin hevdu û şerên hev nekin,
Bes rêya gelparêziyê li pêş wan vekin.
Welat ji me dixwaze xebat û têkoşîn,
Ne canxulamî, nokerî û serî danîn.
Serê ku bête danîn tucar nayê hildan,
Bi qelsî kes ne bûye xwedî rûmet û şan.
Rûmet serxwebûn e, digel ramanek xweser,
Holê ji bona gel em dikarin bibin rêber.
Rêber serî ye. nabe li pê gel bimeşe,
Tucar natewe, mirin jê ra gelek xweş e.
Rêya felatê pêş me dike ew ravekar e,
Li pêşberê gel û dîrokê berpirsîyar e.
Rêberî ne karê tewtew e û qelsan e,
Dijî koletî, canxulamî û pîsan e.
Bi qelsî nikarin serên xwe hildin, rakin
Welatê xwe bistînin, gel tê da azadkin.
Divê bi xurtî em berên xwe bidin neyar,
Bi jîrî û zanatî millet bikin hişyar,
Bijî welatê min ji bona te gorî can
Sond dixwim ku bibim pandî ji bo Kurdistan.

Osman Sebrî

Pirtûkên nû

Di vê quncikê de emê her hejmar pirtûkên ku di demên dawîn de, bi kurdî an bi zimanê biyanî li ser Kurdan derketine bidin nasîn. Xebat ji bo pêkanîna pirtûknasiya kurdî ferz e û em hêvîdar in ku ewê xwendevan kêmasiyên ku tê de dibînin ji me re binivîsin.

Em di vê hejmarê de lista pirtûkên di salên 1981-1982 de çapbûyî didin. Di hejmar 2 de ewê pirtûkên di 1983 de derketî bèn pêşkêş kirin.

ZIMAN

ALANÎ, R. E. Kêşeyek le rîzmanî kurdî da, Wezaretê çand û agahdariyê, Bexda, 1981, 244 rûpel.

Ciyê paşdaniya (suffixe'a) ewe, we di zaravayên kurdî de çi ye ? Alanî bi karanîna wê di metnên edebî yê bi zaravayên baban, mukrî, soranî, ardelanî, goranî, di ya Caf û Hewramîyan de, di lorî, farisî û wisa jî di kurmançî de dide berhev û bi vê lêkolînê dixwaze rîya yekkirina zaravayên kurdî ronî bike.

BEDIRXAN, K. Elfebeya kurdî, Bonn, çapxana Sîpan, 1981, 28 rûpel.

Alfabeya Mîr Kamûran Bedirxan cara pêşîn di sala 1938, li Beyrûtê çap bû bû û di belavkirina tîpên latînî yê «Hawarê» de roleke berbiçav leyistî bû. Bi wesîla 3 saliya mirina Mîr Kamûran, E. Altunç wê jî nû ve li Almanya Federal çap kiriye.

EBRAHÎMPÛR, M.T., Dastûrê Zabanê Kordî (awramî-sanandacî-kermanşahî-mahabadî). Tehran, çapxana Ruzbeh, 1981, 51 rûpel.

Di vê lêkolîna kurt de, Ebrahîmpûr rêzimana çar devokên Kurdên Iranê dide berhev û jî vê bûnê alfabeyekê erebî ya nû û serbixwe bikar tîne. Ev alfabe, jî yê ku ta niha nivîskarên kurdên Iran û Iraqê pê nivîsîne cihê ye û gelemşê ku di vî warî de dom dike siviktir nake.

HEWRAMANÎ, M.E., Zarî zimanî kurdî le tirazûy berawurd da, Wezaretê çand û agahdariyê, Bexda, 1981, 326 rûpel.

Gelo goranî zaravayeke kurdî ye ? Bi awê îranîzanên navdar Minorsky û Mackenzie bersîva vê pirsê na ye ; goranî dikeve koma zimanên îranî yê rojava (lê ne kurdî)

Di lêgerîna xwe de Hewramanî bi delîlên dîrokî zimannî û dinî dixwaze nişan de goranî jî wekî lorî, bacolanî û hewramanî peşkekê zaravayê «kurmançiya xwarû» ye.

EDEBIYAT

BLAU, J. et HAKEM, H. , *Perles d'un collier, textes kurdes (sorani)*, Institut National des Langues et Civilisations Orientales, Paris, 1981, 95 rûpel.

Ev 27 nivîsarên kurdî ji berhevoka çîrokên kurdî ya Alaedîn Secadî (Rîştey Mirwarî, Bexda, 1957-1980) hatine helbijartin ji bo xwendekarên biyanî yên ku dixwazin zaravayê kurmanciya xwarê (Sorani) hîn bibin.

ELÎ, D., *Dîlan, şair û azadîxwaz*, Bexda, 1981, 76 rûpel.
Lêkolîneke kurt li ser jiyana şair Dîlan û li ser afirandinên wî.

SABAR Y, *The folk literature of the Kurdistan Jews, an anthology*, Yale University Press, New Haven and London, 1982, 250 rûpel.

Berî çêbûna dewleta Israîlê qasî 190 cemaetên cihû dijîn li navçeyên çiyayiyên Kurdistanê. Ewan di nav xwe de, wekî mesihiyên Kurdistanê, bi zimanê aramî (zimanê Hezretî Isa) dipeyivî, lê jiyana wan a civakî, folklor û mûsîkiya wan wekî yên Kurdên misilman bûn. Cihû di salên 1950-1951 Kurdistanê terikandin û çûn Israîlê. Niha jî li Qudsê «Taxa Kurda» heye.

Nivîskarê vê berhevoka folklorî Yona Sabar bi xwe jî yek ji cihûyên Kurdistanê ye ; çîrok, stran, efsane û methelokên wan berhev kiriye û wergerandiye îngilîzî.

BOZARSLAN, M. E. , *Meyro, çîrok*, Invandrarförlaget, Boras, 1981, 74 rûpel.
Çîrokeke bi wêne ji bo zarokan. Li Swêdê bi alfaba latîni bi çapeke bedew derketiye.

BOZARSLAN, M.E. , *Mîr zoro*, Meselokên lawîran I, Invandrarförlaget, Boras, 1981, 75 rûpel.

BOZARSLAN, M. E. , *Gurê Bilûrvan*, Meselokên Lawîran II , Invandrarförlaget, Boras, 1982, 71 rûpel.

Ev her du pirtûk jî ji bo zarokên kurdên dervayî welêt, xasme yên Swêdê hatine çap kirin.

BERGSTRÖM, G., *Ma tu tirsonek i Alfons Oberg ?* Stockholm, 1981, 30 rûpel.
Çîrokeke bi wêne ji bo zarokên piçûk. Ji Swêdî hatiye wergerandin.

CIGERXWÎN, Zend - Avista, Dîwana 5'a, Stockholm, 1981, 176 rûpel.
Piştî Dîwana, Sewra Azadî (Dîwana 2a), Kîme ez ? (Dîwana 3a) û Ronak (Dîwana 4a) vî cildê nû yê helbestên Cigerxwîn li Swêdê derket.

CIGERXWÎN, Şefaq, Dîwana 6'a, Stockholm, 1982, 180 rûpel.

LINDGREN A. WIKLAND I., *Belê lotta kare bajo*, Spango, 1982, 32 rûpel.
Çîrokeke bi wêne ji bo zarokên piçûk. Ji Swêdî hatiye wergerandin.

NEBAZ, T., *Nigay xoşewistî, Sulêmanî, 1981, 55 rûpel.*

Berhevoka pêşîn a helbestên , T. Nebaz tevî pêşgotineke Ebdûl Şarbajêrî.

OBEYDÎ, Z., *Kit û Mişk, Tehran, 1981, 18 rûpel.*

Helbesteke bi zimanê farisî ji bo zarokan hatiye nivîsîn ku Ehmedê Qazî wergerandiye kurdî.

ŞAHREZÎNÎ, E.M., *Pendî Pêşnanî Kurd, cild 1, Bexda, 1981, 55 rûpel.*

Gotinên pêşyan û methelokên kurdî bi zaravê soranî. Di 1971 de Mihemmedê Xal li Silêmaniyê 3700 methelok çap kiri bû û pêş wî ji şairê navdar Pîremerd 6500 di wan kiribû helbest da kir ew neyên ji bir kirin. Di zaravê kurmancî de jî berhevokên Roger Lescot û yên Ordixanê Celil û Celilê Celil derketine.

ŞARBAJÊRÎ, U., *Gewherê goraniyekanî Hesên Zîrek, Bexda, 1981, 366 rûpel.*

Hesên Zîrek yek ji hêjatiyên dengbêjên Kurd bû. Hin ji stranên xwe bi xwe nivîsi bû û hinan jî ji folklorê kurdî an jî helbestvanên klasîk an nûjen ên kurdî stendiye. Şarbajêrî stran û helbestên ku H. Zîrek distiriyê di vê berhevokê de civandiye.

ZAZA, N., *Ma vie de Kurde ou le cri du peuple kurde, éd. Pierre-Marcel Favre, Lausanne, 1982, 223 rûpel.*

Bîranînên Dr. Nûredîn Zaza ; zarotiya wî, di dewra osmaniyan de, rabûna M. Kemal, serhîlanîna Şêx Seîd, salên sirgûnê li Suriya jêr destê Fransa, sazûna Komela Xwendekarên Kurdistan li Avrûpa û ya PDK a Sûriyê, zîndanên Sûriye, Libnan, Iraq û Urdinê. Bîranînên nivîskarê navdar û dîroka gelê Kurd a nêzik di gelek ciyan de tevî hev dibin. Şahideyê sereke ye ji bo dîroka kurdî.

DÎROK

BABAN C. Hendêk damerî benawbang, Bexda, 1981, 250 rûpel.

Çend dameriyên (mehkemeyên) navdarên dîroka cihanê : yên Sokrat, Louis XVI, Dreyfus, Mosadeq, Şêx Mahmûd, hwd ... bi kurdiyê xwerû û spehî.

BOIS Th. *Kurdes et Kurdistan in Encyclopédie de l'Islam (Nouvelle édition), tome V, livraison 85-86, r. 441-489, 1981 (E.J. Brill, Leiden ; Ed. G. P. Maisonneuve et Larose S. A ; Paris)*

Thomas Bois kurdizaneke fransîzî mezin bû. Piraniya jiyana xwe li Rohelata Navîn û di nav Kurdan de derbas kiri bû. Xebatên wî yên zanistî li ser dîrok, ol, edebiyat û folklorê kurda bi zimanên fransîzî û inglîzî derketine. Vê benda han a li ser dîrokê ji bo çapa nû ya Ansiklopediya Islam pêş mirina xwe (1975) nivîsi bû.

CHALIAND, G., *Les Kurdes et le Kurdistan, la question nationale kurde au Proche Orient. François Maspero, Paris, 1981, 369 rûpel.*

Çapa nû, di nav pirtûkên berikê de, tevî agahdariyên teze li ser Kurdistanê Iranê. Çapa pêşîn a vê pirtûka li ser dîroka Kurdistanê ji sedsala XIX ta îro bi bendên A.R Ghasemlou, Kendal û I.C Vanly di 1978 de derketibû, inglîzîya wê jî di 1980 de (Zed Press, London).

GHAREEB, E. *The Kurdish Question in Iraq*, Syracuse University Press, New York 13210, 1981, 223 rûpel.

Şerên Kurdên Iraqê ji 1919 ta îro ji bo azadî û mafên neteweyî. Tevgerên partiyên Iraqê li hemberî pîrsa kurdî, bi çawê nêrevanekî libnanî, nivîskarê «Al-haraka al-qawmiyya al-kurdiyya, Dâr al-Nahâr, Beyrût, 1973» .

ŞEREFXANÊ BIDLÎSÎ, Şerefname, Tehran, 1981 ; 871 rûpel.

Şaîrê navdan Héjar, vê afirandina klasîk a dîroka Kurdistanê ji farisî wergerandîye kurdiyeke edebî û dewlemend. Xizmeteke dîrokî ye ji bo çanda kurdî.

GORKÎ, M., Dujminan, Bexda, 1981, 204 rûpel.

Maxime Gorkî vê piyesa şanoyê (tiyatroyê) di 1905 de li ser şerê karkerên fabrika-yekê nivîsî bû. Ewrahman Hacî Marif û Mihemedê Mela Kerîm wê wergerandine kurdî û nivîsareke Plexanov li ser «psîkolojiya şerê karkeran» ji bi ser ve zêdekirine.

HELBESTÊN ŞOREŞGERÎ ji Kurdistan Iraq, Swêd, 1981, 60 rûpel.

Berhevoeke helbestên Goran, Bêkes, Zêwer, Kakey Felah, Pîremerd, Hawar, Ehmedê Herdî, Şewketê Huşyar, Dildar, Kameran, Mukrî, Dîlan, Şewnî, Cemal Şarba-jêrî, Abdullah Pêşew û Hêmin. Bi alfaba latînî tevî ferhengokeke Soranî / Kurmancî.

HIKMET, N., Dastanî Şêx Bedredîn kurî qaziy Simawne, Bexda, 1981, 78 rûpel.
Şukur Mistafa vê afirandina bijare ya Nazim Hikmet ji tirkî wergerandîye kurdî.

NAVIDÎ, N., Xermanî xem û pejare, Mahabad, çapxana Aso, 1981, 53 rûpel.
Piyeseke şanoyî bi farisî nivîsî ji alî Celîl Gadanî ve hatiye wergerandinê kurdî.

Joyce Blau
Dominique Ferrendîni
Helkewt Hakim

ÇAPA KURDÎ HEWCÊ ALÎKARIYA HER WELATPARÊZÊ KURD E

Jiyana zimanê gelê me bi pêşvebirina xwendin û nivîsandina kurdî dibe. Kesên xwendewar hewcê kitêb, kovar û rojname in ji bo firehkirina zanîna xwe. Nivîskar jî hewcê wan in ji bo belavkirina afirandinên xwe.

Di hoyên (şertên) ku îro Kurd tê de ne, çapeke azad dikare tenê li derveyî welêt bijî. Lê, ji alî malî û diravî ve, jiyandina vê çapê karekî *gelek dijwar* e. Rojname û kovarên awrûpayî bixwe, pirîcar, ançax bi saya pesnakan (reklaman) li piya dimînin.

Himin ji bo hişyarî û azadîya gelê me çapeke azad, bi zimanê kurdî, ferz e, divê ku her welatparêzê kurd di vî warî de bi berpisiyarî bilive, erkên (wezîfên) xwe zanibe : kovar û kitêbên kurdî xwendin, dan xwendin, belavkirin, alîkariya wan a diravî, teşwîqa wan. Wisa jî kesên ku dizanin binivîsin divê ji wan re bend û nivîsandinan bişînin, kêmasiyên wan bi aweyekî çêkîrox rexne kin, da ku çapa kurdî meh bi meh, sal bi sal xurtir, hêjatir, dewlementir û jîndartir be.

Enstîtu ji her kurdî hêvî dike, ne tenê kovar û kitêbên Enstîtuyê, hemû weşanên bi zimanê kurdî bixwînin, alîkariya wan ji xwe re erk zanîbin. Bila kes tucar mebêje : « ku ez nekim, ewê hevalên din alîkariya wan bikin » . Şerê çandî pareke hîmîya şerê azadiyê ye. Ev şer ewê tenê bi alîkarî û hevkarîya hemû welatîyên me, hemû Kurdên dilsoz dikaribe serkeve.

www.arsivakurdi.org

Dumilî

www.arsivakurdi.org

www.arsivakurdi.org

Dimilkî de lêkerê hevdudanî

Lêker (verbe, fî'l) : Kelîmeya ki kerdiş, biyayîş nê zî hereket îfade kena tira lêker vajiyêno. Dimilkî (Zazakî) di lêkerî tewir tewir î :

I – Lêkerê basîtî (lêkera xwerû) : Ay lêkerê ki yew kelîma ra viraziyayê tira lêkerê basîtî vajiyêno.

II – Lêkerê hevedudanî (verbe composé, fî'li murekkeb) : Ay lêkerê ki çend kelîman ra, nê zî berlêker (préverbe, pêspirtik) û lêker ra viraziyênê tira lêkerê hevedudanî (fêlê bargiranî) vajiyêno. Ma tiya di mester (înfînitîf) ê nî lêkeran sero vîndenîme.

Lêkerê hevedudanî, hîrê gruban ra yenê meydan :

A – Lêkerê hevedudanîyê ki berlêker û lêker ra viraziyênê.

B – Lêkerê hevedudanîyê ki name (nom, îsm) û lêker, nê zî sîfet (adjectif, rengdêr, xeysetnav) û lêker ra viraziyênê.

C – Lêkerê hevedudanîyê ki yew kelîma di ray vata (tekrar kerda) û lêker ra viraziyênê. Nika ma nî gruban sero yew bi yew vînderîme :

A – Lêkerê hevedudanîyê ki berlêker û lêker ra viraziyênê : Nî lêkerî hîrê şaxan ra yenî meydan :

- a) berlêkero basît + lêker
- b) berlêkero lihevxiştî (contracté) + lêker
- c) berlêkero hevedudanî (composé) + lêker

a) berlêkero basît lêker : Niy lêkerî yew berlêkero basît û hina vîşi lêkeranê ardimkerdoxan (fêlên ardimîyê) ra viraziyênê.

Lêkerê ardimkerdoxî : Dimilkî di lêkeranê ardimkerdoxan ra çend teney nîy ê :

Dimilkî (Zazakî)**Kurmancî (Kirdasî)**

*ameyîş (homeyîş) / ameyîne (D)**
biyayîş (beyîş) / biyayîne (D)
dayîş / dayene (D)
gîrewtîş (gurotîş) / guretene (D)
kerdîş / kerdene (D)
kewtîş / kewtene (D), kotîş
mendiş / mandene (D)
vistiş

hatin
bûn
dayîn
girtin
kirin
ketin
man, mayîn
xistin

Dimilkî di berlêkerê basîtî zî nîy ê :

- 1) a- 2) ci- 3) de- (di-) 4) der- 5) ra- 6) ro- 7) vaz- 8) ver- (var-)
 9) vir- 10) we- (wur-, hur-).

1 - A-**Dimilkî****Hewramî / Gûranî****Kurmancî**

a-
ageyrayîş
akerdîş / akerdene (D)
alaqnayîş (leqnayîş)

a-, awa-, horo-
horo gelay
awa kerdey
aloçnay (halûçîyan)

ve-
vegerîn
vekirin
daleqandin

Dimilkî di : 1) *abiyayîş (abeyîş)*; 2) *açînayîş*; 3) *ageyrnayîş*; 4) *aqitnayîş*.
 Kurmancî di : 1) *vebûn*; 2) *vejenîn, veçînîn*; 3) *vegerandin*; 4) *veqetandin*.

Dimilkî di çend lêkerê hevedudanîyê binê ki berlêkerê a- reydi dest
 pey kenê bi alfabetik nîy ê : *abiriyayîş, abirnayîş açarnayîş, afînayîş* ,
agirewtîş (agirotîş), akewtîş , amendiş , anîştîş (S), avistiş.

2 - CI-

No berlêker, hina vîşî dimilkîya Sîwereg û Bîngol'î di vajiyêno. Dormarê
 Pîran'î di herunda «ci-» di gege «de-», gege zî «der-» vajiyêno. Çend mîsalî :

Bîngol (Çewligî)**Pîran**

cigeyrayîş
çişonayîş (B), çişanayîş (S)

dergeyrayîş, bede geyrayîş (G.)
deşanayîş

ciniştîş

deniştîş

Dimilkî

Kurmancî

ci-
cikerdiş (S)

jê-
jê kirin

3 - DE- / DI- (B)

Dimilkî

Kurmancî

de-, di-
dekerdiş

da-
dakirin

Dimilkî di : debestiş, debiyayîş, decenayîş, defereknayîş (defirknayîş), defînayîş / difînayîş (B), degeyrayîş, degirewtîş (degurotîş), degunayîş, dehesiyayîş, dekwetîş / dikotîş (B), dekupiyayîş (dekupeyîş), dekupnayîş, dekutîş, depernayîş, deniştîş, depîştîş (tebîştîş), deresayîş, deresnayîş, desawiyayîş, desawitîş, deşanayîş, deşiyayîş (deşeyîş) / dişiyayîş (B), devis-tîş / divistîş (B), digînayîş (dugnayîş), digîrotîş (dugrotîş), deverdayîş, de-verdiyayîş.

4 - DER-

Dimilkî

Kurmancî

der-
dergeyrayîş

jê-
jê gerîn

Dimilkî di : dermendîş, derqelebiyayîş (bider qelebiyayîş), derqelib-nayîş (bider qelebnayîş).

5 - RA-

Dimilkî

Kurmancî

ra-
ravistîş, rakerdiş
rakewtîş

ra-
raxistin
raketin

Dimilkî di : radayîş, rabiyayîş (rabeyîş) / rabiyayene (D), ra dime kotene (era dime kotene) (D), rafînayîş (S), rageyrayîş, rakerdiş / rakerdene (D), raqilaşiyene (D), raşaniyayîş / rasaniyayine (D), raşonayîş (B), raver-nayîş (S), raverdene (D) / ravêrtîş (B, S), ravistîş (S), ra vîr ameyine (D), ra vîr kewtene (D), rawîştayini (E).

6 - RO-, RÛ- / RUE- (B)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>ro-, rû-, rue (B)</i>	<i>ere-</i>	<i>rû-</i>
<i>roniştîş, rueniştîş (B),</i>		
<i>ronistene (D)</i>	<i>ere niştay</i>	<i>rûniştin</i>
<i>ronayîş / ruwenayîş (B)</i>	<i>ere niyay</i>	<i>danîn</i>
<i>roşanayîş / ruweşonayîş (B)</i>		<i>rûniştandin</i>
<i>rokerdiş / ruekerdiş (B)</i>		<i>rokîrin</i>

Dimilkî di : robiyayîş, rodayîş, rojanayîş, rojanîyayîş (rojaneyîş), rokwetîş / ruekotîş (B), roşaniyayîş, rovetîş (rûvetîş).

7 - VAZ-

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>vaz-</i>	<i>baz-</i>	<i>baz-</i>
<i>vazdayîş / vazdayine (D),</i>		
<i>voştayine (E)</i>	<i>bazday</i>	<i>bazdan</i>

8 - VER- (VAR-)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>ver-</i>	<i>wer- (wel-), werû-</i>	<i>ber</i>
<i>verdayîş, verra dayîş /</i>		
<i>verdayene (D)</i>	<i>werday</i>	<i>berdan</i>
<i>verkewtîş / verkewtene (D)</i>	<i>werkewtey</i>	<i>berketin</i>
<i>vêrdîş (vêretîş, viyartîş)</i>	<i>weday</i>	<i>bûrîn, derbaz bûn</i>
<i>vervistîş</i>		<i>ber xistin</i>

Dimilkî di : ver bider dayîş (ver bere dayîş), ver dayene pêw (D) / ver pê dayîş, ver dayîne de (D) / ver de dayîş, ver dayîne ra (D) / verdayîş ra (B), verdayîş, verdiyayîş (verdeyîş), ver finayîş, ver pê dayîş, ver pê diyayîş (ver pê deyîş), ver resayîş, ver şanayîş, ver şiyayîş (ver şeyîş), ver tê miyan dayîş, ver tê miyan diyayîş (ver tê miyon deyîş), ver vîstîş, ver xwi dayîş.

9 - VIR-

Dimilkî	Kurmancî
<i>vir-</i>	<i>hil-</i>
<i>virbiyayîş</i>	<i>hîlbûn</i>
<i>virkerdiş</i>	<i>hilavêtin</i>

10 - WE-

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>we-</i>	<i>hur-</i>	<i>ra-</i>
<i>wegîrewtiş (wegîrotîş,</i>		
<i>wegurotiş)</i>	<i>hurgirtay</i>	<i>ragirtin</i>
<i>webiyayîş, webeyîş</i>		<i>vebûn</i>
<i>wekerdiş (S)/ wekerdene (D)</i>		<i>vekirin</i>

Dimilkî di : weçinayîş, wedariyayîş (S)/ wedareyîş, wedayîş, wedertiş (wedetiş)/ wederdayene (D), wedaritene (D), weferiyaîş (wefireyîş), wefernayîş (wefirnayîş), wenayîş, wenîştîş, weşanayîş, weşaniyayîş (weşaneyîş), weşonayîş (B), weteriyayîş (wetireyîş), wetirnayîş (weternayîş).

11 - WER- (WUR-, HUR-)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>wer- (wur-, hur-)</i>	<i>wur-, hor-</i>	<i>hil-, ra-</i>
<i>wereznayîş, wuriznayîş</i>	<i>wuriznay, urznay,</i>	<i>hildan, rakirin</i>
<i>weriştîş, wuriştîş</i>	<i>huriznay, hurgeray</i>	
	<i>hurestay, hurstay,</i>	
	<i>hurzay</i>	<i>rabûn</i>
<i>werantiş</i>		<i>hilkirin, hildan</i>

b) berlêkero lihevxiştî +(yew kelîma) + lêker

Dimilkî di berlêkerê lihevxiştî nîyê :

1) cê- 2) pa- 3) pey- 4) pê- 5) po- 6) ta- 7) têw-(tê-), 8) to-,(tû-)

1 - CÊ-

Dimilkî

Kurmancî

cê-

jê- (ji hev-)

cê kerdîş, ci kerdîş (S)

jê kirin (ji hev kirin)

cê biyayîş (cê beyîş)

jê bûn

cê kewtiş (cê di kewtiş)

ji hev ketin

2 - PA-

Dimilkî

Kurmancî

pa-

pê ve-, pê de-, pê re-, pê-

pa biyayîş (pa beyîş)

pê re bûn

pa kerdîş

pê ve kirin

pa nayîş

pê xistin, vê xistin

pa şiyayîş (pa şeyîş)

pê ve çûn, pê de çûn

Dimilkî di : pa anîştîş (S), pa bestîş, pa çerayîş (pa çertîş), pa dayîş, pa diyayîş (pa deyîş), pa dusayîş, pa dusnayîş, pa finayîş, pa gunayîş (pa ginayîş), pa kewtiş, pa niştîş, pa niyayîş (pa neyîş), pa şendeliyayîş (pa şendileyîş), pa şiyayîş (pa şeyîş), pa vîştîş.

3 - PEY-

Dimilkî

Kurmancî

pey-

pê-, bi wî-

pey hesiyayîş / pey

pê hesîn

heşiyayîne (D)

pê zanîn

pey zanayîş

Dimilkî di : pey ameyîş, pey îman ardiş, pey kay kerdîş, pey merdiş, pey nayîş, pey niştîş / peya niştîş, pey paye kerdîş, pey paye kewtiş, pey şanayîş,

pey şiyayîş (pey şeyîş), pey şinayîş, pey vindertiş, pey viraştîş.

4 - PÊ-

Dimilkî

Hewramî

pê vero kewtîş

pê were kewtey

Dimilkî

Kurmancî

pê-

pê-, bi hev (pev), li hev (lev), lê-

pê ameyîş (pê homeyîş)

li hev hatin, lê hatin

pê ardiş

li hev anîn

pê geyrayîş

li hev gerîn, ji hev gerîn

pê kerdiş / pîya kerdiş (S)

bi hev kirin (pev kirin)

pê kewtîş

bi hev ketin

pê mendiş, pê manayîş

bi hev man

pê hesiyayîş (pey hesiyayîş)

pê hesîn

Dimilkî di : pê daritiş, pê feka nayîş, pê feko perrayîş, pê fek ra vatiş, pê ginayîş (pê gunayîş), pê girewtîş, pê mişewriyayîş, pê persayîş, pê pey ginayîş (pê pey gunayîş), pê pey nayîş, pê pey niştîş, pê pîs beyîş, pê re-sayîş / pê reşteni (E), pê rêz biyayîş, pê rêz kerdiş, pê ser biyayîş, pê ser nayîş, pê serra kerdiş, pê serra kewtîş, pê serro dayîş, pê serro gunayîş, pê ser şiyayîş (pê ser şeyîş) / pê ser sîyayene (D), pê ser visnayîş (S), pê şanayîş (pê şonayîş), pê şa'tnayîş, pê vera kewtîş, pê verro kerdiş, pê vero nayîş, pê vero şiyayîş.

5 - PO-, PÛ-

Dimilkî

Kurmancî

po-, pû-

pê ve (bi ... ve)

po kerdiş

pê ve kirin

Dimilkî di : po fînayîş, po vîstîş (pû vîstîş).

6 - TA-

Dimilkî**Kurmancî**

ta-
ta kewtiş
ta vistiş

pê-, tê-, lê
lê ketin
pê xistin, vê xistin

Dimilkî di : ta ameyîş, ta ardiş, ta çarnayîş, ta dayîş, ta fînayîş, ta fîneyîş, ta geyrayîş, ta şuyayîş, ta şuya biyayîş.

7 - TÊ- / TIYE- (B)**Dimilkî****Kurmancî**

tê kewtiş

vê ketin

Dimilkî di : tê bestîş, tê bina kerdiş, tê birnayîş, tê dayîş / tiyo dayîş (B), tê diyayîş (tê deyîş), tê elawitiş, tê elawiyayîş, tê fek vistiş, tê geyrayîş, tê hefilnayîş, tê kerdiş, tê kewtiş, tê miyan biyayîş, tê miyan kerdiş, tê miyan kewtiş (tê miyo kotîş), tê miyan nayîş, tê pey gunayîş / tiya pey ginayîş (B), tê pey kerdiş, tê pey niştîş, tê pey ra kewtiş, tê qest kewtiş, tê qesnayîş, tê qesiyayîş, tê qîy nayîş / tê qini nayîş, tê ri kewtiş, tê sawiyayîş (tê saweyîş), tê sawitiş, tê ser di qelebiyayîş, tê ser di qelebnayîş, tê sere biyayîş, tê sere kerdiş, tê ser nayîş, tê serra kerdiş, tê serra kewtiş, tê serro dayîş, tê şanayîş / tiye şonayîş (B), tê şaniyayîş (tê şoneyîş), tê tewr kerdiş (S), tê ver kerdiş, tê vera kewtiş, tê veriki kewtiş, tê veriki nayîş, tê ver nayîş, tê verro kerdiş, tê vero şeyîş, tê verro şeyayîş (tê verro şeyîş).

8 - TÊW- (TÊ-) / TEOW- (B)**Dimilkî****Kurmancî**

têw- (tê-)
têw dayîne (D)
têwo dayîş, tiyo dayîş,
tê dayîş

tev

tev dan

9 - TO-, TÛ-

Dimilkî**Kurmancî***to-**hil-**to kerdiş**hilkirin*

Dimilkî di : to biyayîş (to beyîş) , to dayîş, to vetîş.

c) berlêkero hevedudanî + lêker :

Ma berlêkerê hevedudanî cêra nawitîme. Zeki haseno nîyan di « bi, ci, di, pe, pi, te, ti, te, ver » ra yew û « de, der, ra, ro » ra yew yenî têver. Ma vajîme :

*cira (ci + ra)**dirra (di + ra)**pira (pi + ra)**tira (ti + ra)*

Dimilkî di lêkerê hevedudanî nîy ê :

1) bider- (bere-) 2) cira- (tira-) 3) dirra- (dira-) 4) pede- (pedi-) 5) pêra- (pîya-) 6) pêro-, pyerû-, pyor- (B) 7) pira- 8) piro- 9) tede-, tedir-, tey- 10) têra- 11) têro- 12) tira-, dîra-, cira-, pira 13) tiro- 14) vera- 15) verra- 16) vero- 17) verro- .

Nika ma yew bi yew nîyan bivînime :

1 - BIDER-, BERE- / BEDE- (G)**Dimilkî****Kurmancî**

*bider-, bede-, bere-
bider suwar biyayîş*

*lê
lê suwar bûn*

Dimilkî**Hewramî**

*bide-, bere
bide huwayîş*

*pene
pene xuway*

Dimilkî di : bider geyrayîş (bere geyrayîş), bider hewniyayîş (bere howneyîş), bider kerdiş, bider nawitîş (bere nawitîş), bider qelebnayîş, bider sawitîş, bider sawiyayîş, bider şanayîş (bere şanayîş), bider şeyîş, bider tadayîş.

2 - CIRA- (S) / TIRA- (P)

Dimilkî	Kurmancî
<i>cira- / tira-</i> <i>cira girewtîş</i> <i>(tira girewtîş)</i>	<i>jê-</i> <i>jê girtin</i>

Dimilkî di : cira ameyîş, cira birnayîş, cira girewtîş, cira şiyayîş (tira şiyayîş), cira vetîş (tira vetîş).

3 - DIRRA- (DIRA-) / TIRA- (Pa)

Dimilkî	Kurmancî
<i>dîrra-</i> <i>dîrra biyayîş</i> <i>dîrra kerdîş</i>	<i>jê-</i> <i>jê bûn</i> <i>jê kirin</i>

4 - PEDE- / PEDI- (B)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>pede- / pedi-</i> <i>pede leqayîş</i> <i>(pede alaqaqayîş)</i> <i>pede dayîş</i> <i>pede şiyayîş / pedi şiyayîş (B)</i>	<i>pore</i> <i>pore aloqay</i>	<i>pê de-, pê ve-</i> <i>pê ve dan</i> <i>pê ve çûn (bi... ve çûn)</i>

Dimilkî di : pede ameyîş, pede ardiş, pede fînayîş, pede gîyriyayîş, pede kerdîş / pedi kerdîş (B), pede kewtîş / pedi kewtîş (B), pede şendiliyayîş (pede şendileyîş) pede şendelnayîş, pede vîstîş.

5 - PÊRA- (PÎYA)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>pêra- (pîya)</i>	<i>pêwa-</i>	<i>pê ve (bi hev re)</i>

Dimilkî di : pêra bestîş (pîya bestîş), pêra dayîş, pêra kewtîş, pêra nayîş (pîya nayîş), pêra neyîş (pîya niyayîş), pêra weş biyayîş (pêra weşî biyayîş).

6 - PÊRO / PIYERÛ-, PYOR- (B)

pêro biyayîş (pêro beyîş), pêro dayîş / piyerû dayîş (B), pêro dayene (D), pêro gunayîş (pêro ginayîş).

7 - PIRA- / TIRA-

Dimilkî

Hewramî

pira-

pore-

pira kerdîş (tira kerdîş)

pore kerdey

Dimilkî di : pira bestîş, pira dayîş, pira girewtîş, pira guretene (D), pira kerdîş (S), pira nayîş, pira şanayîş (pira şonayîş), pira şaniyayîş (pira şoneyîş), pira şiyayîş (pa şeyîş).

8 - PIRO, PERO, PURO / PIRUE- (B), PURE-, PURI- (B)

Dimilkî

Hewramî

piro-, pede-

pore-

piro alaqnayîş

pore aloçnay

(pede leqnayîş)

Dimilkî

Kurmancî

piro-

lê-

piro dayîş, puri dayîş (B)

lê dan

pero dayene (D)

lê kirin

piro kerdîş

lê reşandin

piro şanayîş

Dimilkî di : piro bereziyayîş (piro berrizeyîş), piro bestîş, piro birnayîş, piro biyayîş (piro beyîş) / pure biyayîş, puri biyayîş (B), piro cenayîş / puri cenayîş (B), piro çungirriyayîş, piro ginayîş (piro gunayîş), piro girewtîş, piro kurri kerdîş, piro mal biyayîş, piro masnayîş, piro nayîş, piro nurrî kerdîş, piro pêser biyayîş, piro pêser kerdîş, piro qelebnayîş, piro sur biyayîş, piro şanayîş / puri şonayîş (B), piro şikitiş, piro şiyayîş (S), piro tadayîş.

9 - TEDE-, TEDIR-, TEDI- / TEY- (S)

Dimilkî di : tede behs kerdîş, tede dejayîş, tede girewtîş, tede kar kerdîş,

tede mahkima biyayîş, tede mendîş, tede rayîr deyîş, tede serî şeyîş, tede şeyîş, tede şêllik biyayîş, tede şêllik kerdiş, tede tey vetîş .

10 - TÊRA-

Dimilkî di : têra biyayîş (têra beyîş), têra çarnayîş, têra geyrayîş, têra kerdiş, têra şeyayîş (têra şeyîş).

11 - TÊRO-

Dimilkî di : têro çarnayîş, têro dayîş, têro pêşiyayîş (têro pêşeyîş), têro şeyayîş, têro şeyayîş-ameyîş (têro şeyîş-ameyîş).

12 - TIRA- / DÎRA- (E), CIRA- (S), PIRA-

Dimilkî

Kurmancî

tira-, dîra-, cira-

jê-

tira ameyîş

jê hatin

tira birnayîş

jê birin

tira girewtîş

jê girtin, jê stendin

tira kewtîş

jê ketin

tira mendîş

jê man

tira peye biyayîş

jê peya bûn

Dimilkî di : tira cigriyayîş, tira çarnayîş, tira dayîş, tira hera geyrayîş, tira hes kerdiş, tira heybî kewtîş, tira hîlle kerdiş, tira kerdiş, tira lomey kerdiş, tira mana vetîş, tira mehrûm mendîş, tira mîzzi ver xwi dayîş, tira mîzzi xwi ro kerdiş, tira nayîş, tira peyda biyayîş, tira şanayîş, tira şeyîş (tira şeyayîş), tira teber kerdiş, tira vetîş, tira wardîş (tira werdiş), tira xwi kerdiş.

13 - TIRO-

Dimilkî di : tiro ameyîş, tiro cenayîş, tiro kerdiş, tiro şeyayîş (tiro şeyîş).

14 - VERA-

Dimilkî

Kurmancî

vera-

ji ber ... ve

vera dayîş

ji ber ... dayîn

Dimilkî di : vera ci dayîş (S), vera geyrayîş (S), vera girewtîş (vera gure-tîş), vera kerdîş, vera kewtîş, vera nayîş, vera şiyayîş (vera şeyîş), vera xwi ... kerdîş.

15 - VERRA-

Dimilkî di : verra antiş, verra çarnayîş, verra dayîş, verra diyayîş (verra dayîş), verra geyrayîş, verra kerdîş.

16 - VERO-

Dimilkî

Kurmancî

vero-

li ber-

vero ameyîş

li ber rabûn

vero geyrayîş

li ber gerîyan

(vera geyrayîş) (S)

Dimilkî di : vero dayîş, vero deştîş, vero kewtîş, vero nayîş, vero niyayîş (vero neyîş), vero şiyayîş (vero şeyîş), vero viraştîş.

17 - VERRO-

Dimilkî di : verro ameyîş, verro kerdîş.

B — Lêkerê hevedudanîyê ki name û lêker, nê zî sifet û lêker ra viraziyênê :

a) Name + lêker

b) Sifet + lêker

a) Name + lêker - çend mîsalî :

Dimilkî

**Hewramî (Pawe /
Kurdistanê Îranî)**

Kurmancî

ca ardiş, ardiş ca

we ca awirdey

bi cî anîn

kay kerdîş

kaye kerdey

lîztin (leyîztin)

muçî kerdîş

maç kerdey

maç kirin

qise kerdîş (qisey kerdîş)

qise kerdey

qise kîrin

Dimilkî di : citi kerdîş / cite kerdene (D), eştiş teber / estene tever (D) bari kerdîş / bare kerdene (D), zurî kerdîş / zûrî kerdene (D), derg kerdîş / derg kerdene (D), va dayîş (S) / vay dayîş (B,P), girê dayîş (girey dayîş), merr kerdîş, goşî ronayîş, sond wardîş (P) / sond wendene (D).

b) Sifet + lêker - çend mîsalî :

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>berz biyayîş (berz beyîş)</i>	<i>berz biyay</i>	<i>bilînd bûn</i>
<i>teyşan biyayîş</i>	<i>tajne biyay</i>	<i>tî bûn</i>
<i>wîşk biyayîş (wuşk biyayîş)</i>	<i>wîşk biyay</i>	<i>hişk bûn</i>

Dimilkî di : derg kerdîş / derg kerdene (D), kilm biyayîş (S) / kirr biyayîş, pîrr kerdîş / pîrr kerdene (D), weş biyayîş / wese biyayîne (D), lezi kerdîş / lerze kerdene (D), hîy biyayîş / hîy biyayene (D), vînd biyayene (D) / vîn biyayîş, xirabe biyayîş / xirave kerdene (D).

C – Lêkerê hevedudanîyê ki yew kelîma di ray vata (tekrar kerda) û lêker ra viraziyênê. Çend mîsalî :

felqe-felqe kerdîş, vit-vit kerdîş, vîzzilî-vîzzilî kerdîş, wîç-wîç kerdîş.

DIMILKÎ DI ÇEND XUSUSÎYETÊ LÊKERANÊ HEVEDUDANÎYAN

Çend xususîyetê nîy lêkeran estê ki bala kê kaş kenê :

1 - Nîy lêkeran ra tayî, ca ra ca ma'na xo vurinenê (bedelnenê). Çend mîsalî :

Ca ra ca Dimilkî	Kurmancî
<i>çarnayîş (P)</i>	<i>gerandin</i>
<i>çarnayîş (S), çarnayîne (D)</i>	<i>zivîrandin, veđerandin</i>
<i>wekerdîş (P)</i>	<i>hilkirin, hîldan</i>
<i>wekerdîş (B), wekerdene (D)</i>	<i>vekirin</i>
<i>weşanayîş, weşonayîş (P)</i>	<i>weşandin, hejandin</i>
<i>weşonayîş (B)</i>	<i>hilweşandin</i>

2 - Demewo ki nîy lêkerî ancîyênê (kaş benê) zî ca ra ca beyntar di ferq esto. Çend mîsalî :

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>ronîştîş / ronistene (D)</i>	<i>ere niştey</i>	<i>rûniştin</i>
<i>nerî : ez ronîšto / ez ništo ro</i>	<i>niştêre, niştawe (**)</i>	<i>ez rûniştim</i>
<i>maykî : ez ronîšta / ez ništa ro</i>		
<i>nerî : ti ronîştî / ti niştî ro</i>	<i>niştire</i>	<i>tu rûniştî</i>
<i>maykî : ti ronîšta / ti ništa ro</i>	<i>niştire</i>	<i>tu rûniştî</i>
<i>nerî : ay (o) ronîšto / we (yû) ništo ro</i>	<i>niştêre, nişt</i>	<i>ew rûnişt</i>
<i>maykî : a (ya) ronîšta / ya ništa ro</i>		
<i>ma ronîştî / ma niştîme ro</i>	<i>niştîmere</i>	<i>em rûniştin</i>
<i>şîma ronîştî / şîma nîştî ro</i>	<i>niştîdere</i>	<i>hun rûniştin</i>
<i>ê (yê) ronîştê / yê nîştî ro</i>	<i>niştêre, niştêwe</i>	<i>ew rûniştin</i>
<i>emir : roşe / ruweşi (B)</i>	<i>nişere</i>	<i>rûne</i>

Dimilkî	Hewramî
<i>wereznayîş</i>	<i>wuriznay</i>
<i>emir werizni, wurizne</i>	<i>wurpêzine</i>
<i>wurîştîş, werîştîş</i>	<i>hurestay, hurzay, wurzay (Nowsûd)</i>
<i>emir warde, wurzî, urze ra</i>	<i>hurzde (hurezde), horze, hurze</i>

CA RA CA DIMILKÎ :

Dêrsim	Pîran	Kurmancî
<i>kotene ra dime (era dime kotene)</i>	<i>dimi kewtiş</i>	<i>dû ketin (bi dû ketin)</i>
<i>kot ra dime, kewt era dime</i>	<i>dimi kewt</i>	<i>bi dû ket</i>
<i>rakerdene</i>	<i>rakerdiş</i>	<i>raxistin</i>
<i>emir rake</i>	<i>raki (rake)</i>	<i>raxe</i>
<i>vînd biyayîne</i>	<i>vîn biyayîş</i>	<i>winda bûn</i>
<i>bi vînd</i>	<i>vînî bi, vînî bîy</i>	<i>winda bû</i>
<i>emir vînd be</i>	<i>vînî bi</i>	<i>winda be</i>
Sîwereg	Pîran	Kurmancî
<i>lew pa dayîş</i>	<i>lewi pa dayîş</i>	<i>maç kirin</i>
<i>lew na pa</i>	<i>lewi pa day</i>	<i>maç kir</i>

<i>lew meni pa</i>	<i>lewi pa medi</i>	<i>maç neke, maç meke</i>
<i>akerdiş</i>	<i>akerdiş</i>	<i>vekirin</i>
<i>akerdo</i>	<i>akerdo, akera</i>	<i>vekirîye</i>
	<i>(mayki)</i>	
<i>piro dayiş</i>	<i>piro dayiş, dayiş piro</i>	<i>lê xistin</i>
<i>piro da</i>	<i>da piro</i>	<i>lê xist</i>
<i>piro mede</i>	<i>medi piro</i>	<i>lê nexe (lê mexe)</i>
<i>roniştîş</i>	<i>roniştîş</i>	<i>rûniştin</i>
<i>ro menişi</i>	<i>merosî</i>	<i>rûnene (nerûne)</i>

Bîngol (Çebaxçur, Çewligi)

Pîran

Kurmancî

<i>abiyayîş</i>	<i>abiyayîş (abeyîş)</i>	<i>vebûn</i>
<i>bi a</i>	<i>abi / abîy (mayki)</i>	<i>vebû</i>
<i>akerdiş</i>	<i>akerdiş</i>	<i>vekirin</i>
<i>a meki</i>	<i>me aki (m'aki)</i>	<i>veneke</i>
<i>a nêkeno</i>	<i>nê akeno</i>	<i>venake</i>
<i>kerd a</i>	<i>akerd</i>	<i>vekir</i>
<i>dekotiş</i>	<i>dekewtiş</i>	<i>ketin nav ...</i>
<i>kot di</i>	<i>dekewt</i>	<i>ket nav ...</i>
<i>nêkot di</i>	<i>denêkewt, nêdekewt</i>	<i>neket nav ...</i>
<i>pure dayiş</i>	<i>piro dayiş, dayiş piro</i>	<i>lê xistin</i>
<i>pure d'</i>	<i>bidi piro</i>	<i>lêxe</i>
<i>pure din</i>	<i>bidi piro</i>	<i>lêxin</i>

MALMÎSANIJ

- * (D) : *Dêrsim (Tunceli)*
 (B) : *Bîngol (Bingöl)*
 (S) : *Sîwereg, Sêwregi (Siverek)*
 (E) : *Ezîrgan (Erzincan)*
 (G) : *Gêl (Eğil)*
 (P) : *Pîran, Pîro (Dicle)*
 (Pa) : *Paîl (Pala)*

** Christensen, Arthur-Benedictsen, Åge Meyer, *les Dialectes D'Awroman et de Pawa, Kobenhavn, 1921, r : 45.*

Mac Kenzie, D, N. The Dialect of Awroman (Hewraman-i Luhon), Kobenhavn, 1966.

Folklorê Kurdî ebe zarava dimilkî

Her çiyê ke wertê mîletî de ebe vaten û qeseykerdene vajîno (edebiyat), kay beno, ebe bera pî û kalikan devam keno, ci ra folklor vajîno. Bera pî û kalikan kî hê be hê ama, resta pê. Naê ra gore folklorê Kurdî be xo, tarixê mîletê Kurdî ano ra zan. Ebe vatena folkloristê Kurdî yê pîlî, yê Ordixanê Celîlî, «tarixê mîletê Kurdî de teynîya folklorê Kurdî nêkoto ra destê dismên û zorkeran, yîyê ke wasto ke Kurdanê mêrxasan ebe adir û asin binê bandîra xo kerê» (2).

Tarixê Kurdî de her hadîseo sosyal, herv bo, pêrodayîsê aşîran bo, haskerdene bo, pêrodayîsê verva dismênan bo, pêro lawikan û şwaran û sanikan de yêne ra zan, vajîne, qesey benê. Naye ra gore her hadîseo sosyal, qiz ra be pîl, zê ayney edebiyat de aseno. Na folklor û edebiyat de mîlet rind û qolae, rast û xeletîye, cwamerdênî û bêbextîye ebe usila şînat û estetîkî ano têverver. Sanikan û destanan û meselan û vatena virênan de her tim na yêna ra zan. Edebîyatê qeseykerdene de her waxt pêguretena çiyê rind û rastî be yê heq û neqî ra yêne vatene. Heto heq dayîma kuno ra hetê neqî ser, sono reseno mirodê xo. Pêrodayîsê ke verva zulim û zorkariya xayinan û dismênan bena, folklorê Kurdî de ebe zarava Dimilkî zaf est ê. Pêrodayîsê nianênî lawikan û sanikan de vajîne ke, mîletê Kurdî tarixê xo de se kerdo se nêkerdo, se vato se nêvato, çî wasto, çî nêwasto pêro tede beno eskera. Mîletê Kurdî tarixê xo de çiturî seweta azadiya xo dismêne zalim û zorkarî de do pêro, folklor û edebîyatê Kurdî de beno arêze. Her çîqaş ke folklorê

(1) Dimilkî ra, Zazakî kî vajîno. Tekstê ke ita wanine hetê Dersimî ra ê. Komentarbe fekê Dersim de telafuzê «C» û «Ç» y niya beno:

C + vengino qolind = (dz) ; cor (dzor) , cemed (dzemêd)

C + vengino barî = (dʒ) ; cêr (dʒer) , cîran (dʒîran)

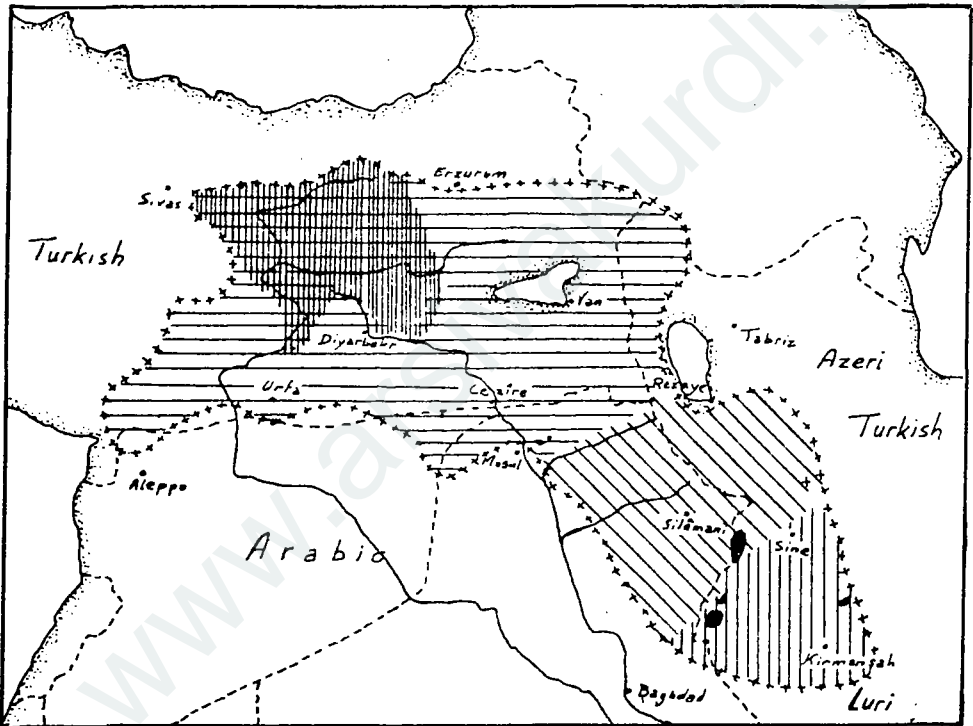
Ç + vengino qolind = (ts) ; çum (ts+m) , çare (tsâra)

Ç + vengino barî = (tʃ) ; çî (tʃî) , çêver (tʃevêr)

(2) O. Celîl , C. Celîl ; *Mesele û metelokên Kurdî*; Zürich, Weşanên Ronahî, 1976, pere 1

Kurdî ebe zarava (lehça) Dimilkî (Zazakî) xêlê zengîn o, hata nika keşî bine ra arê nêkerdo, pêser nêardo. Kolonîperestanê Tirkî nêverdo ke miletê Kurdî çimanê xo wekero, xo ser urzo. Yîne her çiqaş ke miletê Kurdî kerd binê bandira xo, hama bese nêkerd ke zan û kultur û folklorê ey kî werte ra wedarê. Dismêno xayin nae rind zaneno ke, ebe siyasetê asimilasyonî pesew û peroz gureêno ke folklorê ma kî ma dest ra bicêro. Yîne xêlê zerar da be kulturê Kurdî, xezna kulturê dey ra taê telef kerd, kerd vindî. Coka o ke, ma gune qiymetê folklorê xo, nîya ra tepîya dayîna rind bizanîme. Her çiyê folklorî yo ke kuno ra ma dest, top kerîme, biniwsîme, vindbîyaêne ra bixelesnîme.

Zarava Dimilkî de hata nika edebîyatê qeseykerdene fek ra be fek, gos ra be gos vajîyo amo. Na edebîyatê qeseykerdene de sanikî, lawikî, mesele û mertalî, vatenê virênan be vatenê binî ra ebe tore tore vajînê.

Zarava Dimilkî
 Zarava Sorankî

Zaravê Bîni

Zarava Kirmanckî
 Zarava Gorankî

(ji M. M. Van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, rûpel 31)

I - SANIKÎ

Tore tore sanikî est ê. Tayê sanikan de îsan est o, tayîne de kî heywanî, teyr û turî teder ê. Sanikê îsan, meselê ke amê vêrdê ra, yîne ra pêda biyê amê. Sanikanê nianênan de leto zêde, millet çiturî verva dismenê teberî lez keno, tey ceng keno, û yêno ra zan. Hadîseê nîyanênî amê, vêrdê ra, zamanê ra tepîya biyê sanikî mendê. Na sanikan de çêrênî û cwamerdiye, cînîênî û cwanikîye, haskerdena cînîan, haskerdena lazî be ma û pî ra, haskerdena hurdî biraan, haskerdena welat û milletî wes vajîna, îsanî sero zaf tesîr kena, tede kar kena. Zu hetê sanike nîyar o. Heto bin de kî dismêno zalim û zulimkar be xayinan ra vînîné. Sanika Şevdîn Begî, yê Dewrês Begî, yê Kulikî nîyanênan ra say benê.

Xelê sanikê henênî kî est ê ke, tede dêv be îsanî ra vejîné. Îsan, heto rind, dêv kî heto xiravin temsîl keno.

Sanikanê heywanan de, bize, verg, hes, lûye be kerzik û qirnikî ra yêné meydan.

Sanikanê îsanî ra tayê kî îsanî fînê huyayîs, ebe û tore gosedaran xecel-nenê. Nîyanênan ra sanikê *Keçeleki* zaf wes ê.

Keçelek sanike de dayîma heto heq, heto rast temsîl keno. Û, hêfê xo hetê neq û xiravînî ra ebe cambazênî û anazênî, ebe fêndî, ebe xapnayîs cêno, kuno ra ser. Hetê neqî fîno halo henê ke, gosedarî zaf pê huynê, ero ci wes yêno, benê sa.

Sanikî, leto zêde seweta teviakerdena domonan zaf muhim ê. Ronîsten û raustena domonan ebe vasîta sanikan asil bena. Sanikî, rastî û xeletîye sero, rind û qolae sero, bomênî û baqilênî sero hem kî haskerden û zerevêsaênî sero derse danê îsanî.

TIXTIXAN Û LINGMIRCAN

Bize ve Kole ra benê lengî, malî ra vişîné. Bize Kole ra vana : « Kolé, ala bê mîja xo bikeme, mîja kamî ke kef dana, a sona resena malî.» «Heya !» vana «bizê bê.» Mîja bize ke kef dana, sona resena malî, kole hurendîa xo de manena. Kole se kero se nêkero, sona koyê jê koyê Jêle ra çerena. Waxtê ra tepîya zêna, di bijêkunê xo ana. Na, bijêkunê xo ana, cayê kena eskeft, sero çêver nana pa. Waxto ke sona tever, bijêkunê xo temey kena vana.

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
ciziku ken xîarî yênu*

«Heya» vanê bijêkî, «ti so.» Na sona, ko ra çerena, bena çatlix, ciziku kena xîarî.
Yêna verê çêverî vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

Nî ci rê çêver kenê ra, na sona zere. Ni sonê lewe, zu nat ra sono bin, zu dot ra sono bin, cizikunê xo lîne benê hemlikî. Kole bijêkunê xo oncia kena temey vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
lûye yêna, verg yêno, hes yêno
çêver ra mekerê sima weno*

«Nê ! » vanê «ma yîne rê çêver ra nêkeme, ti so.» Çêver sero uana pa, sona ko ra çerena, cizikunê xo kena xîarî tepîya yêna, vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

Çêver kenê ra, kole sona zere, tixtixan ve tixmircanî ra yêne lîne, benê hemlikî.
Kole vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
lûyê yêna, verg yêno, hes yêno
çêver ra mekerê sima weno*

«Nê ! » vanê «dakilê, ti so biçere, ma îta vindeme. » Na tepîya terknena sona, ko ra çerena, cizikunê xo kena xîarî, cêrena ra yêna, vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

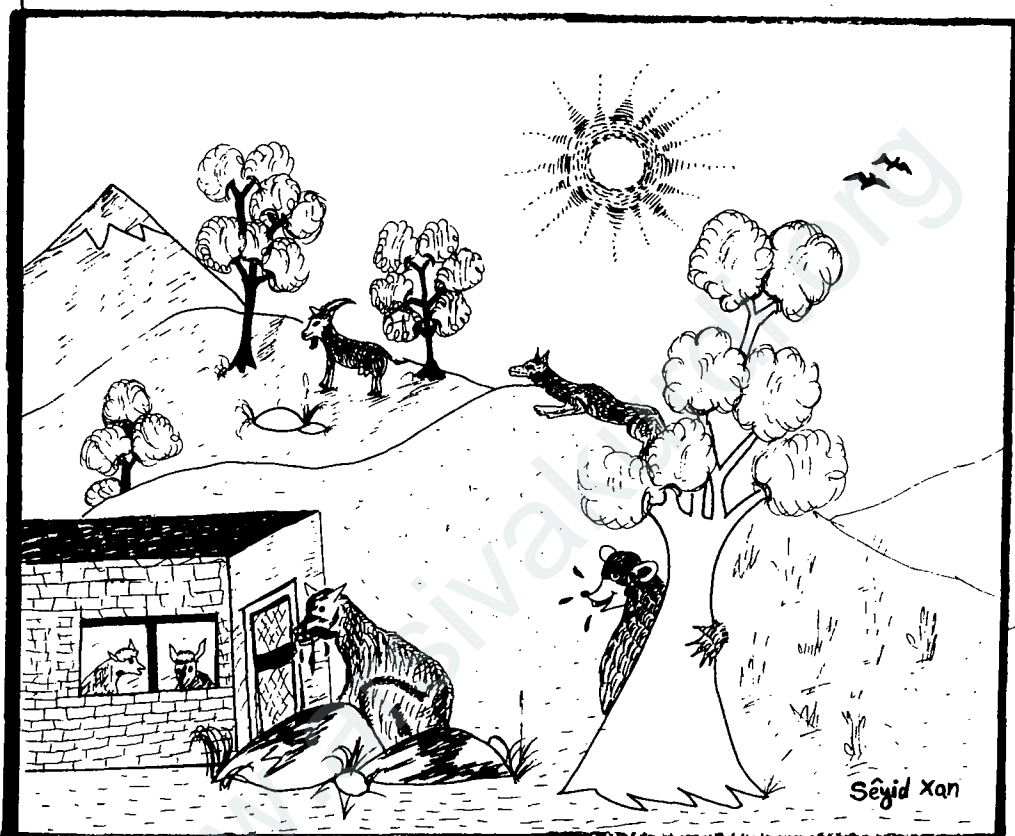
Oncia yêne cizikunê xo lîne. Kole oncia bijêkunê xo temey kena, terknena sona, ko ra çerena. Kole ke sona, lûye yêna peyê çêverî vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

Nî vanê «Hayde ! Lûya cambaze, ma vengê to nas keme, vengê moa xo xo nas keme. Kotî ra ama uza ra so !»

Lûye sona, vergî ve heşî ra vana « nî qan nêbenê. Tixtixa ve lingmircanî ra mi rê çêver ra nêkenê. » Verg ve heşî ra vanê «waklû, ti tenêna cambaz a, ala reyna so peyê

çêverî, vase «mi rê çêver ra kerê.» Lûya cambaze oncîa sona peyê çêverî, vana
Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, berê bilîyê

Ni oncîa vanê «Lûya cambaze, uza ra so ! Ma vengê to nas keme.»

Na oncîa cêrena ra sona, vergî ve heşî ra vana «bijêkê Kole vengê mi nas kenê, mi rê çêver ra nêkenê.» Hes vano «waktû, ti nêşîya, oncîa so peyê çêverî.» Vana «sima ke înam nêkenê hayderê pîya şîme, ez son peyê çêverî, sima ki bêre gos dê.» Pêro pîya sonê, lûye sona peyê çêverî veng dana, oncîa ci rê çêver ra nêkenê. Vana «bira hes ti so», hes vano «bira verg ti so», verg vano «bira hes ti so.» Hes terkno sono peyê çêverî, vano

Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêre bilîyê

Tixtixa ve tixmircanî ra vanê «heso boyino qefçil, uza ra so ! Ma vengê moa xo nas keme, vengê moa ma jîl o. » Hes cêreno ra sono. Kole yêna veng dana, « aaa ha ! » vanê «vengê moa ma belî yo.» Yêne moa xo rê çêver kenê ra, hama ci ra nêvanê ke lûye ve heşî ra amê peyê çêverî. Sonê cizikunê xo lîne, benê ve hemlikî tepîya. Kole oncîa tixtixanî ve lingmircanî ra çîp temey kena, sona ko ra çerena. Hes gos dano ke vengê Kole jîl o, sono ko ra çereno, vengê xo keno jîl, yêno peyê çêverî vengdano. Tixtixa ve lingmircanî ra henî zonenê ke moa xo ya. Çêver kenê ra, hes kuno zere, nayîne weno. Kole yêna verê çêverî veng dana vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêre bilîyê*

Nîadana ke ne est o tixtixano, ne est o lingmircano ! Kole cêrena ra sona. Zof manena ton manena, vana «ala reyê şêrî, nêbo ke nî vevjîyê şêrê cayê. » Oncîa yêna peyê çêverî veng dana, nîadana ke ne est o tixtixano, ne est o lingmircano. Kole cêrena ra, terknena sona. Verg pers keno vano «bira hes tu se kerd ? » Vano «ez şîune ko ra çerd, vengê xo kerd jîl, mi hem werd tixtixanê daye, hem werd lingmircanê dayê. » Vano «bira hes ti ma ra pêt a. Lûye şîye bese nêkerd, ez şîune mi bese nêkerd, tu çiturî yî xapitî ? » Vano «ala vase. »

Kole sona ko ra çerena, zof maneno, ton maneno, oncîa çutê bijêkunê xo ana, namê yîne kî tixtixan û lingmirca nana pa. Waxto ke sona ko, temey kena, ci ra vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
lûye yêna, verg yêno, hes yêno
çêver ra mekerê sima weno*

Ci ra nêvana ke bijêkê mi werdê, tersenê. Sona, ko ra çerena yêna, vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêre bilîyê*

Çêver kenê ra, sonê lîne benê hemlikî. Kole tepîya sero çêver nana pa sona. Verg yêno peyê çêverî, vengdano. Nî nêzonenenê, çêver kenê ra. Verg sono zere, tixtixanî ve lingmircanî ra weno. Kole yêna verê çêverî veng dana, nîadana ke ne tixtixan o, ne kî lingmircan o. Kole terknena sona, xelê ke fetelîna, rastê lûye yêna vana

*Tu werdo tixtixanê mi
tu werdo lingmircanê mi*

«Nê !» vana lûye «Kolê,»

*mi ne werdo tixtixanê to
ne kî werdo lingmircanê to*

Vana «bira vergî ve bira heşî ra werdo. » Lûye sona leyê heşî vana «bira hes, bê ma

na Kole kî bome.» Hes vano «wablû ma çituri bome, ti dayina rind zonena.» Lûye terk-
nena sona Kole ra vana «bijêkê to, mi ha ê berdê filan eskeft, bê şîme lewe.» Vana
«Kolê bê ez ve to ra beme way.» Kole vana «heya.» Lûye Kole kî xapnena, cêna bena
eskeft. Hes zerê eskeftî de beno. Kole nîadana ke bijêkê xo uza nîyê, vana «sima hem
werdo tixtixanê mi, hem werdo lingmircanê mi.» «Nê» vanê «ma ne werdo tixtixanê to,
ne werdo lingmircanê to.» Rozê Kole ana , uwe nana ser gîrenêna, sano çîvor lewe de
nana ro. Hes ke yêno zerê, Kole vana «heso, çêvêsayê, bê zerê na xaşîye kuye, mêrdê mi
şîyo malî, nika ke ame tu îta vînenno kisenno.»

Hes vano «Kolê na sano çîvor se kena ? » Vana «lazê kutikê şîay şîyo malî, nika
simondî pa nêmendê, ci rê simondî virazan.»

«Ma» vano «a uwe se kena ? » Vana «ma lazê kutikê şîay şîyo malî bîyo vêsa, ci rê
tenê qawite seleqnan.»

Hes kuno zerê xaşîye, Kole dîane sero girêdana, ana uwa sure verdana ra ser, vano
«wiyyyy, ez vêsune ! ». Sano çîvor cêna nezelîna ver. Hes tede jîvenooo, jîvenooo vano
mi ne werdo tixtixanê to
ne werdo lingmircanê to

Vana «tu hem werdo tixtixanê mi, hem werdo lingmircanê mi.» Eve sano çîvor
nezelîna ci, tede kena kud. Hes ke mireno, gost kena husk, kena çwal, darêna ro lûye vana
«wablû ney bize so» vana «bere suke de birose.» Lûye kena poştî, bena suke vana
«laooo! Gostê heşî rosan, kam cêno kam nêcêno ! Gostê heşî derman o, dermanê her
nêweşî û vêran o.» Dormê lûye beno pir, vanê «nu ke dermanê her nêweşî yo cême, ça
nêcêrîme.» Lûye gostê heşî rosena, perunê xo cêna sona. Sona leyê Kole vana «Kolê mi
rot.» Kole vana «wablû, erê ma se bikeme, se nêkeme, vergî kî henî bikeme.» Vana «kolê,
ti bese nêkena, ti vinde ez vergî xapnan» vana «an ey kî henî keme». «Hama» vana «mi
ne werdo tixtixanê to, ne werdo lingmircanê to. Xo rê bira vergî ve bira heşî ra werdo.»
«Heya wablû» vana «ma way îme, tu ne wena tixtixanê mi, ne wena lingmircanê mi, ez
zonan. Xo rê vergî ve heşî ra werdo.»

Rozê lûye sona vergî xapnena, vana «bira verg, hayde şîme Kole de wa û biray bî-
me, pîya bifetelîme.» Verg vano «heya wablû.» Hurdemêna sonê çê Kole. Kole vana
«tewwww bira verg ! » vana «bê ma zuvînî de wa û biray bîme , têlewe de vindîme.»
«Heya» vano «vindeme ça nêvindîme ! » «Hama» vano «sertê mi est o.» «Sertê to çik
o ? » vana Kole. «Wayê» vano, «hes boyin o, tu heşî de wayênî mecê.» «Tewwww» vana
«ci de fekê pîyê dey kerî, kam sono dey de wayênî cêno. » Ti birayê min a, lûye waa min
a, xo rê hîremêna têlewe de vindeme» vana.

Xevera vergî çin a ke hes kerdo xaşîye kisto, berdo suke de roto, hêfê tixtixan û
lingmircanî ci ra gureto. Xelê waxt ke pîya fetelîne, Kole vergî bena çê xo, vana «vergo ti
bê na xaşîye kuye.» Vano «qey ? » Vana «ti bê na xaşîye kuye , xo weda, mêrdê mi şîyo
malî nika ke ame vano» boa vergî îta ra yêna « tu vînenno kisenno.» «Heya» vano verg.
«Kolê» vano «na sano çîvor sekana ? » Vana «lazê kutikê şîay şîyo malî, nika simondî
pa nêmendê, ci rê simondî munan.» «Ma» vano «a uwa sure se kena ? » Vana «lazê
kutikê şîay şîyo malî bîyo vêsa, nika ke ame ci rê tenê qawite seleqnan.»

Verg kuno zerê xaşîye. Kole dîane sero girê dana, uwa sure verdana ra ser. Verg çîkeno vano «wiyyyyy !» hard û asmê nano pîya. Kole sano çîvor cêna nezelîna ci. Teko virê mîane de dana piro. Verg zirçeno vano «wiyyyyy, mîanê mi ! » Vana «hêfê mîanê tixtixanê min û lingmircanê mi bo.» Teka bîne dana vergî ro, qîrenooo, vano «wiyyy, qorê mi !» Vana «hêfê qorê tixtixanê min û lingmircanê mi bo. » Tekêna ke pê weno zirçeno vano «wiyyyyy, sarê mi ! » Vana «hêfê sarê tixtixanê min û lingmircanê mi bo.» Oncîa wetelîna ci, vano « wiyyyyy, kaleka mi ! » Vana «hêfê kaleka tixtixanê min û lingmircanê mi bo.» Vergî kîsena, tixtixan û lingmircanê xo cêna. Kole ana , gostê vergî kena husk, kena torvik darêna ro lûye, vana «wablû ney bere biroşe bê.» Lûye nisena vera, kena poştî bena. Nîadana ke dewê de mordemê est o, berveno jîveno naleno, xo cêr kenê. Lûye pers kena «birayê mi» vana « derdê to çik o ? » Vano howt serî yo ke mi tewraniye gureta, halê mi sew û roz nîyar o, derdê mi rê derman çin o.» Vana «dermanê nêweşîya to gostê vergî yo. Gostê vergî buye, bena wes û war sona.» Lûye ey kî uza rosena, cêrena ra yêna.

II - LAWIKÎ

Zarava Dimilkî de lawike ra, kilame, şware (hetê Xozatî de), hewa kî vajîna . Hetê Dersimî de hata seranê ênan, sayê ke her hadîseo sosyal veto ro ci, kerdo lawike. Meselê haskerdene, pêrodayîsê aşîran, pêrodayîsê verva eskerê Tirkî û hadîsê bînî lawikanê Kurdî de amê vatene, wertê milletî de bîyê vila. Lawikê ke milletî sero zaf tesîr kenê, ca be ca ebe vaten û qeseykerdena uzay zovîna tore ra vajîyê. Tayê lawikan de namê sayirî belî nêbeno, hama tayîne de, vajîme lawika Seyid Qajî de, sayirê xo belî yo. Hama oncîa kî a lawike hetê Pilemuriye de zovîna, hetê Halborîye de torêna vajîna. Di hetê lawikan est ê : qesey be maqam ra.

Lawikanê xelkî de zu hadîse, heve be heve, tam vajîno. Lawikê Kurdkî ebe zarava Dimilkî birînê ra çar parçey :

- a) hewê cwamerdan
- b) hewê cînîan
- c) hewê govendî
- d) hewê bînî

Wertê milletî de, lawikê ke pêrodayîsê aşîran sero, pêrodayîsê Kurdan û Tirkan sero, waxtê Çiarî de pêrodayîsê Kurdanê Dersimî û eskerê Urişî sero amê vatene, pêroyîne ra hewê cwamerdan vajîno.

Lawikanê haskerdene ra kî hewê cînîan vanê. Na hurdî torê lawikî hetê Dersimî de zaf yêne vatene. Hewê govendî, hetê Dersimî de senik ê, hama hetê Bingol û Dîyarbekîrî de dayîna zaf ê.

Waxto ên de, hareketê Kurdî ke hetê sîyasetî ra bi berz, ebe usilo

newe tayê marş û kilamê newey kî çiqaş ke kêmbê, pêda bî. Hetê Dersimî de waxto virên de lawikî leto zêde ebe kemane cinitêne. Xêlê cau de kî ebe cureo hîrêtelin cinitêne. Key ke kulturê Tirkî hêmê Dersimî sero hukim kerd, û waxt ra be nat tomiro sestêlin dayîna zêde cinîno.

WELAT WELAT

Welat welat, welatê cêrî
qanun rind o, qanunê corî
ez o şêrî, ifada xo bidî
xo rê rew bêrî
nayîne kaxita xo da Omer Osmanî
mi da Duzginê Kêmerî

Welat welat, welat genis o
qanun rind o, çetin hepis o
nu senê hepis o, ça honde pîs o
kamî gerê minê kokimî kerdo
vato : «bêkar û bêis o,
bêro hepisê Mazgêrdî de
xo rê di serî ronîso»
vazê : «kokimo Seyid Qajî yo
eve herdîs o»
mi çêsikê xo de nîada ke
hora tede zu quris o

Way way, way leminê way
mi nîada ke virenîya şwarîu
dîar de vejîay
mi vozda ke vozdi, restî
dest-payê minê kokimî pey de girêday
ezo feqîr kerdo sayê
çor qurîşî mi sero vejîay
mi zalimî ra minete kerde
perê mi mi nêday
berd î, day mamurunê Mazgêrdî
têdest ra fetelnay
ti vana nîne nêdiyo

rîyê şirikê padîsay
berdî, kerdî postê hokmatî
ravor de rusnay
perê minê kokimî şî
ginay ro xezna padîsay
Welat welat, welato tat o
qanun rind o, çetin hokmat o
na teres ewro şîyo
evraq ma sero giran vato
Haqo, to ra oseno
nu senê înat o
mi îman ve pîrê xo ardo ke
înatê to bêbînat o

Koyê na germike
koyê suringinî
çewresê çê Xormekî
ded û birazayê zuvînî
nîne gerê mi kerdo
des û di pîya kerdê mehkmî
Koyê na germik o
bira na gavan o
şîyo çê Memê Alê Bese
dostê mao kan o
çimê mi fek ra peray
mi va : ala se vano
yoxro ke mi xapneno
dismenê wayirê min o
vake : «so zuqimê Mazgêrdî
ez o to dime ra yêno»
ez şîyo zuqimê Mazgêrdî

towa tede çin o
pirê baxçe û tûyan o
şîyo zuqimê hepîşî
pirê kekan û aspizan o
şîyo Hewsê Dewe
wayirê Kurêsan o
şîyo Kal Ferat
wayirê Şix Mamedan o
şîyo hênîyê Celal Abasî
wayirê Abasan o
şîyo jîara Aliyê Kistimî
wayirê Pilvancikan o
şîyo Ewliayê Tosniye
wayirê Bamasuran o
şîyo Kemerê Duzginî
pilê jîaran o
şîyo ke kokim kose de nîsto ro
binê çimu ra mi de nîadano
çimê mi fek ra peray
bimbarek o, mi ra towa nêvano
ez van : «nu bimbarak o»
yoxro ke misayê şêne û postan o

Minê kokimî persenê
hepisê des û ponc rozan o
kamî gerê mi kerdo, vato :
«kokim pilê jêwegan o»
vazê : «feqîro Seyid Qajî yo,
nîsto ro, kilamu xo ser vano»

Binê darikan o
binê birikan o
usar nawo ame
çêfê çenekan o
serê na bonan o
çêfê na xortan o
binê şîvingan o
çêfê pîrikan o
peyê kila doan o
çêfê veyvikan o
Haqo dewa to bo
kes koçikê do mi rê nêano
hîrê se û seşt û ses kilamî vatî
qeydê xo tamam o

SEYID QAJÎ

SEY UŞÊN Û SEY RIZA

De wela wela
begê mi Sey Uşên o
teresê soferî begê mi kerdo makîna
hao duzê Şêxankî ro beno
begê cam onto we
helalîya xo wazeno
vano : «qomo xatir ve sima,
ez o goçerî yo, sono

De welat welat
mêrat çiqas şîrên o
hal be hal destê mordemî

coru ci ra nêbeno
begê mi kerdo vilê Sorpyanî
hona welat ci ra oseno
reyê xo ra tepîya nîade
bervîsê dar û kemerî to rê yêno

Sey Uşê vano :
«axlerê koyê Dersimî day arê
berdîme tum - vîlatî
esmer amê ma ser de
alay û tawirê hokmatî
ma dayme arê berdîme

kerdîmê tum- vîlatî
îfadê xo, zalimî ma sero vatî
vano : «Sey Rizay ra sero vazê
rozî qedîyê, mendê deqe û satî»

De bîye bîye, wela begê mi bîye
hêfê mi yêno be Sey Uşênî
Haq zaneno reyisê Kirmancîye

ewro axlerê Dersimî dê arê
berdê verê daraxacîye
zalimî ci ra persenê
soxirê dîne îslamiye
Sey Uşê vano : «Sey Riza !
ti ra merdena xo ver mekuye,
ewro roza des û di îmamun a,
yî kî zê ma kîafirî dest sehîd bîyê»

ERÊRÊ ÇÊÇÊNÊ

*Erêrê, çêçênê
sosina mi, ez ke amune çê sima
mi to ra xatir wast ara
ti di gamî mi dime bîya hîra
ez peyser cêrunê ra
nu goyil o, ondêr mecal mi nêda
amune ke lew to ra nîne
zalîme, tu çî ra nêverda
hata peynîya axrete
derdê to mi de bî ve gira
tu wertê çîmunê mi de niada
ti bîya kardîa alafranga
cigerê mi mi zere de birna*

*Erêrê, çêçênê
sosina mi, ez ve to ra piya
some dîwanê Ana Fadîma
melema mi na dîna nîya
Heqo a dîna
Ana Fadma qendelbaşîya cîniun a
çopol dana rîyê to ro
rîyê to kena şîa
vana : «çênê, çêvêsay, tu soz da
çî ra xo dime vêsna qedena»
tu cêna, erzena leyê qetranî
mi kena bekçîyê verê to
to ver de kolîu name tira
kêlî yêne kêlî ser de
guneka ma to rê yêna
some, gineme Ana Fadma ro*

tu ef kena, kena haqa canê ma
erêrê to cênê, sanenê hêmunê kounê hetê ma

Erêrê, çêcênê
sosina mi, ez ve heyra bî
heyranê to û na gerdanê şîşî
qedayê royê xo bicêrîne
beznê xo şîyo ro tutinê Muşî
lawo kata-sona, rew bê
can û ro û îmanê mi şî
usar nao ame, bojîyê royê xo cênu
sonu verê horîya Sulvişî
çênê Sulvişî ra vejînê
tim-tim na namuşî

Çêcênê xerîb o, xerîb o
sosina mi xerîbê to û dujl
qesa peyêne mi ra vaze
silecî ustê ra, tey raurjî
çor roj nêqediyê, perskeno
gemîya serê dengijî
çênê sosine, to sera nêama kounê Dersimî
asma desu poncesewîye, wertê ra yildijî

Erêrê, canî canî
sosina mi, tu cana nî canî
xatir ve to bo
ma nîştîme ro gemîya Yunanî
dengiz lete kerdo
kotîme dustê Tirabzanî
şîme, ondêrê Estemolî de vejîayme
heserê to zor kerdo
qonaxê Beyoxlî ma sero kerdê miz û dumanî
xevere amê, vake :
«silecî amê îskelê Topxanî»
şîne ke yara xo rê perskerîne
vejîay ke hetê ma ra kes çîn o
têde germewerê na Tercanî

HEWA DOY

Doyê mi kî doyé manga bore
doorê mi yêno, meso vore

Doo doo bibe, rono ci be
Olî Ho eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé manga beleke
doyê ho sanenu, meska ho erzenu
zimetê jîara Goleke

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, mangu bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé manga çare
sarê dewa ma bar kerdo, şiyê ware
doyê ho sanenu, meska ho
erzenu zimetê a jîare

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé malê warê Unişî
doyê ho sanenu, meska ho
erzenu zimetê Sulvişî

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé malê warê axay
doyê ho sanenu, meska ho
erzenu zimetê Duzgin Bavay

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Çêriya doyé mi kî çêriya darê rezî
doyê ho sanenu, meska ho erzenu
zimetê pîrê ho Gulangerezî

Doo doo bibe, rono cî be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî, doyé na mîyan o
çiralixê pîr û rayveran o
xercê şîr û zervetian o

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê ho sanenu hêdî hêdî
serva loqmê ronê zêdî

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé manga kulike
ewro dizdî amê dormê holike
doyê ho sanenu, meska ho erzenu
zimetê a jîara dalike

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé malê pesî
a wo ke kêvanênîa ma cînû qayil nê beno
u kî lazê yî teresî

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

DERDÎ DARDÎ

*Mi va : derdî dardî dardî
kîvar melem melem dardî*

*Na dina de dardê mi çîne bî
tu mi rê dardî pêda kerdî*

*Ma dewizî dewa ho ra vejîayme
gul û sosinî Koyê Baxire ver de
fidana mi, melul mendî*

*Bezna to rindek a
sayê ke zaranc a êndî*

*Haq adirê fizilê na dewrî wedaro
tayê cigere mi werdî*

*Wertê min û rindeku de fizilênî kerd a
mî ra xelê zerer kerdî*

Haq çor roj dewrano virên mi nê dano

*kokê fizil û mizawiru vejî
erê az tede nê verdî*

*Bezna to barî ya
leyêka mîn a fidan a*

*Fistano çiçegin kena pay
ver va mi ho tadana*

*E ke dot ra mi de vejîna
henî zon asma des û ponce-sewî ya
Koyê baxire ser de sewle dana*

*Mi va : «ti çiçeg a
çiçega asma gulan a»*

*Usar verê Koyê Baxire ra
tore tore çiçeg dana*

LAWIKA ŞÛKRÎ *

Ewro Dersîm de danê pêro, tede tifongu erzenê
welatê ho sero danê pêro, hêfê kalikunê ho cênê
eve gonîa cêncunê ma pê wela kounê Dersimî mîr kenê
na veyvikê Dersimî çitunê şîau girê danê
mezela şîayê sero hata key bervenê
na lewunê ma birnenê, sima qey veng nêkenê

Qurize ver de kemer ve çet o
eskerê Tirkî dorme ro Şûkrî û Heyderî gureto
Şûkrî sehîd bîyo, sera vineto Mihemedê hometo
xevere berê kokimê pî rê, vazê :
lazê to kisto Heyderê cîranê to heşîr gureto

* Şûkrî, xorteko de dêmdar û welatparez bî. Ey seweta welat û mîletê xo lezkerd, verva pîyakerunê Kurdî û koledarunê Tirkî de da pêro. Şûkrî, 13yê gulane 1981 de, Dersim de dewa Qurize de eve destê xayînunê Kurdî û faşîstunê Tirkî ame kistene. Areyjî, eve usîlê vatena xelkê Kurdî ve to ro sehîdbîyayêna Şûkrî, wes ardo ra zon (9.8.1983).

pîyê Heyderî persenê mordemo de mixenet o
Usiv Qeremanî xapito, ci ra risvet gureto
şîyo suka Cêxî de fermanê çê Memed Alî Severî veto

Asma gulane, roza çarsemîye
eskerê Tirkî amo ve ma virenîye
Şûkrî vano : «dayê çekunê mi bîya sanenu ho mîye»
maye vana : «meso, to dima fetelinê ajanê Kirmancîye»
seweta kistena to ra yîne xevera ho kerda zuye
Şûkrî kisto, kerdo qirvanê miletê Kirmancîye
sero berverna xanima cênîye
wayê, ti meberve, dewa ho bide Baxira sipîye

Va ber bîyo, vayê verî
esmer têvera berdî xortê çê Memed Alî Severî
qersuna Şûkrî pey ra gina ro ci, ama hetê verî
dest û pay nê ro pêser, ardê serê zerî
bêçikê ho hene kerdî, ajanunê naver û boverî
vanê : «Şûkrî kisto, Kemalî kenê darde, kenê melemê serî»

Asma gulane, des û hîreyîne
roz cêreno sate ama diyîne
Şûkrî ve Heyderî ra eskerî de do pêro hata sate seşîne
qumandarê Tirkî voz dano, bîyo virevira qîne

Qurize ver de sona kemera zerde
eskerê faşîstu ewro onto ma serde
Şûkrî vengê ordîqumandanî dano vano : «Welatê ma caverde
ti ke nêvindena yêna, destê min o mavzer de»
qersuna Şûkrî gina ro ci, kilikê hermê çepî ser de
dirvetunê Şûkrî ra gonîa ke şîye
uwa derê Horvankî berde

AREYIZ

HAYDERÊ

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

*Dewiz û morevayêne
karker û emegdarêne
cînî û cwamerdêne
hayderê hayderê*

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

*Koledaru keme tever
axau saneme xo ver
hata peyê dîna beme
emperyalîzmî peqeneme*

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

*Bêrê, îndî raurjîme
girmikunê xo barkerîme
tifangunê xo pirkerîme
serê zerîa dismênî de tal kerîme*

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

ZILFÎ

III - MESELEY

Edebîyatê qeseykerdene de, meseley ebe zarava Dimilkî deyra ê. Waxto ke sohbet bî ra, qal ame ra, û waxt qeseykerdox meselê vano, ano ra vatena xo ser. Ebe û tore qesa xo rast vezeno, vatena xo ispat keno. Edebîyetê Kurdî de tore-tore meseley est ê:

- a - meselê aqildariye
- b - meselê huyayîsfîstene
- c - meselê bînî

Meselê ke tede aqildarî û huyayîsfîstene est a, yîne de bomênî û budela-ênî be baqilênî ra, rastqeseykerdene ebe hostaênîa qesan, wes yêna ra zan. Tayîne de kî çêrênî û hostaênîa qesan be zulm û zalimênî têverver der ê. Meselê ke rast amê meyda, ci ra di tore est ê. Toreo virên de, qal ke ame ra, werte qeseykerdene de vajînê. Nayîne de aqildariye be giraniye yêna ra zan, ci ra derse cêrîna. Toreê diyîne de, mesela, girêdaê mevzuyê qeseykerdene nîya, xo be xo cîya vajîna. Lazim nîyo ke qal bêro ra a mesela ser. Her waxt, wertê zu sohbetî de bo ya kî nêbo, vajîna.

Mesela huyayîsfîstene de leto zêde hadîseê sosyalî vajînê. Na meselan de di hetî est ê : Heto rind, rindek, rast, heq be hetê xiravin û qefçil û neq û zalim û zurekerî ra...

Xelk pê hetê virênî cêno, heq û neqî ebe qeseykerdena na mesela ano têverver, hetê neqî, hetê zalimî ebe usilê estetîkî, kenê qiz pê huynê, hem kî pê xecelînê. Tirkî de nayîne ra «fikra, nûkte, latife» vajîno.

Tayê meselê huyayîsfistene est ê ke, tede goynaênî û zurkerdene vajîna.. Zarava Dimilkî de edebîyatê nîanênî ra *yananîye, laxkerdene, ya kî kuratey* vajîne.

HÎRÊ QORÎ DE NAN WERDO

Hetê Tercanî de mordemê bî, ci ra Uso Bom vatêne. Ci ra coka Uso Bom vatêne, çike feqir bî, xo rê pars kerdêne arê, ebe û tore gula xo vetêne. Hama bomênî-momênîa xo qe çîne bîye. Hetê qesey kerdene ra, kes ra ser nêkotêne. Ey, ebe torê sayirênî qesey kerdêne.

Rozê axayê aşîra Çarekan Mistefa Beg çê xo de cematî keno top. Ci rê malî sara birreno, gost keno deyra. Hard de sifra finê ra, meymanî henî zêde benê ke, qor be qor nan wenê. Mistefa Axa be xo kî nanê tîre erzeno bazîyê xo ser, meymananê xo rê keno vila.

Uso Bom kî wertê cematî de beno, qorê virênî de nîseno ro, nanê xo weno, urzeno ra, hama mird nêbeno. Qorê bînî de oncia tey nîseno ro, reyna weno. Û qor ke urzeno ra, û kî tey urzeno ra, hama oncia kî pîzê xo mird nêbeno. Qorê hîreyênî de kî nîseno ro, tey weno. Qoro hîreyên ke urzeno ra, Mistefa Axa gineno po, vano :

- Ero Uso ! Ti qe xo ra ar nêkena ke hîrê qorî de nan wena ?

Daye sero Uso Bom cêra ra ci ke :

- Axa axa, tu hîrê se û seşt û ses dewan wena mird nêbena, mi hîrê qorî de nan werdo sebîyo !

Na qesa sero axa wertê cematî de zîq beno, viqe ra ci nêkuna. Rast ke Mistefa Axao Çarekiz wayirê hîrê se û seşt û ses dewan bî, hem kî feodalî de hukimdar bî ...

ESKERÎYA HEMÊ SURÎ

Hata herbê hîris û heştîne Kurdunê Dersimî esker hokmatê Tirkî nêdêne. Îşgal kerdena Dersimî ra tepîya ebe zor xortî, cwamerdî, kal û kokimî, herdîsesipêy têde ontî eskerîye.

Hemo Suro Demeniz kî wertê nayîne de beno, ravêr, û tezkeraxo cêno yêno çê. E ke yêno, cîranî-mîranî dorme de benê top ci ra pers kenê vanê :

- Ap Hemed, na eskerîya Tirkî senên a, ala ma rê tenê qesey ke.

Ap Hemed tenê vinet vake :

- Nê la lao çî qesey kerîne, a

*mi ra vake «rahat»
mi vaz da ha dat
mi ra vake «dur»
ez bine ra sur
mi ra vake «qoş»*

*mi est ra xo doş
mi ra vake «gît»
mi goşî kerdî vît
mi ra vake «hazir ol»
mi va «siktir ol»*

* * * * *

«OXLUM ADIN NEDIR»

Hokmatê Tirkî, qirkerdena Dersimî ra tepîya (1938) îtawû ra mektevê xo nay ro. Na mektevu ra zu kî Pax de bî. Dewizê kirmancî ke naye heşînê pê, domonunê xo rusnenê mektev. Her ma û pî domonê xo şêrê biwanê, jê yîne bezar û bêzon nêmanê. Yî be xo, wayirê zonê xo yê, hama îdara Tirkî nêwazena ke Kirmancî be zonê xo biwanê. Domonu ke wend, Tirkî misenê, mamur û maqamunê Tirkî ke ci ra qesê vake, qe ke nê, ver va ci qesey kenê, mudafa xo kenê.

Çê Îsê Alîyê Qeremanî kî lazekê de xo danê mektev. Maye zaf pê bena sa, roza virêne temey kena, vana «biko, mi qeda guretayê, sona mektev gosê to dayîma malimî sero bo. Fek ra çi qese vejîno pê bize. Tu nébo fekê malimî ra qesê biremnê ! Nîade, û waxt tu zere nêverdan ! » Lazekî vake «heya.» Maye lazê xo be na tore çîp temey kerd, rusna mektev.

Lazek terkneno sono mektev, domonî benê top, kunê zêre sinife, malimî sero vîndenê. Malim yêno, na lazekê newey ra perskeno vano :

- Oxlum adın nedir ?

Lazekkî dot ra vano :

- Oxlum adın nedir ?

Malim cêreno ra ci ke :

- Oxlum, ben öğretmenim!

Lazek :

- Oxlum, ben öğretmenim.

Malim tenê nefes cêno, na raye gira-gira, eve rîhuayîs vano :

- Yavrum, sen talebesin.

Lazek nîadano ke malim rîhuayîs o, û kî beno sa eve çêf vano :

- Yavrum sen talebesin.

Daye de malim yêno ra hêrs, qarîno, perreno ra lazekî ser :

- Ulan eşşegoxlu eşşek, adın nedir ?

Lazek kî dot ra :

- Ulan eşşegoxlu eşşek, adın nedir ?

Daye de malim dano lazekî ro, saneno şîlpaxu ver, saneno paskulu ver. Lazekî de hal nêmaneno. Dev-rî, fek û pîrnike bena pîrê gonî. Lazek bervenno taşêle beno, tersu ra vişîno pêro. Mektev ke beno axme, lazek sono çê, maye ver va ci sona, xo be xo bena sa :

- Haqo be cemalê to sikir ke, lazê mi şîyo waneno, meste-bêro beno valî û qaymaqam.

Lazek ke yêno nêjdî beno, maye nîadana ke dev-rîyê xo gon û gonaşîr der o, vana :

- Wiy be mi ro bo ! Ez qedayê to bicêrî, nu senê hal o ti tede ra ? Se bî, ala daka xo rê qesey ke.

Lazek gîrgîrîno we, bervenno vano :

- Malimî da mi ro.

Vana :

- Yaaaa ! To rê henî mistaq bo, hewl kerdo. Mi to ra nêvake fekê malimî ra çekuyê meremne ! Dêmake tu çîyê nêzano ke do to ro.

Na raye, dayî çîp kena temey, vana :

- Biko, yamu yamu çekuyê fekê malimî ra meremne, û ke se vano ti kî henî vase. Lazek roza bîne urzeno ra, sono mektev. Malimo Tirk yêno, kuno sinife, ney oncia urzeno ra pay, ci ra pers keno :

- Oxlum adın nedir ?

Lazek kî dot ra :

- Oxlum adın nedir ?

Malim na raye kî :

- Kuzum, ben öğretmenim.

Lazek kî cav dano :

- Kuzum, ben öğretmenim.

Malim nika dayîna qarîno, zirçeno ra ci, vano :

- Ulan itoxlu it, adını söyle !

Lazek kî vengê xo keno berz céreno ra ser :

- Ulan itoxlu it, adını söyle !

Naye sero malim oncia dano lazekî ro, can tede nêverdano. Destê malimî de qelemê bena. Yê qeleme kî gilo zu ra «silgî» pa beno, û kî gino waro, teneko demirên pa mendo. Malim çiturî ke eve a qeleme saneno luska lazekî, û teneke sono luske de, sono pede. Lazek gon û gonaşîr de maneno. Berveno, domonê bînî kî dorme de tersenê, kes nêtoreno veng ra xo fiyo. Lazek derdê xo weno, hata ke derse qedîye, domonî bî axme. Lazek ve a gon û gonaşîrî vileçewt sono çê, maye yêna, cîranî-mîranî yêne, dorme de benê top. Roza bîne sonê leyê malimî vanê :

- Çik o, çiva o, tu çinay rê dana na domonû ro, kisenâ, towa heşîrênî ya çi ka ? ! Tabi ke heşîrênî ya. Yê Kirmancu ke mektevê xo bibîyêne, eve zanê xo biwendêne, nîya nêbîyêne ...

Coka o ke : Jê bindestîye qefçil, jê azadiye wes towa çîn o.

IV - MERTALÎ

Mertalî kî edebiyat û folklor ra say benê. Mertalî leto zêde ebe usilê sayirênî vajînê. Perskerdene de çekuyê henênî têdima vajînê ke, peynîya xo ebe usilê qafîya şikîna arê, ero îsan wes yêna. Tayê mertalan de kî usilê sayirênî çîn o, ebe qafîye nêvajînê. Mertal wes xecelenê. Ebe perskerden û cavdayêna mertalan baqilênî û zanaoxênî îspat bena ke, kamî ke fîst ra kamî ser. Waxto ke veyve û denîşkar bî, cînîya dixaskanê ver de, cemat ke bî top, zuvînî ra mertalan pers kenê, ebe û tore xecelînê, pê hedira xo anê. Vaten û perskerdena mertalan de hostaênîa qesan lazim a.

- 1 - Arqulik darqulik des û di qulik
2 - Bonê Bakî, pirê hurakî
3 - Bonê de mi est o, zu ostine ver der a
4 - Bonê de mi est o, ponc sey male cêno, hurendîa
zu xuremîa vaşî nêcêno
5 - Çiyê de mi est o, mi dima nêvişîno
6 - Çiyê min o surkerde binê ondolî de rokerde
7 - Çiyê min o çot peyê bonî de kot
8 - Çerxa min a çerxkerdîye binê merxî de
rokerdîye
9 - Çor waê mi est ê, cirta xo erzenê zu gol
10 - Çiyê de mi est o, to ra bi est o
11 - Çiyê de mi est o, dîna û diar vînenno verê çêverê
xo nêvînenno
12 - Çiyê de mi est o, gineno uwe ro, hit nêbeno
13 - Çiyê de mi est o, mezela xo be xo kineno
14 - Çiyê de mi est o, dan kemer ro nêşikîno, dan uwe ro
şikîno
15 - Di mîrçikî, çor çimî binê vore hardo şîa
kam ke nêzano hero şîa
16 - Dare lerzena, vore erzena
17 - Deve nîyo, devey ra berz o, hemgê nîyo hemgênî
ra wes o, axu nîyo axuy ra tol o
18 - Di yê Mine
çor yê Yîne
hot yê Tingilfise
19 - Dîk o dare de, veng o Xaskare de
20 - Gaê de mi est o, gaê de to est o, hêgaê de mi est o,
hêgaê de to est o, gaê mi yêno hêgaê to weno,
gaê to yêno hêgaê mi weno
sitê gaê mi to rê beno helal, ya kî beno heram?
21 - Her zira, dim pera
22 - Herê de mi est o, binê pîzey ra bar kan
23 - Herê de mi est o, eve bar sono zere
24 - Hirê waê mi est ê, son-sodir pê gizikê zuvînî cênê
25 - Îp îp, sandiq çîp
26 - Kelê min o henar voz da ra ha diar veng dan nêdan ke
nîno war
27 - Kalik o dere de, çapê korek o vêre de
28 - Kelê min o kemer de, qevdê koçên o ver de
29 - Kuna binê hardî fetelîna, yêna ke rîyê xo rîyê to ra pak o
30 - Kulika pitiku, pirê nutiku
31 - Lûye lûye ginê ro şûye fek û pîrnîkî bi pirê muye
32 - Merde merde, fek rakerde
33 - Marebay kerd tever, axay kerd cêvê xo
- lekani
didonî
sung
çê miloçîku
şîye
pîyaz
raye
zerevetî
cizikê manga
name
çim
tîj
dilapa
kaxite
cav teder o
pirozine
dara goze
cizikê bize
cizikê manga
cizikê dele
tifang
sitê gay çîn o.
tifang
linge
koçike
şêpiy
mezele
tîj
areê
herdise
sirşî
hêjîre
puç û linge
meske
çilm

34 - Ponc waê mi est ê, her zuye solikê kerda poştî	bêçikî
35 - Sere şîye sere ser Fındîq ame çole ser	cûyin
36 - Tosa min a zerde dar û berî ser de	tîj

V - VATENÊ VIRÊNAN

Vatena virênan ra «qesê virênu» kî vajîno. Vatenê virênan kî edebîyatê xelkî ra say benê. Ferqê na torê edebîyatî be edebîyatê bînî ra, û yo ke, xo be xo, tek teynîya nêvajîno. Wertê qeseykerdene de qal ke ame ra, û waxt hurêndî de vajîno ke, vatox qesa xo îspat kero, rast vezo. Vatenê virênan qesanê wesana ra yê nê meydan ke, hem kilm ê, hem zelal ê, hem kî rast ê. Yine de manê xo tek o, zu yo. Ebe di maney fam nêbenê. Mordemî ke wertê zu durimî de nêzana ke se kero, xo sas kerd, û waxt vatenê virênan ci rê zê roştîa çîla ê. Na durim de vatena virênan, rae ci salix dana, vezena roştî, aqil dana ci, derse dana ci. Mordem ke bêqerar mend, tayê vatenî, ya vanê «bike» tayê kî vanê «meke».

- 1 - Belxer o, ber ve ber o.
- 2 - Bêbextîye karê cwamerdiye nîya.
- 3 - Bike bivîne, meke mevîne.
- 4 - Çêverê ke şî mecine, kesî kî çêverê to nêcino.
- 5 - Dele ke qîzvane biye, kutikî Helev ra yê nê.
- 6 - Gukê xape, gaê xape ra nêterseno.
- 7 - Hata bîyayene bîya ke, nêbîyayene ra sare serperno.
- 8 - Haq îsan sas nêkero, sas keno kas nêkero, kas keno kî, la û las nêkero.
- 9 - Her ke her o, zu rae kuno çamurî.
- 10 - Her ke kata şêro, semera xo hazir a.
- 11 - Herî vato «semera mi ke mi ra biye, barkerdoxî zof ê. »
- 12 - Herî ra vato «veyve to wazeno, » vato «ya uw a, ya kolîyê . »
- 13 - Here ra vato «mîjdanîa mi bide, kurîyê to biyo, » vato «barê min o ke mi ro bo, mi kurî ardî nêardî ke barê min o mi ro o. »
- 14 - Her vas, koka xo sero royeno.
- 15 - Hewnê diyo xo rê , qesey kan to rê, tayê cian dê, tayê borê.
- 16 - Howt aznê herî biyê, şîyo verê çemî pêro xo vira kerdê.
- 17 - Kerdox xeleşîyo, nêkerdax nêxeleşîyo.
- 18 - Kotî de barî yo, uza de bivîşîyo.
- 19 - Kutikî lawenê, meymanî raa xo ra sonê.
- 20 - Kutik ke ron boro, sanike ve çim ra wa.

- 21- Ko koy nêreseno, qul reseno qulî.
- 22- Ko çiqas ke berz bo, rozê linga mordemî kuna ra ci.
- 23- Leyirê morî bêaxu nêbeno.
- 24- Merdene karê cwamerdun a.
- 25- Merdîme pîya, mendîme pîya.
- 26- Morî da pede, dimpistike da ser de.
- 27- Malo bêşwane boka vergî yo.
- 28- Qeday sero qeda yêno.
- 29- Seyid Riza ostina hard û asmênî yo.
- 30- Şêr şêr o, ne ma o, ne nêr o.
- 31- Telî tim hurêndîa telî de pêda beno.
- 32- Vake «qeda meso, qusir bêro to reso. »
- 33- Vake «tiz kamî kerd kamî nêkerd, » vake « bêma û bêpî kerd. »
- 34- Voreko hewl koz de belî yo.
- 35- Vosno hewl vorekênî de belî yo.
- 36- Zarance xo erzena dirike xeleşîna.

* * * *
* *
*

VI - EDEBÎYATÊ KAYKERDENE

Domonî ke xo werte de kay kenê, zê kilaman qesan têdîma vanê ke, ero gos wes yênê. Peynîya na qesan ebe qafiye qedîna. Na qesê kaykerdene kî edebîyatê xelkî ra say benê. Edebîyatê kaykerdene ra, hîrê toreya est ê :

a - mordene

Domonî, xo werte de birînê ra, benê di sirey. Sira zuye ra zu, bêçika xo fîno fekê xo, milneno, waxto ke vete, nano hevalê dotênî ra, qesê vano, qesê diyîne ke va, nano xo ra, oncia dotênî ra ... peynîye de ke kamî de mend...

I. Akule dakule

çar û çember
misk û hember
as tos
tingila fis

II. Ekiîlê mekiîlê

biskize xemele
yara bînge
paq û lînge
sam sune
hat bure
ket bira
çikolo bira

b - xeletnayîs

Qesey, zê kilame leto zêde ebe qafiye vajînê. Qesey be hostaênî henî tédima vajînê ke, zuy ke vatî, gereke pêt vazo, hem kî xo nêxeletno, sas nêkerö. Hurdî çekuyê peyênî gereke boyna tédima vajîyê, ya hata ke qefeliya, ya kî hata ke xo sas kerd.

I. Na pençere de tusk o
ha pençere de misk o
son çê tuskî tuskî wan
son çê miskî tuskî wan

II. Na pençere de tirîye
ha pençere de rîye
son çê tirîye tirîye wan
son çê rîye tirîye wan

III. Son çê goze goze wan
son çê xoze goze wan

IV. Na pençere de eskize
ha pençere de aspize
son çê eskize eskize wan
son çê aspize eskize wan

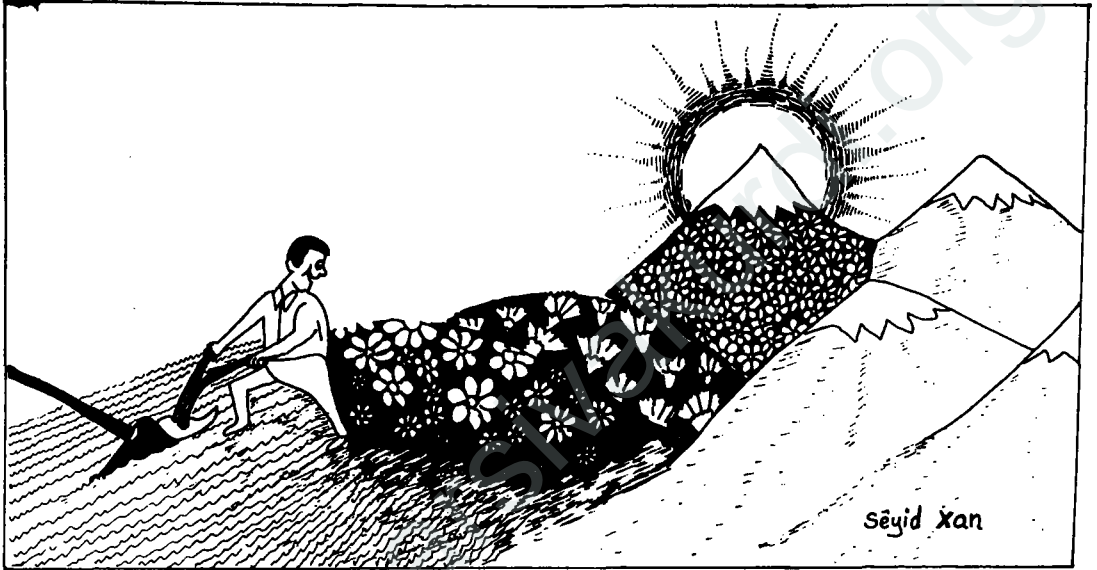
V. Kam o qal keno, qalê lazê Qerê kêrî keno ?
Haq bo pir bo, kes qalê lazê Qerê kêrî nêkeno !

c - pers û cav

Waxto ke domonî kay kenê, zu pers keno kî cav dano, kamî ke zana ...

- Son kotî ?
- Son suke.
- Seweta çinay ?
- Seweta kincunê veyvike.
- Çi ana ?
- Îştanê qilike.
- Zovîna çî ana ?
- Pozmikê pirnike,
Kam ke nêzono
Kirê dikî de pîpîke.

ZILFÎ

FERHENGOK DIMILKÎ - KURMANCÎ - TIRKÎ

- A -

adir
ala
amayene
ağıldariye m*
arêze
ar kerdene
ara (a raye)
ardene
arê dayene
arê kerdene
arê şikiyayene
asayene
asil biyayene
asın n*
asme m
asmên n
aspize m
axlerî
axme biyayene
axrete m
axu n
az n
azadiye m
azna m

kurmanci

agir
ca
hatin
ağıldarî
vekirî
ar kirin, şerm kirin
ew car
anîn
dan hev
berhev kirin
pê ketin, li hev kirin
xuyayîn
kevin girtin
hesin
heyv
esman
spî
axaler, giregir
belav bûn
axiret
jehr
ber
azadî
ajne, melevanî, soberî

tirkî

ateş
hele
gelmek
akıl vericilik
açık
utanmak
o sefer
getirmek
toparlamak
toplamak, derlemek
kafiyeli olmak, yakışmak
görünmek
işlenerek terbiye olmak
demir
ay
gök
biç
ağalar, ileri gelen anlamında
dağılmak
ahiret
zehir
nesil
özgürlük
yüzme

- B -

ba n
Bamasuran
bandıra m
bar kerdene
barî
baqilêni m
be
bera m
berdene
bervayene
ber ve ber
bervis n
berz
bese kerdene
Beyoxlî n
bezn n
bêbextiye m
bêçike m
bêma û bêpî
bêro
bijêk n
bimbarek

bav
eşîreke Dêrsimê
bandûr
bar kirin
zirav
biaqilî
bi
adet, orf, tore
birin
girîn
bi nesil, ber bi ber
gırın
bilind
karîn kirin
taxeke Stenbolê
rû, sûret
bêbextî
pêçik
bê dê û bê bav
bê ruh, bê giyan
berxik
bimbarek, pîroz

ba
Dersim'de bir aşiret
egemenlik, nüfuz
yüklemek
ince
akıllılık
ile
gelenek
götürmek
ağlamak
nesil nesil
ağlayış
yüksek
yapabilmek
İstanbul'da bir semt
yüz, çehre
bahtsız
parmak
annesiz ve babasız
ruhsuz
oğlak
mübarek

* n : nêr ; eril

* m : mê ; dişil

birnayene
birik n
bir n
bin (a bine ra, m)
boka vergi
bomêni m
boji (bazî) n
bon (ban) n
boyin
boyna
biyayene

- C -

ca n
cambazêni m
cav n
cemat n
cênc
cêr
cêr kerdene
(ero ci) cêrayene
Cêxiye m
ci ra
cinitene
cizik n
cigere m
cian dayene
cînike m
cîniye m
cirte n
ciya
cî n
coka
cor
coru
cwamerd n
cwamerdêni m

- Ç -

çarşeme
çamurî m
çape
çar (çor)
çare n
Çarê Urişî n
çatlix
çek n
çekû n
çem n
çerxe m
çerdene
çewres
çê
çê çênê, çênê
çêrêni

birin
devî, dehl
daristan
din (a din)

dînîti
mil
avahî
bi bin
timî
bûyîn

cî
canbazî
cab, cewab, bersiv
civat, cemaet
xort, law, gênc
jêr
gêr kirin
(li tiştêkî) gerîn
di navça Bingol ê de
jê, ji
jê re
(mûsikî) leystin, lêxistin
çiçek
kezeb
kar kirin, xebitîn
jin, jînik
jin
cirit
cihê, cuda
gû
ji bo wî
jor
tucar, qet
camêr
camêri, mêrxasi

çarşem
herî
çap
çar
enî, çare
Çarê Uris
qelew
çek
gotin
çem
çerx
çêrin
çil
mal
lêlê, keçê

çeyitî, mêrxasi

kesmek
ağaçlık
ormanlık
öteki
kurda yem olma
delilik
kol
bina
kokulu (nahış)
sürekli, boyunca
olmak

yer
cambazlık
cevap
toplum, topluluk
genç
aşağı
yuvarlamak
(bir şeyi) aramak
Kıgi (Bingöl'ün kazası)
kendî, kendisi
kendisine
(müzik) çalmak
meme
ciger
kazanç için çalışmak
kadın
kadın
cirit
ayrı
bok
bundan dolayı
yukarı
asla
erkek, adam
erkeklik

çarşamba
çamur
bir ölçek (hacım için)
dört
alın, çare
Rus Çarı
semiz
silah
kelime
çay veya küçük ırmak
çark
otlamak
kırık
ev
kız veya kadını çağırma
hitabı
yiğitlik

çeriya doy

çever (kêber)
çevêsay
çevêsayê
çêsik
çet n

çetin
çi
çike
çila m
çilm n
çim n
çi ra
çiralix

çirtan

çituri
çiqaş
çiva o ?
çiçegin
çikayene
çin o (a, ê)

çip
çite m
çole
çonday
çopol m
çor (çar)
çot
çutê
çû
çwal n

- D -

dake m
dakile m
dalike m
dar n
dare m
dar û ber
dayê
daye de (di-aye de)
dayene
dayîma
darik n
ded û biraza
dele m
demîrên
denîşkar n
dere n
derse m
dest n
des û di
des û ponc

darê dewkilê

derî
malşewitiyê
malşewitiyo
kîsik
çet, şat

dijwar, zehmet
çi
ji ber ku
çira
lîk
çav
çira, ji bo çi, çima
çirafî

navê gundekî Nazimiyê

çawa, çilo
çi qas
çi ye ew ?
bi çiçek, çiçegin
qîrîn
nîne, tune ye

şidandi
çît
bîr
çend
şilqam, sîle
çar
çewt, xwar
cotek
co
çewal, telîs

dê
dayik
devî, satar
dar (n)
dar (m)
dar û ber
dayê
wê gavê, wê demê, hingê
dayîn
timî
darik
mam û brazî
dêl, dêlik
hesinî
şahiya nişanê
çem
fêr, ders
dest
duwanzde
panzde

ayran yayarken tulum

gergin tutan ağaç
kapi
evi yanasıca (dişile hitaben)
evi yanasıca (erile hitaben)
kese, cüzdan
iki dere veya ırmağın
birleşme yeri
zor, çetin
ne
çünkü
çira
sümük
göz
neden
çiralik (alevilerde pire
verilen maddi değer)
Dersimin Nazimiye Kaza-
sında bir köy

nasıl
ne kadar
nedir ?
çiçekli
feryat edercesine bağırarak
yoktur (eril, dişil, çoğul
için)
sıkı
baş örtüsü
kuyu
kaç (onlarca kastedilerek)
tokat
dört
egri
bir çift
sopa veya değnek
çuval

anne
annecik
meşelik, fundalık
kuru ağaç
canlı ağaç
ağaç-magaç
anneye hitap şekli
o anda
vermek
daima
ufak ağaç
amca-yegen
kancık köpek
demirden
nişan töreni
dere
ders
el
oniki
onbeş

des û poncesewiye m
devam
dev-rî n
dewe m
dewiz n
dewr n
deyra
dêv n
di
dilapa m
dimpistike m
dirike m
dismên n
dizd n
dîar (diyar) n
dik n
dîn n
dîna m
dîane n
do n
domonî
door n
dorme n
dot ra
durim n
dust n

Duzginê Kemerî

- E -

ebe (eve)
ef n
emegdar n
erê (erêrê)
eskeriye m
eskize m
Estemol
estene
eskera
est o (a, ê)
eskeft n
evraq
Ewliayê Tosniye n
ewro
ey
ez

- Ê -

êndi (indi)

- F -

fam biyayene
fek n
ferman n

çardê mehê
dom
dev û rû
gund, dey
gundî, dehatî
dewr
pir, wekî derya
dêw
du
dilop
hefcark
dengdûreşk, dirik
dijmin
diz
navçe, diyar
dik
ol, dîn
dinê, dinya
devê tûr, an çewal
dew
zaro, mindal
dewar
dorhêl, der û dor
dû re
rewş
hingûf, hemta

navê ziyaretekê li
Nazimiyê

bi, tevî
efû
xebatkar
keçê, lêlê
leşkerî
mewij
Istenbol
avêtin
eşkere
heye
şikeft
ewraq, pelik
Ewliayê Tosniyê li
Pulumurê
iro
ew
ez

îndî

fambûn
dev

(ayın) ondördü
devam
ağız-burun
köy
köylü
devir
bol, derya gibi
dev
iki
damla
kırkayak
böğürtlen
düşman
hırsız
diyar
horoz
dîn
dünya
torbe veya çuval vb. ağzı
ayran
çocuk
sığır
etraf
öteden
durum
hiza, seviye, aynı boy
veya büyüklükte
Dersimin Nazimiye kaza-
sındaki ziyaret

ile
af
emekçi
kız veya kadına çağrı şekli
askerlik
kuru üzüm
Istanbul
atmak
açık veya gizli olmayan
vardır (eril, dişil, çoğul)
magara
evrak
Tasni Evliyası (Dersimin
Pülümür kazasında)
bugün
o (eril için)
ben

artık

anlaşılmak
ağız
fakir

feteliyayene
fetelnayene
fênde m
fidane m
fistan
(ci) fistene

filan
fizil
fizilêni m

- G -

ga n
game m
gavan n
gemiye m
gereke
germewer n
germike m
gere n
gira (giyan)
giraniye m
(ero ci) ginayene

giradayene
gil n
girmike m
gizik n
girênayene
goçeri n
gol n
goni m
gos n
gos dayene
gosedar n
gore
gost n
govendi m
goyil n
guk n
gulane m
gule m
gune
guneke
gureayene
guretene
goynayene

- H -

ha (o, wa, ê)
hadise n
hama
haq (heq) n
haqe m
hard n
has kerdene

gerin
gerandin
fen, fêl, dek
şax
fistan, kiras
kirin cih

filan
fesad
fesadî

ga
gav
bihur
keştî
divê ku
şorbexur
germik
gili
giran
girani
lêketin

girêdan
serî
kulm
gevjol
kelandin
koçer
gol, deryaçe
xwîn
guh
guh dan, guhdari kirin
guhdar
gore
goşt
govend
dil
golik
gulan
gul, gewri
divê ku
heyf
xebitîn
stendin
pesn dan

gezmek
gezdirmek
fen, kurnaz pılan
fidan
fistan, entari
(içine) koymak,
yerleştirmek
falan
dedikoducu, ispiyoncu
dedikoduculuk, ispiyoncu-
luk

öküz
adım
geçit
gemi
gerekir ki
çorba içici
ılıca
şikayet
ağır, yavaş
ağırlık
(birine, birşeye) değmek
veya dokunmak
bağlamak
uç
yumruk
karışık veya dolaşık saç
kaynatmak
göçebe
göl
kan
kulak
kulak vermek, dinlemek
kulak verici, dinleyici
göre
et
halay
gönül
buzacı (erkek)
mayıs ayı
gül, bogaz
gerekir ki
yazık
çalışmak
almak
övmek, methetmek

o dur (eril, dişil, çoğul)
olay, hadise
amma
tanrı
hak, emeğin karşılığı
yer
sevmek

hata
hedire m

hejire
helaliye m
hem
hemgên n
Helev
hemlik
henên
heni
her n
herdise m
herdîsesipê n
herv (herb)
hervê hiris û heşti n
hes n
heser n
hesîr n
hevalêne
heve ve heve
hewa
hewn
Hewsê Dewe n

heya (ya)
hé be hé
hêdî hêdî
hêf n

hêm n (het n)
hîra
hîra bîyayene

hîrê
hîrêmêna
hît
holike m

hona
hora
horiye m
howt
hirêyên
ho (xo)
hostayêni
hukim n
hurak n
hurdemêna
hurdî
husk

- î -

înam kerdene
îsan n
îslamiye
îstane n
îta

ta
bihn derxistin, xem
revandin
hêjirê beji
helalkirin (hev û din)
him
hingiv
Heleb
qelew
wisa, wilo
wisa, wilo
ker
rû
rûspî
şer, herb
şerê sala 1938
hîrç
keser
dîl
heval
heb bi heb
leylan
xewn
navê ziyaretêkê li
Nazimiyê
belê, erê
him bi him
hêdî hêdî
heyf

hêl, alî
fire
fire bûn

sê
her sê
şil
holik

hê nû, niha
ji xwe
hocî
heft
sêyemîn
xwe
hostayî
hikm
tevşo
her du (jî)
hûr
hişk

bawer kirin
mirov
îslamiyet
gustîlk
lî vir, lî véderê

a (e) kadar
can sıkılmasını gidermek

yaban inciri
helallaşma (vedalaşiken)

hem
bal
Halep
semiz, şişman

öyle

öyle

eşek

sakal

beyaz sakallı

savaş

otuz sekiz harbi

ayı

özlem, efkar

esir

arkadaşlar, yoldaşlar

tane tane

hava, türkû makamı

rüya

Dersimin Nazimiye

kazasında bir ziyaret

evet

gide-gide anlamında

yavaş yavaş

öç, yazık (sarfetmemeye)

anlamında)

taraf, yan

geniş

açılmak

açılmak

üç

üçü (de)

yaş, ıslak

avcılıkta taş veya yaprak-

tan yapılan gizlenme yeri

daha şimdi

zaten

huri

yedi

üçüncü

kendi, kendisi

ustalık

hüküm

keser

(her) ikisi (de)

ikisi, ufak

kuru

inanmak

insan

islamlık

yüzük

burada

- J -

jê (zê)
Jêle (Zêle) m

jêweg n
jîlare m
jîl (zîl) n
jîvayene

- K -

kaleke m
kalik n
kam
kar n
kardî m
kardîa alafranga
karker n
kar kerdene
(tede) karkerdene
kas kerdene
kata
kaxite m
kay n
kay biyayene
kay kerdene
keçelek n
kef n
keke m
kel n
keman n
kemer n
kerdene
kerdox n
kerzik
key
kêl n
kêm
kêrr
kêvanêni m
kîla doan m
kîlame m
kîlm
kîr n
Kîrmanc n
Kîrmanciye m
kîstene
kîvar
kînc n
kes
kîafîr n
ko n
koçên

koçîke m
kok n
kokim n
koledar n

wekî, mîna
çiyayekî li navenda
Dêrsimê
betal
ziyaret
zengîl
nalîn

kêlek
kalik
kî, kê
kar
kêr
kêra du dev
karker
kar kirin, xebitîn
(li yekî) kar kirin
kaş kirin
kude
kaxiz, pelik
leyîstik
hatin leyistin
leyistin
keçelok
kef
kêç
kel
keman
kevir
kirin
kirdox
gen
kengî
kêl
kêm
kerr
kevanî
dew kulandin
kulam, stran
kin, kurt
kîr
Kurmanc
Kurmancîti
kuştin
kubar
kînc, cil
kes
kafîr
çiya
çilo

kevçî
kok, rîşe, qîrn
kal
koledar

gibi
Dersim merkezinde bir dağ
(kadın evliyanın)
işsiz güçsüz
ziyaret
zîl
inlemek

belin yan tarafı
dede
kim
iş
bıçak
iki tarafı kesen bıçak
işçi
iş yapmak, çalışmak
(içine) işlemek, dokunmak
sürüklemek
nereye
kağıt
oyun
oynanmak
oynanmak
keloğan
köpük
pire
kaynama, kaynar hal
keman
taş
yapmak
yapan, eden
kene
ne zaman
teke
az, eksik
sağır
ev idaresini yapan kadın
ayran yayma
türkü
kısa
penis
Kîrmanc veya Kûrt
Kûrtlûk
öldürmek
kibar
elbise
kimse
kâfir, dinsiz
dağ
davarın kışın yediği meşe
tomurcuğu
kaşık
kök
ihtiyar, yaşlı
köleci, sömürgeci

koli n
korek n
kose n
kotene
(era ci) kotene
(era dest) kotene
(era ser) kotene

koz n
Koyé Jéle

kud
kulike m
Kurésan
kurata m
kuri
kutik n

- L -

lao
la ú las
lawayene
lawike m
lax kerdene
laz n
lemin
lew n
lerzayene
lete n
leyêke m
lez kerdene
linge m
lîtene
loqme n
lúye m

- M -

ma
mal n
malo pes n
manga m
mamûr n
marşe m
maye m
melem n
melûl
mendene
merde n
merdene
meske
merx n
meyman
mêrde n
mêrxas
mi (min)
mijdani m
minete m

ézing
garis
koşe
betilîn,westiyan
dest dan (tiştêkî)
ketin dest
çûn ser

koz
çiyayekî li navçeya
Dêrsimê
kotî
kumik
navê eşîrekê Dêrsimê
henek, pêkenî
daşik
kûçik, seg

lawo
perîşan, şerpeze
ewtîn
stran, lawik
henek kirin, şûxî kirin
law
limin
lêv
lerzîn
nîv
şax
lez lirdin
ling
mijîn
loq
rûvî

me
mal
kûvî
çêlek, manga
karmend, memûr
marş, sirûd
dê, dayik
melhem
melûl, xemgîn
mayîn
mirî
mirin
meşk
merx
mêvan
mêr
mêrxas
min
mizgîn
minet

odun
darî
kôşe
bitmek, yorulmak
(bir şeye) dokunmak
ele geçmek
(cesaret ederek) üstüne
varmak
oğlakların barındığı yer
Merkezî Dersim' de bir dağ

linç, felç
külâh
Dersim'de bir aşiret
mizah, şaka
sipa, eşek yavrusu
köpek

hey
perîşan, sürünme
havlama
türkü
şaka yapmak
oğul
aman
dudak
titremek
yarısı
fidan
mücadele etmek, direnmek
ayak
emmek
lokma
tilkî

biz
mal, davar
yaban davarı
inek
memur
marş
anne
merhem
üzgün
kalmak
ölü
ölmek
tuluk
ardıç
misafir
koca, erkek eş
kahraman
ben, beni
müjde
minnet, yalvarış

miloçike m
milnayene
mird
mirod
mezele m
misayene
misayê
misk n
mixenet
miz
miane m
mij
mirçike m
mordem n
mor (mar) n
mordene
mîr n
moreva m
miye m
muhîm
muye m

- N -

na
nalayene
name n
nan (non) n
nanê sêlê
nas kerdene
nat ra
nayine
newe
nê
nêjdi (nêzdi)
nêr n
nêweşiye m
nî
nî adayene
niya
niyanênî
niya ra tepiya
nika
niwistene
nutike m

- O -

Oli (Ali)

oncia
ondêr
osayene (asayene)
ostine m

- P -

pabiyayene

moristan
pitepit kirin
têr
mirad
gor
hîn bûn, fêr bûn
hînbûyî, fêrbûyî
mişk
hewcedar
mij
pişt
mîz
çivîk, çûk
mirov
mar
jimartin
hevîr
melêva
mî
mihîm, girîng
mû

ev, vê
nali
nav
nan
nanê sêlê
nas kirin
vê de, vê re
van han
nû
na
nêz, nêzik
nêr
nexweşi, jan
van
nêrin
wisa, wilo
yên wilo
paşê, ji niha pê ve
nika, niha
nivîsin
têjikê spîyan, nutike

Elî

dîsa
bêxweyî
xuya bûn, diyar bûn
sitûn

li tişteki qelibîn

karınca
mırıldamak
tok
murat
mezar
öğrenmek, alışmak
öğrenmiş, alışkın
fare
muhtaç
sis
bel
sidik
kuş, serçe
adam, insan
yılan
saymak
hamur
ağanın yarıcısı
koyun
önemli, mühim
kil

bu (eril için)
inlemek
ad, isim
ekmek
yufka ekmeği
tanımak
bu yandan, bu taraftan
bunlar (etken fiilde)
yeni
hayır
yakın
eril cins
hastalık
bunlar
bakmak
böyle
böyleleri
bundan sonra
şimdi
yazmak
bit yavrusu

Muhammed'in damadı,
Hz. Ali
yine
sahipsiz
görünmek
direk, sütun

(gidip) bir şeye takılmak,
birşeyin kendisinde
bulunması

pak
pamendene
panayene
parçe n
pars
pars arê kerdene
Pax n

pede dayene

pençere n
peqenayene
pere n
pers n
pers kerdene
perayene
peroz n
pesewe m
pey n
peyên
peyniye
peyser
pê
pêda
pêguretene
pêheşiyayene

pêhuyiyayene

pêrestene

pêro
pêro dayene
pêrodayis n
pêro vişiyayene

pêser
pêser nayene
pêt
pêwerdene

Pilvancikan

pir
pir biyayene
pirnike
piro dayene
pirozine m
pitik
piya (r)
piya nayene

pize
pî
pîl
pîpîke m
pîr n
pîrike m
pîs

pak, paqij
li cem mayîn
nişan girtin
perçe
pars
pars kirin
navê nahîyeke Dêrsimê

pê ve dan

pace, pencere
pey ketin
dirav
pîrs
pîrs kirin, pîrsîn
pekîn
nîvro
bi şev
pey
yê li pey
peyi, paşî, dawî
li ser piştê
pê
peyda
pê girtin
pê hisiyân

pê kenîn

gihîştin hev

bi hev re, tevî hev
pev çûn
pevçûn
pir tîrsîn, ziravqetî bûn

li serhev
dan serhev
bi lez
kutan xwarin

navê eşîretekê Dêrsimê

tijî
tijî bûn
poz
lê xistin, kutan
bêjîng
pîf, pîto, pîtê
bi hev re, tevî hev
zeliqandin

zik
bav
mezin
pîpîk, pîspîk
pîr (ê alewiyan)
tevizîn
pîs, qirêt

temiz
birşeyin kendisinde kalması
(nişan alarak) sıkılmak
parça
sadaka
dilenmek, sadaka toplamak
Dersimin merkezinde bir
nahiye
yılan ve benzer
hayvanların sokması
pencere
şiddetli kovalamak
para
soru
sormak
fırlayarak düşmek
öğlen vakti
geceleyin
arka, ard
arkadaki
son, arka
arka üstü
ile, vasıtası ile
peyda
yakalamak, tutmak
haberdar olmak, enformasyon almak
birine gülmek, kendisiyle
alay etmek
birbirine yetişmek, birleşmek
hepsi, toptan
kavga etmek, döğüşmek
kavga, döğüş
ödü kopmak, şiddetli
korkmak
üstüste
üstüste koymak
hisli, çabuk, yaman
kavgada darbe yiyerek
nasibini almak
Dersimin merkez yöresinde bir aşiret
dolu
dolmak
burun
vurmak
elek
bebek
beraber
birbirine yapıştırmak veya
değdirmek
karın
baba
büyük
popo (çocuklar için)
alevi inancında din adamı
uyuşma
pis

poginayene
poşti m
poşti kerdene
pozmiç n

puç n

- Q -

qal
qan biyayene
qariyayene
qawite m

qayil
qe
qeda n
qediyayene
qefçil
qefeliyayene
qeleme
qesa peyêne m
qese
qesey biyayene
qesey kerdene

qeseykerdax n
qesê virênu
qetran n
qey
qeyde n
qilike
qirnik
qirvan
qiyemet n
qiz
qizvan

qolaye m
qolind
qom n
qonax n
qor n
qor be qor
qul n
qulik n

quris n
Qurize m

- R -

rabiriyayene
rabiyayene
racêrayene
rakerde

pê hisin
pişt
piştî kirin, dan piştê
pozmiç

gore

qal
xapiyan
qehirîn
xwarineke kurdî

qaîl
qet
qeda
qediyayene
pis
westiyan, betilîn
qelem, pê nûs
qisa paşî, goyina dawî
qise, gotin, peyiv
qise bûn, hatin gotin
qise kirin, peyivîn,
axaftin, xeber dan
qisekir, peyivkar
methelok, qiseyê pêşyan
qetran, qîr
qey
leylan
qilîçk
qirnik
qurban, gori
qîmet, rûmet
piçûk, hûrik
qizvan, liba

xirab
stûr
der û cîran
qonax, qesr
qo, qorik
qor bi qor
qûl
qulik, maleke piçûk
a yek mezel
quriş
navê gundekî Nazimiyê

cihê bûn, veqetîn
vebûn
vegerîn
vekiri

farıkına varmak
sırt
sırtlamak
buruna delinerek takılan
süs
çorap, çürük

birşey hakkında bahsetme
kandırılmak
kızmak, öfkelenmek
bugdayın kavrulup, öğütü-
lüp ve yağda kızartılma-
sından, yapılan bir Kürt
yemeği
razi
hiç, katiyen
facia, felaket
bitmek, tükenmek
çirkin
yorulmak
kalem
son söz
söz, kelime
konuşulmak
konuşmak

konuşmacı, konuşan
ata sözleri
katran
niçin
kaide, türkû makamı
elin küçük parmağı
kenenin bir cinsi
kurban
değer, kıymet
küçük, ufak
dişi köpeğin çiftleşmeye
istekli hali
kötü (leme), hor (görme)
kalın
kapı-komşu, çevregiller
konak, muhteşem ev
sıra, üst bacak
sıra-sıra
kul, insan
ufak ve bir hanelik ev

kuruş
Dersimin Nazimiye
kazasında bir köy

ayrılmak
açılmak
dönmek
açık

rakerdene
rast
rast qesey kerdene
raustene
ravêrdene
ravor de
rayber n
raye m
(ci) restene

rew
reyê
reyna
rind
rîndek
risvet
riye n
rî n
rîhuyayîs
ro n
roayene
rokerde n

ron n
ronayene
ronîştene
rotene
rusnayene

- S -

sa biyayene
(ci) salix dayene
sanayene
sanike m

sano çivor n

sar
sare n
sas kerdene
sate m
say biyayene
sayê ke
sayê kerdene
sayir
se
sehîd n
seleqnayene
semere m
senê (senên)
ser
ser nayene
ser pernayene
sere m
sert

serva
ses

vekirin
rast
rast peyivîn, rast qise kirin
rabûn
borîn, derbas bûn
berejêr
rêber
rê
gihîştin

zû
carek
car din
rind
rîndik
bertîl
vîrik
rû
rûken
gîyan, ruh
reh avêtin
rêtin

rûn
danîn
rûniştin
frotin
şandin

şa bûn
salix dan
dewkul kulandin
çîrçîrok

şeyê hiriye

xelk
ser
şaş kirin
saet
hatin hesabandin
dibê qey ku, sânkî
lê gerîn
şair
sed
şehîd
şeliqandin
kurtan
çawa, çilo
ser
danîn ser
ser firin
sal
1- şert, hoy
2- sirt, hişk
ji ber
şeş

açmak
doğru
doğru konuşmak
kalkmak
geçmek
aşağıya doğru
alevi inancında din adamı
yol
birşeye kavuşmak veya
yetişmek
erken
bir kere
bir daha
iyi
güzel
rüşvet
cıvık bok
yüz veya çehre
güleç, tebessümlü
ruh
filiz vermek
dökmek, dökerek boşalt-
mak, dökerek yığmak
yağ
indirmek, yerleştirmek
oturmak
satmak
göndermek

sevinmek
göstererek öğretmek
yayık yaymak
masal

yün taramak için kullanı-
lan sivri demir telli alet
el-alem
baş
şaşırmak
saat
(birşeyden) sayılmak
sanki
aramak
şair
yüz (sayı)
şehit
hafif kavurma
semer
nasıl
üst
üste koymak
başını uçurmak
yıl
1- şart
2- sert
için, birşey yüzünden
altı (rakam)

sestêlin
seşt
Sey Rıza

Sey Uşên

Seyid Qaji

seweta
sewle n
sew û roz
Seter

sifra m
sikir
sima
simondî
sirş m
sit n
sodir n
sofer n
solike m
son n
sosine
soxir n
soz n
sûke m
Sulvis n

sûng n
sûr

sûringin
sûrkerde n

- Ş -

şêne n
şêpiye m

şêr n
Şêxank n

şia
şikiyayene
şilpax n
şinate m
şir n

şîrên
şîrikê padisay n
şis
siving n
(ero ci) şiyayene
şiyayene
şwane n
şware m
şwarî n
şûye m

şeştêlin
şêst
Seyit Rıza

Seyit Uşên

dengbêjekî dimilî

seba
ronahî, ronî
şev û roj
gundekî Nazimiyê

sifre
şikir
hun
qeytan
gîsin
şîr
sibe
şofêr

êvar
sosin
pirsiyar
soz
sûk
navê Ziyaretekê li
Erzincanê
karok
sor

sorereng
sorkirî

şîne, sing
şêpi

şêr
navê gundekî Dêrsimê

reş
şikiyan
şilqam
sen'et, pişe
şîrîn, navê xwarinekî

şîrîn
diravê padişah
spî, çil
sivêrnek
bi ser ve çûn
çûn
şivan
kulamê suwaran
suwarî
gaz

altıtelli
altmıs

1937-1938 Dersim Kürt
direnmesinin lideri
Dersim Kürt direnmesinde
yurtsever bir lider
Dimilki lehçesinde söyle-

yen Kürt ozan
için
aydınlık, ışık
gece gündüz
Dersimin Nazimiye kaza-
sında bir köy

sofra
şükür
sız
ayakkabı veya çarık bağı
karasabana takılan demir ir
süt
sabah
şoför
yassı taş
akşam
zambak
sorgu
söz
şehir
Erzincanda bir ziyaret
(evliya)
mantar
kızgın veya çok sıcak,
kırmızı
kırmızılı
kırmızılaştırılmış

göğüs
ayran yayığını taşıyan
sehpa
aslan
Dersim merkezinde bir
köy
siyah
kırılmak
tokat
sanat
tatlı, Dersim yöresinde bir
hamur yemeği
tatlı, şîrin
Osmanlı Türk parası
beyaz
damın ucu
benzemek
gitmek
çoban
türkü (ağıt)
süvari
dağ sırtı

- T -

tadayene
taşêle biyayene
tat
tayê
tayîne
tede
tek
tekêna
teli
temey kerdene
tenê
tenêna
terknayene
tersayene
tervia kerdene

tever (teber)
tewraniye m
tey
teyniya
teyr
teyr û tûr
têde
têdest de
têdîma
têlewe
têverver
ti
tim
tîra nayene
tirkî
tifang (tifong) n
tiriye m
tîj m
tîre m
tiz n

to
tol (tal)

tomir
top kerdene
torvik n
tore n
torayene
tose m
to sera
towa
tusk n
tûtîn n
tûye m

- U -

û
Ûris
ûsar n

badan
xurt girin
berî
hin
hînan
tê de
fer
yekî din jî
diri
tembe kirin
hinek
hinek jî
terikandin
tirsîn
terbiye kirin,
perwerde kirin
derve
nexweşînek
tev
tenê, tenya
teyr
teyr û tûr
tevl hev, tékra
dest bi dest
li dû hev
li gel hev
li rex hev
tu
tim
dan agir
tirkî
tîfîng
dûv
tav
tîranan
tir

te
1- vala
2- tehl, tal
tenbûr
berhev kirin, civandin
tûrik
tore, adet
wêrîn, curet kirin
tas
li ser te
tu tişt
gîsk
tîtûn
tû

ew
Ûris
bihar

bûkmek, salınmak
şiddetli ağlamak
bozkır
bazı, bazıları
bazıları (nın)
içinde
tek
bir tane daha
diken
tembih etmek
biraz
biraz daha
terketmek
korkmak
terbiye etmek

dişarı
bir hastalık
beraberinde
yalnız
kuş
kuş ...
hepsi
elelde
ard arda
yanyana, bir arada
yanyana
sen
eskidin beri
(odun ateşe) vermek
türkçe
tüfek
koyun kuyruğu
güneş
oklava
insanın gaz salarken çıkar-
dığı ses

1- boş, senin
2- acı
saz, tambur
toplamak
torba
töre, adet, çeşit
cesaret etmek
tas
senin üzerine
hiç birşey
genç teke
tütûn
dut

o (eril için)
Rus
ilkbahar

ûsil n
ûwe (awe) m
ûza (uca) n
ûza ra

awa
av
ew der, ew cih
li wê derê

usûl, yöntem
su
orası
orada

- V -

va (ba) n
vas n
vatene
vatena virênan
vatox n
vajiyayene
veng dayene
vengin
veng kerdene
veng n
ver (ber)
verdayene
(era ser) verdayene
ver nezeliyayene
verg n
verva
veyve
veyvike m
vetene
(ero ci) vetene

vêrane m
vêre n
vêsan
vêsayene
vêsayiye m
vêsnayene
vila
vila kerdene
vile n
vileçewt
Vilê Sorpyani

vinetene
virastene
vireniye
virê (virên)
(-i ra) vişiyayene

viniyayene
viqe m

vînd biyayene
vînd kerdene
vînitene
vore m
vorek n
vpsn n
voz dayene

ba
giya
gotin
gotinên pêşyan
gotox
derketin
deng dayîn
dengin
deng kirin
deng
ber
berdan
bi ser ve berdan
nizilandin
gur
hember, dij
dawet
bûk
derxistin
kulam li ser derxistin

jana zirav, werem
ravok
birçî
şewitîn
şewitî
şewitandin
belav
belav kirin
boyun
stûxwar
çigheki di navbera
Dêrsim û Xerpêtê

rawestin
ava kirin
ser
pêşîn, kevn
qetiyani

hatin dîtin
mit

winda bûn
winda kirin
dîtin
berf
karik
nêri
moz kirin, moz dayîn

rûzgar
ot
söylemek, demek
(eskilerin) ataların sözü
söyleyici
çıkılmak
seslenmek, çağırılmak
sesli
ses çıkılmak
ses
ön
bırakılmak
üstüne dökmek
girişmek, hırpalılmak
kurt
karşı
dügün
gelin
çıkılmak
(birine veya bir olay hakkında) türkü söylemek
verem
göbek
aç
yanılmak
yanmış
yakılmak
dağıtım
dağıtmak
stû
boynu бүkük
eski Dersim-Elazığ yolu
üzerinde ve Elazığa yakın
olan bir yer
durmak
yapılmak veya inşa etmek
ön veya baş
ilk, eski
(bir şeyden) kopılmak, geri
kalmak
görülme
çıt (sesin kesilmesi hakkında)
kayılmak
kayılmak
görme
kar
kuzu
koç
kaçılmak

- W -

waklû m
ware n
wastene
waniyayene
waro ginayene
waramayene
waxt n
way
waye m
wayir n
wedayene
wegiririyayene
wekerdene

welat
wele m
wendene
weontene
werdene
werte n
wes
wiy
wiy be mi ro bo !

- X -

xape m
xapitene
xaşîye m
xatir n
xayin n
xeceliyayene
xecelnayene
xeleşiyayene
xeletnayene
xeletîye m
xelk n
xerîta m
xelê
xerc
xevere (xebere) m
xezna m
xo
xo ra tepiya
xort n
xoze m

xiravin
xuremî m

- Y -

yaraniye m
yare m
yê dey
yî

rûvî
zozan, war
xwastin
hatin xwendin
ketin
daketin
wext, dem
wax
xwişk
xweyî
veşartin
bi îske îşk girîn
vekirin, vêxistin

welat
erd, ax
xwendin
rakışandin
xwarin
navîn
xweş
wey
wey li minê !

kertik
xapandin
tefîs
xatir
bêbext
kêf kirin, şa bûn
şa kirin
xelas bûn, filitîn
xeletandin
xeletî
xelk, gel
xerîte
gelek, zehf
xerc
xeber, bûyer
gencîne, xezne
xwe
piştî xwe
xort
xoze

xirab
xuremî

henek, yari
yar
yê wî
ew

tilki kardeş
yayla
istemek, arzu etmek
okunmak
düşmek
inmek
vakit, zaman
vay
bacı, kız kardeş
sahip
gizlemek
hıçkirmek (ağlarken)
gözünü açmak, ateş yak-
mak, tarla sürmek
vatan, yurt
toprak
okumak
çekerek sökmek
yemek
orta
hoş, lezzetli
vay
vay başıma !

hayvanların bağlanması
için boynuna takılan ip
kandırmak, aldatmak
harar veya büyük çuval
hatir
hayin
eğlenmek
eğlendirmek
kurtulmak
şaşırtmak
yanlışlık
halk
harita
hayli, çok, epey
harc
haber
hazine
kendi, kendisi
kendisinden sonra
genç
dişi domuz

kötü-lüklü, kötü
balya

şaka
(kadın) sevgili, yar
onun (eril için)
onlar (yalın hal)

yîne
yoxro ke

- Z -

zaf
zalimêni m
zan (zon)
zanayene (zonayene)
zarava m
zayene
zelal
zerd
zere
zere kotene
zeri m
zerevêsayêni
zerveti (zereveti)
zarance m
zê (jê)
zêde (jêde)
ziq biyayene
zirayene
zirçayene
zimet n
zorkar n
zorkariye m
zovîna
zu (jû)
zuqim
zureker n
zuvîni

ewan
gava ku

zehf, zaf, gelek
zalimi
ziman
zanin
zarava
zayin
zelal
zer
zik, hindur
ketin hindur
dil
dilşewat
xwarineka kurdî
kew
weki
zêde
ziqbûn
zirin
qîrin
zimet
zorkar
zorkari
weki din
yek
ziqûm
virek, derewkar
yek û din

onlar (etken fiilde)
meğerse

çok
zalimlik
dil, lisan
bilmek
lehçe
doğurmak (hayvanlar için)
berrak, sade, saf
sarı, sarışın
iç, içeri, karın
içeri girmek
kalb, yürek
bağrıyanık, insancıl
bir Kürt yemeği
keklik
gibi
ziyade, çok, fazla
dikilip durmak (eşek için)
anırmak
bağürmak
zimmet
zor kullanan, zorba
zorbalık
başka
bir
zıkkım
yalancı
birbirini

zilfi

2

www.arsivakurdi.org

له ناوچهی شارباژیر باوه .
دهروو : کهلین . ئەم وشهیه له سیوهیل باوه . دهروویهکیان له
پەرژینهکه کردۆتهوه .

فاضل

نه توش ٽه گه ٻيٽه من .. هه موو خه لڪي ٽه و گونسده
 بچڪو لانهيه ، به هيو اي ٽه وه وه بوون من ٽه سپه شيان
 بو به رمه وه و تير تير چاو و دلي خوياني پي زاخا و
 بدهن ... ٽه گهر گه رامه وه .. ٽه گهر ۱۱۰۰ چوڻ
 خه لڪه ڪه بير ٽه ڪه نه وه . له خوشيا پهر و بال
 دهر ٽه ڪن .. ههر ڪه دهنگوباسي گه رانه وه له ناودئ
 بلاو بو وه وه ، منال و گه وره ، سپاو و ٽن ، يه ڪسر
 ده ست له ڪار و فرمان هه ٽه گرن و له سه ربانان
 ڪو ٽه بنه وه . هه موو گياسيان ٽه ٻيٽه چاو ، بسو
 ٽه وه ي جارچي ٽر ، به بينيني ديارى خوا ، تاسه ي
 ٽاوات بشڪينن و فرميسڪي شاديش پر چاويان بيت .
 به لام داخه ڪم .. ته نيا سه لته زه لاميك به دى ٽه ڪن ،
 ڪه به تووله ريگا ڪه ي پشت ٽاشه ڪونه ڪه وه سه
 ٽه ڪه وي ، له و زين و له غاو و تووره ڪه يه ، ڪه به سه
 شانيا داوه هيج ٽه يڪي ٽري پي نيه ...) .

زريانه ڪه تا ٽه هات به ته وو ٽمتر ٽه بوو ، زياترين
 ته نڪي به ڪاروانه ڪه هه ٽه چني . وولاخ و زهلامى به سه ر يه ڪدا
 ٽه دا ، هه موويان زياتر ٽه هاتنه يه ڪ ، سه ريان به بن ده ستي
 يه ڪتردا ٽه ڪرد ، بو ٽه وه ي سه رما نه يان با و وه رزيڪي ٽري ٽه م
 داستانه دوور و دريژه ببينن ...

گویتنگن ۱۹۸۲

فهرهنگوڪ

تراويلڪه : به رام بهر به (سراب) ي عه رهي به ڪار ٽه هي نري . ٽه م
 ووشه يه ش له بناري شاخي (ٽاسوس) با وه .
 رندوو : رندوو به فر ، ٽه و به فره يه ڪه با و ره ش با له شوينڪ
 ڪوي ٽه ڪات وه . ٽه م ووشه يه له ناوچهي (سيوهيل -
 شاربائير) به ڪار ٽه هي نري .
 داگه پان : پيچه وانهي هه لگه رانه ، له ريگه يه ڪ به ره و خو ار
 دابه زين . زور (له ريگه ڪه) داگه پان وين . هي نده
 دامه گه رين ...
 هته وه ره : ٽه و دهنگدانه يه ڪه وولاخدار له وولاخي ٽه ڪات .

تەوېلە و مۆلگا پېس و بېزراوہ كاندا مەگەوزېنەوہ ،
با رەنگ و بۆت تېك نەچي . . وەرەوہ با رەشەبا
لوولت نەدا و دال و ھەلۆ نەبنە مېوانت ، ئىم
گوندە چكۆلانەپەش با دە ئەوہ نەدەش چكۆلە بېت ، ئىمە
بە ھېچ شتىكى تری ناگۆرېنەوہ . .)

– يەككە لېرە رەق بۆتەوہ ۱۱۰۰

– دوانىش لېرە ۱۱۰۰

– بايى ناشتىنى مردووہ كانىشمان خاكمان چنگ ناكەوئى ۱۱۰۰

– ئىستا ھەستان بە كارەساتەكە كردووہ ؟ . .

– با بەفرەكە ھەلكۆلېن . . ؟

– بەفرەكەش ھەلكۆلېن ھەر ناگەينە خاك . .

– خاك . . خاك ۱۱۰۰

– بەلئى ! مستېك خاك . . يا بستېك زەوئى ۱۱۰۰

لەژېر شمشېرى ئىم شەوہ زەنگە ئىنگوستە چاوەدا ، ئەستېرە
گەشەكان ، يەك لە دوای يەك ، سەريان بەژېر لەشيانەوہ ئەبى .
كاروانەكەش لە خالئىكى نەزانراوى ئىم رېگا دوور و درېژەدا ،
بە دەورى خۆيدا ئەسوورپتەوہ ، بەبى ئەوہى ھەنگاويك بنىتە
بازنەيەكى ترەوہ . ئا و بە زىخدا ئەكات ، زىخيش بۆ نا و ئا . .
كارەساتى خەلكى ئىم كوستانەش ئەوہى ، بەفرى سەد سالى ،
ئەمبەر و ئەوبەرى رېگا و بانەكانى شاردۆتەوہ . ھېچ كاروانئىكىش
نازانئى كۆتايى پئى ھا تووہ . . دوورپانى ھا ت و نەھاتيش ، كەس
چېرۆك و بەسەرھاتەكانى نازانئى . . ئىم رېگا و بانەش ھېنەدە
ئالۆز و تېكچرژا و پېر پېچ و پەنايە ، ھەر كاروانئىك سەرى
خۆي پيا كردبى جارئىكى تر سەرى نەھيناوہ تەوہ .

(. . . ئەترسم ئەمە دوا قۆناخى كاروانەكە بېت ۱۱۰۰

ئەمە ئەو رۆژە بوو كە لىي ئەترساين . وردە وردە

بەرەو گىژاويكى بى بن ئەچين . . ھېچ نەبى ئەوہ لە

خەلكى كوستان فېر نەبوون ، كە پيا و كاتېك بە

لاپالئىكى بەستوودا ئەروا ، نابئى تا جىي پئى يەكى بە

تەواوى نەكاتەوہ ، ئەو پېكە تری دانئى . . ئەمانە

ھەر ھەنگاويان ئەنا و پېشيان لە ھېچ گىر

نەبووبو . . .

ئەسپەشئى بۆ كوئىت ھېنام ۱؟ . . تازە نە من ئەگەمە تۆ

لابهلا بهره و روژئا وا داگهراڻ .. ئيستنا نازانم روومان کردوڻه کوڻ ۱؟...

- مناللي نا و لانكش وهلامى ثم پرسيارانه ئهزانئى ..

- كام ريڻكا ئهگرنه بهر ۱؟... چوڻيش ئهگهته مهبهستى ديارى كراو ، گهر هدر پوژه ملي كوڻپره رڻيك بگرن ۱؟... دياره لــــه هلدپيران و تيبا چوون بهولاره تووشى هيچ شتيكى كه نابيين ..

- بوچى پڻيت وايه هه موو كاروانيك لهسر نهخشه و پلان بهرپوڻو. ئهروا ۱؟... دوا قولاخ گرنكه و هيچى تر ...

- گهر ريڻكه كه مان هه لكرد و چهواشه بووين ، ناگهينه هيچ كوڻ و هه موومان تيبا ئهچين .

- بوچى جووڭكه و مريشكين ههروا به ئاسانى تيبا چين ۱!...

- پيبا و لهبردهم شالاولى برسپتى و سهردما و سولله و نهشاره - زاپيدا له مريشك و جووڭكه بيى دهسهلاتره ..

سهركاروان قسهكانى (ئهم) ي زور بيى ناخوش بوو، زور بيى قهلس و سهخلهت بوو. نهيزانى چى يكا . ويستى بهرپهرجى بداته وه و هيڻشى يكا ته سهر . ههنا سهى سوار بوو ، ده ميشى ته تلله نهى ئه كرد . هيچ قسهى بيى نه ما ، كاتيك به چاوى خولى لاشى ئهوانهى سيني كه رهق بوو بوونه وه بهرى به و لاره كرد . رلايست بـــــــولاي هڻسته كاڻ . ئهم حدزى ئه كرد شمشالپكى بيى بووايه و نهختـــــــلايك شمشالى ليى بدايه . جار ان كه شمشالى ليى ئهدا ، ئه سپه شى ههردوو گوڻي قووت ئه كرده وه و كو بلپيى له م دهنگ و ئاوازه تيگه يشتبليت و چيڻي ليى وه رگر تبليت ، ورتهى ليى ئه برآ و ساميكي ســـــــه پهر داينه گرت ..

(...) ئاى ئه سپه شى ئيستنا له كوڻي ۱؟... له بن كـــــــام

ئه شكه وتى تاريك و نووته كدا خولت مت كرده وه يا له ژيڻر كام هه رسدا پلپشا ويته وه...؟ ئه ترسم گه له گـــــــورگ ده وره يان دا بيى و زه فه ريان بيى بردي بيى .. ئه ترسم ماينه به فاله كاني ئهم گوندا نه چه واشه يان كردي بيى ۱!... به لام ئه سپه شى با بزمارى ناله كالت نه سوڻته وه و له غاوه كه ست له ده ست و قاچت نه ئالاي . بهرد كه جوولا ، جيى خـــــــوڻي ناگرپاته وه . مه له كانيش گهر هيلانه كه يان تليك درا ، بو ژيڻر ئاسمانيكى تر ئه فرين .. توڻ سهر به هه موو ئاخوڻرڻك دا مه كه ، با پاش ئاخوڻرت بهر نه كه وڻي . خولت له نـــــــا و

ٺٺر لہ تاوان ٺٺشواته
لافا و هم ٺٺه سڀ

ٺٺم سر و ٺٺو سرى دونيا دان ٺٺپوڙي
ٺٺنيا كه شتي يمك به سر ٺا وه وه ٺٺم ٺٺٺه وه
ٺٺسيه شٺس ٺٺ روا
له گٺرا ودا بزر ٺٺه ٺٺي

دهدمو ٺٺواره کاروانى هيلاک و ماندوو لسره بهندهن مولي
بهست ، هرهوه کو له شکر ٺٺي شکار ، هر به که له بهنا به کدا ٺٺي
ٺٺال خست و ٺٺي رندوه به فراهه کان بووه هٺلانه و نوٺي گهرم ..
کهس فرياي ٺٺوه نه کهوت سه پريکي ٺٺم ديو و ٺٺو ديوي به نندهن
ٺٺکات ١٠٠ ٺٺم و مڙ و دابا ريني به فر و داهاتني تاريک و ليالي
ٺٺواره ، بوا ري نه ٺٺدا هيج که سيک له مودا به کي کورت به مولاوه
زيا تر ببيني ، تا بزايي کوي دياره و کوي ديار نويه . هه مومو
ٺٺوميديکيان ٺٺوه بوو ، به پهله بگنه به نندهن ، که چي به ننده شيس
ترا ويلکه يمکي تر بوو ، خرايم سر خرماني ترا ويلکه سووتا وه کان .
برسيٺي و سرما و تا ٺٺوميدي ، وه کو گه گورگي برسي و
هار تيني بو ٺٺيان . سر يان له کوشي به کتر دا قايم کرد . بهر
چار يان تاريکتر بوو ، خوشيان ههستيان به وه نه ٺٺکرد مان يان
مردوون . کهس نه ي ٺٺزاني ٺٺم ديمه و رووداوانه راسته يا خو ،
هه نديکيان ورده ورده له جوولگ و ههنا سدان ٺٺکهوت ، دانبيان
جير ٺٺبووه وه ، سارد ٺٺبوونه وه به بي ٺٺه وه ها واريک بگه ن ..
ٺٺم ٺٺوقره ي لي بجا و شيت و هار بوو ، کاتيک چاوي به وانه کهوت ،
که گيان يان له دهست دا .. هٺي هٺيا به به رخو و زياتر لي ي

ٺٺريک بووه وه ..

- تا که ي پيمان را ٺٺبوين ..؟

- ٺٺمه ريکار که مانه .. که ريکار يمکي دوور و دريڙ و پير
که نده ..

- به لام ٺٺکه يمه کوي و ٺٺکه يمه جي ..؟

- ٺٺکه يمه مبهستي ديارى کراو ١١٠٠

- من تا زانم له کوٺوه دهستمان بي کردوه و به ره و کوي
کوٺرانه تنکان ٺٺده يين ١١٠٠ ٺٺوه ش چاکتري لي تا زانن ، به لام
خوتان و خه لکيش هه ٺٺه ٺٺه ٺٺين ، بو ٺٺه وه ي به سر ملي خه لکه وه
بينه که لکا .. له سره تا وه ريکاي خور هه لاتيان گرتبوه بهر ،

لهنا و دهستیان بئیت . ئه بئیی له دووره وه ، به کلک تهله کنان
بته قیته وه و پارووه چهوره کانیش بخۆن ...

- له کوپوه له ریگا که داگه رایین ؟ ..
- باش له خه و ههلسا بووین و به ههلهش ملی ئه م ریگا یه مان
گرت ...

- ئهستی ره ی به یان ههله ها تیبو ... کاروان کوژه چه واشه ی
گردین ..

- ... ؟؟ !! ...

- ئه مه پیشه ی باو و با پیرمانه .. له پیری کاروانه وه
بو مان به جئ ماوه . ئی مهش ریگا که ی ئه و تهوا و ئه که یین ..
- شه وه زهنگ ریگا که ی پئ تهوا و ههله کردین ..
- ریگا که مان ههله نه کردووه و دوا قونا خیش گرنگه ..

به کام ریگا برۆین گرنگ نیه ، هاتنه دیی ئاواته کانه مان
گرنگه .. گرنه بهری ریگا ی پیچا ویچ زۆر پیویست و ئاساییه
بو گه یشتن به دوا قوناخ !! .. به هه وران و نشیودا ئه روین ،
له چه په وه بو راست ، له دهشته وه بو شاخ ، له روژه هه لاته وه بو
روژئاوا ، له گه رمیانه وه بو کوستان ، به لام ئا مانجه که مان هه
یهک ئا مانجه ...

- له م پیچ و پهنا و بگره و بهرده و شیر و ریوی هه دا ،
به قهله یه که مانا ئه دهن و رهنجی هه زار ساله شمان به ئاوا
ئه دهن !! ..

- دیاره ئه م ریشه له بهر هه تا و سپی بووه و به که ژه وه
گیامان خواردووه !! ..

پیش شه وه ی ملی ریگا ی هات و نه هات بگریته بهر ، رویشته
لای دا پیره گه وه ، که خه و په رژین و دونیا دیده ی ئه و گونده
بچکۆلانه یه بو ، خه ونه که ی خۆیی بو گئیرا یه وه : .. ئه سپه شی
په رو بالی ده رکرد بوو ، نه ی ئه حیلاند ، غاری نه ئه کرد ، کلکی
به نا و گه لیا ئه کرد ، له نا و خۆله می شدا هه ر چوار په للی
هه لئه چه قاند .. ئه ویش لمی نا و قووتووله ژه نگا وی یه کانه ی
هه لرشته ، دوو بی جار دهستی به سه ر له که دا هیئا ، دوعای به
سه ریا خویند و فووی به سه ریا کرد . چوار جار ییش مۆری هه لدا .
چاوی لیک نا و گوتی :

چل شه و و چل روژ باران ئه بارئ

له و روژه وه نه بوئرا ، جارئگی تر ، سر بیه
 گونده که بکا ته وه . . به تا بیه تی پاش شه وهی له م به زم و
 ره زمه دا چاوی چه پی کوئر بوو . هه نندئیکش باسی شه وه پیا ن
 شه کرد ، که له کاتی شه و شوژنه که دا له پشه وه تی پیا ن
 هه لدا بی و له پیا وه تیا ن خستی . . جار ن لایسه که سی
 جا ما نه که ی شه هیئا به سر چا وه کوئر که ی و هیئده شه روی
 کوئر و کوومه گی نه بوو ، ژنی شه هیئا و منا لیشی نه بوو .
 به ته نیا خزا بووه کوئیکه وه . . پاش ما وه بیه که شه رمی
 شکا و سه رله نوئ دهستی کرده وه به جرت و فرت . که رئگی
 لاتی کری و بووه چه رچی . دهستی کرده ئال و ویل و کری ن
 و فرۆشتن . . بوو به جا مبار ، ده لال ، قا چاخچی . به فرت
 و فیئل و ته له که بازی دهستی ده پیا ن خه لکی برئ . په لی بو
 ئار و بازار کوتا . قا چئگی له شار بوو شه وی که ی له
 لادی . پاره بیه کی زوری بیکه وه نا . جا ویکی شو و شه ی دروست
 کرد و له م لا و له و لا باسی ژن هیئا ن و می بازی شه کرد .
 کا تیگ و وتی : " من هه می شه جا وئیکم له سه ر ریکا که یه و
 چا وئیکم له سه ر قیبله نما که یه . . . " خه ریک بوو یه که سه ر
 ده ست بکه ده بیکه نین و بیی بلیم " . . . باش بیر له سه
 قسه کا نی خوئ بکه ره وه . . ئینجا ده م بکه ره وه . . . " .
 به لام بیکه نینیم ته ته هات) .
 له گه ل توند بو و نه وه ی هه نا سه برکئی هیئتره که سا ن و
 " هته وه ره . . هته وه ره " ی قه تا رچه ما کان . شه م هه ر پیشه سی
 شه خوا رده وه و به توو و نی بیه وه سه ری به نه کا نی بیی له به فره که
 قایم شه کرد . . بیری له م سه ر و شه و سه ری گولوله ئالوزکا وه که و
 گرئی کوئیکان شه کرده وه . . شه م له بیر شه سپه شی شه شاخ و کیوه ی
 گرتوته بهر ، شه ی شه وان له بیر چی . . ؟ . ته مان ئال و ویئل و
 بازرگانی شه کن ، کووتال شه هیئا ن و شه بن ، که ل و په لی قا چاخ
 شه کوئیرنه وه ، له شار وه بو لادی ، له لادی شه وه بو شار ، له م
 سنوره وه بو شه و سنور . له هه ردوو لا هه ر شه خوئ . باج به پولیس
 و با سه وانمکانی هه ردوو لا شه ده ن . له بنه وه شه با جیا ن لایسه
 وه رنه گرن . میوانی به کتر شه کن و ته له شه بو بیه کتر شه نی شه وه .
 به قا چاخه ری و په نا و په سئرا نه بی ، نا بی به راسته ری لدا
 شه پیرن . شه بی له هه موو لایه که خوئا ن بیا ریزن و ده سته شی سا ن

جا وٽڪڻيم لاهسر قبيلہ نما کيہ ...

- دياره قبيلہ نما کيشتان بهستو به تي ۱۰۰ ٽنگينا بوجي سي شو و سي بڙڙه هير به دهوري جو ماندا ٽه سو ورڙينهوه ..

- تڙ سهرت ٽه سو ورڙينهوه و به دهوري جوشتدا ٽه سو ورڙينهوه ..
زور مان بيهوه و کهمان ماوه ...

- زور کوٽر دهري پير هه لڏير و بي سو ودمان بسر پوه ، يههک ههنگا و پشمان لاهسر ريگا راسته که داننه ناوه ..

- تڙ ههر عزت له دهم دريڙي و جهنه بازي و ٽاڙا وه نا نه وه بهه .
برو وون به لاهير چاوم ..

سه رکاروان زور توره بوو ، ده مي که في ٽه کرد ، تاقيه جاوه که ي بهر بيوه تهوقي سه ربه وه . جاوه شوره که شي نه ٽه جو لابه وه .

(... ٽه و ساهي لاناي خويڻ سه ري بلنڊ ترين شايي ٽه م

وولاتي شادر ديوره وه و کاهي سه ري هه ٽاڙان خه لکي بي ٽاوان و هه ٽاڙا کرا بووه بيرد و به رده باز .. ٽه م لاه

سيه ري ديوازي پشت مزگه وته که خه وي ايچ که وتبوو ، ٽاگاي له پنج و بناواني ٽاڙا وه و فترته نه که نه بوو .. لاه

سه رته اوه ، له نيوان به ره بايي ٽه مان و به ره به بايي ٽه وان ، لاهسر نوره ٽاش ، ٽن به ٽن ، ٽن هه لگرتن ،

بهوش و باوهن ، زهوي و زار ، نوره ٽا و ... بهووه قره قير و دهه مقال ، موڙه و هه ربه شه ، شه ره جوڙين ،

شير و تير له يه ک سووين .. تا به ته واوي ٽاگره کهه خوش بوو و کله ي کرد و بووه سه نگر له يه ک کرتن و

تهقه و ليکدان .. ٽه م هيشتا هه ر له سيه ره کهه هه لته رووشکا بوو . له نا کا و را چيني . له چنگ سيه ره کهه

خوي را پسکان . جه قويه کي شکا و کولي به دهسته وه بوو . خوي سه ري بوي ٽه خورا يان تيوه گلا .؟ يا به پيال و

لهقه تا نا وه راستي ٽاگره که برديان .؟ جه قوي کول و شکا و به را مبه ر خه نجر و تفهنگ و شاخ .۱۰۰ به توتدي

به قه پور يا ندا کليشا . له نگر ي تيگجوو . کهوت . له سه ر سه ره نيويکله که چيني کي تريس گه و زانديا نه وه . له نسا و

تور و چلبا وه که ش هه سير مه يا نيکي چا کيان کرد . شينجا تا ده ري دهوه وي گونده که ش لاهسر گاري پشت را يان کيشا

و هه ٽاڙا تف و نه علمه تيشيان اي کرد ...

دهنگي بهر زها واري كرد يو شه و هي همومو قه تا رجي به كان گوئيان
لي بيت و دوا وزه يان بخه نه گهر:

- چوار ههنگا ومان ماوه يو بهنده ن...

- نهی قولناخي پاش بهنده ن ...؟

- هيج خه متان نه بي ، شه و نه ممان نا مينی ...

- شه و مان به سه ردا دی ... شه و پيش هينده سارد و تووشه وورج

به وورجي خوئی خویی بی رانا گيری ... هه موموان شه به سستی ، کهسه

ده ربارز نا بی ...

- به چا و ترووکا نديک شه گينه شه وئی ، له و پيش چساک

شه سهينده وه ...

- به بنده ن و قولناخي شه ويان نه و تروه ...

- نيوه دونياتان نه دیوه ... نيمه ريشمان له نا و شم

به زمه دا سبی کرد ...

هه ر کلیمه ک به فر شه و نه ندهی چوله که يک شه بوو ، هينده ش

به خيرا شه هاته خواره وه ، کهس فریای شه وه نه شه که وت ، به چاکی

به روی بی خوی ببینی ... سمیلیان چلو روی به ستیوو ، گيا نیان

له ناو و ناره قدا شلمی شه هات . کهس فریای خوله کاندن و به فر

دا مالین نه شه که وت ... هينتره کا نیش سبی هه لکه را بوونسه وه ،

له ناو رجه که دا گوئیان نه بی هيج شوینکی تریان به ده ره وه نه بوو ،

شا خیک به فریش به دوا هه ردوو گوئیاندا شه کتا ...

- قه ت پروا نا کهم شه مه ریگا بووی و هيج کا روا نیکیشی

بیجا تیهه ریپی ...

- چا که ی تو ریگای کا روا نت ببینوه ، که ی شا ره زای ریگا و-

پاشی شاخ و کيو بووی ...؟

- شاه زاش نه بیم ، خو هه ر شه وه بنده شه قلم به وه شه شکی ،

که له هيج سه رده میکدا قاده میزان نا چار نه بووه ملی کویره ریپی

شه تو بگری ...

- کا روانه که مان هه ر به ره و پیته وه شه روا ، کی پیپی

نا خوشه و ریگا که ی بی شه واو نا کری ، ... با بگه پیته وه ... به زور

که سمان له گه ل خولماندا نه هینا وه ...

- يو پیتان نا خوشه ، گهر به کیک پیتان بلخ : کویرانسه

ملی کویره ری مه گرن ...

- شه مه کویره ری نیبه ، ده یان چار تاقی کرا وه ته وه . هه ر

شه گينه جیگای مه به ست ... من هه همیشه چا و یکم له سر ریگا که یه و

- بهرہ و دواوہ بگہ پڙیندوہ؟

- پاش جی ۱۱۰۰

(... کشتی پیمہ کہ نتوانی پاشو پاش بهرہ و کہ نتوان
بگہ پڙیندوہ؟ ... نه مانہ سهیرن ۱۰۰ هر حرز نه که ن پیا و
خوئی گیل کات و له فاستی راستیا چا و بنوقینئی ...
چی من هیئا به نا و نه م گیزاوه قوولہ وه؟ ... من له کوئی و
نه م سهیر و سمدریه له کوئی؟ من به شوین نه سپه شیئا
سدری خولم هملگرت ، نه ویش به شوین ره ششمه به سالی
چاره ننوسئیکی نه رانراودا .. به یانی پیمہ کی زور زو ، تاریک
و روون ، که هیئا دوا مالی نه م گونده بچکولانه به له
با وهشی خه و پئی قوولدا بیرخیا ن نه هات . نه و به سم و
سهرما و سؤلہ به له به ریزی دیکه ده ربه ری و بهرہ و شاخ
و داخ تیئی تفان ... نه سپ ، نه سپ نه بوو ، دیاری خوا
بوو بؤل نه م گونده بچکولانه به . به هاران له راستیایی
پشتی دیدا ، نهرمه غاری نه کرد ، کلکی به سر پشته وه
نه نه گرت ... بوو بووه به شیک له گونده که و گونده که ش
بوو بووه به شیک له نه و . خه لکی گونده که نه پیمان
نه توانی به بی نه و بژین ، نه ویش هه روا (۰۰) .

به فر و سهرما تا نه هات زیاتر تهنگی بیی هه لگه چینن .. هه ممو
که سیک نه یوانی به فاستی ده م و چاویان بخوینیته وه ، هه م
وه کو نیچیر پئی بیریندار و مانوو چون ورته ورده سارد نه بیکته وه و
له پیل و پؤل نه کدوئی .. نه مانیش ورده ورده سارد نه بوونسه وه ..
سی شو و سی روژ بوونه ، که س دلپه پیمه خه و نکا بووه چا ویسه وه ،
نه به خه ونیش که س پاروویک تانی به ر زمان که وتیبوو .. دوا
وولاخار رهنگی مردووی لی نیشتبوو ، جگه له هه ل له رزین ، به
فاسته میش که س ده سی نه نه بزاواند .. هیلاک و مانوو بوون ، کاس و
گیژ و زهره هملاتوو ، برسی و چا و به قوولا چوو .. گه سام وتربسی
ره ق بوونسه وه وکو شیرازئیل به پشت سه ریا نه وه نه بوا به ، که س
تا قمتی نه وه ی نه ما بوو پیمه ههنگا و بهرہ و پیشه وه بنئی ..
حه زیان نه کرد ، هه رچی پان له م دونیا به دا هه به ، به پر چنگ پیک
پوش و به لاش بیا گن گوپاریه ته وه و شخارته به کیا ن پیوه ستایه ..
له م دونیا به دا جی له ناگر خوشره ، سهر ته نور ، دوو کولتری
گرم ، چایه کی بی رهنگ ، قومیک دوو که ل .. سه رکا روانه که به

داما ویوه چاوه پروانی ئەفسانە یەک بکەن ، لە ئاسمانەوه
بویان دابەزی ...) .

هیچ سالتیک ئەم وولاتە پان و بەرینە زستانی وا سەخت و
تووشی بە خۆیەوه نەبینیوه . ئەم کویتانەش ، کویتان نییە ،
جیهانیکی سەیر و تایبەتییە . لە هەر کوئی بستیک سیاری ، لێرە
پشتینیکی تی ئەکا . ژیا نیش شەریکی بەردەوامی ناهاوتایە لەگەڵ
سروشتدا . هەر مرۆفی ئەم وولاتە چۆک دانادا و سەر دانەوینێ ...

ئەو رۆژەش لە هەموو رۆژیکی تر ناخۆشتر بوو ، دار و بەرد
لەژێر باری ئەم بەفرە ئەستوورەدا ئەینرکاند ... کاروانەکە بە
لاپالکی زۆر رۆژ و دژوارەوه بوو ، جگە لەم کۆمەڵە زەلام و وولاخە ،
کە لە دوورەوه لە تۆپەڵە بەفریکی جوولاو ئەچوون ، هیچ گیان
لەبەریکی تر بەدی نەئەکرا .. هەرچەند ئەم لاپالەش لەوه نەئەچوو ،
رۆژیک لە رۆژان ، ئادەمیزاد بەریکەوتیش پێی تی کەوتی .. کەچی
ئەمان هەر بەرەو ژوور ملیان ئەنا ، بە پێ ئەوهی بزائن پاش
ئەم بەرەو ژوور هەلکشانه ، چیان بە پیرەوه دی ... چوار پیاوی
بەکار و توکمە لە پێشەوه بوون ، بەرە بەرە رچەکیان ئەشکاند ،
ورده وردهش کاروانەکە بە دوایاندا هەلئەکشا .. زریگان و
باوبۆرانیکی هیندە قایم و بەهێز بوو ، تا لە لایەکەوه جیی پێی
خۆیان ئەکردهوه و رچەکیان ئەشکاند ، لە لایەکی ترەوه کوت و پێر
پێر ئەبوو هوه ...

ئەو زۆر پەست و توورە بوو ، خویی پێ دابین نەئەکرا :

- بو کوئی ئەرۆن ...؟؟
- بەرەو جیگای مەبەست ..
- جیگای مەبەست ..!!
- بەلێ ..
- بەم دار و پەردوووه ..؟
- بەلێ ! بەم دار و پەردوووه ..!! رێگایەکە بە هەر ترخیک
بووه ، ئەبێ هەر ببیرین ..
- ئەمە رێگا نییە ..!! کێ پێش ئێمە پێیدا تیپەرپیوه ..؟
- ئێمە تیپەرپیرین و ئەبینه نموونه ..
- نموونه یەک بو پێر ابواردن ..؟
- پیاو ئەبێ نەختیک مێشکی بخاتە ئیش ..
- مێشک رێگا ئەدوژیتەوه .. دروستی ناکات ..!!

له گېزاودا

فاضل کهریم نهحمده

پیش مه خوره وه .. پیش خوار دنه وه بهر دیش ته توینیته وه .. با خه م و په ژاره ش لوولت نه دا و له ژیر ریژنه ی ئاگریندا کـــپت نه کاته وه .. بو خزاو بته نا و مه کو ی ئه م ئا زاره بی سنوره ..؟ بو سهری خوتت به پاشکوی ئه م جه نجاله وه هه لواسیوه ..؟ به س سهرت له کوشی نه شکه و ته تاریک و نوو ته که کانی له بیر چوونه وه قایم که ..!! دوو ههنگای تریش به ره و پیشه وه برؤ ..!! له گولله و باروود و قورقوشمی نا و چای ئه وان سل مه که ره وه ..!! ئه م جار ه یان و وشه زبر و درشته کانت توپه ل توپه ل که و بیانکه نارنجوک و بومبا و به روویاندا بیانته قینه وه .. ته قینه وه یهک ، ئهرز له بن پی یاندا به هیئیته لهرزین و ههنگوینیش له ده میاندا بکاته ژه ره .. ئه وان به خوینی سهری تو تینوون . پیش توش ، خوینی سهری ههزارانی وه کو تو یان کردو ته کاسه ی ژهنگای رق و قین و چورپان لی برپوه ..

ئیتیر بیر له چی نه که یته وه ..؟؟

(... بییر له هه ر دوو سهری گولوله ئالوزکا وه که نه که مه وه ..!! چو ن و له کو یوه کو تای یان پی دیست ؟ گری کویره کان له کو یوه ده ست پی نه که ن و له کو یوه کو تای یان پی دیست ؟ کئی ده ستی تی وه ردا وه و کئی ده ستی تی وه رنه دا وه ؟ کئی شانی ئارداوی کرا وه و کیش وه کو به رزه کی بانان بو ی ده رچو وه ؟ دادگایان بو یه که دانا وه ، یه کتر کیش نه که ن ، ده سته چه وره کان یان به سهری یه کتر دا ئه سوون .. که ی ..؟ و له کو یوه ده روو- یه کمان لی نه که ریته وه و له ده ست ته لیسمی ئه م جه نجاله ده رباز نه بین ...؟

کاروانه که مان له که شتی یه کی تی کشکا و نه چی ، که ته ووژی لافاو یکی هیجگار گه وره هه لی گرتبی ، شه پوله کانیش هه ر یه که به لایه کدا هه لی دن و هه ر جار ه به ره و ئا قاریک رای پیچن .. هه چ ره شایی یه کیشی لیوه دیار نه بی ، به ره و رووی خو ی هه لکو تی .. که شتی یه وانه کانیش به ده ست دوش

فهقئ چاویکی به مهجلیسدا خشانده زهردهیهکی تال و قیناوی لهسەر لیو بوو، ههستی بهوه دهکرد بردوو بهتوه ، رووی کرده سهپان: - " خالۆ چهتهکان کوتیان ملک له رهعیهت دهستیننهوه ، دهیده نهوه به ناغا ؟ " .

سهپان: " چی ؟ ملک بستیننهوه ؟ ناغا شهگەر بیان زانیایه چهته ملکیان بو دهستیننهوه تهنگیان وهرنهدهگرت و شاخه و شاخ لهگهڵ ئەمنیه وه دوویان نهدهکهوتن ، پاشان هەر خوڤیان و دهس و پیوهندیان بلأوی کهنه وه که من چهته لییان داوم و ئەمنیه نهجاتی داوم ؟ کاکه میرزا بو خۆی شایهده و ناگای له ههموو شت هیه : من شه و رۆژه گهرا مهوه مائی چووم ههموو شتیکم بو میرزا گهراوه و فیشهکهکشم پیان دا و ئیتر بیخه بهر چوومه وه مائی خویمان تا سهینئ ، سهینئ شه ههوا خوڤ بوو به تهمای جووت کردن به رهو مووچهی حاجی وهرئ کهوشم به خوا یهستا هوگانه جووتیکم مابوو بگه مه سر زهویهکه ، هەر شه وهندهم زانی چوار ئەمنیه پهیدا بوون . میرزاشیان به زۆر وه پیش خویمان دابوو ، دهستیشان بهستبوو . بلئی شتیکیان پرسیبی یا کهلین و قوژ- بنیکیان پشکنیبی یا من زارشریم کردبی و قسم له لای کهسئیک کردبی. به سهری ههموو لایهکتان به قورعانیکی لهو مزگهوتهدایه هەر هیچ ! !

راست هاتن و بزووی پاتۆلهکهم گهران و به بهرچاوی خۆمهوه فیشهکهکیان دهڕینا ، مووچرکیکی سارد به ههموو لهشمدایه گهرا ، چاوم له رهشهوه هات خهڕیک بووم بکهوم ، له دینی محهمهد بی بهری بم لهو سعاعتهدا کوره مئرمندالکهم هاتهوه بهر چاو: دم و چاوی خاوین خاوین بوو. دهتکوت به سابوون شتووته ، قولیکیش له مووی قژه رهشهکی هاتبوه سهر نیو چاوانی ، چاوی پر بوو له پیکهنین ! فیشهکیکی تری بو راداشتم و کوتی: - " مهترسه ، فیشهکمان زۆره ! " .

له دینی شهوه بهم درۆ بکا خوڤم دیتکه تووربینیکم نان بو راگرتووه و پیی دهلیم: - " مهترسه ! نانمان زۆره ! " .

نه وه ميرزای موقا وه مه تيشي ا شيدى چت ده وئى ؟ پيت عمه يبرسه
سه عاتيكمان له نيئو دانيشي كاي كوئن به با بگه مين ا؟".

حاجي سه بيله گمى سه برسه بر له نه ژئوى خوئى ده دا و چاوى
بريه ووه پؤلوه وگانى نيئو قوولگه :

" به خواى له ژور سه رمانه كورينه پاى په نجا سال كوئيه -
وه رى و برسيه تى و قوربه سهرى پارجه زه ويه كم وه گير كه وتسوه ،
مه مووشان ده زانن له پيشدا ني قرائنه لئى نه ديننا ، هه مووم به
چنگ و نينئوكى خوئم ده ريئنا وه ، كه رژيم ليئدا وه ، دارم لئى چه فا -
ندوه ، نه ستيرم لئى هه لگبه ستوه ، كردوومه ته ملكيك هه ر شيررنه
ته ماشاي بگمى ، قئستان هه ر كهس بيه وئى لئىم بستيننه وه ، نه گه ر
نه توانم ورگى بدرم ورگى خوئى ني به درين ده دم ، جا ئيشتياى
لئيه كورد ني ، ئيشتياى لئيه عمه جم ني ا .

زارى سه بيله ي پير كردبوو له توتن ، به به رى مست خه ريك
بوو ده ي ئاخنيه وه ، دواى نه وه هه ر به ده ست پؤلويه كى له نئيو
قوولگه ده ريئنا و له سه ر سه بيله گمى داننا ، چهن مژئكى كورت و
يهك له دووى يهك و پاشان مژئكى دوور و دريئى له سه بيله گه دا و
له گه ل نه م مژهش به كوخته به كى توند توئيه له به لئه ميكي لسه
سينگى هيئنا ده رئى ، له سه ر نووكى زمانى خرى كرده وه و به هه موو
هيژيگه وه ها ويشتيه نه وديو مه چه ريه كانه وه :

" ميرزاش ني قه زان ني ا هه ر روژئى شتيك ده فنه موئى . تا شه و
كاتى له ديوه خان بوو هيچ ا پيش نه وه ش بچينه ديوه خان هه ر هيچ ا
من شرتم كردوه باى رابوردوو نه كمم . هه ر له م خه لگه گيرانه ي
دوايه كه ئيوهش ، ما موئتا توو كاك فقه ئى هه لائن و وه گيهر
نه كه وتن - ئاگام لئى بوو به دزيش سه پانه كمى من تانى بوئ دينان
- هه ر پاره كه روژيگ ميرزان له مالى من بوو باى شه م گيران و
هه لات هه لاتنه كرا فنه مووى :

" له نيئو ده سته به كى سه د هه زار كه سيدا شه گه ر ئاغا به كى ئيدا
بوو توو لئى وده ركه وه ، قه تيش گوئى مه ده شه م هه را و به زمسى
كورد كوردينه هه مووى فيتى ئاغانه ا كه چى ئيستا ده ني بچينه
نا و موقا وه مه ته وه ، تفه نك هه لگرين و شوين چه ته كه وين ، ره ئيسى
موقا وه مه تيش كيئه ا ئاغا كمى خوئان ا؟".

وه ستا : " هه ر ئاغا و ره عمه تيمه كمى جاران ا".

سالان له مائی خوّم دهت شارمهوه نایهلم کەس پئی بزائی ، توش
کووت وهره ماله من شهرت پئی تا دهکوژریم نەت دەمه دەس کەس ،
بوّسبه یئی میرزا چووہ مائی ئاغا . ئیتر نیان گرت ئاخر ئاغا
ئەو کاتە ما قوول بوون .

سەپان : " توش قەدەر یک رویشتی ؟ دەنا نا ؟ "

فەقئ : " ئەی چۆن ؟ دوو سالان ؟ هیندە هەلسووراپووم لەبەر
دەستی میرزادا و کارتم بلاوکردبووہ نیوی منیش هاتبوو ، بـ
بیانووی خویندەنەوہ بۆی دەر باز بووم ، چووہ مەریوان دوو
سالان لەوئ بووم . "

وہستا : " بەلام لەوئیش دانمەزرای ؟ "

فەقئ : " جا خوّم چوو بووم لەوئ دامەزرایم بەلای منەوہ
فەرقیکی نەکردبوو خەلکەکەئە ئەویشم بەقەت هینەکانی ولاتی خوّمان
خوش دەویست ، نیان هیشت لەنا و وانیشم ، ئاواي ئەو دیو بووم . "
سەپان : " ئەی چۆن بوو هاتبەوہ ؟ "

فەقئ : " ئاخر خەلکەکەئە ئەویشم هەر بە قەت خوّم ولاتیەکانم
خوش دەویست ، خوّم پئی زەوت نەکرا لەبەر ئەوہ لەو دیویشیان
دەرپەراندەم . "

کوئخا : " دەنا ئەو بەینە کە توّم ئەم هەموو هەلبەز
هەلبەزەت کردوہ و سەرت لە دار و بەرد داوہ ، من هەر خزمەتی
دەولەتی خوّم کردوہ ، زەمانیک دەولەت لەگەل ئاغا باش بووہ
منیش چایم بوّ لیئاوہ ، نانم بوّ هیناوہ و جیم بوّ راخستووہ ،
هەر من نا بەتەئیی : کاکە میرزاش تەشریفی هەبوو لە دیوہخان ؟ "

کاغەزی دەنووسی - بە خوا قەسە خوّمان پئی زەمانیکی خوّم
بوو بوّ ئیمە ؟ ، هەموو روژئ جاریک دەچووہ شار و دەهاتمەوہ ،
جاریکیش وە بیرم دئ ئاغا کاغەزیک دایم بردم بوّ شار باسی
توی تیدا بوو . "

فەقئ : " دات بە ئەمنیە ؟ "

کوئخا : " ئەدی چۆن ؟ خوّم ئەو کاتە وەک ئیستا نەبوو ، ئەم
جوّوہ کاغەزانە دەدران بە ئەمنیە ؟ "

- " یکوو خوّم ئیوارئ داہات : زۆر درەنگە و کارەکانیشم هیچان نەکردوہ ،
پیم ، کوئخا نەتوش لەبەر زۆر بلییی بە هیچ کاریکي خوّم راناگەئە ؟ "
وہستا : " خوات لئ رازی پئی میرزا توش دەلئیی جیـ
تیکراوہ پلئ دەلئین پئشەوا ؟ کردوو مانیە رەئیسئ ئەنجومەن ئیستا

فهقئ چاویکی له وهستا داگرت ، وهستاشرووی له میرزا کرد :

- " جهنابی میرزای ! ئەتۆ نەت فەرموو ئەمنیە لە دەس چەتا- نیان نەجات داوه ؟ " .

سەپان : " ئای قور بە سەرم بۆ درۆی ئەم خەلکە ! باوکم بە زات و بئ عەیبی خوا هیچ غیلافی تیدا نیە ، میرزاش ئاگای لێیە - بابم میرزا ئەگەر درۆم کرد دوو تەفم لە روو کە - من تا ئەو پۆڵ هیچ کارێکم بە بئ پرس و تەگبیری میرزا نەکردوو . لەو سالیوە کە بە دزی کارتیا نەدا و مانگانەیان وەر دەگرت .

کەس لە بیری نەچۆتەو هەر دوینی بوو . کارتیا نە داینی هەموومان کەم بووین ، هەر فهقئ منداڵ بوو ، سوختە بوو . ئەویش کارتێکی وەرگرتبوو . من لە پێش ئەو زەمانەدا هەموو پرس و تەگبیرم هەر بە میرزا بوو ، ئەم سەفەرەش نەقلەکم لە نووک و بەرەو بۆ گێراوه " .

فهقئ : " نەقلەکت بۆ میرزا گێراوه ! " .

- " مامە حاجی ئەگەر ئیجازە بەدەمی من درۆم . کارەکانم پەکیان دەکوێ " .

- " دانیشە بە سەری نابت میرزا ، تازە مەجلیس گەرم دەبێ " . کوێخا : " ئەو کارتانە بە دزی دەوڵەت بۆ دەکرانەو ، من وەرم نەگرت شوکور من قەتم کارت و مارت بە دزی دەوڵەت وەر نە- گرتوو " .

وهستا : " ئەو دەمیش میرزا پێشەوامان بوو ، ئیستاش هەر ئەو پێشەوامانە " .

میرزا سەری داخستبوو ، وهستا بزەیی دەهاتی . کوێخا کەمیی ساز نەبوو سەپان مەحتەل بوو نۆرەیی بەدەن نەقلەکەیی تەواو کا فهقئ : " من هێندەش منداڵ نەبووم ، ئەو کاتی عومرم شازدە ساڵ بوو . هەموو شتیکی ئەو زەمانم چاک لە بیرە " .

وهستا : " لە بیرتە ئەگەر خەلکە کە گێرا ؟ " .

فهقئ : " هەر وە دەزانم ئەو رۆیە ! خەلک گێرا بوون ، میرزا هاتە ماڵە بابم ، کوتی لە خۆم دەترسێم ، نەبوو ئەو شەو شەو ئەو ئەو مایە ئێمە بووی ! بابم پێی کوت خەمت نەبێ سەت

به خوا و ابرانم يه‌کي نانٲکيان وه‌سمر که‌وت ، به‌لام همر هينده‌ي بلٲي يه‌ک و دوو ورکه‌کانی سمر عمرزشيا ن هملگرته‌وه .

چهند روژ بوو هه‌وا خوٲش بوو ، عمرز کزر بيووه چ‌مووت هه‌ستا بووه ، به‌ت‌ما بووم بچمه سمر مووچه‌که‌ي حاجي ، به‌زکي برسٲش خو‌جووت نا‌کرت ا هه‌ستم تووربينه‌که‌م له‌شانم قائيم کرده‌وه و بٲم کوتن: " ته‌گمر کارٲکتان به‌من نيه‌مه‌رخه‌مس ده‌بم . "

کوره‌من‌دالم‌که پٲکه‌نی و روي له‌کارابه‌کيان ک‌ررد و کوتي :

— " هه‌وال ا خالي سه‌پان جه‌مي‌کي بائي دا‌بينئ ، ته‌گمر ئيجازه‌بده‌ي منيش شٲي‌کي ده‌ده‌مي به‌يا‌دگار هه‌تا هه‌تا ييه‌له‌له‌اي بمينٲته‌وه . "

ته‌و کارابه‌ي نيوي " هه‌وال " بوو و ابرانم نان‌که‌هي خوا‌رديبوو ، تازه زوري گوي ته‌ده‌بزوت . همر له‌هه‌وه‌لٲشه‌وه نيوي چاواني پزيرج بوو له‌گنج ، چاويشي سوورسوور بوو پيا و لٲي ده‌توفا ا- به‌خوا بو‌ل‌يه‌کي کرد من لٲي حالي نه‌بووم و ابرانم کوتي: " که‌يفي خوٲنه " يا کوتي " چ ده‌که‌ي بي‌که " . ته‌وه‌نده‌ي ده‌زانم کوره‌که ده‌ستي برد له‌نيوي فيشه‌کدا‌نکه‌ي فيشه‌کٲي ده‌ٲنا ما‌جي کرد و داي به‌من ، منيش ما‌چم کرد و له‌لوٲجي پٲ‌زووي يا تو‌ل‌که‌م نا " .

وه‌ستا سينارٲي‌کي تازه‌ي به‌سمر مؤدنده‌وه کرد بوو ، فه‌قٲي ده‌ستي درٲٲز کرد سيناره‌که‌ي لٲي وه‌رگرت: " قورباني ده‌ستي ا " هه‌نا سه‌به‌کي چا‌کي هملکٲشا و پز به‌سينکي به‌لووتيدا دوو‌که‌لٲي ده‌ر دا ، لاقٲي‌کي را‌کٲشا بو‌به‌سوٲبه و چاوي له‌چاوي ميرزا بزي: — " ده‌نا ده‌بان کوت تٲرتٲيرباني لٲداوي و خه‌ريک بوون بتکوژن نا ته‌منيه‌گه‌پٲته‌وه و نه‌چاتي داوه " .

— " ته‌منيه ؟ ته‌منيه مني نه‌چات دا‌بئي ؟ خو ميرزا نا‌گاي لٲيه " .
— " ما‌مه حاجي من ده‌بيٲ پروم ته‌و کا‌غز و نيوانه ته‌واو‌که‌م بيان نووسم و به‌کوٲخادا بيان تٲيرمه‌وه بو‌شار " . ميرزا نسيم خٲرٲي‌کي کرد که هه‌ستي ، حاجي ده‌ستي له‌سمر شاني دانا و دا‌ينٲشا-
نده‌وه :

— " خوات لٲي رازي بي توٲش له‌وسا‌وه ما‌قوول بووي قسه و قرا‌نمان له‌گه‌ل نا‌که‌ي ، دا‌نٲشه بو‌کوٲ ده‌جي ا " .

میرمنداڻه بوو، تازه خهريک بوو سمیڻی بوو ده کرد قولیکیش له
مووی قزی کهوتبوه سر نیوچاوانی ، پیم وایه تازه دهم وچاوی
به سابیون شتوو، به جاریک سامم شکا - ئاخر چاوی پیر بوو له
پیکه نین - منیش پیکه نین !

کورپه ههر زور منداڻ بوو. بویه نه ده بوو پیاو لئی بترسی.
دهستی له سر شانی دانا م و کوتی :
- " خاله زور چاکی ده لئی ، به لام هه واکت زور خه مباره ."

کوتم : " من هه وای بن بزوکه نازانم . کوتی :
- " راست ده کهی هه وای بن بزوکه بو که سیک ده بی زگی تیری ."
توربیننه کهم له شانم کرده وه و زارکه کهیم بو ئاوالله
کرده وه تا نانهکان ببینی پاشان پیم کوت :
- " نانم بهشی نو کوردان پیه . زگم بو شیر نابی ؟"
پیکه نی و کوتی : " کار به نانه زگی ؟"

ههر شه و ندهی مژیک له سیغار بدهی ده دوازده کهس لیمان
وروکان ، وهک روژی مه حشر هه رکهس له بن کیلی خوی سهری هیئا
ده ری ! ده وریان دام و لپیان پرسیم : کیم و له کویرا دیتم و
بو کوئی ده چم ، شه منیش دروم نه کرد هه رچی ده مزانی پیم کوتن .

توربیننه نانه کهشم له شانم کردبووه له بهر پپیانم دانا
بوو، کورپه میرمنداڻه که وا چاوی تی بریبوو مژولی لیک نه ده دا ،
هیئنده م پی جوان بوو ! ههر وهکو کورپه کهی خوم ده چوو ! کوتم :
" ناخوی ؟"

کوتی : " به تنی ؟"

کوتم : " نا هه مووتان ."

کوتی : " نهی بو خوت ؟"

کوتم : " ده چمه وه له مائی حاجی نانی دیکه دیتم ."

کوتی : " تو چی حاجیت ؟"

کوتم : " سه پانی مائی حاجیم ."

کوتی : " شه گهر وایی تو ملکت وه بهر نه که وتوه ."

کوتم : " من جارانش سه پان بووم و ئیستاش ههر سه پانم ."

کوتی : " له گهل ئاغا بهینت چونه ؟"

کوتم : " جارانش خوشم نه ویستوه و ئیستاش خوشم ناوی ."

میرزا به سیلهی چاو روانیه فقی که سهری داخستبو و ورده تووتنی له سهر فشره که می مزگهوت هه لده گرتوه و له برده می خوی کۆده کرده وه :

" بهینیکه چته زور بووه - شهوه شتیکنیه ههر من بیایم هم مووتان ده زانن - کهس له سهر و مالی خوی ئەمین نیه ، هه موو روژی پیا و کوشتن ، هه موو روژی تا آن کردن ، میللهت وا بهرپری ناچی ده بی پیشیان پی بگیریت " .

وه ستا مژیکی خۆنی له سیغاره که می دا و رووی له سه پانی مالی حاجی کرد :

" بیستوومه چته کان له و روژانه تووشی تو ها توون ، رووتیشیان کردووی و گه لیکیشیان لیداوی ؟ " .

میرزا خیسه یه کی له وه ستا کرد ، سه پانیش یه ک به خوی جوابی دا وه :

" من منیان رووت کردی ؟ خواجه شه و درو یانه کی هه لیان شه به ستی ! ! . برسی و رووتی وه ک من کی رووتی شه کا ؟ به سهری شه و جه ما عه ته به قه بریکی شه و پیر مه مه مه ده ی تی چوو ه له گول کالتریان پی نه کوتووم . شه شه ده م بیللا شه و تووربینی له مالی حاجی بو یان پر کردبووم له نان - شه وه حاجی بو خوشی ئا گای لییه . باجم حاجی ده زانی درو ده که م دوو تفم له روو که - شه شه - ده م بیللا تووربینی که م پر بوو له نان خه ریک بووم له قه به ره جووله کان وه سهر ده که وتم ، ئا وای شه و دیو بم به رووکاری به رده سپیدا ، جامنیش عاده تیکم له گه له ، شه گهر به ته نی به رییدا برلام له بهر خومه وه ویره و ویریک ده که م ، به خوا وا بزائم به ندیکم زیاتر نه کوتبوو له خاله ریوار ، که دیتم کۆله وه ژیک سهر چه قی ریگهی لی گرتووم . له لووله پرا به شه پای چاوم پیداخشاندا گه شتمه په له پیتکه ی ، له ویرا بو قونداغه که ی ، ریویتان زور دیوه که له بنه بانی کونه کهیدا هه کوی دیار نیه . چاوی نه بی که ده لی سهره بزووته !

خودا ده زانی شه گهر تفه نگه کهیم نه دیا ، ده مکوت ریویه ! شاردنه وه ی بو چه ؟ پیا وه هق بللی تیرتیر ترسام : خاله ریوارم له بیر چوه هه چ ، سلاویشم بو نه کرا ، شه وه نده م زانی یه کییک له پشت سهرمه وه کوتی " روژ باش ! " ، لام کرده وه کورپیک سی

- " مامه حاجي ٺهڻو له جي بي ماني ، به ذاتي خوا بجزووي گلهبيت لي دهگهه . "

حاجي هرواڪه پالي به ڪولهڪهوه دابوو دهستي دريژڪرد و سووتووي سهبيلهڪهي رڙو ڪرده نيو ٽوولڪي بهردهمي سڙهه . به بهري دهست ليووي سهبيلهڪهي ڇاوين ڪردهوه و لهبهه پشتهيني نا .
- " ٺهوه ميرزا سهعاتيڪه خهريڪه باسي "

ميرزا قسهڪهي له دهه حاجي ٺهستاند و ڪوتي:

- " مامه حاجي خوا عافووت ڪا ٺه ٽوش ٺهگهه شتيڪت ڪهوتسه بهر زار له ڪولي نابيتهوه من نهه ڪوتوه حاسلي ٺهوسال له ههموو سالڪ ڇاٽر دهبي ، بهلام دهليم به مهعلوومي ٺهوسال ٺاو پتر دهبي ، ٺاخر به قوربانتم ٺهوه ههموه بهفر و بارانه چي ليديت ؟ "

- " ٺاو زيادبوون؟ ٺاو زيادبووني چي ؟ "

فهقي زهدهي هاتي . ڪويخاش ڇوي تيڪهل قسان ڪرد :

- " ٺهگهه خوا پڪا ٺهوسال ٺاو زياد پڪا ، ٺهوه پهله شڪارتهي منيش بهراو دهبي . دوو ساله به ديمي دادهچينم چونڪه له پيشدا فيره ٺاو بووه هيچي لي پهيدا نابي . بهراتي ڪويخا - بهتيش بو خوتان دهزان له ههستي مشتڪي نهگهيشتوهه . "
- " به خوا لام وايه باسي نوڙو و روڙووش بي ڪويخا ههر دهبهينيتهوه سهه پهله شڪارتهڪهي . وهستا تو بو قسهيهڪي لسي ناڪهي ؟ "

- " تا ميرزا لييرهيه من ههددم چيه باسي قسهي زل زل بڪههه دواي ميرزاش ، مامه ڪويخا ٺهوه تهشرفي ههيه و ههموو روڙي له شار سهت قسه و باسي وا دينيتهوه من و ڪاڪه فهقي ههر بهه عومرمان نهشمان بيستهوه ههر سيڪيشتان شوڪور له ٺههجوهمندان و ٺههورڙو دهسهلاتي ههموو لايهڪ ههر به دهس ٺيويهه ، من به ڇوم و پاچيڪ و دوڙجهيهڪ دهبي چي بزائم تا بيليم؟ ڪاڪه فهقيش بهه بوخچيهڪ ڪتيبي پهه زهدهوهه . "

وهستاي ڪهريژڪهن سينار ههليچانهڪهشي لهگهل قسهه ڪونهڪهي تهواو بووه ، قهراغي سينارهڪهي به ليو تهپرڪرد و بهه هيمني سووراندني تا به قهراغهڪهي تريهوه نووسا ، دارسيغارهڪهي دريژ بووه ، زوري ڇو بو خوار نهڪردهوه به پولووي نيو ٽوولڪه دايجيرساند . حاجي تهماي نهبووه دهه ههگري:

- " ٺاخري نهمان زاني ، ميرزا گيان ٺهوه موقاوهمهته لهبهه چي دروس دهگهن ؟ "

- "پهک له و هموو کهوشه! به قوربانی کریوه بم ثم گشت
خه لکدی له مزگهوت خزاندهوه".

له گهل کویخا سچیل ، باوه شیک هه وای سارد خوی به ژووریدا
کرد. دهرگای مزگهوت رهش و چهور و لووس جیره یه کی ویشک و پری
قرچدی لی ههستا و دیسان له سه رما و گهرما بوو به له مپهر.
- "مام کویخا کهوشی نویت لی مبارهک بی".

فهقی مه و دای دهور کردنه وه کهی کورت کرده وه ، کتیبه کهی
پیکه وه نا و قامکی شادهی بو کرده نیو پهری . دهستی به
کتیبه وه به سنگیه وه نا و له به رده می کویخا چهقی |
- "خوا سلامه تت کا! له میزه کریومن".
- "وه دهرت نه خستبوون تا نه ورو".

- "چهند جارم بو شار له پی کردوون . دیاره میرزاش لییره یه".
- "نه وه سه عاتیکه من دهور ده که مه وه ، میرزاش ده پرسی".

کویخا کهوشه کانی داکه ند و به سهر مه جهریه کانداه قاوی
هه لیئاوه بو نه و دیو .

فهقی قامکی شادهی هه روا له نیو پهری کتیبه کهیدا بوو ،
له م دیو مه جهریه وه له کهوش کهن زاوه ستا بوو وه له کهوشه کان
خورد ببووه : کهوشی میرزا و کهوشی کویخا له په نای به هک ،
قهیتاندار بوون و رهش ، نه وانی دی هموو کهوشی جیر بوون ، له
هه وه لیپرا رهنگیان سوورچی خه نه یی بووه ، به لام ئیستا توژی
هاوین و بارانی زستان و شیا کهی ته ویله ، رهنگی هیناونه ته سر
قاوه یی یه کی توند مه یله و شین مه یله و رهش | چاوی به کهوشه کانی
خوی کهوت | رهش و قهیتاندار . پیکه نینی هاتی | :
- "نه گهر به کهوش بی منیش ده بی له گهل ...".

سلاوی کویخا و گرمه ی جوابی تیکرایی ، هه و دای خه یاله کهی
پساند ، گریه و بلایسه ی کولووش - له زارکی سوپه را - بانگی
ده هیسته نیو کوپ .

نه وانه ی تازه دانیشتبوونه وه ، دووباره هه ستانه وه .

- "کاکه فهقی بو خوت ده زانی من با دارم ده نا هینده بی
عه ده ب ههر نیم به سه ری بابت به جارچی هه ره کهی لی بریوم".

" نان و فیشهک " بۆیه له دلهوه شه نووسی چونکو به زمانی شیرینی خه لکی لادی نووسراوه وه کوردیه کی به تیه ، بری شستی تایبه تی تیدایه که به هیواین له مه ودوا گشت لایهک به کوردیهک بنووسن که یارمه تی بدا به پهیدا بوونی زمانیکی یهک گرتوو بو سهرانسهری کوردستانی شیران چونکو شه وه جوان ئاشکرایه کهه بوونی تا قمی دژ به کوردی ده سه لاتدار له شیران نهی هیشتوه ناوچه جوړبه جوړه کانی کوردستان زمانیکی یهک گرتوو مان هه بیست . که و ابو نووسهران و ته نانه ت نووسهرانی سیاسیش له کوردستانی شیران وا باشه له و ریگایه دا ههنگا و ههنگرن و تووشی بهرچا و تهنگی نه بن تا هم مان پیکه وه بتوانن شه ده بی راسته قیسه ی کوردی تا راده ی توانا مان له م ولاته خوشه ویسته مان زیندوو بگه شه وه .

سهره رای شه وانه " نان و فیشهک " به شیوه ی گوتنی خه لکی زه حمه تکیشی لادی نووسراوه و شه وه بهش به حال خوی تینی زیاتری پی شه دا .

به هیوای سهرکه وتنی نووسهری شه م چیرۆکه و گشت شه و که سانه که خزمه ت به شه ده بی نویی کوردی شه که ن .

بلاوکه ره وه ی - خانه
 سنه ۱۹۷۹ (۱۳۵۸)

کورپهوه توانی له دهورانی شای روورهدا ماوهی زیاتر له ۱۶ مانگ بهردهوام بیت . ئەو جوولانهوه هەر وهک جوولانهوهکان تری کوردستان نهک له بهر بی " نان و " بی " فیشهک " ی به لکو به هوی کم و کوری سیاسی و نیزامیوه تیک چوو که جیگای باس کردنی ئیره نیه .

چیزۆکی " نان و فیشهک " که نووسهریکی شوهرشگیری کورد نووسیهوهتی دهسکردیکی جوانی ئەدهبی ئەو سالانهی کوردیه که باسی چۆنیهتی پیوهندی " پيشمه رگه " و خه لکی هه ژاری کورده واری ئەکات . له لایه که وه باسی چۆنیهتی فتنهیی (جاسووسی) ئەو چلکا و خۆره خۆفروشانه ئەکا که چلۆن به تیکراییی مافی ده ره بهگ و حکومهتی زۆرداران ئە پارێزن وه چلۆن بری گهس له نا و کومه لدا هه ن که " له هه چ لایه که وه بای بی شه ن ئەکهن " سه رده مێک ئەبن به شوهرشگیر له بهر ئەوه ئەوه باوه ، سه رده مێک ئەبن به لاینکری حکومهتی زالم و خۆینخور و له ئەنجامدا هه ر سه ر شوهری و ریسواییان پۆ ئە مینیته وه گه رچی ماوه یه کیش به روالله ت سه رکه وتوو ئەبن و ده سه لاتدار .

ئهم چیرۆکه که باسی ئەوه ئەکا که چلۆن " پيشمه رگه ی " خه لکی له گه ل زه حمه تکیشه کان ئە حا و پته وه و به ده رد و مه رگی ئەزانی - و ئەینوینی که بوچی گیانی خۆی کردوه به قه لغانی خه لکی هه ژار و گه ر ئەو به راستی بی خه لکی چلۆن له پيشمه رگه ی خۆی پشتوانی ئەکا . ئەوه ی له کوردستانی عێراق بو ماوه ی ۱۸ سال خه لکی له گه ل پيشمه رگه یان کردوه و له سالانی ۴۷-۴۶ دا له کوردستانی ئێرانیش هه ر وه ها ، به لگه یه کی باشی میژوویه بو ئهم کاره ساته .

ئهم چیرۆکه له سه رده می توندترین ته نگانه دا له کورد - ستانی ئێران نووسراوه ، سه رده مێک که خه لکیان ره ش بگير ئەکرد و ده یان تیکۆشهری کوردیان له سیدراه ئەدا یان تیره بارانیان ئەکرد ، هه ر بۆیه له و کاته دا زۆر به که می بلاوکرایه وه و ته نانه ت هه مووی هه ر به ده سنووس بوه که بو خۆی که م و کوری ئەو که سانه که خه ریکی کاره ساتیکی وه هایسی بوون به جوانی تیدا ئاشکرایه .

ئیمه به ئه رکی سه ر شانی خۆمانی ئەزانی که ئهم جوهره نووسراوانه بلاو کهینه وه تاکو خزه تیک به ئەدهبی نوینی کوردی بکهین و بیخهینه بهر چاوی خه لک .

میژووی گه‌لی کورد شه‌وه‌ی دهرخستوه که چینی "گریدرا و بسسه شیمیریا لیزمی" گه‌لی سورده‌ستی شه‌و ولاتانه‌ی که به‌شیک لسه‌ کوردستان لیه‌ژیر ده‌سایه، به بی پیوه‌ندی توند و تیژ له‌گه‌ل چینی دهره‌به‌گ و کوئنه‌یره‌ستی کورددا و دروست‌کردنی ده‌ستمه‌یک چلکا و خور و جاش نشیان توانیوه و ناتوانی خوئیان داسه‌پینن به‌سمر خه‌لکی هم‌ژار و چه‌وسا‌وه‌ی کورددا.

دوژمنانی زه‌حمت‌کنیانی و به تا‌بیمت جوتیارانی کوردستان هم‌ولیا ن داوه که له ناو ده‌ست و پیوه‌نده‌کانی خوئیان لسه‌ دی و شاره‌کانی کوردستاندا مهنده‌ی کهمه‌ل خه‌له‌تینن و بیان کرن شا فتمه‌ییان بۆ بگمن و شه‌وانیش شه‌وه بگمنه هوی گه‌وره‌یی و زل کردنی خوئیان له حمنا‌ی ده‌وله‌تا وه بۆ زولم و زلار کردن لسه خه‌لک.

له چهن سالی رابوردوددا و به تا‌بیمت له سالانی ده‌س پی کردنی جوولانه‌وه‌ی چه‌کدارانه‌ی کوردستانی عیراقه‌وه شه‌اوی "پیشمرگه" ناویکی پی به‌ نرخ و خوشه‌وبست بوه: له دلی خه‌لکی هم‌ژاری کورده‌واریا، شه‌و ناوه جوانه هاندر بوه بۆ خه‌لکی چه‌وساوه و دله‌له‌رزین بوه بۆ چینی چه‌وسینهر. ههر کاتیکی له‌ توژبندی کوردستانه‌وه جوولانه‌وه‌به‌کی چه‌کدارانه بووبیت خه‌لکی کورد به‌ گهرم و گوری "نان" بیان پی داوه و یارمه‌تیا ن بۆ برده‌وه، "پیشمرگه" ش له "فیسه‌کی" خوی بۆ به‌ره‌نگاری لسه مافی ره‌وای خه‌لکه‌کی ده‌س‌کورتی نه‌کرده‌وه. چونکو خه‌لکی کورده‌واری پیشمرگه‌ی خوئیان خویش‌وبستوه و خوئیان شه‌وی. ههر بۆیه به‌کی له هونه‌رانی کورد شه‌لی:

سلو‌ی گهرمی دلی پی هومیدی مه‌ت پیشمه‌کش
پلنگی ههردی ولات!

شه‌ی چه‌وانی پیشمه‌رگه‌!
له ده‌وری ده‌ست و تفه‌نگت گه‌ریم
که روژی خه‌بات
له عاستی هه‌لمه‌تی تیژت
چ ناگری به‌رگه‌!

بزووتنه‌وه‌ی ساله‌کانی ۱۳۴۶-۴۷ له کوردستانی شه‌ی‌ستران به‌شیکه له بزووتنه‌وه‌ی میژووی گه‌لی کورد که به ته‌واوی کم و

ناوه پراستی گرتوه ته بهر . تیکۆشه رانی کورد زور ده میکه بو ئه و مه بهسته تی ئه کووشن ، به لام هه موو کا تیک ئه م تیکۆشانه گهرچی به شیوه ی رامیاری (سیاسی) شووبی به بی گرتن و لیسان و کوشتن چهن که سیک ته وا و نه بوه . دوخی تایبه تی کوردستان و دواکته وتووی گه لی کورد له باری کۆمه لایه تی و رامیاری و ئابووریه وه له لایه ک وه زه بروهنگی ده ره به گایه تی و کۆنه په رستی له کوردستان له لایه کی تره وه ، ئه وه ی چه سپانده وه که بزوو تنه وه ی رزگاری خوازی گه لی کورد و به تایبه ت وه ده س هینانی مافی چینه چه وسا وه گانی ، وه له ئه نجامدا وه دی هینانی مافی چاره نووسی ئه م گه له به بی بوونی هیژیکی چه کداری خه لکی زه حمه تکیش نابی و نا کریت . له بهر ئه وه ی که چه وسینه ری ناوخوی کوردستان نه ک ههر خوی چه کداره و به چه کداری خوی سه پانده وه به سر خه لکی ولاتی کورده واریدا ، به لکو هه میسه له لایه ن چینه ی ده سه لاتداری گه لی سه رده ستی ئه و ولاتانه که کوردی تیا به ، به هیژی نیزامی پشتیوانی لی کراوه ، وه ئیستاش ههر به رده وامه .

۳- پیش ئیسلامی زراعی کویخاسجیل = موختار له لایه ن ئاغا وه پیشنیار و له لایه ن ژاندارمریه وه په سه ند ده کرا ، پاش ئیسلامی زراعی له لایه ن ئه نجومه نی گونده کانه وه که له ژیر ده سه لاتسی جوتیاره خاوه ن مۆلکه کانه بو هه لده بژیردرا و "ساواک" برپاری له سر ده دا .

۴- گه لیک میرزا و خوینده واری گونده کان له پیش ئیسلامی زراعی له دیوه خانی ئاгада ده ژیان و کافه زیان بو ده نووسی و به رسیان به مندا له گانی ده کوت و پاش ئیسلامی زراعی به پیی په سه نده ی حکوومه ت بوون به نووسه ر و میرزای ئه نجومه نی گونده کان .

۵- گه لیک له روونا کبیرانی شوپشگیر بو دریزه دان به خه بات و خو شارنده وه له حکوومه ت ده سوونه فه قی و ده چوونه حو جره ی مزگه وته کان به بیانوی خویندنی عه ره بی و زانستی ئایینی یه وه ، کارتی ئه ندامه تی و کارتی یارمه تیان له نا و جه ما وه ری زه حمه - تکیشی گونده کانه بلا و ده کرده وه و ده یان توانی به نئاوی خویندنه وه به ئاسانی بچن بو کوردستانی عیراق و بگه رینه وه .

دهن هیتانی مافی چاره‌نووسی ئەو گەله له میژره روژهلانـــــــی

به شیوه‌یه‌کی هه‌ره سا‌کاری ره‌وانی نا‌وجهی مو‌کریان نووسراوه تا پێشم‌رگه‌کان به‌توانن له‌ بکه‌کانی خۆیان و له‌ بزگه‌وتـــــــی گونده‌کان به‌ ده‌نگ به‌بخوینهنه‌وه و زه‌حمه‌تکێشانێ کوردستان به‌ باشی تێی بگه‌ن . بزوتنه‌وه‌ی 17-18ره‌نگه‌انه‌وه‌ی چه‌کدرا‌نسه‌ی سه‌ره‌تای وا‌ثبعی گو‌را‌نیکی به‌نه‌رتی بوو که له‌نا و کو‌مه‌له‌ـــــــی کورده‌وانی و له‌ به‌یوه‌ندی نێوان چینه‌کاندا پێگه‌هاتبوو ، سه‌ره‌تایه‌ک که سه‌ره‌نجام به‌ درێژایی ده‌ سا‌ل و تا‌ کاتی رووخانی رژیسی شا‌ وزه‌ی مادی و و‌ره‌ی زهنی دا به‌ کرێکاران و زه‌حمه‌تکێشانێ کوردستان که به‌ یارمه‌تی روونا‌کبیرانی شو‌رشگه‌رێزه‌کانی خۆیان پته‌و که‌ن ، نوینه‌رانی سیاسی و ته‌به‌قانه‌ـــــــی خۆیان بخولقیستن و له‌ خه‌باتی زرگا‌ریخا‌زانانه‌ی گه‌لی کورددا به‌ کرده‌وه و به‌ با‌وه‌ڕ دا‌وای سه‌رکه‌ردا‌یه‌تی بگه‌ن . " نان و فیه‌شگه‌ که هه‌ر له‌ جه‌نگی روونا‌وه‌که‌دا نووسراوه‌ یاسی به‌یدا بوونی پێشم‌رگه‌ و به‌رپا بوونی هه‌تێکی جاش به‌ ناوی " مو‌قا‌وه‌مه‌تی میلی " له‌ لایه‌ن ژاندا‌رم‌ریه‌وه‌ ده‌کا و هه‌لوێستی هه‌رکام له‌ چینه‌کانی کو‌مه‌ل ده‌رده‌خا که رابوردووی سیاسی و شه‌خسه‌تیه‌شیا‌ن به‌ پێی گو‌را‌نی با‌ری ژبا‌ن و به‌ره‌م هه‌تیا‌نی ده‌گو‌ڕی : یاسا گه‌شه‌ ده‌کا و ده‌خه‌ملی با‌ ده‌گه‌رینه‌وه و ده‌گه‌نێی !

چه‌ند روون کردنه‌وه‌یه‌ک :

1- ئه‌یستا که دوا‌ی شان‌ده‌سا‌ل نان و فیه‌شگه‌ چاپ ده‌کری ده‌توانم و ده‌مه‌وی ده‌سته‌کی تێ به‌رم ، چه‌ له‌ کاک‌ل و چه‌ له‌ تیکو‌لیدا ، به‌لام پێم وایه‌ قه‌م کاره‌ نووسرا‌وه‌ که له " به‌لگه‌یه‌کی میژروویی بو‌ دیاری کردنی ده‌وره‌یه‌کی میژروویی که له‌ گه‌رما‌وگه‌رمه‌ـــــــی خه‌باته‌که‌دا دیا‌رده‌یه‌که‌خاته‌ روو " ده‌گو‌ڕی به‌ چیرۆکه‌کی فاسایی ، هه‌ر بۆیه‌ش به‌ ته‌وا‌وی خۆم پاراست .

2- له‌ سا‌لی 1912ه‌ قه‌یلا‌حی زرا‌عی له‌ ئه‌یران کرا‌وه ، جوتیارانی " خا‌وه‌ن‌زه‌وی " بوونه " خا‌وه‌ن‌مو‌لگ " و جه‌ما‌وه‌ری به‌ی زه‌وی له‌ گونده‌کان که به‌ی‌یان ده‌کو‌ترا ره‌شایی = قه‌ره = خۆش‌نشین نا‌چار یا‌ بوونه‌ پا‌له‌ و " سه‌پانی " خا‌وه‌ن‌مو‌لگه‌ تا‌زه‌کان و ده‌سته‌یا‌ن دا‌یه‌ و‌رده‌کانی پێشه‌یی نا‌و گوند یا‌ بو‌ کرێکاری چوونه‌ شا‌ره‌ گه‌وره‌کان .

نان و نیشک *

سه لاجورد ددینی سوخته دی

سه رانه تا :

بلیسمی ناکری خه با تی رنگاری خوازی گه لی کورد بـ

* قه م چیرۆک له ساڵی ۱۹۶۷ نووسراوه و به بهیشتی و دهست به دهست بلابووته وه . له ساڵی ۱۹۶۸ له زیندانی جهلدیان گه زیاتر له یه که زار تیگۆشه ری کوردی تیجا په دیل گیرابوو نووسه ریشت و گه لیکی گه سی دیکه شی له سر قه شکه بجه کرا و " ساواک " جگه لسه تا وه کمه سیج راستیه کی دیکه بۆ ده رنه که وت . له ساڵی ۱۹۷۹ لسه لایه تی ده رنگاریه کی انتشاراتییه وه که له شاری " سنه " به ییادی نازناوی شه هیدی نیشتمانیه رومر و پشکه و تنخوازی کوردستان کساک سه عیدی موعینییه وه تا وی ترا بوو " خانه " بۆ چاپ ناماده کرا و له لایه ن شوژشکیتری گه وره ی گه لی کورد شه هیدی قازا و زانا " کساک نوژاد " ه وه پشکه کی بۆ نووسرا ، به لام فه رمانی په لاماری کوردستان و کوشتا ری گه لی کورد که له ناوه پراستی مانگی ئووتی قه و سا له دا له لایه ن خومه یینییه وه ده رجوو قه مجاره ش " نان و فیهمک " ی ناره بو نا و کوژی ره فیه قان و کوپونه وه ی شوژشکیتران و نه بهیشت چاوی له جیهانی چاپه مه نیجا . بپشکوئی ، قه و نوسخه به پاش شه هید یوونی گه لیکی لسه لاره تیگۆشه ره گه نی "انتشاراتی خانه " که وت ه وه لای خۆم و هه روه ک خۆم جه ند شاران گه را جه ند خاکه ساری ، بوو به شوانه کمه ی هسه ق نا دیاری ؟

" نان و فیهمک " پشکه ش به قاره مانی شوژشه چه کدا رانه کمه ی ۶۷-۱۸ کوردستانی ئیتران شه هیدی به ناوبانگ کاک ساسایی شه ریفراده کرا وه و ههر له کاتی زیانیدا و له سه رده می شه ره کانسدا بـ
نا دررا وه .

دلنیا بییم ئەکرده وه
له کوپری دوست و خزما نا
بهلام هیشتا له لای ئیمه
نووسینی وهک نووسینی تو ،
له گملی شوینی کوردستان
تهنها باسی کوردی تیا بی
قا چاغه وهک تلیاک و بهنگ
پهنجای پی ئەخریته زیندان
ئیمه کوردی له ماف بیپهش
له ووولاتی کوردستانه
گیرۆدهی داگیرکهری واین
هم خانی ناخاندانه
هم ئەلقه له گوئی و مل کهچه
بو ئیستیعمار و بیگانه

یا دی گه روژانهی وهک مهل
بیترس گه مدا له شهمی بآل
دول و نشیو و ده ربه ندم
دار و بهردی گه پیشکني
تا دارستانی لاقه دیال
به لام گیسته گه و ولاته
هینده شیوا و ویرانه
گه و شتهی که زور ههزرانه
تهنها هه ر نرخی نینسانه
گه گه رچی توش له لویتا
وهک زوربهی رولمی داغستان
تامی گه شکه نجهت چیشتیوو
نالاندی بورت له ژیر باری
بیگار و شرک و زولمی (خان)
به لام گیسته به کامی دل
وهکو مهل لهم چل بؤ نه و چل
خوت تیر گه کمی له شیلمی گول
به بیترسی درک و چغل

هه موو به ره م و نووسینت
شیوه و شهملی داغستانی
پیوه به وهک مارکهی کارگه
باسی هه ر روودا و یک سکهی
گه گه ریته وه بؤ (تسادا)
به خوت به گولای دیاری
نا و هه مانه و خورج و بارگه
وه فاداری بؤ نیشتمان
سه ربلندی و روووروی به
که مته رخصه می و له میا دچوونی
شهمه زاری و شورده به به

خوارگه وهک تو خوا پیا او و
به خضه وه و سه ربه ست گه بووم
له ژیر عالی نیشتمان ،
بیترسی زوردار ، پشتینی

به دوا یا نه گه ری و ویله
 کتیبی دا غستانه کت
 هه موو ووشه و رسته یه کی
 خونچه گولی نا و چه مه نه
 نهک گولی ساخته ی کا غزی
 به دیمه ن جوانی بی بونی
 دروسکرا و و نار هسه نه
 گولی بون خوشی نا و باغی
 داغستانه دلگیره کت
 کاریکی وای کرد له گیانم
 وا سه رخوش و مهستی کردم
 به جاریک ههستی هه ژانم
 وهک مندا ل که وتمه گا گولکی
 پهلم کوتا بو چن دیری
 تا نه ختیک دای مرکینمه وه
 گولی جو شخواردووی گریانم
 دیری مه بهست لیم یاخی بوو
 نه گه ییه فریای ها وار و
 ناله ی دلی پر له ژانم
 تای خه یال وا ئالوزکا و بوو
 هه رچه ندم کرد نه کرایه وه
 نه به په نجه و نه به دانم
 پر به دل ئاواته خوازم
 چه پکیک گولی بون خوش و جوان
 له باغچی به ره همت بیچنم ،
 بیخه مه نا و گولدانه وه
 هه رچه ندم کرد ، دلم نه هات
 زور ترسام له وه ی بیژاکیت
 به دهس چنگ و پهلی ناشیی
 وه کو منی نه زانه وه
 هه موو ووشه و رسته یه کی
 داغستانه ئازیزه کت
 زامی کونی کولانمه وه
 یادی روژانی جارانی
 مندالی بیر هیئانه وه

رازی دەر وونکە...

پیشکەش بە رەسوولی حەمزە تۆفی داغستانی بێ
هەاوار

کاک رەسوولی حەمزە تۆفی
شاعیری گوندی (تسادا) ی
زمان ئاڤاری داغستان
هەرچەن بە دیمەن لیم دووری
بەلام بە گیان لیت نزیکم
وەک برسێک چا و بېرپیتە
نانه وایەک بو لەتی نان
بمبوورە وەرەپ و رەوان
وەکو شوانیک بانگت ئەکەم
هەر وەکو شوانیکی سا و ران
بەداخەو دەنگی ھۆزەم
ناگاتە گویت لەبەر دووری
تا بە تەواوی تێبگە ی
لە رازی دەر وونی منی
ئاوارە و دوور لە نیشتمان
منیش وەکو تو شاخاویم
لە گوندیکی ناوچە ی سیوہیل
لە شاربازیری کوردستان
چیا هەرچەند پر لە پێچی
توولەرێگە ی ناو دەر بەند و
لووتکە ی لە ئاسمان چەقاوہ
بەلام ژیان و ھەلکردی
راست و رەوان و بێ پێچ و
بێ فیل و بێ چا و راوہ
بئۆیە وانووکی پینووی
چیا یی راست و بێ فیلە
وەک دیوانە ی کەشکۆل بەدەس
میملی ووشە ی خاوینە و

داده‌نیشم ... هزر ده‌که‌م .
سه‌رنج ده‌ده‌م .
داده‌نیشم ... سه‌رم ده‌بیته هه‌وریکێ که‌له‌گه‌ت و
به‌سه‌ر که‌لی په‌مه‌ییدا
داده‌چۆرێ ،
له‌ته‌ک زه‌رده‌ی ئیواره‌یا تیکه‌ل ده‌بی ...

سۆلله‌نتوونا - سوید

باکت نه بوو...
نه تده زانی مه لبه ندى ژين هتا كوږيه..
دهرگه ى شارى مهرگ كا مه يه ،
شوو روژت له لايهك بوون...

له روځي په نجره ى شوا داده نيشم .
له تونځي شوا گاره وه
دهروا نمه ترووسكه يهك روونا كايي و
نيوى ده نييم نيشتمان .
دهروا نمه ښه ستيره يهك
له ښه وسه ى تونځي شوا دياره و
نيوى ده نييم كوردستان .
شاخ كوردستان ،

لانكي ښي و سه ربه رزي و ښه نينداری ،
ولاتي خوښي خوښنا وي ،
خاكي بريني بريندار ،
نيشتمان خه مي خه مبار .

له روځي په نجره ى شوا داده نيشم ،
دهروا نمه تووله ريگه ى تاريخستان ،
به شكه م كزه ى بايهك بيت و
بون و بهرامه ى تو ى پي بي ..
به شكه م ښه مشه و فريشته يهك
وييل بوو بيت و ري ى كه ويسته ښه مه لبه ننده و
چراوگيكي سپي پي بي ،

ترووسكه كى له ترووسكه ى
ښه ستيره ى ناسمانى ولاتي من بچي ...
خون ده بينم ؛

خوزگه ښه مشه و بارانيكي وا ده بارى
هرچي داره چروى ده كرد ،
چي خونچه يه ده كرايه وه ...
هموو بالدار فير ده بوون چون

به شوو روژ بچريكي نن...
بهلكوو ښه وده م له نيوى دلى
ته نهاى منيشا خونچه يهك
پشكووتبا .

دهشت و دهر و دۆلاو دۆل و کون به کونی
 ئەم سەردەمە دەپشکنی ...
 ئاخۆ ئیستا لە کامە شار ، لە کامە گوند ،
 یەکیکیان وەگیر هینابی و
 وەبەر قەمچی و داری بەدن ،
 هەموو ویکرا کەوتبیتنە ویزە ی گیانی و
 لێی نەگەرین ، هەتا هەلا هەلای دەکن ...
 ئاخۆ ئیستا ، لەم دەمەدا ،
 لە کامە مال ، لە کامە ژوور ، لەسەر کام نوین ،
 شوخە کیژی لاشە گولرەنگی خوێ دەکا
 بە سیویک و دەیخاتە بەر دەستی دلدارە لاوەکە ...
 ئاخۆ لە کوێ ، ئیستا ، یەکی
 (یەکیکی بی ناوی ون بوو) ..
 ری دەرناکا ،
 کەشیش نییە ئاگای لێ بی و
 دەنگی وە ئاسمانیش ناگا ...

بێرت وەکوو رەوێ مەلکی ئاوارە و سەرھەلگرتوو
 یالەو یال و ئەم دارو ئەو دار دەکات و
 ها ئیستا ، ها تاویکی دی
 لەسەر دارتەلێک نیشته وەو
 لە جریووە جووکه کەوت و
 پەنای برده بەرخەونیکی دوورو دریزی شەوانە ...

سەرنج دەدەیت .
 (لە دەروونی بیرەکانت ورد بەرەو) ،
 ورد بوویتەو .
 ئەو دەم هیشتا ئاسۆی خەون و هیواکانت
 پەمەیی بوو ،
 رادیکال بوویت ،
 حەزەکانت رادیکال بوون .
 پیت دەنایە نیو هەریمی مردن و خوین ،
 کۆچەری بووی
 لە سنووری نیوان وەرزو وەرزیکی دی

گه پانه وه يهك

فهرههه شاكه لى

كه ئىواران رووناكايى
له په نجه رهى ژوورى مهست و خه مبارته وه
ده چيته ده ر...
داده نيشيت ، ده روانيته شووشه لى و ته م داگرتوو ،
ده نك ده نك
دلّوپه باران ده ژميرى
ده دا له شووشه په نجه رهى مهست و خه مبار .
چا و هه لده خه ،
ئاسمان بوته چاروكه بيكي رهش و مور ،
جيگه گولكي تيا نيه ، سوزى دلّت
داگير سيني .
چا و گر ده دهى ، زهوى بوته ده سماليكي
سوورى خوين رهنگ
له چمكيكيا جيلى دلّي تولا نايته وه .
باش ده زانى و له لات روونه
ئهم ئىواره خه مهينه ره
چون شه ويكي به دوا وه يه .
باش ده زانى ئه مشو هه رچى خه ونت هه يه
به قه نارهى ئهم شاره دا
شور ده بنه وه و
هه رچى تاسه و هه زت هه يه ، ده بى وه كوو
په لاسه كوون
له سه ر ديوارى پيشانگه و مؤزه خانه
هه لى ان بخه
با هه تاوى
سه رده مهكانى پيش ميژوو لى ان بدا ،
وشك بنه وه ..
سه رنج ده دهى ..
به دوور بينى بيرگر دنه وه ت

له فكري وهكوو يهكي ره سمي نيوان نه تهوان . سنوور و حسد و
سهدى شو هيكه هيشتاش له قازانجى به رزى شوږشى پروليتاريايي
نيونه ته وپيدا خوئى ده ديته وه .

شو نووسره ماركسيستانه ي باسي ناسيونا ليزم ده كهن به
غالبه وا بېرده كهن وه كه كاتيك شو وان شم ديارده يه له بارى
ثابووريدا شيكه نه وه ئيتر ئه ركيان ته واو بووه . به لام له راستيدا
شم ديارده يه هر به شيكردنه وه ي ثابوورى ليك نادريته وه . به لام
شه ده بياتي ماركسيستى ده باره ي ناسيونا ليزم خوئى له قهره ي
هموو قوتا بخانه يه كي ديكه ي فكري له سه روبه ندى ئيمه دا ده دا ،
له بهر وردبىوونى ليكدانه وه ي ، له بهر به ربللوى و همه لايه نه
بوونى ، و له بهر بايه خى سيستيمى سه ره تايي بوچوونى . ئه گهر
ماركسيزم هموو گروئ و قورتيكى بهر له كاتى سه ره لدانسي
هه لانه هينا وه شه نابيته هوئى شهرم و به خوډا شكاندنه وه ي .
رووخان يان مانه وه ي سيستيميكي تيوريك له سه ر بنا و اشى دوگمى
رابردوو نيه .

به لكوو مانه وه ي شو سيستيمه به ستراوه ته وه به زه رفى يه ت و
چيكلدانه ي بو به گژدا چوون و به پيره وه چوونى كي شه و گروئ و
قورتي تازه ي كه سه ره لدينن و وه ديار ده كهن . و به هسوئى
ثا ماده كردن و دوژينه وه ي ربي جيه جي كردنيان به ثا وايه كي
به كه لك . له م مانا يه دا ماركسيزم و ميتوډى بوچوونى دياليكتيكي
به شيويه كي ده وله مندانه ما وه ته وه و خوئى دامه زانده وه . قسه
له سه ر شه نيه كه داخوا ماركسيسته كان تووشى هه له ده بن يان
نا . شه وه ي گرنه شه ميه كه داخوا شو وان ده زگا و ئي سراده ي
شه وه يان هيه كه هه له كان ساغ كه نه وه ؟ گرنه ي قوتا بخانه ي
ماركسيستى و ئيستيعدادى بو ليكدانه وه ي دروستى ماركسيستى
شم گروئ هره گه وره يه واته ناسيونا ليزم بكرئته وه و ببيته
هوئيك بو خزمه ت به ثا مانجى به پيت و به كه لك له بات شه وه ي
كه به شه رى يه ت تيك و پيك بدا .

تا ئەو جیگایەى كە گەرابا وە سەر ولاتانى كاپیتالیستی نزیك بوونەووە . دروشمی شكانی نیشتمانی باب و باپیران لەلایەن لەینەووە ناكړی بە هیچ جوړیكى تر لیک بدریتهووە ؛ ئەو دروشمە " نیهیلیزمی نەتەواپەتی " نەبوو ، بەلكوو باسی زەمان و شوپنیکى تایبەتی دەکرد و خزمەتی بە ئامانجىكى زۆر گرنگ کردبوو ئەویش ئەووە بوو كە جیاوازیی نیوان نیشتمان پەرەستانى راستەقینە و زەر نیشتمان پەرەستان توند و تیژتر بێ و چاکتر لیک بکرینەووە .

لە راستیدا جیى سەر سوپمانە كە لەم زەمینەیدا و هەر وەها لە بەشى دیشدا ماركسیزم گەرەك سەفەریكى وەها دریاژى کردبا بۆ دیتنەووەى ئامانجى كۆمەلێكى بێ جینی سەر ووی نەتەووە . وەكى رابەرانى یەكەتى شوورەوێ كە خۆیان لە هەلۆیستىكى وادا دى كە مەجبوور بوون دەكرده وەدا پێ لەسەر پێویستى نابەرانبەى داهاات لە دواى شوپشدا دابكرن ، وەكوو ریگای هەرە راستەو پراست بەرەو كۆمۆنیزم ، جا بۆیە هەر عەینى ئەو رابەرانە مەجبوور بوون نرخی پێویستیش بەدەن بە ناسیونالیزم بە هەلپە و توند و تیژى هەر كەسێكى دى كاتێك ئەو ناسیونالیزمە بۆ كارێكى پێر بایخ و بە كەلك بەكار دەبردرا . ئیتمە باسى ئەووەمان كرد كە ئەمە هەلۆیستىكى ماركسیستی بوو ، لەم هەلۆیستەرا ماركس چ بایەخىكى تایبەتى بە نەتەووە لەسەر و بەندى كاپیتالیزمدا نەدەدا ، سەر و بى قسە لەسەر ئەووە بوو كە داخوا دیسار دەى نەتەووە بۆ ئەووەى ئامانجەكانى شوپشى پرۆلیتاریایی نیووە نەتەووەی پەرە پێ بەدا بەكار دێیان نا . پاش ئەووەى كاپیتالیزم بزر دەبێ ناسیونالیزم درێژە بەمانى دەدا بەلام نەك ناسیونالیزمى جوړى " خۆویستى تێكرایى " لە باتیان ئیتمە كۆششت بۆ وەك یەكى دەبینین ، بە ریگای دۆستانەدا ، لە نیوان گشت فەرهنگى ئینسانیدا .

سەلماندى ئەسلى دیارى كردنى چاره نووسى خو لە لایەن ماركسیستەكانى وەك لەینینرا قەت كامل نەبوو روژالوكزامبورگ هەر وەك دەردەكسێ ئەو ئەسلى بە هیچ كلۆجى نەسە . لەماند . بەلام ئەو فكرە تا ئەو رادەیهى كە وەخوكرابوووە هۆى كزبوونى تەئكیدی ماركس و ئینگىلس لەسەر داخواز بەرزترە . كانى نەتەووە بە ژمارە مەزنەكان ، و نزیك بوونەووە یەكى زیاتر

به دواى يهكدا بهرپهريچ ده داتهوه ، ههر بهردهوام بوون له سهر باسى ئهنته رناسيونا ليزم كردن ئهوان مه بهستيان ئهنته رناسيونا - ليكي كاپيتاليسىتى بوو، و ههر وهك لينين نيشانى دا بؤچوونى ئهوان به تهواوى غهبرى واقيعى و غهبرى ماركسيستى بوو. بهلام ئهنته رناسيونا ليزمى پروليتاريايى ، كه تيبدا چينى كريكار له ولاتانى جياواز يهك دهگرن بؤ شهري ئه مپرياليزم ، وهك به شيك له تيوريى ماركسيستى مايه وه .

ماركس و ئينگيلس قهت به تهواوى له سهر ئه وه ساغ نه بوو - نه وه كه چ ههلويسهت و بؤچوونىكي يه گجاره كى يان سه بارهت به ناسيونا ليزم هه بؤ . به تايبهتى ئينگيلس به دلگهرمىكى زوره وه مهىلى خوى بؤ فرههنگى نه تهوايهتى ئالمان پاراستبوو، ئه گهرچى ماركس اى به دلتر بوو كه باسى خوى وهك ته به عيهكى جيهان بكا ، لينين ، وهك باكوئين ، ههستى به سترانه وهى خوى به زمان و خاكى رووسيا ده كرد ، باوه كوو له بهر سالانى دريژى تهريك بوون و به شداريى چالاكانه و ئاگا دارى له مهر بزووتنه وه سؤسياليسىتى يه كان له چهندين ولات و قاران ئه وى كردبووه ئهنته رناسيونا ليسىتىكي به كرده وه وهك ماركس و ئينگيلس . لينين زورى ههول دا بؤ ئه وهى خوى بپاريژى له وهى كه ههست و گيروده بوونى به رووسيا وه به سهر حوكم دانى ده ربارهى ئه وهى كه چ به قازانجى بزووتنه وهى شور - شگيرانهى جيهانه زال نه بؤ .

باوير و رينير زوريان زه حمهت كيشا ئوتريش - مه جارستان وهك ده وله تيكي نه تهوايهتى رزگار بكن ؛ ئهوان به راشكواوى ناسيونا ليسىت بوون ، بهلام نهك به ماناى ، دووره پيريژى له بيگانان ، و مل لى بادانيان . له نووسينه كانياندا چ شوينه وا - ريك له شوئينيزم و شهرخوازى نابيندرى . هيندى نووسه رى شيوه ماركسيستى " سؤسياليسىت " به ره چا و كردنى ناسيونا ليزمى نيكوشه رى بورژوازى خويان له جوولانه وهى ماركسيستى ده رده ها وين .

له كاتيكدا ماركسيسته ره سه نه كان بهردهوام بوون له سهر نيشاندانى ههست و به ستراره يى به ناسيونا ليزم له ريكسى فرههنگيدا به هاتنى 1917 له ههلويسهتى دژى نيشتمان په رسته - رهنگه به شيوه يهكى كاتى - پيش شهري سه نديكا كريكارى يه كان ،

کرده‌وی چینیکی پیشکەوتنخواز دژی زۆرداری بدرکینن ههنگا ویک
 به‌رو و پیشه‌وهیه ، هه‌ر وهکی دژایه‌تی له‌گه‌ل ئه‌مپریالیزم و
 پشتیوانی ته‌واو له‌ جوولانه‌وه نه‌ته‌وا‌یه‌تی‌یه‌کانی موسته‌عمه‌ره‌کانیش
 ئا‌وا‌یه . له‌ نه‌تیجه‌ی له‌به‌ر یه‌ک هه‌له‌وه‌شانی ئه‌نه‌ترناسیۆنالی
 یه‌که‌م و به‌ دووی ویرا ئه‌نه‌ترناسیۆنالی دووه‌م ، ته‌شکیده‌سه‌ر
 خه‌باتی چینه‌یه‌تی نیو‌خۆیی له‌ باتی ته‌شکیده‌سه‌ر خه‌باتی چینه‌یه‌تی
 له‌ ریکی نیو نه‌ته‌وه‌ییدا تا راده‌یه‌که‌ به‌ په‌ژێوانی‌یه‌وه‌ وه‌خۆکرا .
 به‌لام به‌ هۆی لێدوان و باس و خ‌وا‌ی ق‌و‌ول ده‌رباره‌ی ته‌بیعه‌تی
 ده‌وله‌ت له‌ سه‌رده‌می تازه‌ی ئه‌مپریالیزمدا تیوری مارکسیستی به‌
 نه‌غده‌ن خ‌وی بو‌ ئه‌و ئالوگوره‌ ئاماده‌ کردبوو . رقه‌به‌ری نه‌ته‌وا -
 یه‌تی که‌ له‌به‌ر خه‌بات بو بازاران و بو موسته‌عمه‌ران سه‌ره‌ری
 هه‌لدینا ئاخ‌ره‌که‌ی ببووه‌ جیگای لیخوردبوونه‌وه‌ و چا و تیبیرین .
 مونوپول و پاراستنی که‌ل و په‌لی خ‌وی و وه‌به‌ر چا و ده‌هات که‌
 هیزبان وه‌به‌ر ته‌شکیده‌ی نوی له‌سه‌ر ناسیۆنالیزم نابێ . سه‌ره‌رای
 شه‌وش گرنگیی به‌رگری ناسیۆنالیزم هیشتا به‌ ته‌واوی پـــــــی
 نه‌گه‌یشتیوو .

هه‌نگا‌وی چ‌ل و نیوه‌چ‌ل له‌ خه‌باتی دژی کاپیتالیستی له‌
 سه‌رده‌می ئه‌مپریالیزمدا چی لێ ناکه‌ویتنه‌وه‌ . مانگرتنی گشتی دژی
 شه‌ر ، دا‌خ‌وا‌زی پیک هینانی میلیشیا‌ی خه‌لک ، و ، سه‌لماندن‌ی
 پیو‌ستی چه‌ک دا‌مالین ج‌اره‌ بیروبا‌وه‌ریک بوون که‌ مارکسیسته‌کان
 به‌ که‌میان گرتبوون و قوماریان پێ کردبوو هه‌ر وه‌ک باقی
 بزووتنه‌وه‌ی کریکاری و سۆسیالیستیش له‌و باره‌یه‌وه‌ ئا‌وا‌ جوولاً -
 بوونه‌وه‌ . ئه‌وانه‌ ده‌بوو ئیدی وه‌ک ئیثارات ته‌واو فری بدرین و
 له‌ نا‌ودا نه‌مینن . به‌ نیو کردنی (ناساندنی) شه‌ری دیفا‌عی
 نزم کرابوو یان چاکتر بلێین گۆردرا‌بوو ، و به‌م پێیه‌ نیشا -
 نه‌یه‌کی تر له‌ هه‌له‌بران له‌ فکری مارکس و ئینگلیس خ‌وی ده‌رده‌خست .
 ئال و گۆری هه‌ره‌ مه‌زن له‌ تیوری مارکسیستی نه‌ته‌وه‌دا
 ناسینی ئه‌وه‌ی بوو که‌ " ئه‌نه‌ترناسیۆنالیزم " به‌و جۆره‌ی له‌
 لایه‌ن ئه‌نه‌ترناسیۆنالی دووه‌مدا دیاری کرابوو ، بـــــــوووه
 چا‌وترا‌ویلکه‌یه‌ک . له‌ راستیدا ده‌کرێ ئه‌و ئال و گۆره‌ وه‌ک ده‌ستی‌وه
 بردن و گۆڕینی تیوری " خه‌ستی " مارکسیستی له‌به‌ر چا و بگیری ،
 چونکوو بو‌چوونی مارکس بو‌ ئه‌شته‌ترناسیۆنالیزم به‌ مانای کرده‌وه‌ی
 راسته‌خ‌ۆ له‌ لایه‌ن پرۆلیتاریا له‌ ریکی نیونه‌ته‌وه‌ییدا بوو له‌
 کاتی‌که‌دا قسه‌‌ویژه‌کانی ئه‌نه‌ترناسیۆنالی دووه‌م ته‌گه‌رچه‌ی
 دا‌خ‌وا‌زی تاییه‌تی بو‌ جێبه‌جێ کردنی کرده‌وه‌ی راسته‌خ‌ویان یه‌که‌

ناسیونالیزم و سوسیالیزم

تیوری به مارکسیستی و کرنکاری به کان

دهر باره‌ی ناسیونالیزم تا سالی ۱۹۱۷*

نووسینی - هوراس، بی. ده یقیس
 وه رگگیراوی - حه سه نی سه یف

تیوری مارکسیستی دهر باره‌ی نه ته وه به و جوره‌ی که تا زه مانی شورشی رووسیا له سالی ۱۹۱۷دا پیگه یشتبوو له چمن لایه نه وه زور که م وه بیرورای مارکس و ئینگیلس ده چوو. ئەو ئال و گۆرانه‌ی به سه ر ئەم تیوری به دا ها تبوون به شیکیان دهرها ویشتن و فریادانی فورموولی ناله بار و نادرست له م باره به وه بوون، و به شیکه دیکه شیان تازه کردنه وه و جور دهره یان نه وه‌ی ئەم تیوری به ده گه‌ل سه روبه ندی روژ بوو. ته ئکیدنی نوئی له سه ر نیوه روکی دروشمی دیاری کردنی چاره نووسی خو له نه تیجه‌ی پیدا چوونه وه و وه لانانی هه‌لو یسته کانی پیشوو و سه ره تایی نه بوو به لکوو له بهر تیگه یشتن و ناسینی چلونا به تیی جوولانه وه ناسیونالیستی به کان بوو که سه ریان هه‌لینابوو - بوچووشی سه ره تایی لینین له روا له تدا به زه حمه ت له بوچوونی مارکس و ئینگیلس جیا ده کرا وه - سه لما ندنی ئەو فکری که جوولانه وه ناسیونالیستی به کان شیا وی پشتیوانی لیکردنن بیوو

* Horace, B. Davis: Nationalism and socialism, marxist and workers theories on nationalism up to 1917.

ناسیونالیسم و سوسیالیزم ناوی کتیبیکه که له لایه ن نووسه‌ری ئەمریکایی ده یقیسرا نووسرا وه و تییدا نووسه‌ر به ئا وایه کی هه مه - چه شه بیرورای بیره وه رانی وه ک مارکس، ئینگیلس و لینین دهر باره‌ی نه ته وه و ناسیونالیزم ده تو یژیته وه. پوخته‌ی ئەو با سانه‌ی له کتیبه که دا ها توون و له لایه ن نووسه‌ر را گه‌لاله کرا ون ده خه ینه به ر چا وی خو ینه ران .

(شیکردنه وه‌ی وه رگگیر)

گرتنی قهلائی دمدم نزیکهی ههشتا و شش کیژ و تازه بووکی کورد له ترسی ناپیاوه تی قزلباشان و ئه فشار که نه بادا داوینیان پیس کن خویانیا ن له سر بهردی شمشیر خانی فرهدا خواره وه و خویا - نیان کوشت (۳۶) .

قهلائی دمدم سه ره رای ئه وه همووه لیډانه ، که تهواوی دیوا - رهکانی به گوللهی توپ کون کون ببوون بهلام دیسان قهلایهکی زور قایم ونه بهز بوو .

له سه رده می نادر شادا ، که بهشی له کوردستان و نازهربا - بجان که وتبوه دهستی عوسمانیه وه بهکی له میرانی عوسمانی به ناوی یوسف پاشا حکوومه تی ورمی به دهسته وه بوو که دیتی کارو باری ئیران باش نیه دهستی کرده تالان و چهپاوی ده وروبهر . کاتی که نادر شا بهم کاره ساته ی زانی به ره و ئه م ناوه هات . یوسف پاشا له ترسدا خوئی خسته قهلائی دمدمه وه . نادر قهلائی گه مارو دا . یوسف پاشاش شت و مهکی پاراستنی قهلائی نه بوو ههر زوو خوئی دا به دهسته وه . ئه م کاره ساته له سالی ۱۷۲۹ ی ز . پرووی دا .

به ئه مری نادر شا یوسف پاشا کوژرا و قهلائی دمدم به تهواوی رووخینرا (۳۷) .

له روژگاری ئیمه دا ته نیا نیثانه ی دمدم شاخیکی به رزه و هیچی تر بهلام نیثانه و بیره وه ری دمدم له دلی گهلی کورددا ههتا ههتایه ههر به رزه .

(۳۶) هه مان سه رچا وه ، ل ۵۵ .

(۳۷) هه مان سه رچا وه ، ل ۷۷ ۹ .

تەمەر خان لە ساڵی ۱۶۲۶ی ز. کاتی کەلب عەلی خانی ئەفشار حاکمی ورمی بوو جارێکی تر قەلای دمدمی گرتەووە و دیسان بیره‌وه‌ری باوکی زیندووکرده‌وه (۳۳). پێشمەرگه‌کانی تەمەر خان ئەو کەسانه‌ بوون کە باوک و براکانیان لە شەری دمددا شهید کرابوون. میرزا ره‌شید ده‌لی: قەلای دمدم نووسا بوو بە هه‌رمی عه‌شیره‌تانی کوردی سەر سنووره‌وه ئەوانیش به‌هۆی تەعەسوب و قینیی کە لە لەشکری ئێرانیان هه‌لگرتبوو چوونه یارمه‌تی تەمەر خان‌ه‌وه شه‌ریکی وایان ساز کرد حاکمی ورمی نه‌یتوانی چاره‌ سه‌ریان بکا و داوای یارمه‌تی له‌ براکه‌ی کرد (۳۴).

کەلب عەلی خان و لەشکری سه‌ره‌رای ئەوه کە قەلای دمدمیان گه‌مارۆ دا به‌لام هه‌یچیان به‌هه‌یج نه‌کرد و کورده‌کان ئازایانه‌ شه‌ریان ده‌کرد و بو‌ پاراستنی قه‌لاکه‌ له‌ خو‌ به‌خت کردنیش دره‌یگی - یان نه‌ده‌کرد. کەلب عەلی خان تی‌گه‌یشت به‌ شه‌ر ناتوانی کورده‌ - کان بشکینیی ئەویش ده‌ستی دایه‌ فروفیل. به‌لام کورده‌کان جارێک فریویان خواردبوو و ئەمجاره‌ دوژمنی خویان به‌ باش ده‌ناسی.

کەلب عەلی خانیش ده‌یزانی قەلای دمدم له‌ باری ئاوه‌وه زۆر کزه‌، ئەویش به‌ تا قمی خۆی گوت سه‌رچاوه‌ی ئاوی قه‌لاکه‌ بدوژنه‌وه‌. به‌لام نه‌یان ده‌زانی سه‌رچاوه‌که‌ له‌ کو‌یه‌. میرزا ره‌شید ده‌لی: کەلب عەلی خان ئەم فیله‌ی دوژیه‌وه‌ بو‌ دوژینه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌ی ئاوه‌که‌. گو‌تی هه‌ستریک بێنن، سێ شه‌و و سێ رۆژ تفاقه‌ بده‌نی و ئاوی مه‌ده‌نی. رۆژی چواره‌م به‌ره‌لای کەن ره‌نگه‌ تینوویه‌تی زۆری بو‌ سینی هه‌ست به‌ ئا و بکا و سه‌رچاوه‌که‌ بدوژیته‌وه‌. به‌ ئەم‌ری کەلب عەلی خان چەند خه‌روار نه‌فتیان له‌ سه‌رچاوه‌که‌ به‌ردا تا ئەو جیگا هه‌موو ئاوی خه‌لکی ناو قه‌لاکه‌ بوو به‌ نه‌وت. دیسان چەن رۆژی وا به‌ کویره‌وه‌ی ژیان به‌لام ئاخ‌ری هه‌یچیان پێ نه‌کرا و خویان دا به‌ ده‌سته‌وه‌ (۳۵).

میرزا ره‌شید ده‌لی: له‌ عه‌جایه‌ی رۆژگار ئەوه‌یه‌ شه‌وی پێش

(۳۳) تاریخ افشار، ل ۵۲.

(۳۴) همان سه‌رچاوه‌، ل ۵۲ - ۵۳.

(۳۵) همان سه‌رچاوه‌، ل ۵۳ - ۵۴.

فهلقي دمدميان گرته وه . بهلام به هوی که مبی پیشمه رگه وه نه بیان توانی قهلاکه راگرن دیسان له شکری حکوممه زال بوو به سه ریاندا و سه له نوئی قهلاکه ی داگیرکرد . شا عباس له دوا ی شه وه همسه ووه کوشتن و مال ویرانی به که هیئای به سه رگورده که نداد دیسان دهستی له سه ریان هه لهنه گرت هیئجا سیاسه تی دیکه ی به کار هیئا . سیاسه تی گوئزانده ی کورده کان بو شه لا و شه لا . له رۆژهلانی هیئاندا شا عباس دوژمنیکی گه وره ی هه بوو شه ویش ئوزبه که کان بوون . شا بو شه وه همم کورده کان له نا و به ری و همم ئوزبه که کان کورده - کانی نازده سه ر سنووری شه وان . محمد کاظم نووسه ری میژووی " نامه ی عالم آرای نادری " نووسیه : " شا عباس سی همزار مالی کوردی گوئزایه وه بو خوراسان و له هه ریعی خه بو وشکان (قوچان - م . خ . م .) هه تا ئالداغ دای موزانندن (۳۱) .

شا عباس به ناوی به رگری له ولات شه م کارانه ی ده که کرد که چی له راستیجا مه بهستی کوشتنی کورده کان بوو . و . و . بار- تولد ده نووسی: " شا عباس بو پاراستنی ولات له چه پساوی تورکمن و ئوزبه که کان بریاری دا کورده شه رکه ره کان له سه روژئا واوه بگوئزایته وه و هه ر بو شه مه بهسته پینج مه لبه ندی کوردنیشینی له سه ر سنوور له شه سته رقا با ده وه تا چناران دروست کرد له و پینج مه لبه نده هیستاسی مه لبه ندی واته بجنورد و قوچان و ده رگه ز هه ر له جیگای خویاندا ماون (۳۲) .

گوئزانده ی شه م کوردانه بو خوراسان بوو به هه نوی به ریعی شه وان له ناو و خاکی با وویا پیریان .
له پیشدا کوتمان خانی له پ زبیرین کوریکی هه بوو به ناوی ته مر خان . ته مر خان له پیاده وتی و ئازایه تیدا ریگا وشوینیی با وکی گرتیه وه وه . شا عباس زور جار له خانی له پ زبیرینی داوا کردبوو شه م کوره هه ر وه ک با رتمه بنیریتمه ده رباری شا بهلام شه میر خان گوئی خوی لی کهر کردبوو .

(۳۱) محمد کاظم ، نامه عالم آرای نادری ، جلد اول ، چاپ عکس ، مسکو ، ۱۹۴۰ ، ل ۲۰ .

(۳۲) بارتولد ، و . و . : تذکره جغرافیای تاریخی ایران ، ترجمه حمزه سردادور ، تهران ، ۱۳۰۸ ، ل ۱۴۵ .

کویله‌تی بران و تُولغیان لئی سهندرا یه وه (۲۸) . میژوو نووسیکی دیکه له سر قهلاجوی کوردی موکری ده لئی: شا به له شکره که کی که شمت ههزار کهس بیون نه مری کرد هه موو عیلی موکری له مه و دای دوانزه فرسه خی ده و روبه ر له هه ریمه که بیان کهس زیندوو نه هیلین و نم له شکره چوار شه و چوار روژ خه لکی بی گونسا هییان گوشت (۲۹) .

جلال الدین محمد یزدی نه سئیره ناسی شا عباس که له نریکه وه چاوی به م کارساته خوینا ویبه که و توره ده لئی: له دوا ی نه وه علی خانی شاملو هیرثی برده سر قه لای حسین سلطان برای قوباد خان (ربیع الاخره ۱۰۱۹ ای کوچی - ۱۶۱۰ ز .) و به فرو فیل خه لکی نا و قه لاکه ی هیئا به ده روه ، خه لکیان به دیلی گرت . له نیویاندا کورپکی کوردی هه شت ساله هه بوو که با وکی به دهستی قزلباشی کوژرا ابو و نه و قزلباشه خوی کردبوو به خاوه نی کوربه که . نه م کوربه هه شت ساله له هه لیکدا شیر ی به دهسته وه گرت و کا برای بریندار کرد و ووتی: " نه وه تُولمهی بایم " ، دهس به جی کورپان گوشت . هه روه ها ژنیکی کسور دی دووگیان له گه ل کچیکی شهش سالمی که قزلباشی داوینی پیس کردبوو کاتی که قزلباشه که ده چیته جه مام و دیته وه ده بینگی ژنه سوری کچه که ی بریوه و زک و مندالی خوی دریوه و خه ریکی گوشتنی خویته تی و ده لئی له دوا ی میرده کهم نیی ژیا نم ناوی (۳۰) .

دوا ی داگیرکردنی قه لای دمدم له لایمینی شا وه قه بیان خا ن بیگللی بوو به خاوه نی قه لای دمدم . له سالی ۱۶۱۵ ای . ز . به کی له ژنانی خانی له پ زترین ، که نه و هه موو گوشتن و برینسه ی دیبوو هه ر له قه لای دمدم ما بووه وه و له خزمتی قزلباشاندا بوو ، به لام ساتی بسری توله له میشکی ده رینه ده چووتا هه لی بو هه لکه و ت روژی قه بیان خان چوو بووه راو به کی له خزمانی نه میر خان به نیوی " تُولوغ بهگ " ی ناگا دار کرد که خوی نا ماده بگا . تُولوغ بهگ نیوه شه و خوی و چل په بجا کهس له هه قالانی دیسان

(۲۸) هه مان سه رچا وه ، ل ۸۱۳ .

(۲۹) فلسفی ، نصر الله : زندگی شاه عباس اول ، جلد سوم ، ل ۱۹۴ .

(۳۰) روضه الصفویه ، ب . زندگی شاه عباس اول ، جلد سوم ، ل ۱۹۴ .

کهوت و کوژرا (۲۶) . نهمسکه نده ری موشی ده لئی : نهمیر خان و خان عمبدال و هاوه لانی وه ختی زانیا ن له دهستی قزلباشان گیان بسم ساقی ده رناکهن وایان به باش زانی به چکه وه خو بده نده ستمه وه و بجه ناویان جان هه لیکدا ههرچی بتوانن لئیان بکوژن تا قزلباشمکانی دیکه وریا ده بنه وه دهستی خوئیان ده وه شینن . نهمگر پیانیان زانی خو توئی خوئیانیا ن کردوته وه و به پیاهه تکی کوژرا ون (۲۷) .

بهم جوړه قه لای دمدم داگیرکرا و له شگری بی به زه بی شای ئیران شلم کوژم تا پاریزم ده ستیان کرد به کوشتن و برینی ژن و مندال و پیر و ساوای کورد .

دوای کوژانه وهی کاره ساتی دمدم شام عمباس را بیسیسارد له شگری ئیران له ههر لایمک کوردی موکری چا و بی کهوت به بی پرسین بیحاته بهر شیر .

له سالی ۱۶۱۰ ز . دا کاتی که شام عمباس بو خوئی هاته ههریمی ممرغه قویاد خان و ممرزانی عیلاتی موکری چوونسه لای دیارییمکی به کچار زوریان بو برد به لام به فرمانی شام له روژی دووشه ممووی ۸۱ ره به بیع الاخره سالی ۱۰۱۹ ای کوچی هه موویسان کوژران و ههر نهو وه خته نهمری قه لای کوردانی موکریسی ده رکرد . نهمسکه نده ری موشی ده لئی : قه لای کوردی موکری بسمه خامی چاره نووس له میژووی روژگاردان نووسرا بوو و ههر له سه و روژه دا ده ستمه کوردانیا ن ده هینا و به شیر سه ریانیان ده پهراند . به هرامی جه لاد ساتی تارامی نه بوو ههر خه ریکی کوشتن بوو

به کورتی بییینه وه بن و بنچینه نهی کوردی موکری ده رهینرا ، پیانیا ن کهوتنه بهر شیر و ژن و مندالیا ن بسمه

(۲۶) محمود پدرام له وتاریکدا به ناوی " له سر قه لای دمدم " گوتفکازی هنر و مردم ، ژماره ۱۵۱ ، گولانی ۱۳۵۲ ، که بسم زمانی فارسی نووسیویه تی ، ده لئی : نهمیر خان و مندال کاسی خوئیان له به ردی شمشیرخانی به ردانه ته وه . نهم قسمیه راست نیه . (۲۷) عالم آرای عباسی ، جلد دوم ، ل ۸۱۱ .

بریندارهکاندا دوو سوار هه‌بوون یه‌کیکیان شه‌فغانی بوو و شه‌وی
تریان پازووکی . پېشمه‌رگه کورده‌کان شه‌و دوو که‌سه‌یان گرت و
به‌رپیان کردنه ناو قه‌لاکه‌وه . خانی له‌پ‌زېرین ئازایه‌تی و
دلیری شه‌و دوو سواره‌ی پئی گرنگ‌هات و نه‌ی هیشته بیانکوژن .
رایسپارد برینه‌کانیان دهرمان کهن و عینجا رزگاریان کهن (۲۴) .

سرداری ئییران پاش ماوه‌یه‌کی شه‌ر به‌ ته‌واوی له‌ شه‌رکردن
ناو‌مید بوو . شه‌سکه‌نده‌ری موشی ده‌لی کوژراو و برینه‌دار
شه‌وه‌نده زور بوو ، که‌ ترس و دوودلی نیشته‌ دلی له‌شکری شاهه .
ته‌نانه‌ت سه‌ره‌ک‌وه‌زیر په‌شیو و تووره‌ بوو و هه‌ره‌شه‌ییکی
قورسی له‌ سه‌ردارانی شه‌ر کرد (۲۸) .

شه‌ر له‌ نیوان کورده‌کان و قزلباشه‌کاندا به‌رده‌وام بوو
تا له‌ رۆژی ۱۸ی مانگی ذوالحجده‌دا له‌شکری قزلباش سه‌رچاوه‌ی
ئاوی قه‌لای دمدمی دۆزی‌یه‌وه و به‌م جوړه به‌ برینی ئاو خه‌لکی
قه‌لایان خسته مه‌ترسی مه‌رگ و ژیانه‌وه .

خانی له‌پ‌زېرین و خان عبدال که‌ به‌م کاره‌ساته‌یان زانی
چی دیکه‌یان پئی نه‌کرا هاتنه‌ سه‌ر شه‌وه‌ی خو‌یان بده‌ن به‌ ده‌سته‌وه
به‌لام به‌م جوړه :

خان عبدال و هه‌قالانی به‌ خو‌یان و چه‌کیانه‌وه له‌ قه‌لا
بچه‌ دهره‌وه و ببن به‌ میوانی ئه‌لیاس خه‌لیفه قه‌رده‌دا غل‌ووی
پیاوی حکوومه‌ت . هه‌روه‌ها ئه‌میر خان و کوپه‌ گه‌وره‌که‌ی ته‌مر
خان و سه‌د که‌س له‌ براده‌رانی بچه‌ مال مه‌حه‌مه‌د به‌گی سه‌ردار .
باقی له‌شکره‌که‌ش قه‌لای دمدم به‌پاریزن تا بزانه‌ن ده‌بیته‌ چی .

کاتی که‌ خان عبدال هاته‌ مال ئه‌لیاس خه‌لیفه هه‌لیکی بو
هه‌لکه‌وت و به‌ شیره‌که‌ی که‌وته گیانی قزلباشان . له‌ شه‌نجام‌دا
ئه‌لیاس خه‌لیفه و زور که‌سی تری له‌ قزلباشه‌کانی گوشت ، به‌لام
قزلباشان گه‌له‌کو‌مه‌یان لی کرد و گوشتیان .

له‌ لایه‌کی تره‌وه خانی له‌پ‌زېرین قری خسته‌بوه نـاـو
قزلباشان به‌لام کوتوپر شه‌ویش وه‌به‌ر شیری سه‌ربازیکی ئییرانی

(۲۴) عالم آرای عباسی ، جلد دوم ، ل ۸۰۰ .

(۲۵) هه‌مان سه‌رچاوه .

شهره که دا خه لک تووشی بی ئاوییه کی کوشنده بوون ، بهلام
سهره پای شه شهش مانگ و به وتی دیکه نو مانگ خوی
پاراست (۲۲) .

له م سهره بنده دا چن روودا ویک قهوما که باری شهری به
سوودی کورده کان برده پیشه وه . به که م : مهحه مه د پاشا سهروکی
کوردی جهلالی له ناکا و مرد . له دوی مردنی شه و بلاوه و دوو
به ره کی که وته نیو جهلالیه کان . ههروه ها برادوسته کان له بهر
بی ئاوی له مان و نه ماندا بوون کوتوپر بارانی باری و به
ماوهی مانگیگ بهرده وام بوو . خه لکی قه لاکهی زیندوو کرده وه .
گرنگترین روودا و شه وه بوو که حاتم بهگ شهوی نووست و ئیدی
هه لهنه ستایه وه . مردنی حاتم بهگ له شگری ئیرانی تووشی
گیروگرفتگی زور کرد .

هه رچند سوپای شا چن بهر ا بهری پیشمه رگه کانی خانی
له پ زپرین بوو بهلام ئازایه تی و دلیری پیشمه رگه کان قه ره وی
شم که م بوونه ی ده کرده وه . ئازایه تی و دلیری پیشمه رگه
کورده کان وه ها بوو ، که شهسکه ندهری موشی نه ی توانیوه ددانی
پیدا نه نی که ده لی : له بهر ئازایه تی کورده کان سوپای ئیران
هیچی پی نه ده کرا و ژماره یه کی زور له سوپا له نیو چوون و یا
بریندار بوون . هه سن خان (به کی له سهرداره کانی ئیران بوو -
ع . م .) له ئازایه تی کورده کان شه رمه سار بوو (۲۳) .

له پیشدا گوتمان قه لای دمدم له باری ئاوه وه له ممرسیدا
بوو . سه رچاوه ی ئاوه که ی له ده ره وه ی قه لاکه وه بوو . کاتیی
سهروکی له شگری شا ههستی کرد ناتوانی به شهر و چهک کورده کان
بشکینی هاته سر شم رایه به شکوو سه رچاوه ی ئاوی قه لاکه
بدو زیته وه و به برینی ئا و خه لکی نا و قه لاکه ش بغه وتینی یا
له بی ئاویدا خو یان بدهن به دهسته وه .

سهروکی له شگری قزلباش به شی له سه ربازه کانی خوی کرده
به رپرسی دو زینه وه ی سه رچاوه ی ئاوه که . له و سه ربازانه هه شت
که سیان نه بی که بریندار بوون شه وانی تر هه موو کوژران . له نیو

(۲۲) تاریخ افشار ، ل ۳۰ .

(۲۳) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۸ .

کردن ، به‌لام سیّ سهد چوار سهد کهس له‌وان چوونه سر له‌شکری
 ثمیر خان و شهوی تریان شان به شانی شای ئییران دژ به ثمیر
 خان له شهری دمدمدا به‌شدارییان کرد و بوون به هوی کوشتن و
 زیانیکی زور له کوردستاندا . ثمیر خان که ههستی به پشت
 شهستووری خوی کرد ورده ورده به ته‌واوی وه‌لامنی شاشی نه‌ده‌داوه .
 جاریک شا عباس شه‌مری پی کرد له شهری چه‌غال شوغلی سرداری
 عوسمانی ، که هیرشی هینا‌بووه سر نازه‌ربایجان یارمه‌تسی
 سرداری ئییرانی ته‌للا ویردی خان بدات . به‌لام ثمیر خان
 سره‌پای نزیکی له مه‌یدانی شه‌په‌وه یارمه‌تی ته‌للا ویردی خانی
 نه‌دا . له کاتی هاتنی کورده جه‌لالیه‌کاندا شا ههشت‌هه‌زاری
 لی‌یان سه‌رشکیین کرد به سر برادوسته‌کاندا ، به‌لام ثمیر خان
 نه‌چووه ژیری و هیجیانی وه‌رنه‌گرت . کرده‌وهی ثمیر خان به‌ره
 به‌ره شا و دام و ده‌زگای خسته په‌ژاوه‌وه . یاخی بوونی خانی
 له‌پ‌زیپین شا عباسی به ته‌واوی خه‌فت بار کرد . میرزا ره‌شید
 ده‌لی قزلباشه‌کان بیری شه‌وه‌یان شه‌کرده‌وه شه‌گه‌ر خانی له‌پ
 زیپین ، که خزمه‌تکاری نزیکی ده‌وله‌تی شا عباس بوو ، وا ببزوی
 ده‌بی ئیمه چون چاوه روانی خزمه‌ت بین له‌لایهن مه‌زنه‌کانی‌دیکه‌ی
 کوردستانه‌وه (۲۰) . شا به ته‌واوی حالی بوو ثمیر خانی له‌ی
 یاخی بووه و له‌شکری نارده سهری .

له روزی بیست و ششی شه‌عبانی ۱۰۱۷ی کوچی (۱۶۰۸ی ز)
 له‌شکری شا عباس قه‌لای دمدمی گه‌مارو دا و شهری دمدم ده‌ستی
 پی کرد . شا سهره‌ک وه‌زیری خوی حاتم به‌گنی شور‌دوبادی کرده
 فرمانده و به‌رپرسی شه‌ شه‌ره و پیی راسپارد : ئاگری یاخی
 بوونی ثمیر خان به ئاوی کوشتن و برین بکوژیننه‌وه و مه‌لبه-
 نه‌که‌ی بده‌نه ده‌ستی جه‌لالیه‌کانه‌وه و ئینجا ده‌ست‌بکه‌ن به
 قه‌لاجوی کوردان (۲۱) .

له‌م لاشه‌وه خانی له‌پ‌زیپین درکی قه‌لای داخست و خوی بو
 به‌ربه‌ره‌کانی ئاماده کرد . قه‌لای دمدم قه‌لایه‌کی به‌کجار قایم و
 له‌بار بوو ، ته‌نیا کهم و کوری بی ئاوی هه‌بوو . له ماوه‌ی

(۲۰) تاریخ افشار ، ل ۲۴ .

(۲۱) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۵ .

نه میر خان به ته وای خوئی به نیمچه شاهیمک ده زانی. له باری سوپایی و تا ودا رییموه هیچ کم و کوریکې نه بسوو. وورده وورده دهستی پی کرد خوئی له ژیر دهستی شای ئیران رزگار بکا . بویسه نامه پیکې له شاه عباس ثروسى و له و نامه پیدادا وای لئی کرد بو پارسستی خوئی و خملکې نه و تا وه له هیږشه کاشی عوسمانی ئیجازه ی پی بدهن قهلاى دمدم سمر له نوی دامه زینینه وه . شاه و اوپوکره - کانی دا وخوازیی نه میر خانیا ن قبول کرد . نه میر خانیش به ته وای قووه تیمه وه قهلاى دمدمی شاه و دان کرده وه و له سوتمه سپه نی و خوا رده مهنی هرچیکې پیوست بوو له ورمی هیپای و له قهلاکمه را بگرت . به لام هر زوو سیخور و شوفرانی شاه ههستیا ن به مترسی نه میر خان کرد بویه خستیا نه ژیر چاودیری خوئی ن و هه موو جبار کرده وه و کاره ستیا ن بو شاه و وه زیره کاشی ده گپرا وه . یه کئی له کاربه ده ستیا نی شاه پیر بوداق ، خان مهنی میرانی ته وریز بسوو که له میژ بوو له گال نه میر خان دوزمنی و تا کوکیپان هه بسوو ، تا مه پیکې له شاه ثروسى و پیی پگاهه پند که دروست کردنی قسه لای دمدم له لایه نی نه میر خانه وه به سوودی ده وله نات زانی .

کاربه ده ستیا نی ده وله نات کاروباری نه میر خان و قهلاى دمدمیا ن دا به دهستی پیر بوداقه وه . پیر بوداق دوو پیاوی خوئی نسا رده لای نه میر خان تا کاره ستیا نی خوئی و شای بو بگپرنه وه . خانی لسه پ زپیرین که دیتی پیر بوداق خان خدریکه ده ست ده خاته نیو کاروباری نه مه وه خیرا سپا وه کاشی پیر بوداقی کوشت و بهم جوړه نیوانی خوئی و حکومومته شای بیهکلا کرده وه . کاشی که کرده کاشی زانیپان نه میر خان دژ به شاه را وه ستا وه و هروه ها نیوپانگی قهلاى دمدمیا ن بیست دهسته دهسته خوئی ن دان پال نه میر خان (۱۸) .

هر له و روژاندا ، کرده جلالیه کاشی که له زولسم و زوری کاربه ده ستا ن و دهره بیه کاشی عوسمانی هه لایتمون ، خوئی نپانسانه گمانده کوردستا نی ئیران . نه بکه ننده ری موشی ژمانه ی نه م کوردانه به بیست هه زار کاشی داده نی (۱۹) . حکومومته نییران به خیرها ستی نه م کوردانه ی کرد و چه کی پی دان و دژ به پرا کرده کاشی ن شری پی

(۱۸) امین زکی ، محمد : کوردی به ناپانگ ، گورانی گه لاریز .
(۱۹) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۲۹۳ .

حاکمی نهم مملبه‌ننده . به‌لام نهمیر خان سوری بو نهم حاکمه
دانه‌ن‌واند . به ووتمی نهمسک‌ننده‌ری مونیخی له‌و کاتنه‌وه مهرجار
له‌لای به‌کی له مزنانی کورده‌وه بوو . ما‌وه‌بک هم‌قالی عوممه‌ر
به‌گی سوران بوو و له جه‌رگی شیری عوممه‌ر به‌گ و دوژمناندا
ده‌ستیکی نهمیر خان به‌ری نینجا بی‌پان ده‌گوت نهمیره کوچ (۱۴)
کاتی که شا عباس خه‌ریکی وەرگ‌تنه‌وه و داگیرکردنی نهمیره‌وان و
نه‌خچه‌وان له ده‌ستی ده‌وله‌تی عوسمانی بوو ، نهمیر خان خوئی و
له‌شکری چووه یا رمه‌تی شاه . شا عباس که غارابه‌تی و دل‌بری
نهمیر خانی له شیری عوسماندا چاو بی کەوت خوشه‌ویستی نهمیر
خانی، چووه دل‌وه و ریژی لئ‌گرت و سرداری عه‌شیره‌تی برادوست و
م‌لبه‌ندی ته‌رگه‌وه‌ر و مرگه‌وه‌ری به نهمیر خان خلالت کرد و ناز
ناوی گه‌وره‌ی خانی بی به‌خی . هه‌روه‌ها حکومەتی ورمی و شنو
که به‌شی له غارباجان بوو و له ده‌ستی قزلباشکاندا بوو
پیشکەش نهم و کرا و شا رایسپارد هه‌ره وه‌ستای زرینگه‌ران ده‌ستیکی
له زیز بو نهمیر خان دروست بکا و به دور و گه‌وه‌ری نایساب
بیرا زینیه‌وه و بیکه‌نه ده‌ستی نهمیر خان .

هه‌ر له‌م وه‌خته‌وه خوشه‌ویستی و پایه‌ی نهمیر خان له به‌رز
بوونه‌وه‌دا بوو . نهمسک‌ننده‌ری مونیخی ده‌لی: سه‌ربه‌زی هه‌موو هاوتا
و هاوه‌لانی خوئی بوو و چه‌ن هه‌رمی له ده‌ستی میرانی عه‌شیره‌ته
کورده‌کانی سه‌ربه عوسمانی ده‌ره‌ینا و داگیری کرد و له نهمیو
فه‌رمانه‌نیه‌ماکانی کوردستان به به‌زی پایه و زوری له‌ش‌کەر
به‌ناوبانگ بوو (۱۵) . له‌و پروژه‌وه شا عباس ده‌ستی زیری بی
نهمیر خان دروست کرد نازناوی خانی له‌پ‌زیریشتی بی به‌خی (۱۶)
خاوه‌نی عالم آرای عباسی ده‌لی له‌مه‌ودوا زوژبه‌سه‌ی
عه‌شیره‌ت و میره‌کانی کورد هاتنه خزمەتی نهمیر خان و له زیز
سایه‌ی نهم‌ودا چه‌وانه (۱۷) .

(۱۴) عوسکار مان ده‌لی: نهمسک‌ننده‌ری مونیخی له قیبا به نهمیر
خان ده‌لی کوچ . (تحفه مظفریه، پشمه‌کی عوسکارمان ، بغداد ، ۱۹۷۵ ،
ل ۱۲۵ .

(۱۵) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۲ .

(۱۶) امین زکی، محمد: کوردی پناوبانگ - نهمیر خانی برادوست ،
گوڤاری گه‌ل‌او‌پژ ، ژماره‌ی ۳ ، سالی یه‌که‌م ، شوباتی ۱۹۴۵ .
(۱۷) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۲ .

میرزا رهشیدیش دهلی: به وتی باوی خه لک ، پیش ئیسلام
 لهم ئوینه دا دوو قه لای هه بوو که کورده کان پیان گوتوووه دوم دوم
 و جوم جوم . ئهم دوو قه لایه به هوی زه مانه وه کون و ویران بوو
 و ئهمیر خان سر له نوی ئاوه دانی کرده وه (۹) .

سهره رای شه وه که ئهم دوو میژوو نووسه بای کونی قه لای
 دمدمیان کردوووه به لام شه رف خان له میژوووه کهیدا " شه رفنامه "
 هیچ ناوی ناهینی . شه رف خان تنیا له بهی فه رمانه پریانی
 ته رگه وه پر دا بای قه لایه ک ده کا به ناوی داود ئیتر له سه ری
 ناروا (۱۰) .

له سهرده می شا عباسدا سرداری عه شیرته برادوست ئهمیر
 خان بوو . میرزا رهشید دهلی ئهمیر خان له سهرتادا پیاوکی
 نه ناسراو بوو (۱۱) . عه رب شه مؤش دهلی به ریپوه به ری ئهم شه ره
 (دمدم - ع . م .) نه میر بووه نه به گ و نه ئاغا ، به لک
 کوردی بووه ناوی خان بووه (۱۲) .

به لام ئهم قسانه له گه ل نووسراوه کانی ئه سکه نده ری مونشیدا
 ریک ناکه ون . ئه سکه نده ری مونشی دهلی : له سهرده می شادا (شا
 ته هماسب - ع . م .) له عه شیرته پیاو هه بوو ناوی قه ره تاج
 بووه به کی له خزمه تکارانی ده زگای ئهم ده وه له ته بوو و شاش
 هه ری می ته رگه وه پر و مه رگه وه پر له گه ل ورمی و شووی پی خه لات
 کرد (۱۳) .

له سهرده می محمد شای خودا به ندی کوری شا ته هماسبدا
 ده وه له تی عوسمانی هه لمه تی برده سه ر خاکی ئیران و ئازربایجانی
 داگیر کرد . له شکری عوسمانی خوی و سه لماس و ورمی له ده ستی
 کاربه ده ستانی حکومه تی ئیران ده رهینا و شا مه حه مه د به گ
 ناویکیان له میرانی سوماو برادوست له لایه نی خویانه وه کورده

(۹) تاریخ افشار ، ل ۲۱ .

(۱۰) شرفنامه ، ل ۳۸۴ .

(۱۱) تاریخ افشار ، ل ۱۹ .

(۱۲) عه رب شه مؤ ، قه لای دمدم ، بغداد ، ۱۹۷۵ ، پیشه کی

نووسه ر ، ل ۲۳ .

(۱۳) عالم کرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۲ .

عوسمانی‌بیمه‌کا نیش به پیچ‌وانه‌وه بیریان ده‌کرده‌وه . ثم دوم ده‌ولمه‌ته کا تی ناوی کوردیان ده‌برد و باسی کوردیان ده‌کرد که بیان به‌ن بو شهر و به کوشنیان بده‌ن . ثم سیاسمه‌ته نا‌له‌باره شوینی خ‌سوی له‌سور کورده‌کان دانا و کردیان به‌ داره‌ده‌ستی، ثم دوو حکوومه‌ته . به دریژایی میژوی نا‌کوکی نیوان نیوان و عوسمانی کوردکان بوون که زورترین زیانیان لی کموت . ولاته‌کمیان بوو به میدانی شهری ثم دوو ده‌ولمه‌ته و پیاوه‌کانیا نیش بوون به قوربانی دژا‌بیه‌تی، ثم دوو ده‌ولمه‌ته .

سیایه‌تی ته‌فروتوتا کردنی مزانانی کورد له‌ لایه‌تی، شا عبا‌سموه بو جا ریکیش له‌ بیر نه‌ده‌کرا و هه‌رجار هه‌لی هه‌لکه‌وتسا له‌شکر و سیای ده‌ولمه‌تی ده‌هاته کوردستان بو کوشتن و چه‌پسا و کردن .

کاره‌ساتی دمدم ته‌جای نه‌خشی شا عبا‌س بوو بو له‌نسا و بردنی مزانانی کوردستان .

له‌ هه‌ندێ کتیی میژویی فارسیدا وشه‌ی دمدم " دوم دوم " نووسراوه و تسکی‌رای تورک و نا‌سووری‌بیه‌کانی ده‌ورو‌بهری فه‌له‌لی، دمدم ده‌لین دوم ، به‌لام کورده‌کان ده‌لین دمدم .

مانای دمدم چه‌ و بوچی به‌م فه‌لایه‌ گوتراوه دمدم ، هه‌شتا به‌ باشی روون نه‌کراوه‌ته‌وه و هه‌رکس مانا‌بیه‌کی لی ده‌داته‌وه . به‌ رای نیمه ، دمدم بریتیه‌ له‌ دوو وشه‌ دم دم . دم له‌ زاراوه‌ی کوردانی موکریدا به‌ مانای لووت‌با که‌بوویه . جا چون فه‌لی دمدم خوی وه‌کو لووتیکی درێژه و ده‌ورو‌بهری فه‌لاکش به‌ردی گه‌وره‌گه‌وره‌ن که‌ نه‌وانیش له‌ لووت‌ده‌جن و له‌ فه‌لاکه‌وه هاتوونه‌ته‌ ده‌ر . خه‌لک ناویان ناوه دمدم . به‌ رای نیمه دوم نام‌دروسته . شه‌گه‌ر نیستان‌س سه‌یری به‌ردی شمشیر خانی ، که‌ به‌شیکه له‌ فه‌لی دمدم بکه‌مین کوت و مت‌ده‌لینی لووته .

فه‌لی دمدم فه‌لایه‌کی میژویی و زور کونه . شه‌که‌نده‌ری موشی ده‌لی : له‌نیو کوردان باوه‌ به‌ر له‌ هاتی نیسلام و له‌ سه‌رده‌می ساسانی‌بیه‌کاندا هه‌ر له‌م جیگایه‌دا فه‌لایه‌ک هه‌بووه ، که‌ به‌ فه‌لی دمدم نیویانگی ده‌رک‌ردوه‌ و روژگار کاری تی‌کردوه‌ و له‌ نیویو جووه (۸) .

فهرمانبرهوايمکی بچووکوه ، که ههر به ناو له ژير رکيفي ئيران
بوون .

کاتی که شا عباس هاته سر تهخت کوردستان له باړیکي
تا بيمه بيو . له کوردستاني ئهردلان هه لؤ خان (له سالی
۱۶۲۷ مرد) دژ به شا عباس راوهستا بوو . ميژوو نووسیکي کورد
سيارهت به هه لؤ خان ده لئی ؛ ديارى بو هيچ خاوه ن ده سالاتیک
ندهنارد ، ههروهها ژور ههولئ دهدا له شکر و سپا پیکهوه بنئ و
ولائي خوئ ئاوهدان بکاتهوه . باجی به کهم نهددا و ملی بو
کمس شوږ نندهکردهوه (۵) . شا عباس ههولئ لهناوبردني هه لؤ
خانی دا بهلام سر ننگوت . ته نانهت هه لؤ خان دوو سئ جار
سپای شای شکاند ، که جارى ئاخري شا بو خوئ سه رۆکی له شکر بوو .
کاتی که شا عباس مهستی کرد له وزه بجا نییه بتوانئ هه لؤ خان
بشکينئ به نای برده فروئیل . بهلام هه لؤ خان مبریکي لیهاتوو و
شارهزا بوو و ههتا ئه و رۆژه له سر حوکوم بوو سياهستی خوئ
به پروه برد .

سياهستی نالهبارى سهفهوی و وو شکه سوفيتی و تهعه سوبی
دبتيپان کوردهکانی به ته واوی له حکومهتی ئيران دلگسيران
کردبوو . کوردانی موکريش ههر له ميژ بوو بووبوون به قوربانى
ئهم سياهسته . ئهسکه تهرى موبتي ده گيرپتهوه ده لئ ؛ له دواى
شهرى شا ئيسما عیلى سهفهوی له دژى ئاق قویونلوه کان به ره و سارم
به گی کورد ، که له مهلبندی ورميچا ده ژيا ، روشت گرتی و کوئتی
و عیل و بنه مألای به باى فهنا دا (۶) .

ههروهها شهرف خان ده لئ ؛ مهزنانی کوردستان هه مموو
پیکهوه به ره و ته بربيز چوون بو خزمتی شا ئيسما عیل بهلام بيه
فرمانی شا هه موویان که له پچه کران و خرانه زيندانسه وه (۷) .
سهفهوییه کان هيچ کاتی متممنايان به کوردهکان نهده کرد و ئه وا-
نيان به لايهنگری حکومهتی عوسمانی ده زانی . ههروه هه

(۵) ملا شريف قاضي اردلان: زبدة التواريخ سنه ۱۱۰۰ هـ ، نسخه خطی
کتابخانه دانشگاه کمبریج ، انگلستان ،

(۶) اسکندر منشی: عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۴۱ .

(۷) شرف خان بدلیسی: شرفنامه ، طبع الازهر ، مصر ، ۱۹۳۱ ، ل ۱۶۸ .

ناوهندی یاخی بن، بزم جوره پارچه پارچه بوونی دهوله تسی سهفهوی و نهبوونی بازاریکی گشتی و ههروه ها نهبوونی په یوهندی ئابووری له مهلبنده جوربه جوره کانی شادا کۆنترولی تیولفکانی زور سخت و گران کردبوو. به درپژایی ئهم سهرده مه خاوهن تیولفکان زوربهی ههولیان شهوه بوو تیولفکانی خویان بکهن به میراتی و بی مهرج، ههر بویه ده بینین لهم ده مه دا راپهرین و یاخی بوون له شا و حکومه ته که ی شتیکی زورئاسایه.

شاکانی ئیران و به تایبهتی شا عباس ههولیان دا نههیلن تیول بیی به میراتی و بی مهرج، بهلام باری ئابووری و سیاستی دهولهت نهک ههر ناوهندیتی بو شا پیک نههینا به لکو ریگسای ههول دان بو جیا بوونهوی له لایهن دهره به گه گانهوه خوشتر کرد.

دهره به گه گان، که ههستیان به سهر به خوویی ئابووری خویان ده کرد، ههولیان ده دا سهر به سستی سیاسیش به ده ست بینن. ههر بوو ئهم مه به سته دایم به گژی دهولهتی ناوهندییدا ده چوون و ههرکات حکومهتی شا له کزی و لاوازیدا بوو یاخی بوونیش ته شه نسهی ده کرد و حکومهتی ده خسته مه ترسی په وه.

شا عباس له سهره تای حوکومرانی خویدا ههولی دا ئهم دهره به گه پیر و یاخی یانه تفر و توونا بکا. بهلام نه شا عباس و نه شاکانی تری پاش شه و نه یان توانی به ته واوی ئهم سیاسته بهرن به ریوه.

لهم سهرده مه دا، کوردستان بهروالهت له نیوان دوو حکوو مهتی ئیران و عوسمانیدا دابهش کرابوو. بهلام داگیرکردنی کوردستان و دابهش کردنی له نیوان ئیران و عوسمانیدا قسهت شهوه ناگه یه نییت که شه و دهولهتانه توانی یان به ته واوی ئهم ههریمه بخه نه ژیر رکیفی خویان. له راستیدا فرمانه پره وای راسته قینهی کوردستان ههر سهرهک هوز و عه شیره ته کان بوون و ده سهلاتی حکومهت به سهر کورده گانهوه ته نها ههر به ناو بوو. له سهرده می سهفهوی یه کاندایه درپژایی سنووری ئیران و عوسمانی فرمانه پره وایی دهره به گی یه نیمچه سهر به خوکانی ئهرده لان له ناوچهی کوردستانی ئهرده لان، که ناوهندی سنه بوو و ههروه ها سهرداری موکری که نیشه جنیگهی سا بلاغ بوو خاوهن ده سهلات بوون. ئهم فرمانه پره وایانه له ناو خویندا بوو بوون به چه نه

له زور ملگمندی ئیرا ندا دهره به گه گانه نا و خو یا خی ببوون و
جماره ری خه لکیش که له حکومت و له زوری باج و پیتاک وه پز
ببوون پشتیوانی یا له م یا خی نه ده کرد .

له م سرده مده دا ، که ئیمه با سی لیوه ده که یین ، هسه موو
دهسه لاتیگ به دهستی شاره بوو و ههروه ها خاوه ئی هه میوز زهوی و
زاریک بوو و ده پتوانی به که یفی خوئی که لگ له و زهوی یا نه وه ر
بگری و باج و ملکانه له خه لگ بستینی . له م سه رو نیسه نده دا شا
بو ئه وهی پتوانی یا خی مه گان رازی بکا و بو لای خوئیانی بکشی
دهستی کرد به به خشی زهوی به یا خی مه گان و دهره به گه گه کسان .
له سه رده می شا عه با سدا زور بهی ئه و زهوی یا نه که بیانی ده گوترا
زهوی تاج و خه زانه به دهستی دهره به گه گانه وه بوو . دیاره به
دهست هیانی زه ویش مهر چی خوئی هه بوو : دهره به گه گان کاتی ده بیان
توانی زهوی به دهست بیین که له ده زگای حکومه تدا به شدار بوو
بیین و له بنه ما له به کی دهره به گه بن .

ای . پ . پتروشفسکی ده لای : " سروشتی ملکانی له سه رده می
دهره به گه گدا و ا بوو که خاوه ن ملکی دهره به گه به چینی لسه
چینه گانی حکومت ده ژمیر درا ، که به جو ریکی سنی (صنفی)
ریک خرابوون و ئه م خاوه ن ملکه دهره به گه گانه ئه بوو خزمه تیگی
سیای یا حکومتی تا بیتهی به دهوله تی دهره به گی بگه ن " (۴) .

له سه رده می سه فه وی به کانه با وترین ئیوهی ملکانی
دهره به گی " تیول " بوو . تیولیش دوو جوړ بوو :

۱- تیولی تا بیتهی بو ئه و اووی ژیان .
۲- تیولی که بو خزمه تیگی تا بیتهی بوو . واته خاوه ن تیول
تا ئه و روژه تیولی به دهسته وه بوو که کار یکی به دهسته وه
بوایه .

به م جوړه خاوه ن تیولکان بوو بوون به نیجه دهوله ت بساج و
ملکانه یان له خه لگ وه رده گرت ته تانه ت له شکر و سوپای تا بیتهی
خوئیان هه بوو و به ره به ره خوئیانیان ئا ماده ده کرد له حکومه تی

(۴) پتروشفسکی ، ای . پ . : کشا ورزی و مناسبات ارضی در
ایران عهد مغول ، ترجمه کریم کشا ورز ، انتشارات مؤسسه مطالعات
و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران ، ۱۳۴۴ ، جلد اول ، ل ۱ .

پیش‌نموده بچینه سەر کاره ساتی دمدم و لئیکی بدهینه وه ،
پئویسته سهرنجیک بدهینه چۆنیهتی باری ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییی
ئێرانی ئەو سهردهمه .

سهدی دهیهمی کۆچی ئێران تووشی دواکه‌وتووێکی ناله‌باری
ئابووری بوو . هۆیه‌که‌شی زۆرتر ته‌وژمی باج و پیتاکی ده‌ولت و
هه‌روه‌ها زۆربوونی راده‌ی ملکانه‌ی ده‌ره‌به‌گه‌کان بوو له‌سه‌ر شانی
خه‌لکی هه‌ژار . باری ده‌ولته‌تی سه‌فه‌ویش به‌ هۆی راپه‌رینی خه‌لک و
شه‌ری ناوخۆیی ده‌ره‌به‌گه‌کان و هه‌روه‌ها سهرنه‌که‌وتن له‌ شه‌ری
عوسمانی و خانانی ئۆزبه‌کدا ، زۆر له‌ کزی و مه‌ترسیدا بوو .

له‌ کاتی ده‌س‌پیکردنی حکومه‌تی شا عه‌باسدا (۱۵۸۷-۱۶۲۹)
حکومی کرد (کار و باری ناوخۆیی و سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی حکومه‌تی
ئێران گه‌یشته‌بووه‌ ئه‌وپه‌ری لاوازی و په‌ک‌که‌وتووینی . له‌شکری
ده‌ولته‌تی ئۆزبه‌ک " ماوراء النهر" و سهرانسه‌ری خوراسانی له‌گه‌ڵ
شاره‌کانی مه‌رو و هه‌رات و مه‌شه‌د و نه‌یشا‌بووری داگیرکردبوو .
ئه‌رمه‌نستانی رۆژه‌لات و ئازربایجان و مه‌له‌بندی رۆژئاوای ئێران
به‌ ده‌ستی عوسمانیکانه‌وه‌ بوو . شه‌ری بێ برانه‌وه‌ پشتی خه‌لکی
هه‌ژاری به‌ ته‌واوی شکاندبوو . عوسمانیه‌کان هه‌لیکی باشیان بوو
هه‌لکه‌وتبوو و ده‌سته‌ ده‌سته‌ خه‌لکیان به‌ کۆیله‌تی ده‌بێرد . ته‌عه‌سوبی
وشکی دینی و درنده‌یی شا‌کانی ئێران به‌ تابه‌ت سه‌باره‌ت سه‌
کورده‌کان ، پا‌کانه‌یان بوو سیاسه‌تی جه‌رده‌یی و پیاوکوژی عوسما-
نی‌کان ده‌کرد .

شا عه‌باس ده‌ولته‌تی عوسمانی به‌ یه‌که‌م دوژمنی خۆی ده‌زانی .
له‌ هه‌مان کاتدا به‌ تاقی ته‌نیا ده‌ره‌قه‌تی ئەو ده‌ولته‌ته‌ به‌قوه‌ -
ته‌ش‌نه‌ده‌هات . بۆیه‌ پیش‌نیهادی به‌ ده‌ولته‌تی رووسیه‌ کرد ، که‌
هه‌ردوولا به‌ دوو قۆلی هێرش‌به‌رنه‌ سهر ده‌ولته‌تی عوسمانی . به‌لام
رووسیه‌ی ئەو سهرده‌مه‌ له‌وه‌ لاوازتر بوو بته‌وانی به‌ گزی ده‌ولته‌تی
عوسمانیدا بچێ . کاربه‌ده‌ستانی ئێران له‌وه‌ زیاتر په‌یمانیکسی
ناشتی له‌گه‌ڵ عوسمانیکاندا مۆربکه‌ن هه‌چی دیکه‌یان پێ نه‌کرا .
به‌ پێی ئەم په‌یماننه‌ ده‌ولته‌تی ئێران گورجستانی رۆژه‌لات و
ئه‌رمه‌نستانی رۆژه‌لات و کوردستان و سهرانسه‌ری ئازره‌بایجانی
باکووری و باشووری (بێجگه‌ له‌ ئه‌رده‌بیل و تالش) و به‌ئێ له‌
لوړستانی دا به‌ ده‌ستی عوسمانیه‌کانه‌وه‌ . پیش‌ئهم کاره‌ساته‌ش

میرزا رهشیدیش ، وهکو شهسکهندهری مونی ، لایهنگری حکوومهت و دژ به کوردانه . لهمهولا ههرچی باسی دمدم کرابی لسه م دوو کتیبه ، به تایبتهتی له کتیبهکهی شهسکهندهری مونیسهوه وه رهگیراوه . ئیتر به پیویستی نازانین باسی شه و نووسینانه بکهین .

به بروای ئیمه تاکه لیکۆلینهوهی زانستیانه ، که لهسهر کارهساتی دمدم و ههروهها بهیتی دمدم کرابی زانای گهنجی کورد ماموستا ئوردیخان جاسم جهلیلۆف کردوویه . شهگهرچی نووسهر ههموو سهراوهکانی دمدمی به دهستهوه نهبووه بهلام بهرهههکهی له م مهیدانهدا جیگایهکی بهرز و تایبتهتی ههیه . بهرهههکهی ماموستا ئو. ج . جهلیلۆف ، که بریتیه له ۲۰۷ لاپههه ، له باری میژوویییهوه له دمدم و کارهساتی شه میر خانی له پزیرین کۆلیوهتهوه و ههروهها تیگستی کوردیتی بهیتی دمدمی کۆکردوتهوه و لیکی داوهتهوه و وهری گپراوته سه زمانی رووسی (۳) .

راسته ، میژوو نووسان ، که زوربهیان لایهنگر و مووجه - خۆری حکومهتانه بوون خۆیانیان له کارهساتی دمدم که و کوپهر کرد ، یا به قسهی ناشیرین و نالهبار باسیان لیوه کرد . بهلام جهماوهری کوردی ساکار که باو و باپیرانیا له شهری دمدمدا هاوبهشیان کرد و گیانی شیرینی خۆیان له و ریگادا بهخشی یادی راپهڕینی دمدمیان له بیر نهکرد و رووداوهکانی شه راپهڕینه خۆیناوییهیان له چوارچیوهی بهیتدا هۆنیهوه و سپاردیانته دهستی دلیان و پشتاوپشت وهکو میراتیکی سپروژ پاراستیان ههتا گهیاندیانته دهستی نهوهی شه چهرخه .

زانایانی کورد و ههندهران زۆر لهسهر بهیتی کوردی و به تایبتهت بهیتی دمدم خۆیانیان ماندوو کردووه . له م مهیدانهدا ناوی مهلا مهحموودی بایهزیدی ، شهلکساندهر ژابا ، ئوسکار مان ، شهمینعهودال ، عهزهب شهمو ، حاجی جوندی ، قهنات کۆردۆلیف و عومه ر شهخهلا دهشتهکی زۆر دیاره .

x x x x x

Djalilov, O. Dj: Koordskii geroicheskii (۳)
epos "Zlatorookii Xan" (Dimdim), Nauka sssr,
Moscwa, 1967.

راپه پښې ددم و فولاچوی کوردانی موکری

عبد الله مردوخ

راپه پښې ددم و قهلاچوی کوردانی موکری به دهستی شا عباسی سهفهوی ، شای ئیرانی سدهی دهی می کوچی ، یهکی له کاره ساته خویناوی یهکانی میژووی گهلی کورده . میژوو نووسانی کورد و هندهران کهم خوینان پئوه خهریک کردوو . هسوی شه مهیش شاکرایه .

سه بارهت بهم رووداوه بهلگهی جوړبه جوړ و باوهر پی کراو یه کجار کهمه . تاقه بهلگه یهک ، که میژوو نووس بتوانی پشته پی ببهستی ، کتیبه بهناوبانگه کهی شهسکهندهری مونشی یه : تاریخ عالم آرای عباسی (۱) . شهویش ، بهداخهوه ، پره له قسهی تنال و ناشیرین بهرام بهر به کورد . بهلام سه ره پای شه مهش شه گهر شهسکهندهری مونشی نه بووبا ، بی گومان هیچ جوړه زانیاری یه کی میژوو بیمان له سهر ددم به دهسته وه نه ده بوو . گرنگی نووسینه - کانی شهسکهندهری مونشی له وه دایه که بو خوی له جهرگهی شه پری دمددا بووه .

میرزا رشید شه دیب الشعرا ، که میژوو نووسیکی خه لکی لای ورمی بووه ، له سهرده می ناسره ددین شای قه جهردا کتیبیکی به زمانی فارسی له سهر میژووی ورمی نووسیوه به ناوی " تاریخ افشار " (۲) ، تیدا به دریژی باسی کاره ساتی ددم دهکا . زوړبه ی زوړی رووداوه کان له " عالم آرای عباسی " یه وه وه رگرتووه . بهلام ، به پی زانینی ئیمه ، شه مه یه که مین کتیبه که باسی شه پری سییم و چواره می ددم دهکا .

- (۱) اسکندر بیگ ترکمان منشی : تاریخ عالم آرای عباسی ، جلد اول و دوم ، به کوشش ایرج افشار ، انتشارات امیر کبیر ، تهران ، ۱۳۵۰ .
- (۲) ادیب الشعرا میرزا رشید : تاریخ افشار به انضمام تاریخ قیام شیخ عبیدالله ، به تصحیح و اهتمام پرویز شه ریاز افشار و محمود رامیان ، رضائیه ۱۳۴۵ .

شکات .

شمجاره شهونده ... به هیوای شهوی له وتاریکی
داها تودا درپژه بهم باسه بدهم .

به رلین ، ۱۹۸۳/۹/۲۹

تیبینی : له باره ی زار اوه کانی زمانه کوردی یه وه ، زمانه
شهده بی و نو سینیان و بهراورد له نیوانیان دا ، پروانه شه و
دو وتاره ی له کو فاری (زانیاری) دا نویومن : ژماره - ۴ وه ،
به غدا ۱۹۷۱ ، ۱۹۷۲ .

شیوه و زارا ههردوکیان به مانای لهجه / dialect
به کارها تون. یه که میان زیاتر به مانای یه کیک له شیوه شهده بی -
یه کانی نویسن written language دووه میان به مانای یه کیک
له شیوه کانی زمانه گفت و گو / spoken language .

و = û ، دور dūr .

وو = uw ، دووه duwem .

ئەدەبىي فولكلور و نوسراويان كۆبكرينەو و بلاوبكرينەو ،
 لىكۆلىنەو ەي زمانەوانى و ئەدەبىي و كۆمەلەتەتەيان لىسەر
 بنوسرەت ، فەرەنگ بو و شەكانيان دابنرەت ، بەلام ەمو خويندە
 ەوارىكى كوردى دلسۆز و ەوتيار پىويستە ەمول بەدات خوى فىرى
 يەكەك ەو دو زمانە ئەدەبىيە بەكات كە ئەمرو لە نوسىنى كوردى
 دا بەكار دىن ، وە ئەگەر بتوانىت فىرى ەردو كىشان بىت .
 لىكۆلىنەو ەش لە ەرد يەكەك لە زاراوەكانى زمانى كوردى ، ئەگەر
 بە كوردى بو ، پىويستە بە يەكەك ەو دو زمانە ئەدەبىيە بىتە
 ەروەها لىكدانەو ەي وشەكان و لىكۆلىنەو ەي زمانەوانى و ئەدەبىي
 لەبارەي ەرد يەكەك لە زاراوەكانەو بنوسرەن . بەكارەينانى
 شپو ەيەكى ئىم لە نوسىنى كوردى دا ، نەك ەرد كارىكى ناراست
 و نابەجىيە ، بەلكو زيانبەخشىشە ، لەگەل ئەو ەنگا وانەشدا
 ناگونجەت كە بە نيازى پىكەينانى زمانىكى ئەدەبىي يەكگرتەو
 ئەنرەن . كوردىكى ناوچەي ەورا مان لە كوردستانى ئىران يان
 عىراق ، لەگەل ئەو سامانە ئەدەبىيە گورەشدا كە بە ەورامى
 ەيە ، ئەگەر بە كوردى بنوسرەت ، بەو زمانە ئەدەبىيە كوردىيە
 ئەنوسرەت كە ئەمرو لە كوردستانى ئىران و عىراق باو ، نەك
 بە ەورامى . ەرد وەها كوردىكى كرمانشايى يا خانەقەنى ...
 برا دملى (زازايى) يەكانىشمان پىويستە نوسىنەكانيان بەو
 زمانە ئەدەبىيە كوردىيە بىت كە ئەمرو كوردەكانى توركىيا و
 سورييا و سۆقىيەت پىي ئەنوسن نەك بە زازايى . بى گومان ئەمە
 ەيچ رىگا لەو ە ناگرەت كە سەدان بەلكو ەزاران ەونواو ە
 تىكستى ئەدەبىي جۆر بە جۆر بە ەمو زاراوەكانى زمانى كوردى
 بنوسرەن و بلاوبكرينەو ، بەلام لىكدانەو ە و لىسەر نوسىنيان
 پىويستە بە يەكەك ەو دو زمانە ئەدەبىيە بىت كە ئەمرو كورد
 لە نوسىن دا بە كارى ئەينەت .

بلاوكرەنەو ەي وشە و تىكست بە ەمو زاراوەكان ، نوسىن
 لىسەريان و لىكدانەو ەيان بە يەكەك لە زمانە ئەدەبىيەكان ، لە
 چەند سەرپىكەو ە سوڧى ەيە : لە لايەكەو ە خاوەن زاراوەكان سە
 زمانى ئەدەبىي راتە ەينەت و فىريان ئەكات ، لە لايەكى ترەو ە
 خويندەوارانى كورد بە گشتى لە زاراوەكان و سامانى ئەدەبىيان
 شارەزائەكات . ەروەها فەرەنگى وشەكانى زمانەكان فراوانتر
 ئەكات و لە يەكتر گەشتن ، كە ئەركى سەرەكى زمانە ، ئاسانتر

له شیوه کاتی زمانتی گفتم و گوا ، ده دست به فم ره رنگ داناننی خویان بکن . ئەمانه به سەر یه که وه ئەبنه گه نجینه یه کی به نرخ بهم دوا پوژ . ئەوهی لیره دا پیوسته و ترخیکی زانستی ئەدات بهم کارانه ئەوه یه که له پلشه وه پون بکریته وه که ئەو فم ره رنگه بۆ چ زمانیک توسراوه ، بۆ زمانتی توسین ، کامیان ؟ بۆ زمانتی گفتم و گو ، چ شیوه یهک و هی چ ناوجه یهک ؟ ئەو وشاننی له ناو فم ره رنگه کەش دا ئەتوسرین پیوسته به راستی له زمانه که مان دا مهین ، یان له زمانیکی بیکانه وه ورگرا بن و له زمانه که مان دا به کار بهین ، نەک وشمی داتا شراو ، بیخ په پیره و کوردنی دەستوری زمان . ئەو پراستی یه ش نا بیته فه را موش بکریته که ناوکان/ nomen له کوردنی پوژا وایی دا (ههروه ها له هه ورا ممی و زازایی و چهند شیوه یهکی تریش دا) نیر و مییان هه یه ، پیوسته دیاری بکرین ، چونکه له کاتی به کارهینان دا ئەگۆرین . له کوردنی پوژهلانی دا ئەمه پیوست نییه ، بۆ وینه : گه ل و پوژ له ههردو شیوه که دا یهک مانایان هه یه و وهک یهک ئەوترین . له پوژا وایی دا یه که میان نیره و دووه مییان مییه . له خستنه سەر (اضافه) دا ئەگۆرین بهم شیوه یه : گه ل - ئی کورد ، پوژ - ا کورد . که چی له پوژهلانی دا جیا واز نا وهستن : گه ل - ئی کورد ، پوژ - ئی کورد . ههروه ها له کاتی بانگکردن/ vocative/ یان به کارهینانی ناوکان له ههندێک شوینی پرتهکان دا تیرومی له پوژا وایی دا جیا وازه گۆرین . له پوژهلانی دا به زۆری وهک یهک ئەگۆرین . بۆیه به کیکی لسه و سه ره تاییانی که پیوسته له دانانی فم ره رنگی زمانتی کوردی دا پها و بکریته وه یه که له پلشه وه بنوسریت بۆ چ شیوه یه که له گه ل پونکردنه وهی پیوست دا له بارای گرامری ئەو شیوه یه .

هه یوام واییان کهس له قسه کانم واتی نه گات

که من ئەمه ویت بکیم ئەو فم ره رنگه کوردی یاننی تا ئیستا دانراون هه له بان سویدیان نییه . به پچه واننه وه ، نەک فم ره رنگ ، به لکو هه ر کوومه له وشه یه ک کوکرا بیته وه که نجینه یه که بۆ ئیستا و دوا پوژمان ، ئەتوانریت پاش بۆا کردن و پیکخستنی له سسه و پینا زلیکی زانستی ئەوه پیری سویدیان لیخ وه ریگریته . جگه لسه وه ش هه ندیک له و فم ره رنگانه له سه ر پینا زلیکی زانستی دانسراون . له وه ش زیاتر ، من له و با وه پهدام که با تیرین کاری زمانه واننی کوردی که تا ئیستا کرا بیته داناننی ئەو فم ره رنگانه یه که له دو

بەپەيت بەسەر خەلك دا . زمان بە ئارەزوی چەند خویندە واریک
پیک نایەت ، بەلکو بەرھەمی ژیا نی کۆمەلایەتی بە .

ئەنجا بۆ ئەوێ رەنجمان بە فیرۆنەرۆت ، بۆ ئەوێ ئەو ئەرکە
ئەیکیشین بەری ھەبیت ، با ریالیستانە بیر بکەینەوہ : رپگای
لایکۆلینەوہی بابەتی و زانستی بگرین ، ئەو شیوہ ئەدەبیانە
بەکار بەینین کہ لە ئەنجامی گۆرانی میژویی و کۆمەلایەتی
نەتەوہی کوردەوہ ھاتۆنە کایەوہ ، ھەولیش بەدەین بۆ گەشە پی
کردنیان و نزیک کردنەوہیان لە یەکتەر بە سوڤ وەرگرتن لـ
فەرھەنگی وشەکانی یەکتەر و بەراوردکردنیان لەگەڵ یەکتەردا لـ
رپوی گرامەرەوہ . ئەمەش کاریکی درێژخایەنە و پیویستی بە کۆشی
ھەمو زانا یەکی کوردناس ھەبە .

ئەمینیتەوہ ھەلویست بەرامبەر بەو کۆمەلە زاراوانی
ئەکەونە دەرەوہی زاراوەکانی رۆژئاوایی و رۆژھەلاتی ، وەک
زازی و گۆرانی و ئەو کۆمەلە زاراوانی ئەکەونە خواروی ئاوی
سیروانەوہ (لە کوردستانی عیراق) تا ناوچە لەکستان لـ
کوردستانی عیران .

زازی یان وەک خویان ئەلین دملی ، کہ لە رۆژئاوای
کوردستانی تورکیا قسە پی ئەکریت ، لە ئەدەبی فۆلکلۆردا دەوـ
لەمەندە ، بەلام تا ئەم دەوایی بە وەک زمانی نوپسین بەکار
نەھاتووە .

کۆرانی کہ زمانە ئەدەبی بەکیان بە ھورامی ناسراوہ و لـ
ناوچەکانی رۆژھەلات و خواروی چیا ھورامان قسە پی ئەکریت ،
لە ئەدەبی فۆلکلۆر و نوسراودا خاوەنی سامانیکی گەرەییە ،
بەلام وەک زمانی نوپسین بۆ غەیری ھۆنراوہ بەکار ھەناتووە . لـ
سەرەتای سەدە بیستەمەوہ وەک زمانی ھۆنراوہش کہ مەتر بەکار
دیت .

ئەو کۆمەلە زاراوانەش کہ وتمان ئەکەونە خواروی رۆژھەـ
لاتی ئاوی سیروانەوہ ، ئەدەبی فۆلکلۆریان ھەبە ، بەلام وەک
زمانی نوپسین بەکار نەھاتۆن .

ھەمو ئەم کۆمەلە زاراوانە ئەبیت با یەخیان پی بدریت ،

پڙڙا وایی دا به خستنه پښی هاتن پلاک دیت : هات زانین (ی) ،
 هاتیه زانین (ی) ، دئی (تی) زانین (ی) . له پڙڙهلاتی دا به
 خستنه پاشی را / ری بو سر ریشهی کردار پلاک دیت (زانین /
 ریشه : زان) : زانرا ، زانراوه ، ته (ده) زانریت . گهلیک
 جیاوازی تریش که دهستوریکي بهکگرتو کویان ناکاتهوه . بویه
 پیویسته له دانانی گرامردا پڙڙا وایی و پڙڙهلاتی له بهکتر
 جیا بکرینهوه و به نیازی نزیک کردنهویان بهراوردی پیویست له
 نیوانیان دا بکریت . جگه له وهش ته وهندهی بکریت هردو زمانه
 تهدهبی به که به هردو تیبه لاتینی و عدهبی به که بلاوبکرینهوه .
 ته مهیه ریگای راست بو نزیک کردنهوی هردو شیوه که له بهکتر
 و ههنگا ونان بهره و زمانیکي تهدهبی بهکگرتو ، نهک سهپاندنی
 بهکلیکیان بهسر تهوی کهدا ، یان کوشی سی سود بو پیکهینانی
 زمانیکي بهکگرتو له تیکه لاوکردنی هردو شیوه که ، که هه رگیز
 پیک نایهت (مهگه به زهبری جهلوت) . چونکه زمانان
 داناتا شریت ، بهلکو وهک هه ر شتیکي زیندو پهیدا ته بیست و
 ته وهندهی خزمهت بکریت و هلی له باری بو بایته پایشهوه گه شه
 شهکات و پیش ته که ویت ، به پی پیویستی ژیانیش تهگورپیست و
 بهره ته سینیت ، یان زوری بو دیت ، کزته بیت و له ناو ته چیت .
 زور زمانی گرنگ له سر ته م پوی زه مینه هه بون ، زمانی ثابینی
 و ره سمی بون ، ئیستا له کار کهوتون ، وهک زمانی سومه ری ،
 ئیلامی ، ته که دی ، بابلی ، فارسی باستان ، ئارامی ، ئاویستا -
 بی و لاتینی و گهلیکی تر . زور هه و لیش دراوه بو پیکهینانی
 زمانیکي جیهانی بهکگرتو له تیکه ل کردنی چند زمانیک ، بو
 وینه ئیسه رانتو / Esperanto ، سهری نهگرتووه و له ژماره -
 بهکی که م زیاتر کهس فیری نه بووه . یان ته و هه ولانهی دراون بو
 دروست کردنی زمانیکي ئینگلیزی ساده / Basic English
 بو زو فیروپنی زمانی ئینگلیزی له هه مو ولاتانی جیهان دا ، به
 نیازی کولوننیالی و بهره پیدان و جیگیر کردنی دهسه لاتی داگیر -
 کهرانی ئنگلیز . کهچی له گه ل ته وهش دا که دهسه لاتیکی سیاسی و
 ئابوری و سهربازی به هیژیسی له پشت بووه ، سهری نهگرتووه ،
 چونکه پهگ و ریشهی له ناو کومه ل دا نه بووه . سهره پای ته م
 راستیانهش باری ته مپوی نه ته وهی کورد (دابه شبونی کوردستان ،
 چهوساندنه وهی نه ته وهی بی ، نه بونی دهسه لاتیکی کوردی و هتد ...)
 یارمهتی ته وه نادات که زمانیکي تهدهبی بهکگرتو پیک بیست و

سەد سالی پابوردودا لە لایەن کورد و بیگانەوه نوسراون . چونکە وشەکانی زمانی کوردی یان کۆکردۆتەوه و پاراستووه و بۆنەتە سەرچاوەیەک بۆ کاری زمانەوانی ئیستا و داها تو مان ، بـ سە تاییەتی لە دانانی فەرھەنگی فراوان دا بۆ زمانی کوردی .

لە گرامەر دانان دا کارەکه مان گرانتره ، چونکە جیاوازی نیوان شیوەکانی زمانی کوردی لە پۆی گرامەرەوه یەکجار زۆرتره تا جیاوازی نیوان وشەکان . لە دەربڕینی دەنگەکان دا ، لـ شـ گۆرپینی وشەکان دا ، لە دارپشتنی پستهکان دا ، شیوەیەک لەگەڵ ئەوی تر جیاوازه ، لەبەر ئەوه ناکریت گرامەریکی یەکگرتو بۆ زمانی کوردی دا بنریت بە هەموو شیوەکانیەوه . یەکم هەنگاوی راست بەرەو دانانی گرامەری زمانی کوردی دیاری کردنی ئـ شـ و شیوەیەیه که گرامەرەکی بۆ دا ئـ نریت . پلویستە هەر لە سەرە - تاوه ئەوه پون بکریتەوه که ئەو گرامەرە بۆ چ شیوەیەکه ، بـ یەکیکە لە شیوەکانی زمانی نوپسین و ئەدەبیاتی کوردی یان بـ یەکیکە لە شیوەکانی زمانی گۆی کوردی ؟ گرامەریش بە زۆری بۆ زمانی نوپسین و ئەدەبیات دا ئـ نریت نەک بۆ زمانی گۆی .

وەک لە پیشەوه وتمان کورد خاوهنی زمانیکی یەکگرتو نییه بۆ نوپسین ، بەلکو ئیستا دوو شیوەی سەرەکی بەکار دینت لـ شـ نوپسینی کوردی دا ، که هەر یەکیان بە درێژایی پۆژگاری پابوردو لە شیوەیەکی ئەدەبی تاییەتی دا خۆی گرتووه و کەم و زۆر (بە پێی ناوچەکان) لە زمانی گۆی دۆر کەوتۆتەوه . هـ یەکیان خاوهنی فەرھەنگی وشە و گرامەری خۆیەتی . هەندیک جار یەکن ، هەندیک جار جیاواز . بۆ وینە : لە پۆژئاوایی دا دوو دەستە جیناو / pronoun/ هەیه ، دەستەئەز (تو ، ئەو ، ئەم ، هون ، ئەو) ؛ دەستەئەمن (تە ، وی / وئ ، مە ، وه ، وان) که هەر یەکیان دەستوری بەکارهینانی خۆی هەیه . لە پۆژھەلاتی دا هەر یەک دەستە هەیه (من ، تۆ ، ئەو ، ئێمە ، ئێوه ، ئەوان) . جگە لەوه ، جیناوی لکاوی هەبون / possessive/ - م . ت . ی . - مان . - تان . - یان) لە پۆژئاوایی دا نییه .

پۆژھەلاتی : کۆزەم ، کچت ، منالی ... ، یان : کوری من ، کچی تۆ ، منالی ئەو ...) . لە پۆژئاوایی دا تەنیا : کوری من ، کەچا تە ، زارۆکین وی / وئ ...) ؛ کرداری / passive/ لـ شـ

گۆرانی ... ههیه . به پێچهوانه‌ی زمانی گه‌فت و گۆوه زمانی نوسین شیوه‌یه‌کی به‌گه‌رتوی ههیه ، که پێشی ئه‌وتهریت زمانی ئه‌ده‌بی یان زمانی نه‌توه‌یی . به زۆر شیوه‌ی تریش ناو ئه‌بهریت ، بۆ وینه عه‌ره‌ب پێی ئه‌له‌یت : اللغة الفصحی ، ئینگلیز پێی ئه‌له‌یت : Standard Language ، ئه‌لمان پێی ئه‌له‌یت : Hochsprache ، کوردیش پێی ئه‌له‌یت : کوردی په‌تی . به‌لام ئاشکرایه کورد زمانیکی به‌گه‌رتوی نییه بۆ نوسین . هۆی ئه‌مه‌ش له پێشا ئه‌گه‌ر پته‌وه بۆ دا به‌شپونسی کوردستان هه‌ر له کۆنه‌وه تا ئیستا له ئیوان چهند ده‌وله‌تیک دا ، که تا ئیستا هه‌یجان دان به مافی نه‌توه‌یی گه‌لی کوردا نا ئین ، که له پێش هه‌مویانه‌وه مافی خۆیندن و نوسین و فێرپونه به زمانی نه‌توه‌یی خۆی . ئه‌م باره ئالۆزه بوته هۆی لێک پچرانی کولتوری نه‌توه‌یی کورد و په‌یدا بونی زیاتر له زمانی کوردی ، که ئه‌مڕۆ خۆی له دوو شیوه‌ی سه‌ره‌کی دا ئه‌به‌ینیت ، که به سێ جۆر ئه‌لفابێ ئه‌نوسریت : کوردی رۆژئاوایی یان کرمانجی ژۆرو که له تورکیا و سووریا به شیپی لاسینی و له یه‌که‌یتی سۆقیه‌ت به شیپی رۆسی / Cyrillic ئه‌نوسریت ؛ کوردی رۆژه‌لاتی یان کرمانجی خوارو که له ئێران و عیراق به‌کار دێت و به تیپی عه‌ره‌بی ئه‌نوسریت .

هه‌موو خۆینده‌وارێکی هوشیاری کورد پێویسته ده‌رک به‌هه‌م راستییه بکات ، دواي خه‌یال نه‌که‌وێت و وا بزانیته که له باری ئه‌مڕۆی کوردستان دا ئه‌توانریت زمانی نوسین و ئه‌لفابێی کوردی بکهریت به یه‌ک و له‌سه‌ر بنچینه‌ی ئه‌م خه‌یاله فه‌ره‌ه‌نگ . به‌ زمانی کوردی دا بنیت و گرامه‌ری زمانی کوردی بنوسیته‌وه . که وتمان فه‌ره‌نگ یان گرامه‌ری زمانی کوردی ئه‌به‌یت رۆنی بکه‌ینه‌وه مه‌به‌سمان له فه‌ره‌نگ و گرامه‌ر بۆ چ زمانیکه ، بۆ زمانی نوسین و ئه‌ده‌بیاتی کوردی یان بۆ زمانی کوردی به هه‌موو شیوه‌کانی یه‌وه ؟ بێ گومان ئه‌که‌ریت فه‌ره‌نگ بۆ هه‌ردوو زمانی نوسینی کوردی دا بنریت ، ئه‌وه‌نده‌ی به‌شتوانریت و شه‌ی شیوه‌کانی تری تیدا بنوسریت ، به‌لام به رۆشکردنه‌وه‌ی پێویسته‌وه . دانانی فه‌ره‌نگیک بۆ زمانی کوردی به هه‌موو شیوه‌کانی یه‌وه کاریکی سه‌خت و درێژخایه‌نه ، پێویستی به هاوکاری زانایانی کورد هه‌یه له هه‌موو به‌شه‌کانی کوردستان . تا ئه‌مه‌ش پێک دیت رێگا له کاری تر نه‌گیراوه ، زانایانی کورد ئه‌توانن پێکه‌وه یان به جیا بۆ هه‌ر یه‌که‌یک له زمانه‌کانی نوسین و ئه‌ده‌بیات ، بۆ تیرم / term هه‌ر زانایانی یه‌کان و بۆ هه‌ر یه‌که‌یک

چهند سره تایه کی زمانه وانى*

د. که مال فوشاد

وهک ههر زانستیکى تر زمانه وانى يان زانستى زمان /
Linguistics ياسای خوۍ ههيه ، که بى زانين و لى تيگه يشتنى ،
هه مو ليکولينه وهيه که له باره ی ههر زمانگه وه بپت له گيانى
زانست دور شه که وپته وه و نه نامى راست نادات به دهسته وه .

له ده- پانزه سالى رابوردودا له لايهن نوسه رانى كورده وه
که ليک باس و ليکولينه وه له باره ی زمانه وانى و زمانى كوردى به وه
بلاوكرانه وه . له لايه كه وه شتيكى دلخوشكهره که ژماره ی نه وه
كوردانه ی بايه خ به زمانى كوردى و ليکولينه وه ی زمانه وانى شه ده ن
سال به سال پو له زيادى به . له لايه کی تره وه چيگای داخه که
سهرنجيکى سه رپى له و باس و ليکولينه وانه ، نه و راستى به
ده رنه خات که زوربه ی زورى نوسه ره كانيان شاره زايى به کی نه و توپان
له زانستى زمان و ياسا كانى دا نيه ، نه گينا هه نديک بوچونى
نا راستيان نه شه بو .

يه کيک له وه هله گه ورانه ی که به شى زورى نوسه ره کان تى
که و توپان ، ده رک نه کردنيان به و راستى به ی که وا زمانى كوردى به
وهک هه مو زمانى زيادى له زمانى گفتم و گو و زمانى نوسين بيک
ها تو وه . شاکرايه زمانى گفتم و گو به پى شوين و چيکا شه گو پت ،
له گونديکه وه بو گونديک ، له شاريکه وه بو شاريک ، له ناوچه -
يه که وه بو ناوچه يه که ... نه و شه ده به ی به زمانى گفتم و گو نوسراوه
يان شه نوسريت پى نه و تربيت شه ده به ی فولکلور . زمانى كوردى له
شه ده به ی فولکلوردا زور ده و له مه نده . به هه مو شيوه كانى زمانى
كوردى هونراوه ، چيروک ، داستان ، شه فسانه ، به ندى پيشينان و

* شه و تارمان به پى نه و رينو سه چاپ کرد که دکتور

(هيو)

که مال خوۍ به پزه وى ده کا .

شهو لسنکه و فۆج ده نوێ بو شهوه که شهگدر آسمان پکسهوی ،
بی ی گرتهوه بی - بیان .

۸- بزرۆن ی (ئو)

چاران منالهکان بیان به جنۆکه ی شایش - گوڤریژ و شهو - له بیان
دهتیرساند بو شهوه که شهو بیان لی پکهوی بهلام له پاش چه نند
شهوی به پکهنینهوه تی بیان دهگه باند- سن که آیش - گوڤریژ
مانا - ی ماگهر- ه ، وه شهوله بیان مانا - ی باگردن - ه .

۹- بزرۆن ی (ئو)

ئومد - مان وا - به که شهپۆ وشتره وانه کان بگه ن شهشار . شهز
له بازار بوم . تۆ له کۆ بوی ؟ شه (نه خووش بو . شهمه که وتۆین .
شهوه نۆپورتانه . شهوان خوار بویان . شهز بوم . تو بوی . شه
بو . شهمه بوین . شهوه بون . شهوان بون . وورگ ، ووچسان ،
وورچا وگن ، شهو وون بوه . ووشه ، وولاخ ، ووتسم ، ووتست ،
ووتی ، ووتمان ، ووتتان ، ووتیان .

۱۰- بزرۆن ی (ئو)

دۆر کوژ ، بو بوم ، بو بوی ، بو بو ، بو بوین ، شهوه بویون ،
شهوان بۆبون ، بۆم ، بۆت ، بۆی ، بۆمان ، بۆتان ، بۆیان .

۱۱- بزرۆن ی (ئو)

شهه بزرۆنه له زاری سللیماندا نی - به ، بئجگه له وانسه ی
ۆف و سۆجگه ر . وه له زاره کان ی موکری و سۆرانیدا بکسه کار
ناههترۆ بهلام له گشت زاره کان ی تسری کوردیدا ته نانهت له زاری
جافیشدا هه - به . له بهر شهوه بزرۆنک ی گرنگ ی زمسان ی
کوردی - به . *

* شهه باسه بهشی چواره میشی هه میه . بهلام ، بهدا شهوه ، دهستوو-
سه که بمان بو نه خویندرا بوه . جا بو شهوه ی به ههله دا نه چین و
مه بهسته کانی ما مۆستا وه هه میش نه شیونین ، ناچار بوین بلا کۆرکتهوی
شهه به شه گل بدهینهوه بو شهوه ده مه ی ئالۆزی به کانه سی شهه م
دهستوو سه چار ده کۆرئ .
(هه یوا)

سهرنج :- له گه ل ټه مه ژدا ، هه ر بو ټه وه كه ري نه ده بين به شوانك
- ي ده موده سي له ټيملاكه - ماسند ، بپرپارمان دا كه له م
چاپه دا هه مزه به ټاسايي به كار دښنين .

۲۸- چه ند وښنه يښك بو هاو كاري ي بزوين و ده نگه بر (ب . ۱۸) .

۱- بزوين ي (ټا)

ټاو ، ټارد ، كار ، داسك ، زانا ، ناشتا ، ټاشنا ، ټازار .

۲- بزوين ي (ټه)

ټه ز ، ټه س ، ټه ولاغا (ټه ولاغا) ، هه ل سان ، ده سته ، كه رته ،
باخه وان .

۳- بزوين ي (ټي)

ټټوه ، ټټه مان ، ټټواري ، ټټامي ، ټټستا كاني ، ټټران شار ،
چاو ټټشه .

۴- بزوين ي (ټي)

ټيمرو گه رما - يه ، ټيمشه و سه رما - يه ، ټيحتياج ناكا به ټټوه ،
هه مه ر ټټش ، چاو - يي ؟ كاغه زه كه ټه و ناردي .

۵- بزوين ي (ټي)

ټي كه ټه ز له باخه كه - ماندا ياري ده كه م . ټيتر ټټمه ناچين
ټه ده ره وه . پپره مټرد يه كيك - ه له شاعيره گه وره كان - مان .
پټلاوي لادبيي كه وش و كه لاش و كاله و پټناو بو .

۶- بزوين ي (ټي)

ټينجا ټټوه چي ده كه ن ؟ ټينجا ټټمه يشر له مال ټه ر ناچين . ده س
- بم بگره . سه ر - بت نايټشټينم . سه رمان ټټشاندين . ده س بيان
شكاندين ، ټه م نه ټيني ه ي پټي نالټم . پاره كه تان لټي وه ر گرت - پيم .
پاره كه تان لي وه ر ده گريپم . هه ز له بسنكري نان ي ټپري ده كه م .

۷- بزوين ي (ټو)

ټو خه يه شبت ي ټو م ، هه ز كه م ده ت ټو م ، هه ز كه م نات ټو م . دوسته
ټو شه ويسته كه - م ټو غريه كرد بو ټو يي ي قه ره داغ بټي ټه وه كه
ټاگادار بم بكا . ده لټين ، چوله كه له هټلاننه كه - يدا كه به

وہ بزوئنه ئە مسەرەکان بيش وەها :

ال ، ەم ، ئاك ، بيمشو ، پيتس ، بنجا ، - ئۆلە
(بەرخ - ئۆلە) ، ق ، وشتس ، - ئۆلە (مئش - ئۆلە) ، وف
(ب . تەختە ۲) .

۲۴- ئەو ھەمزانی دەمان ئەوئ فریئ - یان بدەین ئەو وەندە بئی
کەلک - بئ کە ئەگەر لە مسەر - یانەو دەنگبەری ، بئکەوئ لئ -
یان دەشئ گوم ببسئ لە فاخوتئنا ؛ وەکو :

بار - فاش	بە	بوو	بە	باراش
دە پۆم - ئە مائەو	بە	بوو	بە	دە پۆم ە مائەو (دە پۆمە مائەو

بئ - فابان	بە	بوو	بە	بیابان
بەرد - ئە - پئ	بە	بوو	بە	بەردە پئ
کانئ - فاسکان	بە	بوو	بە	کانیاسکان کانیه سکان کانیسکان

کە وا بو ئەم چئقە بئ سۆدانە بۆ چئ - مان - سن ؟

۲۵- راهاتئئ ی ئۆسەر ی کورد بە فریئ دان ی چئقە ی بزوئئئ
(ب . تەختە ۲) شتئک ی فاسان - ە . چونکە وەتە پئ لە پئشئ
ئەمرۆو ئە کەرە یان لە ھەندئ چئدا نەگردد بئ . زۆر چاک فاکا-م
لئ - یە کە پاشبە - نئەکان ی وەک : (۱ -) ، (ان) (ە) ،
(ەکە) ، (ەو ە) ، (ئ - ئ) ، (ئک) ، (ئۆلە) ، ھتئ
دە ئۆسئئ بئ ئەو کە چئقە دا بئئئئ لەسەر بزوئئئەکان ی بئکم-
یان ، کە چئ وەکو :

(ئا) ، (فان) ، (ئە) ، (ئەکە) ، (ئەم ەو) ،
(ئئ ، ئک) ، (ئۆلە) ، ھتئ ، دە یان چوئئئئو ە .

۲۶- ئۆ بۆ شاگرد ی تازە ئەللا فاسانی و گرائئ ئئ - یە . ئەو
چوئئ ی پئ بچوئئئئ ، ھەر وا فئس دە پئ . بەلام چوئئئە ارئک بئو
راھاتئئ بەم بسنە بە سۆدە یەک - دۆ ھەفتە ی پئ دەوئئ .

۲۷- لە ئۆسئئ ی ووشە ی عارە بئدا دە پئ ھەمرە ی میانە بئ - یان
دەر بسنە بئئ ، وەکو : قورئان ، جەبرائیل ، میکائیل .
لە بارئکدا کە لە زمان ی خەلکدا پئ - یان دەلئئ :
قورعان ، قورحان ، جبرەئیل ، میکائیل .

۲۰- (ه) ي دهنگبەر له میان ي ووشه‌دا شه‌گەر دهنگبەر (ي)،
بنجگه له (ي) ، له پيشه‌وه نه‌بئ و هه‌ا ده‌نوسرئ : (ه) . وهك :
نه‌ئنی ، یه‌ئینه

۲۱- بزونه‌گان .

بزونه‌گان ، شه‌گەر دهنگبەرئك يشيان له ته‌نیشه‌وه نه‌بئ ،
ده‌په‌رتیزین چونكه شه‌وانه برپه‌تی - ن له هه‌ناسه ي ئاوادار كه
راسته‌وخوله‌ده‌م ده‌ر ده‌چن . له‌به‌ر شه‌وه له‌باري ئازادي - یاندا ،
وه له‌سه‌ر ي ووشه‌دا ده‌بئ وه‌كو هه‌مزه‌دار بخۆنرئنه‌وه (ب ، ته‌خته
۰ (۲

بهری سسیرم

۲۲- به‌كار هانپن ي هه‌مزه .

ئیمه هه‌تا ئه‌ستا به‌ پئ ي راهاتئئ ، كه ده‌مك نی - یه له‌سه‌ر ي
ده‌پۆین ، له‌سه‌ر بیزوئن چقّله (هه‌مزه) داده‌نتین . به‌لام
شه‌گەر لئ - ي وورد ببینه‌وه ، بۆمان ده‌ر ده‌كه‌وئ كه ته‌نیا له
دؤ باردا چقّله به‌كار دئنین :

۱- له باري ئازادپدا ، وه‌كو :

ئا ئه ئئ ئي ئي ئی ئو ئو ئو ئو ئو

۲- له شه‌سه‌ر ي ووشه‌دا ، وه‌كو:

ئاو ئه‌سپ ئه‌وه ئیمرو ئه‌كه ئه‌نجا ئه‌غیر ئو ئه‌شتر

ئو ئو

۲۳- فه‌ری دان ي چقّله (هه‌مزه) .

ئه‌ستا ئیمه ده‌مان شه‌وئ خۆمان ره‌زگار كه‌ین له نیشه‌وه ي چقّله
له‌سه‌ر بیزوئن له‌و دؤ باره ي سه‌ره‌وه‌دا ، واتا بزونه‌ ئازاده‌گان
وهك : ا ه ئ ي ي ی و و و و و

ئهمانه برپتي - ن له ۱۱ تپ و هكو له (تهخته ۲) دا نيشان
 دراوون .

تهخته ۲

ناوه كان - يان	دپه نه كان - يان					
	له ميان ووشه دا		له سهري ووشه دا		له باري ازادي و له کوتايي ووشه دا	
ئا	ئا	ا	ئا	ئا	ئا	ئا
ئه	ئه	ه	ئه	ئه	ئه	ئه
ئو	ئو	و	ئو	ئو	ئو	ئو
ئي	ئي	ي	ئي	ئي	ئي	ئي
ئو	ئو	و	ئو	ئو	ئو	ئو
ئي	ئي	ي	ئي	ئي	ئي	ئي

۱۷- دؤ خاله كه ي ژئر بزوين ي (ئ) بئ كه لك - بن چونكه

بزوينى دؤ نيشانه ي پئ ناوى .

۱۸- هاوكاري ي دهنگبه ر و بزوين .

دهنگبه ره كان چونكه له خوئانه وه خاموش - بن ، بزوين - يسان
 گه ره ك - ه بو بزوين ي دهنگه كان - يان ، واتا ، تپي دهنگبه ر
 و تپي ي بزوين ده بئ هاوكاري پكه ن بؤ نو سپن . بئ بزوين ووشه
 دروست نابئ . هه ر له به ر شه وه - يه كه ناووم ناوون بزوين (ب .
 خونده واري ي باو ، ۲ ، به غداد ۱۹۳۳) .

۱۹- شهگه ر بزوين ي (ا) بئته دوای دهنگبه ره كان ي (ك ، گ ،

ل ، ل) ، ئهمانه يه كه له دوای يه ك ، وه ها يان ده نو سپن : كا ،

تہختہ ۱

دپمہ ن ی لاتپنی یان	ناوہ کان - یان	دپمہ نہ کان - یان	دپمہ ن ی لاتپنی یان	ناوہ کان - یان	دپمہ نہ کان - یان
c	عئ	ع	o	ہہ مزہ	ء
g	غئ	غ	b	بئ	ب
f	فئ	ف	p	پئ	پ
v	فئ	ف	t	تئ	ت
q	قئ	ق	c	جئ	ج
k	کئ	ك	<u>c</u> <u>c</u>	چئ	چ
g	گئ	گ	<u>h</u>	حئ	ح
l	لئ	ل	x	خئ	خ
<u>l</u>	لئ	ل	d	دئ	د
m	مئ	م	r	رئ	ر
n	نئ	ن	<u>r</u>	رئ	ر
w	وئ	و	z	زئ	ز
h	هئ	ه	j	ژئ	ژ
y	یئ	ي	s	سئ	س
			<u>s</u>	شئ	ش

ووشه يه که ي مانادار ي زمان - ه ، چي له شاخاوتشدا ، چي له
نؤسپندا ، بؤ نؤسپن ي ووشه ، ئهلفويئ به کار دئيرئ .

۱۲- ئهلفويئ .

ئهلفويئ برپتي - يه له و گوهمه له تپانه که له نؤسپندا به کار
دئيرئن .

بهر ي دوهم

۱۳- ئهلفويئ ي کوردي .

ئهلفويئ ي کوردي که له ئهلفويئ ي عاره بيهوه وهرگپـراوون ،
برپتي - ن له ۴۰ تپه . ئه چيل تپه به پئ ي کار- يانه وه له
نؤسپندا ، دؤ به ش- ن :

۱- تپه ي دهنگبه ر .

۲- تپه ي بزوين .

۱۴- دهنگبه ره کان ي کوردي .

وهگو له (تهخته ۱) دا دياره- ن بيست و نؤ تپه- ن .

۱۵- دهنگبه ره کان ي فونؤلوژي ي کوردي .

ئهمانه ههر يه کيک - يان خاوه ن ي تاکه دهنگک - ن له دهنگه کان
ي نؤسپن . دهنگبه ره کان له باري سه ره خو پيدا خاموش- ن ، واتا ،
کش و مات ، دهنگ - يان لئ وه نايئت . له بهر ئه وه له بـاري
سه ره خو پي - ياندا ههر به ياريه ي ناوه کان - يانه وه نـاو
ده برئن . تا ته نانه ت ناوي ديمه ن ي هيچ دهنگبه ري ، بئجگه له
همزه ، ناتوانين بئنين بئ ئه وه که بزوين ي (ي) بخه ينين ه
دوايه وه (ب . تهخته ۱) ، به وئنه ، ديمه نه کان ي (ب ، پ ،
ت ، ج ، هتد) . به (بئ ، پئ ، تئ ، چئ ، هتد) . نـاو
ده به يين . له بهر ئه وه - يه که ئه مجاره ناووم ناوون دهنگبه ر ،
واتا (حامل الصوت) .

دەنگ شناسي ئەو زانشتە - يەكە لە دەنگەكان ي ووتسار و پەرتاندن - يان دەدوئ ، وە ھەرگېز خۆي ناگەيئنى لە ماناي ووتار .

۶- دەنگ شناسي ي زمانك (PHONOLOGY)

دەنگ شناسي ي زمانك ئەو زانشتە - يەكە لە بەسەر - ھات ي تاريخي ي دەنگەكان ي ئەو زمانەوہ لە نوسپن ي دەنگەكان ي ئېستاي ي و چەشن پ پەكدیگري - يان دەدوئ .

۷- فونولۆژي لدگەل ماناي ووتار خەريك دەبئ .

۸ - دەنگ ي نوسپن .

دەنگ ي نوسپن ئەو دەنگانە - ن كە لە دەنگەكان ي ووتار ھەل بژئراوون بؤ نوسپن . دەنگەكان ي ووتار ئەوئندە زوروزەبەندە و چەشن چەشن - ن كە لە نوسپن نايئن . لەبەر ئەوہ لئە زور كۆنەوہ لە دەنگەكان ي ووتار كۆمەلەيئ ھەل بژئراوون كە بەس بئ بؤ نوسپن .

۹- فونئم .

زاراوايئك - ە چئ لە فونئتيكدا ، وە چئ لە فونولۆژيپدا بئە ماناي تاكە دەنگلك ي ووتار ديئري (ب "ا" § ۵) . بؤ نوسپن ي ھەر فونئمئ رەمزئ دانراوہ . ئەم رەمزانە ي فونئمەكان وەنەبئ لە ھەمو زمانەكاندا وەك يەك وا بئ .

۱۰- تپپ .

تپپ ناوي ھەر يەكئ لەو رەمزە جوجويانە - ن كە بؤ نوسپن ي فونئمەكان دانراوون .

۱۱- ووشە .

زانياري گستي ي ههسركي*

كرده وهى
كوئونيل توفيق وههيبى

بهري يه كرم

۱- دهستور ي زمان ي عهده بى .

دهستور ي زمانتك ي عهده بى گهنجينه يلك - ه كه تى - دا بنهگان
ي زمانه كه له گهل زانيارنك ي زور ي تىر - مان ، به جورنك ي
رنك و پنك دامه زرنراوون . ههمو كوردى ، يان ههر كه سى كه بى
دهوى وه كو كوردى راست باخوى و بسنوسى، ده بى فخر ي دهستور ي
زمان ي عهده بى ي كوردى بى .

۲- زمان

زمان لفرگاندن ي بهر - مان - ه به ياريه ي ووتاره وه . زمان
له سهره تادا ههر قسه ي پى ده كرا . نو سپن و ناوه ندي ي تىر ،
به پى - ي گه شانوه ي زهري و زانيار ي مهردم ، له دواييدا
داهنراوون بو - ي .

۳- ووتار

ووتار بهرتاندن ي شو دهنگانه - ن كه له دم و لوت ي مهردمه وه
دهرده چن بو شاخوتن .

۴- دهنگي ووتار

دهنگي ووتار ، له پاروه ي شاو ادا كه له ميان ي بهنه قاقا و لچ
و لثودا - يه ، يه كه له دوا ي يهك دروست ده بن .

* ماموستا وههيبى هم ووتاره ي به جوره شيملايى نووسيوه كه خوى
به رهواي دهزانى . شيمهش ، له سهر خواستى خوى ، دهسكاريمبان
نهگردد .

(هيووا)

Lewaneye legel ray nûserêk nebîn, belam hemû hewlêk dedeyn derfeti bilawkirdinewey bo bîrexsênîn. Em govare bawêş bo gişt nûsînêkî dûr le pîrûpagendey partayetî w nakokî şexsî dekatewe. Lêpirsirawî her witarêk nûser xoyetî. Cige leme tenya pêwane bo bolawkirdinewey her babetêk bayexî nûsîneke ye w hîçî tir.

Wek debînîn «Hiwa» be sê şewey zimanî kurdî w dû cor elfubê witarî têda ye: Kirmancîy jûrû w Zazayî be tîpî latînî, Kirmancîy xîwarû be tîpî Erebi. Hendêk leser ew raye bûn ke Kirmancîy xîwarûş her be latînî bilawbikrêtewe. Ême guman man lewe da nîye ke elfubêy latînî bo nûsînewey zimanî kurdî baştir deguncêt, belam le barî êsta da ême em kare be rast nazanîn ; bîyarêkî wa giring pêwîstîy be lêkolîneweyekî zanistîyîwird û hêsgandînekî barî êstay gelî kurd heye, nek her le rûy zimanewanîyewe belku le rûy komelayetî w siyasîşewe. Emro gelî kurd deselatêkî ewtoy nîye ke komelanî xelîk leser yek şewe nûsîn ya elfubê rabênê. Legel ewêş da be niyazî nîzîk kirdinewey şewekanî zimanî kurdî w aļugorkirdinî zanyarî le nêwanyan da, bîryar man da le her jimareyek da nûsînêkî Kirmancîy xîwarû be latînî bilaw bikeynewe. Bê guman dergaş kiraweye bo bilawkirdinewey nûsînî Kirmancîy jûrû w Zazayî be elfubêy Erebi.

Niyazî ême le derkirdinî em govare tenya ewe nîye ke bigate xönerewey kurd le derewey wilat, belkû yekêk le awatekan man ewe ye ke bigate naw komelanî xelk le hemû beşekanî Kurdistan. Hênedîy em awate, bêguman, karêkî asan nîye ; hîwa man waye ke be hewl û koşîşî dilşozane w be hawkariy birayane le nêwan man da bitwanîn ew kospane text bikeyn ke le rêgay bedî hênanî em awate da dewestin. Emeş hoyekî tir e ke palman pêwe denêt lew şewe w corî nûsînane dûr nekewînewe ke emro le Kurdistan da be kar dehênrên.

Çend rayek legel ewe da nebûn ke govareke man be sê şewe binûsrêt. Destey nêseran xoşî lem bareyewe bîruray ciyawazî têdaye. Bo aļugorkirdinî bîruray zanistî leser şewe w corekanî nûsînî kurdî em govare pêşwazî le hemû lêkolîneweyek lem bareyewe deka. Bîrwaş man behêze ke lem rêgayewe detwanîn xizmet bikeyn.

Wa yekem jimarey govareke man pêşkeşî xöneran dekeyn be hîway ewey bibête kuncêkî beyek geyiştinî nûseran û xöneranî kurd, be ciyawazîy bîruray siyasîyanewe, bo xizmet kirdinî netewekeman û kultûrekey.

(Hiwa)

کردنه وهی شیوه‌کانی زمانی کوردی و ئالوگۆر کردنی زانیاری له نیوانیاندا ، بریارمان دا له ههر ژماره‌یه‌کدا نووسینی ککی کرمانجیی خواروو به لاتینی بلاو بکهینهوه . بئ گومان ده‌رگاش کراوه‌یه بۆ بلاوکردنه‌وهی نووسینی کرمانجیی ژووروو و زازایی به ئه‌لفوبیی عه‌ره‌یی .

نیازی ئیمه له‌ده‌رکردنی ئهم گۆفاره‌ ته‌نیا ئه‌وه نیه که بگاته ده‌ست خوینده‌وارانی کورد له ده‌ره‌وهی ولات ، به‌لکو به‌ککی له ئاواته‌کانمان ئه‌وه‌یه که بگاته ناو کۆمه‌لانی خه‌لک له هه‌موو به‌شه‌کانی کوردستان . هینانه دیی ئهم ئاواته ، بئ گومان ، کاریکی ئاسان نیه ؛ هیوامان وایه که به هه‌ول و گۆششی دلسۆزانه و به هاوکاری بریارمان له نیوانماندا بتوانین ئه‌و کۆپانه ته‌خت بکهین که له ریگی به‌دی هینانی ئهم ئاواته‌دا ده‌وه‌ستن . ئه‌مه‌ش هۆیه‌کی تره که پالمان پێوه ده‌نیته‌له‌و شیوه و چۆری نووسینه‌وه دوور نه‌که‌وینه‌وه که ئه‌م‌رۆ له کوردستاندا به‌کار ده‌هینرین .

چهند رایه‌ک له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا نه‌بوون که گۆفاره‌که‌مان به‌ سێ شیوه بنووسریت . ده‌سته‌ی نووسه‌ران خۆشی له‌م باره‌یه‌وه بیروپرای جیاوازی تیدا‌یه . بۆ ئالوگۆرکردنی بیروپرای زانستی له‌سه‌ره‌ر شیوه و چۆره‌کانی نووسینی کوردی، ئهم گۆفاره‌ پێشوازی له هه‌موو لیکۆلینه‌وه‌یه‌ک له‌م باره‌یه‌وه ده‌کا . برواشمان به‌هه‌یه‌ که له‌م ریگایه‌وه ده‌توانین خزمه‌ت بکهین .

وا یه‌که‌م ژماره‌ی گۆفاره‌که‌مان پێشکشی خوینه‌ران ده‌که‌ین به‌ هیوای ئه‌وه‌ی بپێته کونجیکی به‌ یه‌ک‌گه‌یشته‌نی نووسه‌ران و خوینه‌رانی کورد ، به‌ جیاوازی بیروپرای سیاسیانه‌وه ، بۆ خزمه‌ت‌کردنی نه‌ته‌وه‌که‌مان و کولتوو‌ره‌که‌ی .

(ه‌یوا)

Witarî jimare

Helbijardinî nawî «Hîwa» degerêtewe bo ew awate ke rûnakbîranî kurd bo Enstîtûy dexwazin : bibê be mel̄bendêkî kultûrî serbexo, dergay xoy bixate serpişt bo hemû kurdêk ke amancî parastin û geşekirdinî kultûrî geleke man bêt, bê gödane bîrûray siyasî. Beşdar bûn le berew pêşbirdinî kultûrî gel da mafî reway hemû rûnakbîrêk e. Belam rûnakbîrî kurd le gişt beşekanî Kurdistan, wek zor mafî tir, emeyşî lê zewt kirawe. Hîwadar in ke le hênanedîy em awate da serkewtû bîn û bitwanîn laperekanî em govare bikeyne şonî derbirînî hemû bîrûrayekî azad ke em amancey xistibête pêş çaw.

(*) Ji bo nivîsîna vê gotarê, me alfabeya «Hawar» kiriye standar. Lêbelê, ji ber ku ev alfabe, di zemanê xwe de, ji bo bersivdanî pêwîstiyên nivîsîna kurmançî ya jor bi latînî peyda bû, ji ber hindê dengên ku di kurmançî ya jor de nînin, di vê alfabê de tune ne. Ji bo çarelêkirina van kêmasiyan me sê dengen ji alfabeya latînî ya Mamosta Tofîq Wehbî wergirt ku pêkhatiye ji (ı̇) beramber bi (ڤ), (R) beramber bi (ڤ) û (ö) beramber bi (وئ) da ku şikilnivîsiya dengan netemam nebe. Ji ber ku peşekeke zor a xwendewarê brayên me yên kurmançî in, ji bo ku ew bi hêsani tê bigihên, em li pey bingehe nîvîsinê ku ew pê dizanin çûn.

* بو نووسینه‌وهی ئەم وتاره ، ئەلفوبیی " هاوار " کراوه به ستاندارد. به‌لام له‌به‌ر ئەوهی ئەم ئەلفوبییە ، له کاتی خۆیدا ، زیاتر بو دابین کردنی پێویستی‌یه‌کانی نووسینه‌وهی کرمانجیی ژوووروو به لاتینی په‌یدا بوو، بۆیه هه‌ندێ ده‌نگ که له کرمانجیی خواروودا هه‌یه و له کرمانجیی ژوووروودا نی‌یه ، له ئەلفوبیی‌یه‌دا و ن . بو چاره‌سه‌رکردنی ئەم که‌موکوری‌یه‌ی ده‌نگمان له ئەلفوبیی لاتینی‌یه‌که‌ی ماموستا توفیق وه‌هبی وه‌رگرت که بریتین له ڤ (ڤ) ، ڤ (ڤ) ، وئ (وئ) ، تا شکلنووس کردنی ده‌نگه‌کان ناته‌واو نه‌بی . هه‌روا ، له‌به‌ر ئەوهی به‌شی زۆری خۆینه‌ره‌وانی ئەم وتاره برا کرمانجی‌یه‌کانمان ، بو ئەوهی به‌ ئاسانی تی‌ی بگه‌ن ، په‌یزه‌وی بناغه‌کانی ئەو رینووسه‌مان کرد که ئەوان له‌سه‌ری ده‌رۆن .

(هیوا)

وتدی زماره

ههلبژاردنی ناوی " هیوا " دهگه پرتیه وه بو شهو ئاواته که روونا کبیرانی کورد بو ئهنستیتووی دهخوازن: بئی به مهلبه نهدیکی کولتووری سه ره به خو ، ده رگای خوئی بخاته سه رپشت بو هه موو کوردیک که ئا مانجی پاراستن و گه شه کردنی کولتووری گه له که مان بیت ، بئی گوئی دا نه بیرو پای سیاسی . به شدار بوون له به ره و پیش بردنی کولتووری گه لدا مافی ره وای هه موو روونا کبیرکیسه . به لام روونا کبیری کورد له گشت به شه کانی کوردستان ، وهک زور مافی تر ، که مه یئی لی زه وت کرا وه . هیوادارین که له هینانه دیسی شه م ئا واته دا سه رکه وتوو بین و بتوانین لاپه ره کانی شه م گو فازه بکه ینه شوینی ده ربیرینی هه موو بیرو پایه کی ئازاد که شه م ئا مانجیهی خستیه پیش چا و .

له واته به له گه ل رای نووسه ریک نه بین ، به لام هه موو هه ولیک نه ده بین ده رفه تی بلا کردنه وهی بو بره خستین . شه م گو فازه با وهش بو گشت نووسینیکی دوور له پر و پا گه ندهی پارتایه تی و ناکو کوسی شه خسی ده کا ته وه . لیپرسرای هر و تار یک نووسه ر خو یه تی . جگه له مه ، ته نیا پیوانه بو بلاو کردنه وهی هر با به تیک با یه خسی نووسینه که به و ه یجی تر .

وهک ده بینین " هیوا " به سی شیوهی زمانی کوردی و دوو جور ئه لفوبی وتاری تیدا به : کرمانجی ژوو روو و زازایی به تیپی لاتینی ، کرمانجی خوا روو به تیپی عه ره بی . هه ندیک له سه ر شه و رایه بوون که کرمانجی خوا رووش هر به لاتینییی بلاو بکریته وه . شه م گو مانمان له وه دا نییه که ئه لفوبییی لاتینییی بو نووسینه وهی زمانی کوردی با تتر ده گونجیت ، به لام له بیاری ئیستادا شه م شه م کاره به راست نازانین ؛ پرپاریکی وا گرنگ پیو بیستی به لیکولینه وه به کی زانستی ورد و هه لسه نگا ندننیی باری ئیستای گه لی کورد هه به ، نهک هر له رووی زما نه نایه وه به لکو له رووی کو مه لایه تی و سیاسیه وه . شه مرو گه لی کورد ده سه لاتیکی شه وتوی نییه که کو مه لانی خه لک له سه ر بهک شکی وه نووسین یا ئه لفوبی رابینی . له گه ل شه وه شدا به نیازی نزییک

چیرۆک:

ف . جه وری
ف . تو تانی
مه محمود به کسی

بارکیشین پچووک
کا مه رقاتی مایه
چارالییمه ئاگره

هه لبه ست:

زنار شیرۆ
ر . بارناس
م . فهرزهند
ئوسمان سه بیری

چهند سه دسال ئه ل په ی هه ف
ب خوینا سوور دبی ته ف
ل که له به ستا
ته دفکرم
بژی وه لاتی من

پرتووکیین نوو

دملکی

مال مسانژ
زلفی
زلفی

دملکی ده لیکه ری هه فه دودانی
فۆلکلوری کوردی
فه رهه نگۆک

به شی کرماجی خواروو

زمانه وانى:

۱۰. کۆلۆنیل توفیق وهه بى زانیا رى گشتى ي پشه كى
 ۱۹. د. كه مال فواد چه تد سه ره تا يه كى زمانه وانى
 ليكۆلینه وهى میژوویى:

۲۷. عبدالله مردوخ راپه رینی قه لای دمدم و قه لاچۆی كوردانى موكرى
 روونا كبرىسى گشتى:

- ناسیونالیزم و سۆسیالیزم: تیۆری به ماركسیستی و كرىكارى به كان
 ده باره ی ناسیونالیزم تا سالى ۱۹۱۷ هۆراس بى. ده یفس
 ۴۵. وه رگبړاوى: حه سه نى سه یف
 هه لبه ست:

۵۰. فه رهاد شاكه لى كه رانه وه به ك
 ۵۴. هاوار رازى ده روون
 چیرۆك:

۵۸. سه لاهوددینى موهته دى نان و فیشه ك
 ۷۳. فاضل كه ریم شه حمهد له گپواودا

به شی کرمانجی ژووروو

شه ئینا چاندی، شه ئینا وه لیته
 زمان:

- سى دیتن ل سه ر زمانى كوردى: شه لغبایا كوردى
 شه سمان سه برى چه ند دیتن ل سه ر زمانى كوردى
 نووره ددین زازا چه ند گلى و گازند
 ره شید سمو راستنقیسینه كوردى
 ر. بارناس

نقیسكاره كه نازم حكمه ت ل سه ر كوردن

کرمانجی د دهوله تا دتیا
ثایا بچ وهچی مانه مه حرووم ؟
بیلجومه ژبوچ بوونه مه حکووم؟

ئهحمه دی خانی
(سه دهی حه قده یه م)

www.arsivakurdi.org

ENSTÎTUYA KURDÎ

Enstîtuya Kurdî malbendeke çandîya serbixwe ye. Di Sebata 1983 bi destê ronakbîrîne Kurdên ji her aliyên Kurdistanê, hatiye danîn. Amanca wê beşdarbûna şerê ji bo parastin û pêşvebirina çanda gelê kurd e.

Civandina gencineyên çanda kurdî, çekirina ferheng û rêzimanên kurdî, lêgerînên li ser edebiyat, pîşe û dîroka kurdî, çapkirina kovar û kitêbên kurdî, pêkanîna kaset, sêlik û filmên kurdî şaxên bingehiyên xebata wê ne. Karekî wê yî serekeyê din ji nasandina çanda kurdî bi gelên cihanê ye.

Enstîtu dixwaze bibe cigeheki xebatê ji bo hemû zimanzan, nivîskar, dîroknas, hinermend, pîşekar û ronakbîrên kurd û dostên gelê me.

Ew ji bo jîyan û pêşveçûna xwe, hewcê alîkarî û tevkariya her Kurdê welatparêz e.

Hîmdarên Enstîtuya Kurdî :
CEGERXWÎN, Ordîxanê CELÎL:
Heciyê CINDÎ, Yılmaz GÜNEY,
HEJAR, KENDAL, Qanatê KURDO,
REMZÎ, Osman SEBRÎ, Ismet Şerîf
VANLÎ, Tewfîq WEHBÎ, Nûredîn
ZAZA.

ئەنستیتووی کورد

ئەنستیتووی کورد مەلەبەندیکی کولتووریی سەر بە خۆیە . لە مانگی فێفریهی ١٩٨٣ بە کوششی چەندان رووناکبیری کوردی هه‌موو بەشەکانی کوردستان دەمەزرا . ئاماڵجی بەشداربوونە لە خەبات بوو پاراستن و پەرەپێدانی کولتووری گەلی کوردە .

کۆکردنەوێ گەنجینە ی کولتووری کورد، نووسینی فەرھەنگ و رێزمانی کوردی، لیکۆلینەوێ دەر بەسارە ، ئەدەب و ھونەر و میژووی کورد، چاپکردنی گوڤار و کتیبی کوردی ، ئاماڵکردنی کاسیت و قەوان و فلمی کوردی، ئەمانە بنچینە ی چالاکی بەکانی ئەنستیتوون .

ئەنستیتوو دەبەوێ ببێ بە جیگای کارکردن بوو هه‌موو زمانناس ، نووسەر ، میژووناس ، ھونەر مەند و رووناکبیریکی کورد و دوستی کورد .

بوو مانەوێ ئەنستیتوو و پەرە سەندنی ، پێویستی بە هاوکاری و بەشداربوونی هه‌موو کوردیکسی نیشتمان پەرۆر هه‌یه .

هيو

کونارنگی روونا کیری کشتیہ

ژماره ۱ / تشرینی بہکم ۱۹۸۳

15 Dec